

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ-ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ»

*«ΜΟΡΦΕΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΛΙΜΑΚΑ
ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 21^{ου} ΑΙΩΝΑ»*

Όλγα Παναγιωτοπούλου

A.M : 3213M009

Επιβλέπων καθηγητής:

Λάζος Γρηγόρης

Μέλη επιτροπής:

Λαμπροπούλου Έφη

Ζιούβας Δημήτρης

ΑΘΗΝΑ, 2016

Φωτογραφίες εξωφύλλου:

http://dea.org.gr/sites/dea.org.gr/files/styles/square_large/public/skitso_latoyf_polemos_stin_tromokratia_islam.jpg?itok=mE1KrvE2

<https://www.flickr.com/photos/coconino/4765883106/>

«Η παρούσα εργασία δεν αποτελεί –εν όλω ή εν μέρει- προϊόν κλοπής πνευματικής ιδιοκτησίας και κανένα τμήμα της ούτε στο σύνολό της έχει υποβληθεί προς απόκτηση άλλου πτυχίου ή τίτλου σ' αυτό ή οποιοδήποτε άλλο πανεπιστήμιο ή εκπαιδευτικό ίδρυμα της ημεδαπής ή αλλοδαπής»

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	14
1. Προβλήματα Ορισμού.....	14
2. Προσεγγίσεις του ορισμού της τρομοκρατίας.....	18
3. Από τη Γαλλική Επανάσταση στην 11 ^η Σεπτεμβρίου 2001	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ 21 ^{ου} ΑΙΩΝΑ	33
1. Νέες μορφές και τάσεις της τρομοκρατίας.....	33
1.1. Ισλαμική-φονταμενταλιστική τρομοκρατία	34
1.1.1. Οι «Ξένοι μαχητές»/ “Foreign Fighters”	38
1.1.1.1. Η συμμετοχή των γυναικών	41
1.2. Τρομοκρατία κατά παραγγελία/ “Terrorism on demand”	44
1.3. Τρομοκρατία και οργανωμένο έγκλημα.....	46
1.4. Τρομοκρατία του ενός θέματος / “Single issue terrorism”.....	50
2. Τρομοκρατία και Όπλα Μαζικής Καταστροφής.....	52
2.1. Πυρηνική Τρομοκρατία/ “Nuclear Terrorism”	53
2.2. Βιο-χημική Τρομοκρατία/ “Biochemical Terrorism”	55
2.3. Ηλεκτρονική τρομοκρατία/ “Cyber-terrorism”	57
3. Εξετάζοντας τις κυρίαρχες αφηγήσεις περί τρομοκρατίας.....	60
3.1. Ο παράγοντας της φτώχειας	60
3.2. Η «ψυχοπαθολογία» του τρομοκράτη	63
3.3. Η θεωρία της σύγκρουσης πολιτισμών	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	70
1. Κοινωνικές Συνέπειες.....	70
2. Πολιτικές Συνέπειες	74
3. Οικονομικές Συνέπειες.....	78

ΜΕΡΟΣ Β΄: Ο «ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ»	83
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ 11 ^η ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2001	83
1. Ανάμεσα στο δίλημμα «Ελευθερία ή Ασφάλεια»	83
2. Η «μεσσιανική» αποστολή της Αμερικής	87
3. Προσδιορισμός του «εχθρού»	91
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο : ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ «ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΠΕΙΛΗΣ»	94
1. Αλλαγές στις αντιτρομοκρατικές νομοθεσίες	96
1.1. Ηνωμένες Πολιτείες και Καναδάς.....	97
1.2. Η αντιτρομοκρατική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης	102
1.3. Η αντιτρομοκρατική νομοθεσία στο ελληνικό ποινικό δίκαιο	105
2. Όταν «ο πόλεμος είναι ειρήνη»	109
2.1. Προληπτικός πόλεμος/ “Preventive War”	111
2.1.1 Ανθρωπιστική επέμβαση/ “Humanitarian Intervention”	114
2.2. Η μεταμοντέρνα διάσταση του πολέμου: Τεχνολογία και Ιδιωτικοί Στρατοί ...	119
3. Στρατηγικές εξουδετέρωσης της δράσης των τρομοκρατικών οργανώσεων	125
3.1. Αποριζοσπαστικοποίηση μελών/ “Deradicalization”	125
3.2. «Αποκεφαλισμός» τρομοκρατικών ομάδων/ “Decapitation”	132
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο : ΑΝΤΙΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	136
1. Ο τρομοκράτης ως φορέας δικαιωμάτων	136
1.1. Κατάλογοι Τρομοκρατών	136
1.2. Δίωξη και Έκδοση.....	138
1.3. Κράτηση και Περιορισμός	140
1.4. Απονομή δικαιοσύνης	143
1.5. Έκτιση της ποινής.....	146
2. Συνακόλουθες συνέπειες σύγχρονης αντιτρομοκρατίας σε ευρύτερο επίπεδο	149
2.1. Προσωπικά δεδομένα και Παρακολούθηση.....	149
2.2. Θρησκευτική Ελευθερία.....	153
2.3. Ελευθερία Τύπου και έκφρασης.....	155
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	159
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	166
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	171

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η είσοδος στον 21^ο αιώνα συνοδεύεται από ένα γεγονός, το οποίο, μέσα από δύο απλούς αριθμούς, συνοψίζει ολόκληρη τη μέχρι τώρα πορεία του. Η 11^η Σεπτεμβρίου 2001 (11/9), σηματοδοτεί την εποχή της διεθνούς τρομοκρατίας, των πολέμων και τον περιορισμό των ελευθεριών. Παρά την ιστορικότητα του όρου, η λέξη «τρομοκρατία» ποτέ άλλοτε δε γράφτηκε και δεν ειπώθηκε τόσες πολλές φορές σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Η λεγόμενη «ισλαμική τρομοκρατία» επικρατεί στη διεθνή σκηνή, ενώ παράλληλα αναπτύσσονται άλλες μορφές που χρησιμοποιούν «εναλλακτικά» μέσα (π.χ. ΟΜΚ) επίτευξης πολιτικών και άλλων ευρύτερων στόχων, δοκιμάζοντας τα όρια των παραδοσιακών ορισμών της τρομοκρατίας. Μετά την 11/9, ξεκινά αμέσως ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας», με στόχο την εξουδετέρωση των «εσωτερικών» και «εξωτερικών» εχθρών. Αυτός, συνίσταται, κυρίως, σε δικαϊκές ρυθμίσεις που περιστέλλουν θεμελιώδη δικαιώματα και μη των πολιτών ενός κράτους. Απ' την άλλη, περιλαμβάνει στρατιωτικές επιχειρήσεις, οι οποίες διαφοροποιούνται από το παραδοσιακό πρότυπο πολέμου, ιδίως με την εισαγωγή της πολεμικής τεχνολογίας και των ιδιωτικών στρατών. Το σοκ που προκάλεσαν οι επιθέσεις οδήγησαν μεγάλη μερίδα αναλυτών να κάνουν λόγο για μια «ημέρα που άλλαξε τον κόσμο». Πράγματι, η 11/9 κατέδειξε την ικανότητα της τρομοκρατίας να επηρεάζει τις ζωές των ανθρώπων σε διεθνές επίπεδο. Έθεσε, ακόμη, υπό αμφισβήτηση τις αντιλήψεις και τα στερεότυπα που σχετίζονται με την ισχύ των ΗΠΑ. Η συμβολική αξία της αναδεικνύεται ακόμη περισσότερο σήμερα, όπου η Ευρώπη βρίσκεται στη θέση της Αμερικής. Ωστόσο, είναι ορθότερο να υποστηρίξουμε πως λειτούργησε ως επιταχυντής αλλαγών που είχαν ήδη δρομολογηθεί και, με το πρόσχημα της ασφάλειας, συναντούν ολοένα λιγότερη αντίσταση. Μετά από τη συμπλήρωση μιας δεκαετίας, και πλέον, ανηλεούς καταπολέμησης της τρομοκρατίας, ένας κύκλος βίας κλείνει και ανοίγει ένας άλλος, όμοιος με τον προηγούμενο, ενώ τα λάθη, δυστυχώς, επαναλαμβάνονται.

Λέξεις /Φράσεις – «κλειδιά»: 11^η Σεπτεμβρίου 2001, διεθνής τρομοκρατία, ασφάλεια, πόλεμος κατά τρομοκρατίας, θεμελιώδη δικαιώματα.

“One man's terrorist is another man's freedom fighter”

(“Ο τρομοκράτης του ενός είναι ο μαχητής ελευθερίας του άλλου”)

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΔΔΑ = Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΛΑ = Επαναστατικός Λαϊκός Αγώνας

ΕΣΔΑ = Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

ΙΣΕ = Ιδιωτικές Στρατιωτικές Εταιρείες

ΟΑΣΕ = Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη

ΟΜΚ = Όπλα Μαζικής Καταστροφής

ΣτΕ = Συμβούλιο της Ευρώπης

CSIS = Canadian Security Intelligence Service

DDoS = Distributed denial-of-service

ETA = Euskadi Ta Askatasuna

FLN = Front de Libération Nationale

ICISS = International Commission on Intervention and State Sovereignty

INA = Immigration and Nationality Act

IRA = Irish Republican Army

ISIL = Islamic State of Iraq and the Levant ή ISIS = Islamic State of Iraq and Syria

NSA = National Security Agency

NSS = (The) National Security Strategy

PKK = Partiya Karkerên Kurdistanê

PLO = Palestine Liberation Organization

R2P = Responsibility to Protect

RAF = Red Army Fraction

RMA = Revolution in Military Affairs

RPA = Remotely Piloted Aircraft

TREVI = Terrorism, Radicalism, Extremism and political Violence

START = National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, πραγματοποιήθηκαν τρομοκρατικές επιθέσεις εναντίον στόχων των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Τέσσερα αεροσκάφη, υπό την κατάληψη αεροπειρατών, κατευθύνθηκαν και προσέκρουσαν στους Δίδυμους Πύργους του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου και το Πεντάγωνο, ενώ ένα από αυτά συνετρίβη σε ανοιχτό χώρο. Οι επιθέσεις οργανώθηκαν και εκτελέστηκαν από μέλη της Al Qaeda, με αρχηγό και χρηματοδότη τον Σαουδάραβα μεγιστάνα, Osama bin Laden. Οι πράξεις αυτές παρουσιάστηκαν ως αντίποινα για τη στήριξη των ΗΠΑ προς το Ισραήλ, τον ρόλο τους στον πόλεμο του Περσικού Κόλπου και τη συνεχιζόμενη (στρατιωτική) παρουσία τους στη Μέση Ανατολή.

Η κατάρρευση των Δίδυμων Πύργων, που μάλλον ούτε οι ίδιοι οι τρομοκράτες θα είχαν προβλέψει, αποτέλεσε τελικά, πολύ περισσότερο από την επίθεση στο Πεντάγωνο, τον ισχυρότερο συμβολικό κλονισμό. Παράλληλα, εκατομμύρια άνθρωποι σε ολόκληρο τον πλανήτη παρακολούθησαν ζωντανά τις εξελίξεις, ενώ τα ΜΜΕ αρέσκονταν στη συνεχή αναμετάδοση των επιθέσεων για πολύ καιρό αργότερα. Η 11/9, λοιπόν, καθίσταται στη συνείδησή μας ως ένα κομβικό σημείο της παγκόσμιας ιστορίας εξαιτίας, αφενός, των άμεσων αποτελεσμάτων της – σχεδόν 3.000 θύματα, ακόμη πιο πολλοί τραυματίες και ανθρώπων με χρόνια προβλήματα υγείας- και αφετέρου, των μακροπρόθεσμων αλλαγών που επήλθαν στις διεθνείς σχέσεις, την κοινωνική και πολιτική ζωή. Η απάντηση έλαβε τη μορφή των πολεμικών επιθέσεων στο Αφγανιστάν και το Ιράκ και ενός γενικόλογου «πολέμου κατά της τρομοκρατίας», με ευρύτερο αντίκτυπο σε ολόκληρο τον κόσμο. Αιτιολογική βάση αποτέλεσε η τιμώρηση των υπευθύνων, η αποτροπή νέων επιθέσεων και ο εντοπισμός ΟΜΚ.

Από αυτό το γεγονός ξεκινά η εργασία για τις σύγχρονες μορφές τρομοκρατίας και αντιτρομοκρατίας, όπως αυτές διαμορφώθηκαν στις αρχές του αιώνα μας. Στις βασικές μας υποθέσεις περιλαμβάνονται: α) η 11^η Σεπτεμβρίου 2001 συνέβαλε στην ένταση και επέκταση μεταρρυθμίσεων που είχαν προηγουμένως δρομολογηθεί στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής, β) οι μεταρρυθμίσεις δεν στοχεύουν, όπως προτάσσεται από τις κυβερνήσεις, στην πρόληψη και καταστολή της τρομοκρατίας, αλλά αποτελούν συνολικά μια νέα μέθοδο διακυβέρνησης για τον καλύτερο έλεγχο των πληθυσμών, ειδικά των εξωτερικών και εσωτερικών «εχθρών», όπως κι αν αυτοί ορίζονται από το εκάστοτε κράτος, και γ) η «θεωρία της σύγκρουσης πολιτισμών» και άλλοι μύθοι που τη συνοδεύουν δεν αποτελούν παρά αποσιώπηση, εκ μέρους των αντιμαχόμενων μερών, του πολιτικού διακυβεύματος της σύγκρουσης.

Αξιοποιώντας κείμενα από τη διεθνή, κυρίως, αλλά και την ελληνική βιβλιογραφία, παραθέτουμε και εξετάζουμε τις μορφές που λαμβάνει η τρομοκρατία και τα αντίστοιχα μέτρα για την καταπολέμησή της, στις μέρες μας. Για τη διευκόλυνση της μελέτης μας, η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, όπου μελετώνται τα ζητήματα τρομοκρατίας και αντιτρομοκρατίας αντίστοιχα. Πιο αναλυτικά:

Το πρώτο μέρος ξεκινά με ένα εισαγωγικό κεφάλαιο που μας βοηθά στην κατανόηση της τρομοκρατίας, ως φαινομένου με βαθιές ιστορικές ρίζες. Εδώ και αρκετές δεκαετίες, τουλάχιστον, κράτη, διεθνείς οργανισμοί και ακαδημαϊκοί προσπαθούν να απαντήσουν στα ερωτήματα «τί είναι τρομοκρατία» και «ποιός είναι τρομοκράτης». Οι ορισμοί είναι τόσοι όσοι και οι μελετητές της τρομοκρατίας. Ωστόσο, θα μπορούσαν να εντοπιστούν ορισμένα συστατικά στοιχεία που τη συνθέτουν. Επειδή εύλογα θα μπορούσε να διερωτηθεί κανείς από πού προκύπτει αυτή η δυσκολία συναίνεσης, θέτουμε εκ των προτέρων τους προβληματισμούς που

συνοδεύουν τη δημιουργία των ορισμών και φανερώνουν τις διεργασίες, τα κωλύματα και τα συμφέροντα που συμβάλλουν στην αποδοχή ή την απόρριψη τους. Στη συνέχεια, με αφετηρία τη Γαλλική Επανάσταση, όπου συναντάται, για πρώτη φορά, η έννοια της τρομοκρατίας, επιχειρούμε μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση των μορφών τρομοκρατίας που απασχόλησαν τα χρόνια πριν την 11/9.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, και βασικό κορμό αυτού του μέρους, μελετώνται οι νέες μορφές της (διεθνούς) τρομοκρατίας που κατισχύουν από τις αρχές του αιώνα μας και οι τάσεις που αναμένεται να μας απασχολήσουν στο μέλλον. Η ισλαμική-φονταμενταλιστική τρομοκρατία φαίνεται να κυριαρχεί στη διεθνή σκηνή, μαζί με τους υποστηρικτές και τους ενεργούς μαχητές της που προέρχονται από όλη την υφήλιο. Ιδιαίτερο χώρο αφιερώνουμε στη συμμετοχή των γυναικών, η οποία συνηθίζεται να εκφεύγει της προσοχής των ερευνητών. Υπάρχουν, όμως, και «μη συμβατικές» με την παραδοσιακή τρομοκρατία εκδηλώσεις, με στόχους και μέσα που δοκιμάζουν τα όρια του ορισμού της. Σ' αυτό το κεφάλαιο, επίσης, θα εξετάσουμε τις κυρίαρχες αφηγήσεις περί τρομοκρατίας. Με τον όρο «αφηγήσεις», εννοούμε τον κυρίαρχο λόγο, που διαμορφώνει την εικόνα του κοινού για το φαινόμενο αλλά και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την αντεγκληματική πολιτική. Συγκρίνοντας αυτές τις αφηγήσεις με εμπειρικά δεδομένα και την ακαδημαϊκή έρευνα, θα δούμε κατά πόσον αποτελούν αλήθεια ή μύθο.

Στο τρίτο κεφάλαιο, κλείνουμε με τις επιπτώσεις της διεθνούς τρομοκρατίας σε βασικότερους τομείς της κοινωνικής ζωής. Η τρομοκρατία δύναται να διαρρηγνύει τον κοινωνικό ιστό, αλλά και να συσπειρώνει τα μέλη μιας κοινωνίας ή κοινότητας εναντίον της. Μπορεί, ακόμη, να προκαλεί τριγμούς στις διεθνείς σχέσεις, αλλά όχι να τις ανατρέπει πλήρως. Τέλος, ενώ το σύνολο των πολιτών ζημιώνεται, κάποιοι κερδοφορούν στο όνομα του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας».

Στο έκτο κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί εισαγωγή στο δεύτερο μέρος της εργασίας, αναφερόμαστε, αρχικά, στις κυρίαρχες έννοιες και νοήματα που στηρίζουν και νομιμοποιούν τον αγώνα κατά της τρομοκρατίας. Όροι και φράσεις όπως «ελευθερία», «ασφάλεια», «ο άξονας του Καλού και του Κακού», συναντώνται κατά κόρον στον πολιτικό λόγο. Σ' αυτήν την πάλη, καθίσταται ρευστός ο καθορισμός των συμμάχων και των αντιπάλων.

Στο έβδομο κεφάλαιο, μας απασχολεί το ουσιώδες ζήτημα των αλλαγών στις αντιτρομοκρατικές νομοθεσίες που ακολούθησαν την 11/9. Ο Πατριωτικός Νόμος προτείνει νέα αδικήματα και ποινές, ενώ δίνει έμφαση στις διαδικασίες παρακολούθησης και ανταλλαγής πληροφοριών. Μαζί με τον Καναδά υιοθετούν μια σειρά αυστηρών μέτρων που επεκτείνονται σε ζητήματα που σχετίζονται με τη μεταναστευτική πολιτική, το άσυλο, κ.ο.κ. Στην Ευρώπη, επισπεύδονται οι διαδικασίες σχηματισμού νέων φορέων και εργαλείων αντεγκληματικής πολιτικής που διευκολύνουν την αμοιβαία συνδρομή μεταξύ των κρατών-μελών. Οι εξελίξεις επηρεάζουν ασφαλώς και την Ελλάδα, που οφείλει να εναρμονιστεί με τις ευρωπαϊκές επιταγές, τις οποίες προσαρμόζει και ενσωματώνει στο εσωτερικό της δίκαιο.

Πέραν των δικαϊκών ρυθμίσεων, ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» λαμβάνει σάρκα και οστά μέσω των (δυτικών) στρατιωτικών παρεμβάσεων εναντίον χωρών που θεωρείται ότι υποθάλπουν τρομοκράτες. Βεβαίως, δεν γίνεται να παραβλεφθεί ο ρόλος της πολεμικής τεχνολογίας και των πολυεθνικών εταιρειών, παραγόντων που επιταχύνουν τις διαδικασίες εκβιομηχάνισης και ιδιωτικοποίησης του πολέμου. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αναφορά σε δύο ενδιαφέρουσες στρατηγικές εξουδετέρωσης των τρομοκρατικών οργανώσεων που στοχεύουν στην

αποδέσμευση των μελών τους από την εγκληματική δραστηριότητα ή την απομάκρυνση των ανώτερων στελεχών τους.

Το πρωί της 11^{ης} Σεπτεμβρίου μπήκαμε στην εποχή της διεθνούς τρομοκρατίας και του πολέμου. Αυτό είχε άμεσο αντίκτυπο στα ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες. Το τελευταίο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στις ειδικότερες και ευρύτερες συνέπειες που επέφερε η αντιτρομοκρατική πολιτική. Κυρίαρχη τάση είναι η περιστολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων όχι μόνον των δραστών, οι οποίοι σχεδόν απανθρωποποιούνται, αλλά και του συνόλου των πολιτών.

Μετά από μια δεκαετία, και πλέον, αγώνα καταπολέμησης της τρομοκρατίας, καλούμαστε να απαντήσουμε στα εξής δύο ερωτήματα: είμαστε τελικά σήμερα περισσότερο ασφαλείς; Επιπλέον, είναι μόνον οι τρομοκράτες τους οποίους πρέπει να φοβόμαστε; Έχοντας αυτά κατά νου, ας καταλήξει ο καθένας, στο τέλος, στα δικά του συμπεράσματα.

Α' ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

1. Προβλήματα Ορισμού

Για να αντιμετωπίσουμε οποιαδήποτε εγκληματική δραστηριότητα, πρέπει πρώτα να γνωρίζουμε σε τί αναφερόμαστε. Η απάντηση στο ερώτημα «τί είναι τρομοκρατία;» και κατ' επέκταση «ποιός είναι τρομοκράτης;», αν και θεμελιώδους σημασίας, δεν έχει, ακόμη, καλυφθεί επαρκώς.

Διάφοροι οργανισμοί, κυβερνητικοί φορείς και ακαδημαϊκοί έχουν επιχειρήσει να προσεγγίσουν εννοιολογικά το περιεχόμενο της τρομοκρατίας, με κατάληξη να υπάρχει μια πληθώρα ορισμών που προσιδιάζουν στον ειδικότερο ρόλο αυτών, το στόχο τους ή την προτίμησή τους.¹ Έτσι λοιπόν, οι έννοιες «τρομοκρατία» και «τρομοκράτης» εξακολουθούν, μέχρι και σήμερα, να βρίσκονται μακριά από μια κοινά αποδεκτή οριοθέτησή τους, ερμηνευόμενες «κατά το δοκούν»². Η διεθνής τρομοκρατία περιπλέκει ακόμη περισσότερο το εγχείρημα ορισμού, καθώς εμπλέκει διάφορους δρώντες σε περισσότερα από ένα κράτη, διαφορετικά νομικά συστήματα, κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά πλαίσια.

Ο Alex Schmid, ακαδημαϊκός και μελετητής στο πεδίο της τρομοκρατίας, έχει συνοψίσει σε τέσσερα βασικά σημεία τις δυσκολίες που υπάρχουν στη σύγκλιση για ένα κοινά αποδεκτό ορισμό της τρομοκρατίας.³ Πρώτον, η τρομοκρατία είναι μια αμφιλεγόμενη έννοια. Δεύτερον, ο ορισμός της συνδέεται με την απονομιμοποίηση (*deligitimation*) και την εγκληματοποίηση (*criminalization*) συγκεκριμένων ομάδων. Τρίτον, υπάρχουν διάφοροι τύποι τρομοκρατίας με ανάλογες μορφές και εκδηλώσεις.

¹ Bruce, 2013: 26.

² Βλ. Μπόση, 2000: 11.

³ Schmid, 2004: 395

Τέταρτον, η έννοια της τρομοκρατίας έχει υποστεί αλλαγές στο νόημά της μέσα στα 200 και πλέον χρόνια ύπαρξής της.

Όταν λέμε πως η «τρομοκρατία» είναι αμφιλεγόμενη έννοια, σημαίνει πως για κάθε υποκείμενο ή ομάδα αυτή λαμβάνει διαφορετικό περιεχόμενο. Η φράση «ο τρομοκράτης του ενός είναι ο μαχητής ελευθερίας ενός άλλου» (“*one man’s terrorist is another man’s freedom fighter*”) αποτυπώνει καλύτερα αυτή τη διάσταση. Διεθνείς προσωπικότητες όπως ο Nelson Mandela ή ο Yasser Arafat, ηγέτης της PLO (Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης), οι οποίοι έχουν χαρακτηριστεί ως τρομοκράτες, διακρίθηκαν αμφότεροι με Νόμπελ Ειρήνης (1993 και 1994 αντίστοιχα). Ο Abdullah Öcalan, πρόεδρος του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν (PKK) και ο οποίος βρίσκεται εξόριστος σε φυλακές υψίστης ασφαλείας, για πολλούς θεωρείται ήρωας και μαχητής για την απελευθέρωση του Κουρδιστάν από την τουρκική αποικιοκρατία.⁴

Το εάν μπορεί ή όχι να χαρακτηριστεί μια πράξη ως τρομοκρατική, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το «στρατόπεδο» που την ασκεί. Με άλλα λόγια, η ηθική διάσταση δε φαίνεται να απασχολεί στις περιπτώσεις όπου η τρομοκρατική βία εκπορεύεται από το κράτος. Αντίθετα, υπερτονίζεται όταν τα θύματα-στόχοι είναι μέλη της πολιτικής ή οικονομικής εξουσίας. Η «αθωότητα» ή μη του θύματος αποτελεί σημείο τριβής για την αξιολόγηση της επιλογής ενός συγκεκριμένου στόχου.⁵ Στην περίπτωση της σύγκρουσης Ισραηλινών- Παλαιστινίων, η άσκηση τρομοκρατίας από τους πρώτους είναι νομιμοποιημένη από την κυβέρνηση, ενώ στη δεύτερη δεν είναι. «Και στις δύο περιπτώσεις όμως πρόκειται για τρομοκρατία»⁶, όπως τονίζει ο Nadim Shehadi, αναλυτής του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων που

⁴ Βλ. Wikipedia. *Αμπντουλάχ Οτζαλάν*.

⁵ Μπόση, 2000: 14.

⁶ Όπως παρατίθεται στο *BBC Greek*, 11 Νοεμβρίου 2002b.

εδρεύει στο Λονδίνο. Έγκειται, λοιπόν, στην εξουσία του ισχυρότερου να επιβάλλει τους δικούς του ορισμούς. Πολύ συχνά, διεθνείς συμβάσεις αρκούνται στο να κάνουν συστάσεις προς τα κράτη για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, αποφεύγοντας, ωστόσο, να δώσουν έναν ορισμό της.

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο δεν είναι απλό να επιτευχθεί ένας μόνον ορισμός της τρομοκρατίας, είναι η απονομιμοποίηση/εγκληματοποίηση ορισμένων ατόμων ή ομάδων. Οι λίστες τρομοκρατών που συντάσσουν οργανισμοί όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) αλλά και οι ΗΠΑ με την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), επιφέρουν μια σειρά επιπτώσεων για τα άτομα, τις ομάδες ακόμα και για ολόκληρα κράτη που εντάσσονται σε αυτές. Η τρομοκρατία είναι από τα αδικήματα που αντιμετωπίζονται με χαρακτηριστική σκληρότητα και τα υποκείμενα που στιγματίζονται ως τρομοκράτες απεκδύονται, πολλές φορές, των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών τους.

Η πίεση που ασκείται μεταξύ των κυβερνήσεων και των διεθνών οργανισμών μπορεί να οδηγήσει είτε στην προσθήκη είτε στην αφαίρεση ατόμων, ομάδων και κρατών από αυτές. Τον Ιούλιο 2013, η ΕΕ ανακήρυξε τη στρατιωτική πτέρυγα της Hezbollah ως «τρομοκρατική» μετά από αίτημα που υπέβαλλε η Βρετανία και στηρίχθηκε και από άλλες χώρες, όπως η Γερμανία. Αφορμή υπήρξε η επίθεση εναντίον Ισραηλινών τουριστών στη Βουλγαρία. Η κυβέρνηση της χώρας απέδωσε την ευθύνη στην ένοπλη σιιτική οργάνωση του Λιβάνου.⁷ Απ' την άλλη, το State Department προχώρησε στην αφαίρεση της Κούβας από τη λίστα των κρατών που στηρίζουν την τρομοκρατία.⁸ *«Θα εξακολουθήσουμε να έχουμε διαφορές με την κουβανική κυβέρνηση, όμως οι ανησυχίες μας [...] δεν εμπίπτουν στα κριτήρια για την*

⁷ *Ναυτεμπορική*, 22 Ιουλίου 2013 και *Ναυτεμπορική*, 22 Μαΐου 2013.

⁸ *The Toc*, 29 Μαΐου 2015.

υπαγωγή της χώρας στον κατάλογο αυτό»⁹, ανέφερε ο Αμερικανός πρόεδρος. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως τα κριτήρια ορισμού της τρομοκρατίας είναι ρευστά, και μεταβάλλονται αναλόγως με τα συμφέροντα.

Η τρομοκρατία λαμβάνει διάφορες μορφές, επομένως είναι δύσκολο να μπορεί να περιλαμβάνει ένας ορισμός κάθε της έκφανση. Υπάρχουν διάφορες κατηγοριοποιήσεις, οι οποίες εξυπηρετούν τη μελέτη της και βοηθούν στη συγκρότηση της εκάστοτε στρατηγικής αντιμετώπισης της τρομοκρατικής δραστηριότητας οργανώσεων που μοιράζονται κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Η Europol, επί παραδείγματι, έχει διαχωρίσει 5 βασικούς τύπους τρομοκρατικών οργανώσεων με βάση την ιδεολογία τους:¹⁰ α) θρησκευτικές (*religiously inspired*), β) εθνικιστικές (*ethno-nationalist/separatist*), γ) αριστερής πτέρυγας (*left-wing*), δ) δεξιās πτέρυγας (*right-wing*) και ε) του ενός θέματος (*single issue*). Τι γίνεται, όμως, με τα υποκείμενα χωρίς ξεκάθαρη ιδεολογία; Επίσης, τι γίνεται με τα κράτη; Αυτά δε συγκαταλέγονται στην ανωτέρω λίστα.

Εκτός από τους διάφορους τύπους τρομοκρατίας, η έννοιά της έχει λάβει διαφορετικά νοήματα στα πάνω από 200 χρόνια ύπαρξής της. Αρχικά, στα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης, χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει το καθεστώς τρόμου από την κυβέρνηση. Σήμερα, αντιθέτως, ως τρομοκρατία νοείται η πράξη που αντίκειται στο κράτος και απειλεί το μονοπώλιό του στην άσκηση φυσικής βίας. Στη δική μας εποχή, θα ήταν αδιανόητο η δολοφονία ενός Αμερικανού προέδρου να μην αναφερθεί από τα Μ.Μ.Ε ως τρομοκρατική ενέργεια. Το 1901, οπότε και δολοφονήθηκε ο πρόεδρος William McKinley, ο Τύπος της εποχής αναφέρθηκε στο γεγονός χαρακτηρίζοντας τον δράστη αναρχικό· όχι όμως και τρομοκράτη.¹¹

⁹ Σκάϊ, 14 Απριλίου 2015.

¹⁰ European Police Office, 2015: 18-38.

¹¹ Βλ. Bakker, 2015h.

Συμπερασματικά, το περιεχόμενο της έννοιας της τρομοκρατίας αλλά και η ίδια η πράξη μετασχηματίζονται διαρκώς. Η συμφωνία για έναν κοινά αποδεκτό ορισμό αποτελεί δύσκολο τόλμημα, πολλώ δε μάλλον όσο έρχεται στο προσκήνιο η διεθνής τρομοκρατία όπου απαιτεί τη συνεργασία φορέων για την αντιμετώπισή της.

2. Προσεγγίσεις του ορισμού της τρομοκρατίας

Παρά τα όποια προβλήματα ανακύπτουν στην προσπάθεια σύγκλισης ως προς ένα κοινά αποδεκτό ορισμό, διεθνείς οργανισμοί και κράτη έχουν επιχειρήσει επανειλημμένως να αποσαφηνίσουν και να αποδώσουν τα συστατικά στοιχεία της τρομοκρατίας. Στη συνέχεια, θα καταγράψουμε ενδεικτικά τις κυριότερες αυτών των προσπαθειών. Γιατί, όμως, χρειαζόμαστε συγκεκριμένο ορισμό;

Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, απαιτεί τη διεθνή συνεργασία των κρατών, εφόσον και η ίδια έχει διακρατικό αντίκτυπο. Γι' αυτό το λόγο πρέπει να υπάρχει ένας βαθμός συμφωνίας για το ποιόν πολεμάμε ή τι συνιστά τρομοκρατική οργάνωση. Η ανταλλαγή δεδομένων και η λήψη δικαστικών μέτρων, όπως η έκδοση υπόπτων, δε μπορούν να πραγματοποιηθούν δίχως να έχει διευθετηθεί το ζήτημα του ορισμού. Διαφορετικά, η έλλειψη ή η ασάφεια των ορισμών μπορεί να οδηγήσουν τα κράτη σε κατάχρηση της εξουσίας τους προκειμένου να καταστείλουν κάθε μορφή αντίστασης. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα φανερό στις περιοχές όπου βρίσκονται υπό αυταρχικό καθεστώς. Σ' αυτές, συγχέονται εσκεμμένα η τρομοκρατία με άλλες μορφές πολιτικής βίας, ενώ δεν λείπουν οι συλλήψεις και καταδίκες διαδηλωτών που δεν έχουν πρόθεση να χρησιμοποιήσουν πολιτική βία. Τέλος, η πληθώρα των ορισμών δυσχεραίνει τη

διεξαγωγή της ακαδημαϊκής έρευνας, καθώς δεν μπορεί να παρέχει αξιόπιστα στοιχεία.¹²

Ορισμός τρομοκρατίας από τα κράτη

Οι κυβερνήσεις δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στον ορισμό της τρομοκρατίας. Αφενός, χρησιμοποιείται για να πείσουν τους εκλογείς τους ότι λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα για την αντιμετώπιση της, ενώ γίνονται ευκολότερα αποδεκτοί περιορισμοί που, ειδάλλως, θα προκαλούσαν αντιδράσεις. Ο τέως πρόεδρος George Bush, με το να κηρύξει τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας», νομιμοποίησε τη συμβατική στρατιωτική επέμβαση έναντι των αντιτρομοκρατικών μέτρων που θεωρούνται πλέον «ελαστικά».¹³ Αφετέρου, ορίζοντας τους «τρομοκράτες τους»¹⁴ μπορούν να καταστείλουν ανεπιθύμητες ομάδες δαιμονοποιώντας πολιτικούς αντιπάλους, θρησκείες κ.ο.κ.¹⁵

Οι ΗΠΑ έχουν επιδοθεί κατά κόρον στη προσπάθεια ορισμού της τρομοκρατίας, συχνά με πρόθεση να επιβάλουν τις απόψεις τους. Το FBI διαχωρίζει την τρομοκρατία σε διεθνή και εθνική. Ως διεθνής τρομοκρατία ορίζεται

«η συμμετοχή σε βίαιες πράξεις ή πράξεις επικίνδυνες για την ανθρώπινη ζωή και παραβιάζουν τους ποινικούς νόμους των ΗΠΑ. Σκοπό έχει α) να εκφοβίσει ή να εξαναγκάσει έναν άμαχο πληθυσμό, β) να επηρεάσει την πολιτική μιας κυβέρνησης με εκφοβισμό ή εξαναγκασμό, γ) να επηρεάσει τη στάση μιας κυβέρνησης με μαζική καταστροφή, δολοφονία ή απαγωγή· και συμβαίνουν κυρίως εκτός της εδαφικής δικαιοδοσίας των ΗΠΑ ή υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα όσον αφορά τα μέσα με τα οποία επιτυγχάνονται, τα πρόσωπα που

¹² Περισσότερες πληροφορίες για την ανάγκη ορισμού: Bakker, 2015g και Locatelli, 2014: 3-5.

¹³ Bruce, 2013: 28.

¹⁴ “terrorist-labeling opportunism” στο Draghici, 2009: 756.

¹⁵ Bruce, 2013, όπ. παραπ.

εμφανίζονται να έχουν σκοπό να εκφοβίσουν ή να εξαναγκάσουν ή τις τοπικές ρυθμίσεις στις οποίες οι δράστες λειτουργούν ή αναζητούν άσυλο».

Ως εθνική τρομοκρατία ορίζεται

«η συμμετοχή σε βίαιες πράξεις ή πράξεις επικίνδυνες για την ανθρώπινη ζωή και παραβιάζουν τους ποινικούς νόμους των ΗΠΑ. Σκοπό έχει α) να εκφοβίσει ή να εξαναγκάσει έναν άμαχο πληθυσμό, β) να επηρεάσει την πολιτική μιας κυβέρνησης με εκφοβισμό ή εξαναγκασμό, γ) να επηρεάσει τη στάση μιας κυβέρνησης με μαζική καταστροφή, δολοφονία ή απαγωγή· και συμβαίνουν κυρίως εντός των ορίων της δικαιοδοσίας των ΗΠΑ».¹⁶

Η Μεγάλη Βρετανία με νόμο το 2000 ορίζει την τρομοκρατία ως

A) μια «πράξη που περιλαμβάνει βία εναντίον προσώπων ή ιδιοκτησίας, διακινδυνεύει μian ανθρώπινη ζωή, δημιουργεί ρίσκο για την υγεία των πολιτών ή είναι σχεδιασμένη να επηρεάσει ή να διαταράξει ένα ηλεκτρονικό σύστημα

B) την απειλή ή χρήση βίας που είναι σχεδιασμένη να επηρεάσει την κυβέρνηση ή μια διακυβερνητική οργάνωση ή να εκφοβίσει τους πολίτες ή μέρος αυτών

Γ) την απειλή ή χρήση βίας έχει σκοπό την προώθηση πολιτικών, θρησκευτικών ή ιδεολογικών υποθέσεων».¹⁷

Για την Γερμανία:

«Τρομοκρατία είναι η συνεχής συγκροτημένη μάχη με πολιτικούς σκοπούς, συνοδευόμενη από επιθέσεις κατά της ζωής και της περιουσίας ατόμων και

¹⁶ 18 U.S.C. § 2331 ορίζει τη «διεθνή τρομοκρατία» και την «εθνική τρομοκρατία» για τους σκοπούς του Κεφαλαίου 113B του Κώδικα, με τίτλο "Τρομοκρατία" στο Federal Bureau of Investigation, χ.χ.

¹⁷ Joint Committee on Human Rights, 2006-2007: 11-12.

ειδικότερα από σοβαρά εγκλήματα, όπως αυτά τα οποία παρατίθενται στο άρθρο 129^α, παρ. 1, του ποινικού κώδικα (δολοφονία, ανθρωποκτονία, απαγωγή, εμπρησμός, χρήση εκρηκτικών) ή και από άλλες πράξεις βίας που χρησιμοποιούνται για την προετοιμασία εγκληματικών πράξεων»¹⁸.

Ορισμός τρομοκρατίας από Διεθνείς Οργανισμούς

Η έλλειψη ορισμού υπήρξε πρόκληση και για τους διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ. Ο πρώην γενικός γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών, Kofi Annan, έθεσε ως προτεραιότητα τη δημιουργία συμφωνίας ως προς το τί συνιστά τρομοκρατία και τί όχι. Ο ίδιος την όρισε ως «σκόπιμη δολοφονία πολιτών και αμάχων για πολιτικούς σκοπούς».¹⁹

Μέσω της έκθεσης *Uniting Against Terrorism. Recommendations for a global counter-terrorism strategy*, έστειλε το ηθικό μήνυμα πως η τρομοκρατία είναι μη ανεκτή και αδικαιολόγητη σε κάθε περίπτωση.²⁰ Ο ενλόγος ορισμός απορρίφθηκε από αρκετά κράτη. Από τη μία, τέθηκε το ζήτημα της αντίστασης σε ξένη κατοχή και αφετέρου, υπήρχε κίνδυνος να χαρακτηριστούν κράτη που χρησιμοποιούν ανάλογα μέσα ως τρομοκράτες.

Τα Ηνωμένα Έθνη έχουν αποτύχει επανειλημμένα να δημιουργήσουν έναν «παγκόσμιο ορισμό». Ορισμένα κράτη κυρίως στην Αφρική, τη Μέση Ανατολή κ.α. υπήρξαν απρόθυμα να χαρακτηρίσουν «τρομοκρατικές» οργανώσεις με τους στόχους των όποιων συμφωνούσαν.²¹

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει επίσης κληθεί να τοποθετηθεί επί του ζητήματος της τρομοκρατίας, καθώς κράτη-μέλη της έχουν γίνει στόχοι επιθέσεων. Κατά την

¹⁸ Verfassungsschutzbericht 1984, Bundesministerium des Innern, (Ministry of the Interior), Bonn 1985, p. 17n, όπως αναφέρεται στο Μπόσι, 2000: 85.

¹⁹ Όπως αναφέρεται στο Bakker, 2015g.

²⁰ General Assembly of United Nations, 2006: 3.

²¹ Bruce, 2013: 26.

Ευρωπαϊκή Σύνοδο Κορυφής το 1975 στη Ρώμη δημιουργήθηκε το TREVI, ένα διακυβερνητικό δίκτυο σε συνεργασία των υπουργείων Δικαιοσύνης και Εσωτερικών, όπου η τρομοκρατία οριζόταν ως *«η χρήση ή απειλή χρήσης βίας από συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων για την επίτευξη πολιτικών στόχων»*.²²

Εν συνεχεία, με Απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η τρομοκρατία αποκτά υπόσταση μέσα από τη σύνθεση δύο στοιχείων, ενός αντικειμενικού και ενός υποκειμενικού. Το αντικειμενικό στοιχείο αφορά τη διάπραξη μιας σοβαρής εγκληματικής πράξης (δολοφονία, απαγωγή, κατασκευή όπλων, κλπ.) , ενώ το υποκειμενικό συνίσταται στη θεώρηση αυτής ως τρομοκρατία όταν έχει σκοπό:

«να εκφοβίσει σοβαρά έναν πληθυσμό, ή να εξαναγκάσει αδικαιολόγητα τις δημόσιες αρχές ή ένα διεθνή οργανισμό να εκτελέσουν οποιαδήποτε πράξη ή να απόσχουν από την εκτέλεσή της, ή να αποσταθεροποιήσει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις πολιτικές, συνταγματικές, οικονομικές ή κοινωνικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού»

Ακόμη, ως τρομοκρατική ομάδα νοείται:

«η εγκαθιδρυμένη επί ένα χρονικό διάστημα και διαρθρωμένη ένωση περισσότερων των δύο προσώπων που δρουν από κοινού προκειμένου να τελέσουν τρομοκρατικά εγκλήματα».²³

Το NATO αναφέρει ότι:

«Τρομοκρατία είναι η χρήση βίας ως αποτέλεσμα υπολογισμού, συνήθως κρίνεται ως έγκλημα σε επίπεδο εθνικών νομοθεσιών και απευθύνεται κατά ατόμων ή περιουσίας, αποτελεί δε απειλή των συμβόλων μιας κοινωνίας με σκοπό πολιτικά

²² Handelingen (Dutch Parliamentary Proceedings) II, 1986/87, Bijlagen 19700, Hoofdstuck VI nr. 30, σ.5, όπως αναφέρεται στο Μπόση, 2000: 87.

²³ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2002.

και ιδεολογικά οφέλη που ορίζονται με υποκειμενικά κριτήρια. Τρομοκρατία είναι η παράνομη χρήση ή η απειλή χρήσης βίας ή η χρήση βίας κατά ατόμων ή περιουσίας, με σκοπό τη διάβρωση της κοινωνίας ή τον κλονισμό μιας κυβέρνησης για την αποκόμιση πολιτικού, θρησκευτικού ή ιδεολογικού οφέλους».²⁴

Ακαδημαϊκοί ορισμοί της τρομοκρατίας

Προκειμένου να διευκολυνθεί η εργασία των μελετητών της τρομοκρατίας και η μεταξύ τους επικοινωνία είναι απαραίτητο να αναφέρονται στο ίδιο αντικείμενο. Γι' αυτό το λόγο, η ανάδειξη των κυριότερων παραμέτρων που συνθέτουν το φαινόμενο της τρομοκρατίας υπήρξε η μέθοδος του A.Schmid για να ορίσει την τρομοκρατία. Συγκεντρώνοντας, με τη βοήθεια και άλλων ακαδημαϊκών, 109 διαφορετικές ερμηνείες, ξεχώρισε 22 βασικά χαρακτηριστικά. Ο τελικός ορισμός που προέκυψε είναι ο ακόλουθος:

«Η τρομοκρατία είναι μια «αγχώδης» μέθοδος από επαναλαμβανόμενες πράξεις βίας, τις οποίες αναλαμβάνουν παράνομες (ή σχεδόν) ομάδες, ή άτομα μέλη κρατικών υπηρεσιών για προσωπικούς, ή εγκληματικούς, ή πολιτικούς σκοπούς. Βάσει αυτού του σκεπτικού – και σε αντίθεση με τις δολοφονίες- οι άμεσοι αποδέκτες της βίας δεν είναι οι βασικοί στόχοι. Οι άμεσοι ανθρώπινοι στόχοι της βίας είτε επιλέγονται τυχαία (τυχαία θύματα), είτε έχουν αποφασιστεί (αντιπροσωπευτικά δείγματα ή συμβολικοί στόχοι) από τον πληθυσμό των στόχων, αποτελούν το μήνυμα προς τον ευρύτερο στόχο αποδέκτη. Ο εκφοβισμός, αλλά και η ίδια η πράξη της βίας, χρησιμοποιείται ως αγγελιαφόρος των τρομοκρατών (οργανώσεων ή ατόμων) προς τα θύματα. Στην ουσία η ίδια η

²⁴ Μπόση, 2000: 90.

πράξη της βίας χρησιμοποιείται για να προωθήσει το μήνυμα στον κυρίως στόχο, που δεν είναι άλλος παρά το ειδικό ή το ευρύ ακροατήριο ή τα ακροατήρια που παρακολουθούν τα δρώμενα. Η ίδια η τρομοκρατική πράξη εκ των πραγμάτων μεταβάλλει σε ακροατήριο, το κοινωνικό σύνολο που παρακολουθεί. Η τρομοκρατική πράξη συνοδεύεται από γενικές “απαιτήσεις” προς το στόχο. Ο στόχος προς τον οποίο είναι στραμμένη η προσοχή των τρομοκρατικών οργανώσεων λαμβάνοντας το μήνυμα αναμένεται να διαθέτει την ικανότητα να μετουσιώνει τη βία, τον εκβιασμό ή την προπαγάνδα σύμφωνα με την αντίληψη της τρομοκρατικής οργάνωσης».²⁵ (υπογράμμιση δική μου)

Ο ανωτέρω ορισμός δεν έτυχε της αναγνώρισης από την ακαδημαϊκή κοινότητα. Ο ίδιος ο συγγραφέας αναγνώρισε τις αδυναμίες του ορισμού και το 2011 προσέφερε την ανανεωμένη έκδοση του καταλόγου, ο οποίος περιλαμβάνει αυτή τη φορά 12 προτάσεις που περιγράφουν την τρομοκρατία.²⁶

Όσον αφορά τη διεθνή τρομοκρατία, ο Fernando Reinares διακρίνει τέσσερα χαρακτηριστικά της:²⁷

A) σκοπός της διεθνούς τρομοκρατίας είναι να επηρεάσει τη δομή και την κατανομή της εξουσίας σε ολόκληρες περιοχές, ακόμα και στο επίπεδο της παγκόσμιας κοινωνίας

B) τα άτομα ή οι ομάδες που την ασκούν έχουν επεκτείνει τη δραστηριότητά τους σε διάφορες περιοχές ή γεωπολιτικές περιφέρειες, ανάλογα με τους δηλωμένους στόχους τους

Γ) η μακροπρόθεσμη στρατηγική είναι πλήρως συμβατή με τους πιο περιορισμένους και βραχύβιους στόχους

²⁵ Schmid & Jongman, 1988: 28 όπως αναφέρεται στο Μπόση, 2000: 116.

²⁶ Schmid, 2011: 86-87, όπως αναφέρεται στο Schmid, 2012.

²⁷ Reinares, 2005: 5.

Δ) η διαμόρφωση της διεθνούς τρομοκρατίας μπορεί να διαφέρει από τη μία εποχή στην άλλη

Η διακρατική τρομοκρατία δεν είναι πάντοτε διεθνής, τονίζει ο Reinares, αν και η διεθνής τρομοκρατία είναι πάντοτε και εξ' ορισμού διακρατική.²⁸

Απ' την άλλη, ο Thomas Badey ορίζει τη διεθνή τρομοκρατία ως την
*«..κατ' εξακολούθηση χρήση της βίας με πολιτικά κίνητρα, που στοχεύει στην υποτίμηση του κράτους, χρησιμοποιεί μη-κρατικούς παίκτες και επηρεάζει περισσότερα από ένα κράτη»*²⁹

Η τρομοκρατία, λοιπόν, είναι ένα τόσο σύνθετο φαινόμενο ώστε να υπάρχει ένα πλήθος προσεγγίσεων για την εννοιολόγησή του. Κι αυτό, διότι οι παράγοντες που την πυροδοτούν είναι υπεράριθμοι, εξού και η δυσκολία να αναπτυχθεί μια θεωρία.³⁰ Παρόλα αυτά, είναι δυνατό να εντοπίσουμε μια ευρύτερη συμφωνία σε ορισμένα χαρακτηριστικά της τρομοκρατίας:

Α) Η *χρήση ή απειλή χρήσης βίας*. Παράνομη βία που ασκείται όχι μόνο για να επιφέρει φυσική καταστροφή (κόστος σε ανθρώπινες ζωές και ιδιοκτησίες) αλλά και λειτουργική αποδιοργάνωση της εκάστοτε κοινωνίας. Έτσι, λαμβάνονται υπόψη και σύγχρονες μορφές τρομοκρατίας, όπως η ηλεκτρονική. Η βία απαντάται σε μια πληθώρα εγκλημάτων αλλά και στην κοινωνική ζωή ενγένει.³¹ Αυτό που διακρίνει την τρομοκρατική βία είναι η σύνδεσή της με τον τελικό στόχο και αντίκτυπο (χαρακτηριστικό Β), που είναι ο εκφοβισμός, ο εξαναγκασμός ή η αποτροπή ενός τρίτου, πέραν του άμεσου θύματος.³²

²⁸ Reinares, 2005.

²⁹ Μπόση, 2000: 117.

³⁰ Locatelli, 2014: 2.

³¹ Για έννοια και διακρίσεις της βίας βλ. Αλεξιάδης, 2011: 166-201.

³² Locatelli, 2014: 8.

Β) Έχει πολιτικό στόχο ή/και αντίκτυπο. Η χρήση βίας στην τρομοκρατία δεν είναι αυτοσκοπός. Ενώ οι τρομοκρατικές ενέργειες εμπίπτουν κατά κανόνα στο ποινικό δίκαιο, δεν χαρακτηρίζονται «τρομοκράτες» όλοι όσοι κάνουν χρήση ανάλογων μορφών βίας. Ο όρος δεν μπορεί να αποδοθεί, επί παραδείγματι, στους δράστες του οργανωμένου εγκλήματος του κοινού ποινικού δικαίου, διότι το όφελος που επιθυμούν να αποκομίσουν είναι οικονομικό.³³

Το κίνητρο των τρομοκρατών είναι κατά βάση πολιτικό, βρίσκει τις ρίζες του στις θεωρούμενες ως άδικες κυβερνητικές πολιτικές. Γι' αυτό και επιχειρούν να αποδείξουν στο κοινό που απευθύνονται μέσω του προφορικού (π.χ. βίντεο) ή του γραπτού λόγου (π.χ. προκηρύξεις) το δίκαιο των πράξεών τους.³⁴ Στους ευρύτερους των εγκληματικών πράξεων στόχους μπορεί να εντάσσονται η αποστολή ενός μηνύματος, η «εκμαίευση» μιας συμπεριφοράς ή η δημιουργία μιας κατάστασης.³⁵

Στη διεθνή σκηνή, οι στόχοι των ισλαμιστών τρομοκρατών δεν είναι θρησκευτικοί, παρά πολιτικοί. Η αμφισβήτηση, δηλαδή, και η ανατροπή του δυτικού τρόπου οργάνωσης του κόσμου που στηρίζεται στην οικονομική, πολιτική και πολιτισμική κυριαρχία.³⁶

Γ) Η τρομοκρατία ακολουθεί έμμεση προσέγγιση. Ο άμεσος αποδέκτης της βίας επιλέγεται συνήθως τυχαία, αποκτά όμως ιδιαίτερη σημασία λόγω του συμβολισμού που του αποδίδεται. Στόχοι μπορεί να αποτελούν ακόμη κτίρια ή εγκαταστάσεις που σχετίζονται με το κράτος ή συμβολίζουν οποιαδήποτε μορφή επικυριαρχίας (π.χ. οικονομική).³⁷ Ο πραγματικός στόχος είναι, όμως, το κοινό, αυτοί στους οποίους απευθύνεται το μήνυμα: «...Η ίδια η τρομοκρατική πράξη εκ των πραγμάτων

³³ Λοβέρδος, 2001: 31-32.

³⁴ Μπόση, 2000: 118-119.

³⁵ Λοβέρδος, 2001: 31.

³⁶ Καθημερινή, 31 Ιουλίου 2005.

³⁷ Λοβέρδος, 2001: 35.

μεταβάλλει σε ακροατήριο, το κοινωνικό σύνολο που παρακολουθεί...» όπως αναφέρει ο ορισμός του A.Schmid που παρατέθηκε πιο πάνω (σ.17).

Δ) Το στοιχείο της *επανάληψης*. Η τρομοκρατία δεν εξαντλείται σε μία μόνον εγκληματική πράξη. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούμε να τη διαχωρίσουμε από το έγκλημα ή από περιστατικά ατομικής βίας.³⁸

Οι ορισμοί που έχουν προταθεί, αδυνατούν να απαντήσουν σε ερωτήματα που σχετίζονται με τις γενεσιουργές αιτίες της τρομοκρατίας ή τη συχνότητα εμφάνισής της διαχρονικά. Γιατί αυτή διαφέρει ανά πολιτικές ή/και κοινωνικές ομάδες, αλλά και με την πάροδο του χρόνου;³⁹

Η τρομοκρατία δεν γεννιέται εν κενώ, είναι συνάρτηση του πολιτισμού κάθε χώρας και των συσχετισμών δυνάμεων εντός και εκτός συνόρων.⁴⁰ Επομένως, θα ήταν σκόπιμη μια σύντομη ιστορική επισκόπηση του φαινομένου της τρομοκρατίας, όπως αυτή εκδηλώθηκε από τα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης. Έτσι, θα είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε καλύτερα τους λόγους εκδήλωσής της και διαμόρφωσης των τάσεων που έχει λάβει μέχρι σήμερα.

3. Από τη Γαλλική Επανάσταση στην 11^η Σεπτεμβρίου 2001

Δεν είναι καινούριο φαινόμενο μη κρατικοί δρώντες να ασκούν τρομοκρατία. Ήδη από τους προνεωτερικούς χρόνους, διάφορες ομάδες, όπως οι Ασασίνοι⁴¹, χρησιμοποιούσαν πολιτική βία εναντίον των αρχών και των ελίτ.

Ιστορικά, ωστόσο, ο όρος «τρομοκρατία» (“terreur”/“terrorisme”) συναντάται στη Γαλλική Επανάσταση. Κατά το δεύτερο στάδιο της επανάστασης, κυριάρχησε ο

³⁸ Το ίδιο: 27-28 και Μπόση, 2000: 117.

³⁹ Gibbs, 1989: 334.

⁴⁰ *Ελεύθερη Ζώνη*, χ.χ.

⁴¹ Οι Ασασίνοι, ισλαμική αίρεση του 11^{ου} αιώνα με ισχυρό ιδεολογικό, φιλοσοφικό και θρησκευτικό υπόβαθρο, δολοφονούσαν κυβερνόντες, πολιτικούς και στρατιωτικούς αρχηγούς ως πράξη τιμωρίας αλλά και για τη δημιουργία συμμαχιών.

ριζοσπαστικός δημοκρατισμός και η «βασιλεία του τρόμου». Υπήρξαν δύο βασικοί λόγοι γι' αυτή τη μεταστροφή. Ο πρώτος ήταν η απογοήτευση των κατώτερων τάξεων από την επανάσταση, η οποία δεν ευνοούσε τα συμφέροντά τους. Η ελεύθερη αγορά επέβαλε ολοένα και αυξανόμενες τιμές. Τα εξεγερμένα πλήθη απαιτούσαν προεπαναστατικές τιμές των βασικών αγαθών, όπως το ψωμί, ενώ παράλληλα ζητούσαν κρατικό έλεγχο του πληθωρισμού. Σ' αυτά, προστίθεται και η απογοήτευση μιας μεγάλης μάζας ανθρώπων που συμμετείχαν στην οικοδόμηση του νέου καθεστώτος, αλλά δε διέθεταν την οποιαδήποτε συμμετοχή στη λειτουργία του.⁴²

Ο δεύτερος λόγος ήταν η εμπλοκή της Γαλλίας σε μια σειρά πολέμων με άλλες χώρες της Ευρώπης. Οι Μεγάλες Δυνάμεις εξέλαβαν τη Γαλλία ως απειλή για τη διεθνή σταθερότητα και τις επιδιώξεις τους. Με νόμο της 17^{ης} Σεπτεμβρίου 1793, καθίστατο ύποπτο κάθε άτομο που είχε, με τον οποιοδήποτε τρόπο, ταυτιστεί με το καθεστώς των Βουρβόνων⁴³ ή των Γιρονδίνων⁴⁴. Η λαιμητόμος αποτέλεσε το πιο διαβόητο εργαλείο της επαναστατικής τρομοκρατίας, ενώ ο αριθμός των εκτελέσεων υπολογίζεται στις 20.000 (1793-1794).⁴⁵

Η σύγχρονη συζήτηση περί τρομοκρατίας ξεκινά με τους αναρχικούς. Ο David Rapoport, εκκινώντας από τους τελευταίους, διακρίνει ακόμη τρία «κύματα τρομοκρατίας». Πρόκειται για μια προσπάθεια να εντοπιστούν συγκεκριμένες εποχές στην ιστορία της τρομοκρατίας ή να ανακαλυφθούν τάσεις της. Κάθε «κύμα» περιγράφεται ως ένας κύκλος δραστηριότητας σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή-χαρακτηρίζεται από φάσεις «διαστολής» και «συστολής». Βασικό στοιχείο διάκρισης

⁴² Burns, 2006: 430-432.

⁴³ Οι Βουρβόνοι ήταν γαλλική δυναστεία που βασίλεψε από το 1589 έως τη Γαλλική Επανάσταση και από την πτώση του Ναπολέοντα (1815) έως το 1848, οπότε εδραιώθηκε το δημοκρατικό πολίτευμα. Η δυναστεία έδωσε βασιλείς στους θρόνους της Γαλλίας, της Πάρμας, της Νεάπολης, της Ιταλίας και της Ισπανίας.

⁴⁴ Οι Γιρονδίνοι ήταν πολιτική ομάδα, που σχηματίστηκε πριν τη Γαλλική Επανάσταση και έδρασε κατά τη διάρκειά της, αποτελώντας την αριστερή πτέρυγα της Γαλλικής Εθνοσυνέλευσης.

⁴⁵ Το ίδιο: 432-435, 443.

είναι η διεθνικότητα· όμοιες δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικές περιοχές του κόσμου και καθοδηγούνται από μια συγκεκριμένη «ενέργεια». Όταν αυτή δεν μπορεί πλέον να εμπνεύσει νέους οπαδούς, τότε το εκάστοτε κύμα εξαφανίζεται.⁴⁶

1^ο «κύμα»: Οι Αναρχικοί (Anarchists)

Το πρώτο κύμα αποτέλεσε την πρώτη διεθνή τρομοκρατική εμπειρία στην ιστορία⁴⁷. Ξεκίνησε στη Ρωσία τη δεκαετία 1880 και επεκτάθηκε στην Ευρώπη, την Αμερική και την Ασία. Η διεκδίκηση δικαιωμάτων από τη μία, και η ανάδυση των εθνών-κρατών αποτελούν την κινητήρια δύναμη σχηματισμού κινημάτων, μέρος των όποιων αποτελεί και το αναρχικό.⁴⁸ Το κοινωνικό συμβόλαιο του Διαφωτισμού, για τους αναρχικούς, απέκρυπτε τους μηχανισμούς του ανταγωνισμού και λειτουργούσε υπέρ της διατήρησης των προσωπικών συμφερόντων. Ο τρόμος, επομένως, ήταν ένα θεμιτό μέσο, γρήγορο και αποτελεσματικό, διάλυσης αυτού του συμβολαίου.⁴⁹

Στους βασικότερους εκπροσώπους του εν λόγω κινήματος περιλαμβάνονται οι Bakunin & Kropotkin. Οι ίδιοι αυτοαποκαλούνταν τρομοκράτες διατηρώντας δεσμούς με τη Γαλλική Επανάσταση, ενώ, κατά κανόνα, αναλάμβαναν άμεσα την ευθύνη για τις πράξεις βίας τους. Παρόλα αυτά, δε διατύπωσαν ποτέ κάποια οργανωμένη στρατηγική ενάντια του κράτους και του κεφαλαίου⁵⁰. περιορίζονταν σε δράσεις ατομικού χαρακτήρα που βασίζονταν στο μότο «προπαγάνδα της πράξης» (“propaganda by the deed”)⁵¹. Η μέθοδός τους ήταν οι δολοφονίες πολιτικών και

⁴⁶ Rapoport, 2004: 47-48.

⁴⁷ Το ίδιο: 47.

⁴⁸ Μπόση, 2000: 25.

⁴⁹ Rapoport, 2004: 50.

⁵⁰ Μπόση Μ., ό.π., 2000, σ. 24.

⁵¹ Μια νέα μορφή επικοινωνίας των δράσεων των αναρχικών που θα αποτελούσε παράδειγμα και θα ενέπνεε σεβασμό εξαιτίας του προσωπικού ρίσκου και της βαθιάς αφοσίωσης.

άλλων εξεχουσών προσωπικοτήτων. Μάλιστα, η δεκαετία του 1890 ονομάστηκε «Χρυσή Εποχή των δολοφονιών».⁵²

2^ο «κύμα»: Οι Αντι-αποικιοκράτες (anti-colonialists)

Το 1920 ξεκινάει ο «αγώνας για αυτοδιάθεση». Στόχος τίθεται η απελευθέρωση συγκεκριμένων περιοχών στον κόσμο από τους αποικιοκράτες, όπως υπήρξαν η Βρετανία και η Γαλλία. Το γεγονός που επέσπευσε την άνοδο και επέκταση του κινήματος των αντι-αποικιοκρατών ήταν η υπογραφή της Συνθήκης των Βερσαλλιών κατά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Η Γερμανία υποχρεώθηκε να παραχωρήσει τις αποικίες της στις νικητήριες δυνάμεις⁵³. Καθώς όμως και οι ίδιες οι νικητήριες δυνάμεις (π.χ. Βρετανία, Γαλλία) διέθεταν αποικίες, σταδιακά υπονομεύθηκε η νομιμότητα και των δικών τους κτήσεων. Η τρομοκρατική δραστηριότητα συνέβαλε στη δημιουργία νέων κρατών όπως η Ιρλανδία, το Ισραήλ, η Κύπρος και η Αλγερία.⁵⁴

Καθώς η λέξη «τρομοκράτης» είχε αποκτήσει αρνητικές συνδηλώσεις, αυτοαποκαλούνταν «μαχητές της ελευθερίας» (“freedom fighters”) που πολεμούσαν ενάντια στην τρομοκρατία των κυβερνήσεων και χρησιμοποιούσαν την τακτική του ανταρτοπόλεμου (“hit and run”). Ως τυπικά παραδείγματα οργανώσεων της εποχής μπορούμε να αναφέρουμε την IRA, που πολέμησε για ένα ανεξάρτητο, ελεύθερο Ιρλανδικό κράτος, την FLN, μια ομάδα Αλγερινών που μάχονταν ενάντια στη Γαλλική αποικιοκρατία και την Irgun, μια στρατιωτική ομάδα Σιωνιστών που στράφηκαν ενάντια στις Βρετανικές αρχές που βρίσκονταν στο σημερινό Ισραήλ και

⁵² Bakker, 2015f.

⁵³ Βλ. *Το Βήμα*, 28 Δεκεμβρίου 2008.

⁵⁴ Rapoport, 2004: 53.

την Παλαιστίνη⁵⁵. Στόχοι τους ήταν κτίρια ή εγκαταστάσεις που συμβόλιζαν την επικυριαρχία των κατακτητών.⁵⁶

Γενικά, το δεύτερο «κύμα» θεωρείται επιτυχημένο. Καθώς οι αυτοκρατορίες κατέρρεαν, αυτό υποχωρούσε.⁵⁷

3^ο «κύμα» της Νέας Αριστεράς (The New-Left Wave)

Το τρίτο «κύμα» τρομοκρατίας γεννήθηκε μέσα στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου (1960 και έπειτα). Η ήττα της αμερικανικής υπερδύναμης στον πόλεμο του Βιετνάμ αναζωπύρωσε τις ελπίδες πως το σύστημα είναι τρωτό. Διάφορες ομάδες-κυρίως νέοι άνθρωποι- στον αναπτυσσόμενο κόσμο έθεσαν εαυτούς εμπροσθοφύλακες για την υπεράσπιση των λαών του Τρίτου Κόσμου. Χαρακτηριστικά παραδείγματα οργανώσεων της εποχής αποτελούν η αμερικανική Weather Underground, όπως επίσης η γερμανική RAF. Η διεθνής τρομοκρατία συνδέεται με τους παλαιστίνιους και κυρίως την PLO του Yasser Arafat. Οι γυναίκες είχαν σε αυτή τη φάση σημαντικό ρόλο ως αρχηγοί ή μαχήτριες.⁵⁸

Στις τακτικές τους συγκαταλέγονται οι απαγωγές και οι αεροπειρατείες, αρκετές εκ των οποίων είχαν αίσιο τέλος. Στη Λατινική Αμερική κυριαρχούσε ο αστικός ανταρτοπόλεμος με την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης. Συχνά ενθάρρυνε τα ξεσπάσματα, ενώ προσέφερε ηθική υποστήριξη, εκπαίδευση και όπλα. Σε αντίθεση με το προηγούμενο «κύμα» που στρεφόταν κατά στρατιωτικών στόχων, εδώ επιλέγονται περισσότερο «θεατρικοί στόχοι».⁵⁹

⁵⁵ Το ίδιο: 52-56 και Bakker, 2015f.

⁵⁶ Το 1946, η οργάνωση Irgun τοποθέτησε βόμβες στο King David Hotel στην Ιερουσαλήμ, όπου βρισκόταν τότε το αρχηγείο των Βρετανικών αρχών.

⁵⁷ Rapoport, 2004: 53.

⁵⁸ Το ίδιο: 56 και Bakker, 2015f.

⁵⁹ Τα ίδια.

4^ο «κύμα»: το Θρησκευτικό (Religious Wave)

Συμβατικά ξεκινά το 1979 με την Ισλαμική Επανάσταση στο Ιράν και συνεχίζει μέχρι σήμερα. Πρόκειται επίσης για το έτος εισβολής των σοβιετικών στο Αφγανιστάν και κατάληψης του Μεγάλου Τεμένους στη Μέκκα από ένοπλους αντιφρονούντες (10.000 θάνατοι). Στις ισλαμικές οργανώσεις χρεώνονται οι πιο σημαντικές θανατηφόρες επιθέσεις. Η πιο γνωστή τρομοκρατική οργάνωση που δραστηριοποιείται δεκαετίες τώρα είναι η Al Qaeda. Άλλες ομάδες που εντάσσονται σ' αυτό το τελευταίο «κύμα» είναι χριστιανικές, εβραϊκές, Σιχ αλλά και αιρέσεις. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί, είναι η μείωση των ενεργών τρομοκρατικών οργανώσεων, λόγω του περιορισμένου (θρησκευτικού) κοινού στο οποίο απευθύνονται.⁶⁰

Στις μεθόδους δράσης τους συγκαταλέγονται δολοφονίες, απαγωγές, βομβιστικές επιθέσεις σε πρεσβείες, ενώ προστίθενται οι επιθέσεις αυτοκτονίας (suicide bombing). Η αυτοκτονική τρομοκρατία έχει χρησιμοποιηθεί και από μη θρησκευτικές ομάδες όπως οι Tamils στη Σρι Λάνκα.⁶¹

Σύμφωνα με τη θεωρία του Robert Wuthnow για την «αναδόμηση της θρησκευτικής πίστης και των θεσμών»⁶², οι θρησκευτικές κοινότητες επηρεάζονται και αντιδρούν στις επιστημο-τεχνολογικές, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές, όχι εγκαταλείποντας, αλλά προσαρμόζοντας τις θρησκευτικές τους παραδόσεις. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα αυτές οι κοινότητες, τις ωθεί στην αναδόμηση των θεσμών και των παραδόσεών τους ώστε να δημιουργήσουν νέα ηθικά σύνορα, πιο πειστικά και «πειστικά» από τα προηγούμενα. Μέσω της αναδόμησης των θεσμών και των παραδόσεων με επίκεντρο τη θρησκεία,

⁶⁰ Το διάστημα 1980-1990 από 200 ενεργές οργανώσεις, ο αριθμός τους έπεσε σε 40.

⁶¹ Rapoport, 2004: 61-65 και Bakker, 2015f.

⁶² Wuthnow 1991, σύμφωνα με Σωτηρόπουλο, Χουλιάρη, Σκλιά & Ρούσσο, 2005: 309-310.

επιχειρούν να συγκρατήσουν τα μέλη τους, να επαναφέρουν τους αποστάτες και να προσηλυτίσουν τους απίστους. Η πολιτική χρήση της θρησκείας, ειδικότερα με τη μορφή της άσκησης πολιτικής βίας, μπορεί να θεωρηθεί μια τέτοια έκφραση των προβλημάτων τους. Η 11^η Σεπτεμβρίου ανέδειξε τη δυναμική που έχει το θρησκευτικό κύμα, το οποίο όπως φαίνεται, θα μας απασχολήσει για πολλά χρόνια ακόμη.

Οι κατηγοριοποιήσεις που αναπτύχθηκαν παραπάνω αποτελούν ιδεότυπους που βοηθούν στη μελέτη και, κατ' επέκταση, κατανόηση των αιτιών εμφάνισης, της λειτουργίας και εξέλιξης του τρομοκρατικού φαινομένου. Χαρακτηριστικά ενός «κύματος» μπορεί να συναντώνται και σε άλλα ή μπορεί η δράση μιας οργάνωσης να ξεπερνά το φάσμα του «κύματος» στο οποίο δημιουργήθηκε.⁶³

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ 21^{ου} ΑΙΩΝΑ

1. Νέες μορφές και τάσεις της τρομοκρατίας

Οι δύο προηγούμενοι αιώνες σημαδεύτηκαν από «μεγάλα» γεγονότα που ευνόησαν τη δημιουργία αντίστοιχων «αξιακών πνευμάτων» που χαρακτηρίζουν ολόκληρη την εποχή όπου και έλαβαν χώρα. Για τον 19^ο αιώνα, αναφερόμαστε στη Βιομηχανική Επανάσταση και κατ' επέκταση στην άνοδο του φιλελευθερισμού και του εθνικισμού. Ο 20^{ος} αιώνας αποτέλεσε μια μάχη ανάμεσα στον Απολυταρχισμό και τη Δημοκρατία μέσα από τους συνεχείς πολέμους και ιδιαίτερα τους δύο παγκοσμίους. Στον 21^ο αιώνα, ζούμε στα χρόνια της παγκοσμιοποίησης.

Μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου έλαβε τέλος μια περίοδος μεγάλων και συνεχόμενων αναταραχών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, δόθηκε η εντύπωση πως τη δεκαετία του 1990 υπήρξε «απεργία γεγονότων», δηλαδή δε σημειώθηκε κάποιο

⁶³ Rapoport, 2004: 48.

γεγονός αντίστοιχης σημασίας και έντασης με εκείνα των προηγούμενων δεκαετιών. Στην αυγή, κιόλας, του 21^{ου} αιώνα, τα γεγονότα έπαψαν να απεργούν. Η τρομοκρατική επίθεση στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου το 2001 συμπυκνώνει, για τον Baudrillard, όλα τα αυτά τα γεγονότα που δε συνέβησαν το προηγούμενο χρονικό διάστημα. Αποτελεί, με άλλα λόγια, τη «μητέρα όλων των γεγονότων».⁶⁴ Το φάντασμα της Σοβιετικής Ένωσης αντικαθίσταται από το φάντασμα της τρομοκρατίας. Η κυριαρχία της μοναδικής υπερδύναμης αυτή τη φορά απειλείται από έναν απροσδιόριστο εχθρό, ο οποίος δρα απρόβλεπτα γι' αυτό, άλλωστε, αποκαλείται «ασύμμετρος».⁶⁵ Ως κύρια μορφή αυτής της απειλής εμφανίζεται η ισλαμική τρομοκρατία.

1.1. Ισλαμική-φονταμενταλιστική τρομοκρατία

Συμβατικά, οι ρίζες της διεθνούς ισλαμικής τρομοκρατίας ανάγονται στον πόλεμο του Αφγανιστάν (1979-1989), ο οποίος πήρε τον χαρακτήρα «ιερού πολέμου» (τζιχάντ) έναντι των σοβιετικών. Με την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης εκδηλώθηκαν τα πρώτα ακραία φαινόμενα ισλαμικού φονταμενταλισμού. Όλη η εμπειρία, και κυρίως η έκβαση, του δεκαετούς πολέμου ήταν καθοριστική όσον αφορά την πεποίθηση των φανατικών ισλαμιστών πως η επιστροφή στη θρησκευτική καθαρότητα, όπως αυτή εκφραζόταν τα μεσαιωνικά χρόνια, θα μπορούσε να φέρει τη νίκη επί των υπερδυνάμεων του νεωτερικού πολιτισμού.⁶⁶

Εκκινώντας από τις μουσουλμανικές χώρες με κοσμικές κυβερνήσεις, οι οποίες κατηγορήθηκαν για «ειδωλολατρία», οι ριζοσπάστες ισλαμιστές μεταφράζουν τα θρησκευτικά κηρύγματά τους σε πολιτικό ακτιβισμό. Στόχοι γίνονται και μη

⁶⁴ Baudrillard, 2002: 7-8.

⁶⁵ *Καθημερινή*, 31 Ιουλίου 2005.

⁶⁶ Παπασωτηρίου, χ.χ.

μουσουλμανικά κράτη όπου διαβιούν μουσουλμανικές μειονότητες.⁶⁷ Τα διεθνή δίκτυα ισλαμικής τρομοκρατίας έχουν δραστηριοποιηθεί, από το '90 και έπειτα, σε διάφορες περιοχές ανά τον κόσμο.⁶⁸ Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, δίνουν την αίσθηση ότι εξάγουν τον ιερόν αυτόν πόλεμο στις αναπτυγμένες χώρες της Δύσης⁶⁹.

Το ιδεολογικό υπόβαθρο που δικαιολογεί τη χρήση (πολιτικής) βίας εκ μέρους των ισλαμιστών είναι η πεποίθηση πως οι ίδιοι διεξάγουν ένα δίκαιο αγώνα έναντι των απίστων, δηλαδή, όλων εκείνων που αντί της υποταγής στον Θεό προτίμησαν να υποταχτούν στα αντικείμενα και τις ιδέες που συμβολίζουν την παγκόσμια κυριαρχία. Η δική «τους», λοιπόν, υπόθεση είναι τόσο δίκαιη και του «άλλου» τόσο φαύλη, ώστε θα πρέπει να κινητοποιηθεί κάθε μέσον που θεωρείται αναγκαίο στην πορεία προς τη νίκη. Δημιουργείται ένα δυϊστικό μοντέλο ανάγνωσης του κόσμου που χρησιμοποιεί μανιχαϊστικούς όρους για να περιγράψει μια μάχη ανάμεσα στο «Καλό» και στο «Κακό». Η Δύση, συνολικά, και οι ηγέτες της έχουν επικριθεί για κενότητα, πλεονεξία, εθισμό στο χρήμα και την κατανάλωση. Με άλλα λόγια, έχουν κατηγορηθεί για «ειδωλολατρικό βαρβαρισμό» (τζαχιλίγια).⁷⁰ Συχνά, διανοούμενοι του επαναστατικού Ισλάμ έχουν οικειοποιηθεί μαρξιστικές έννοιες στην κριτική τους προς τη Δύση. Η θρησκεία, όμως, όχι ο μαρξισμός, αποτελεί το μέσον απελευθέρωσης και εξαγνισμού του ανθρώπου από τα αμαρτήματά του.⁷¹

Η επίκληση των ριζοσπαστών ισλαμιστών σε μια ανώτερη αξία, που δεν είναι άλλη από την επιτέλεση του θρησκευτικού τους καθήκοντος με τη διάδοση του Ισλάμ

⁶⁷ Buruma & Margalit, 2007: 109.

⁶⁸ Περιοχές της Αφρικής, της Νότιας και Νοτιοανατολικής Ασίας έχουν επηρεαστεί κατά κόρον από την τρομοκρατική δραστηριότητα των ριζοσπαστών ισλαμιστών. Επιπλέον, οι τελευταίοι έχουν συμμετάσχει σε διάφορους εμφυλίους πολέμους (Βοσνία, Τσετσενία), ενώ η Γαλλία έχει υπάρξει συχνά στόχος τους από τη δεκαετία του '90. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Παπασωτηρίου, χ.χ.: 2 και Hobsbawm, 2008: 155.

⁶⁹ Η έμφαση που δίνουν οι τρομοκράτες στην επικοινωνία των δραστηριοτήτων τους και η συνακόλουθη απήχηση που έχουν στα ΜΜΕ, δίνουν την εντύπωση στο κοινό μιας μόνιμης και τεράστιας απειλής, χωρίς να ανταποκρίνεται κάτι τέτοιο κατ' ανάγκην στην πραγματικότητα.

⁷⁰ Hobsbawm, 2008: 152-153 και Buruma & Margalit, 2007: 105-110.

⁷¹ Buruma & Margalit, 2007: 106, 114.

(Τζιχάντ), «εξουδετερώνει» την ηθική ευθύνη για την άσκηση της άλογης βίας πάνω στους «απίστους». Ωστόσο, δεν είναι το Ισλάμ που καθοδηγεί τους πιστούς του στη βία ή, εν πάση περιπτώσει, προτείνεται ως έσχατη λύση. Τέσσερις είναι οι τρόποι που μπορεί κάποιος να επιτελέσει το καθήκον του τζιχάντ: με την καρδιά, με τη γλώσσα, με το χέρι ή με το σπαθί.⁷²

Η πολιτική χρήση της θρησκείας οδήγησε στο σχηματισμό φονταμενταλιστικών θρησκευτικών κινημάτων, τα οποία υιοθετούν τα πλέον σκληροπυρηνικά στοιχεία της πνευματικής τους ταυτότητας και των θρησκευτικών παραδόσεων.⁷³ Τα κύρια σχήματα αυτών των κινημάτων που συναντούμε σήμερα σε παγκόσμιο επίπεδο είναι εκείνο του «κατακτητή του κόσμου» και του «μεταρρυθμιστή του κόσμου». Ο τελικός στόχος είναι κοινός: η αντικατάσταση των εκκοσμιευμένων συστημάτων με θρησκευτικά· οι μεν πρώτοι δρουν πιο ριζοσπαστικά, ενώ οι δε λειτουργούν εκ των έσω. Κάποια κινήματα κινούνται μεταξύ των δυο σχημάτων, όπως η παλαιστινιακή οργάνωση Hamas η οποία εντάχθηκε τελικά στο πολιτικό σύστημα.⁷⁴

Από τα κινήματα αυτά αναδείχθηκε ένα νέο είδος τρομοκρατίας, όπου διαφοροποιείτο αρκετά από τα προηγούμενα ως προς τους στόχους επίθεσης, την οργάνωση των ομάδων και το *modus operandi*, τον τρόπο, δηλαδή, τέλεσης των αδικημάτων. Η ισλαμική τρομοκρατία διακρίνεται για την εκτέλεση βομβιστικών επιθέσεων αυτοκτονίας. Η εξιδανίκευση του μαρτυρίου, η αξία του συναισθήματος έναντι του ορθού λόγου και η πρόταξη της κοινότητας αντί του ατόμου καθιστά δυνατή την εκτέλεση πράξεων αυτοκτονικής τρομοκρατίας, κάτι που φαίνεται

⁷² Ιστορία, χ.χ.

⁷³ Βλ. θεωρία της «κουλτούρας του θύλακα» (*enclave culture*) όπως αναπτύσσεται στο Σωτηρόπουλος, Χουλιάρας, Σκλιάς & Ρούσσοι, 2005: 310.

⁷⁴ Το ίδιο: 310-313.

ακατανόητο στον δυτικό άνθρωπο του ορθολογικού, ωφελιμιστικού λόγου.⁷⁵ Άλλη καινοτομία αποτελεί η έμφαση που δίνει στον επικοινωνιακό αντίκτυπο των πράξεών τους. Γι' αυτό το λόγο, η μαζική δολοφονία πολιτών μπορεί να προσφέρει μεγαλύτερη προβολή από όσο η επίθεση σε μια ηγετική πολιτική προσωπικότητα. Αυτή η μορφή «οριζόντιας τρομοκρατίας» εκπηγάει από την κοινωνία και στρέφεται κατά άλλων μελών της κοινωνίας όπου αυτά εργάζονται ή ψυχαγωγούνται.⁷⁶

Η πολιτική βία έγινε, από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, πλανητικό ζήτημα μέσω της δραστηριοποίησης τρομοκρατικών κινήματων, όπως η Al Qaeda, σε υπερεθνικό επίπεδο. Πρόκειται για δίκτυα ισλαμικών πυρήνων που οργανώνονται χαοτικά και διατηρούν χαλαρούς δεσμούς μεταξύ τους, χωρίς να ενδιαφέρει η ύπαρξη μαζικής λαϊκής υποστήριξης.⁷⁷ Αυτά τα δίκτυα μεταφέρουν τις συγκρούσεις τους στο έδαφος άλλων κρατών στο δυτικό κόσμο. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα «εισαγόμενης τρομοκρατίας»⁷⁸ μπορούμε να αναφέρουμε την επίθεση στις εγκαταστάσεις του γαλλικού σατυρικού περιοδικού Charlie Hebdo, τον Ιανουάριο του 2015. Συχνά, τέτοια δίκτυα στερούνται κάποιας εδαφικής βάσης, γεγονός που δυσκολεύει την αντιμετώπισή τους.

Αυτό που κατέδειξε η ισλαμική τρομοκρατία, με το χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, είναι πως ένας μικρός αριθμός καλά οργανωμένων ατόμων μπορεί να προκαλέσει τεράστιο πλήγμα στην μοναδική υπερδύναμη, η οποία πλέον δεν είναι ασφαλέστερη μιας επίθεσης από εμφανώς λιγότερο ισχυρά κράτη.⁷⁹ Τα άτομα αυτά, μάλιστα, χρησιμοποίησαν τα νεότερα μέσα (αεροναυπηγική, δίκτυα MME) μαζί με το πλέον μοιραίο όπλο τους, τον ίδιο τους το θάνατο, προκειμένου να επιτύχουν την επιθυμητή προβολή. Η «νέα τρομοκρατία» αφομοιώνει στοιχεία της νεωτερικότητας

⁷⁵ Το ίδιο: 314 και Hobsbawm, 2008: 156.

⁷⁶ Λοβέρδος, 2001: 37-38.

⁷⁷ Σωτηρόπουλος, Χουλιάρης, Σκλιάς & Ρούσσος, 2005: 315 και Hobsbawm, 2008: 157.

⁷⁸ Λοβέρδος, 2001: 37.

⁷⁹ Hoffmann, 2011: 291.

και της παγκοσμιότητας, με στόχο να κάνει το σύστημα να καταρρεύσει υπό το ίδιο του το βάρος.⁸⁰

Η ισλαμική τρομοκρατία έχει προκαλέσει ένα μεγάλο κύμα αντιβίας σε μια προσπάθεια να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά. Απ' την άλλη, όμως, έχει βρει πολλούς οπαδούς που προέρχονται από ολόκληρο τον κόσμο και πολεμούν υπέρ της. Αυτοί είναι οι επονομαζόμενοι «ξένοι μαχητές».

1.1.1. Οι «Ξένοι μαχητές»/ “Foreign Fighters”

Ο όρος «ξένοι μαχητές» αναφέρεται σε ανθρώπους που συμμετέχουν σε εξεγέρσεις εκτός της χώρας διαμονής τους. Στον ορισμό δεν περιλαμβάνονται άτομα που ταξιδεύουν στο εξωτερικό για να ενταχθούν σε κρατικές στρατιωτικές δυνάμεις ή ιδιωτικούς στρατιωτικούς οργανισμούς.⁸¹

Ήδη από το 1970, Μουσουλμάνοι από όλο τον κόσμο ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα των Τζιχαντιστών ιδεολόγων και μετέβησαν στο Αφγανιστάν προκειμένου να καταρρίψουν τη σοβιετική κυριαρχία. Παρότι είχαν μονάχα περιθωριακό ρόλο στον πόλεμο, η αποχώρηση των Σοβιετικών δυνάμεων θεωρήθηκε ως επιτυχία της κινητοποίησης των ξένων μαχητών.⁸² Τη δεκαετία του '90, άραβες εθελοντές εντάχθηκαν στο τάγμα των Mujahideen στον εμφύλιο της Βοσνίας, προκειμένου να υπερασπιστούν τους ομόθρησκούς τους που εκδιώθηκαν από τα σπίτια τους. Αργότερα, οι Mujahideen ενεπλάκησαν ενεργά στο να κυνηγήσουν απίστους, κύρια τους καθολικούς Κροάτες αλλά και τους (ορθόδοξους) Σέρβους. Μετά τον πόλεμο, πολλοί από αυτούς ταξίδεψαν στην Τσετσενία, το Πακιστάν και το Αφγανιστάν. Κάποιοι εντάχθηκαν στην τρομοκρατική οργάνωση της Al Qaeda, ενώ δύο συμμετείχαν στην 11^η Σεπτεμβρίου το 2001. Στο «νέο τζιχάντ» που ξεκινά από τότε,

⁸⁰Baudrillard, 2002: 26-30.

⁸¹Zammit, 2015.

⁸²Το ίδιο.

οι ξένοι μαχητές χρησιμοποιούνται από τζιχαντιστικές οργανώσεις ως πηγή στρατιωτών στον πόλεμό τους ενάντια στη Δύση.⁸³

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, πάνω από 25.000 ξένοι μαχητές από περίπου 100 κράτη πολεμούν στο πλευρό της Al Qaeda και του Ισλαμικού Κράτους (ISIS ή ISIL). Από αυτούς, οι 20.000 υπολογίζεται πως βρίσκονται στη Συρία και το Ιράκ, ενώ 6.500 πολεμούν στο Αφγανιστάν και εκατοντάδες στην Υεμένη, τη Λιβύη, το Πακιστάν και τη Σομαλία.⁸⁴ Η πλειοψηφία προέρχεται από τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική (Τυνησία, Σαουδική Αραβία). Οι υπόλοιποι, από διάφορα μέρη συμπεριλαμβανομένων πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, την Αμερική και την Αυστραλία. Οι αριθμοί δεν είναι εύκολα διαθέσιμοι για χώρες όπως οι Φιλιππίνες ή η Ινδονησία. Γαλλόφωνοι και Γερμανόφωνοι έχουν εμφανιστεί σε πολλά από τα βίντεο που παρουσιάζονται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.⁸⁵

Οι λόγοι για τους οποίους μπορεί κάποιος να λάβει μέρος σε μια μάχη που δεν τον αφορά άμεσα, δεν είναι δυνατό να καθοριστούν με ακρίβεια. Γενικά, μπορούμε να διακρίνουμε σε εξωτερικά και εσωτερικά κίνητρα, η ισορροπία των οποίων μεταβάλλεται ανάλογα με την περίπτωση. Τα εξωτερικά κίνητρα συνδέονται με την αντίληψη του ατόμου σχετικά με γεγονότα μεγάλου βεληνεκούς. Οι εξτρεμιστές, όπως συνέβη στη Βοσνία, δίνουν σημασία σε συγκεκριμένα γεγονότα που αφορούν όχι πάντα άτομα που προέρχονται από τη δική τους ομάδα αναφοράς. Τα εσωτερικά, απ' την άλλη, έχουν να κάνουν με το τί επιθυμεί ή τί χρειάζεται ένα άτομο για τον εαυτό του, με όρους κόστους-οφέλους από τη συμμετοχή σε μια εξτρεμιστική ομάδα. Το αίσθημα του «ανήκειν», η απόκτηση νέας κοινωνικής ταυτότητας, η περιπέτεια και τα χρήματα αποτελούν ορισμένα από τα εσωτερικά

⁸³ *BBC news*, 2 Ιουλίου 2015.

⁸⁴ *Reuters*, 31 Μαρτίου 2015.

⁸⁵ *The Atlantic*, 8 Μαρτίου 2015.

κίνητρα. Η κοινωνική αποδοχή είναι ουσιαστική· περί τα ¾ των μαχητών στη Συρία ταξιδεύουν μαζί με άλλους. Τα θρησκευτικά κίνητρα, με τη μορφή μιας μεταφυσικής ανταμοιβής, δεν επαρκούν στην εξήγηση για το πέρασμα στις βίαιες πράξεις. Επίσης, δεν έχει αποδειχθεί η ύπαρξη κοινού κοινωνικοοικονομικού υπόβαθρου μεταξύ των ξένων μαχητών.⁸⁶

Οι τρόποι στρατολόγησης έχουν αλλάξει με τα χρόνια. Το Ισλαμικό Κράτος, επί παραδείγματι, έχει αποφύγει το μοντέλο που ακολουθούσε η Al Qaeda «προσέλκυση - ριζοσπαστικοποίηση». Η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης καταδεικνύουν μια στροφή προς τα εσωτερικά κίνητρα των ατόμων. Οι εν δυνάμει ξένοι μαχητές περνούν μια φάση «προ- ριζοσπαστικοποίησης», ενώ εκτίθενται σε περιβάλλοντα που περιλαμβάνουν τη σεξουαλική βία, τη δουλεία, το δημόσιο διαμελισμό και, γενικότερα, το θάνατο.⁸⁷ Πριν την κατάληξη στον τελικό προορισμό, οι υποψήφιοι συνήθως εκπαιδεύονται, καθώς πολλοί από αυτούς δε γνωρίζουν πώς να πολεμούν. Βέβαια, τα καθήκοντα που αναλαμβάνουν τελικά ποικίλλουν και μπορεί να περιλαμβάνουν από τη φύλαξη μέχρι τη μαγειρική. Η πραγματικότητα της ένταξης σε μια τρομοκρατική οργάνωση μπορεί να διαφέρει σημαντικά από αυτό που παρουσιάζεται.⁸⁸

Το φαινόμενο των ξένων μαχητών συνιστά απειλή στο βαθμό που μεταφέρουν τις συγκρούσεις εκτός των ζωνών μάχης. Στην περίπτωση της Συρίας, ενώ αρχικά ο αγώνας αφορούσε την ανατροπή του καθεστώτος του Ασάντ, η ανάδυση του ISIS προσανατόλισε το στόχο στην εδραίωση της Σαρίας⁸⁹ μαζί με τη δημιουργία ενός παγκόσμιου Χαλιφάτου, παρά τη θέληση του λαού της Συρίας. Οι προσήλυτοι είναι

⁸⁶ Το ίδιο.

⁸⁷ Το ίδιο.

⁸⁸ *The Guardian*, 27 Ιουλίου 2015.

⁸⁹ ο ισλαμικός θρησκευτικός κώδικας διαβίωσης. Η Σαρία είναι εμπνευσμένη από το Κοράνι και χρησιμοποιείται ως αναφορά στο ισλαμικό δίκαιο αλλά και τον ισλαμικό τρόπο ζωής γενικότερα. Βλ. Wikipedia. *Σαρία*.

εκείνοι που αναπτύσσουν ιδιαίτερα βίαιη συμπεριφορά, καθώς είναι ευάλωτοι την υιοθέτηση ριζοσπαστικότερων ιδεών εξαιτίας, κυρίως, της άγνοιας που έχουν για την νέα θρησκεία που ασπάζονται.⁹⁰

Από τις προηγούμενες γενιές ξένων μαχητών, πολλοί είναι εκείνοι που εγκατέλειψαν την τρομοκρατία όταν επέστρεψαν στις πατρίδες τους. Αρκετές, όμως, από τις συγκρούσεις σε περιοχές όπως η Ινδονησία, η Τυνησία, η Αλγερία έχουν τις ρίζες τους στους ισλαμιστές που έδρασαν την περίοδο του Αφγανικού πολέμου.⁹¹ Η νέα γενιά ξένων μαχητών του ISIS, που γαλουχείται με διαφορετικά πρότυπα διεξαγωγής πολέμου, αν επιστρέψει, πιθανότατα θα διαφέρει από τους προκατόχους.

1.1.1.1. Η συμμετοχή των γυναικών

Η συμμετοχή των γυναικών στις τρομοκρατικές δραστηριότητες δεν είναι αμελητέα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα 10-20% των ξένων μαχητών είναι γυναίκες.⁹²

Οι μελέτες πάνω στη γυναικεία εγκληματικότητα δεν έχουν παράγει ένα επαρκές θεωρητικό πλαίσιο που να εκτείνεται πέρα από τις ερμηνείες που προτάθηκαν από τους πρώιμους μελετητές της. Η εγκληματολογική έρευνα παρουσιάζει ελλειπή, ποσοτικά και ποιοτικά, δεδομένα για τις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες. Οι Lombroso & Ferrero (1923), Thomas (1923) και Pollak (1961), ασχολήθηκαν με τη γυναικεία εγκληματικότητα, οι θεωρίες τους, ωστόσο, είχαν στιγματικό αντίκτυπο και αρνητικές επιπτώσεις στη μεταχείριση των γυναικών-δραστών. Στις αναλύσεις τους προέταξαν τους βιολογικούς παράγοντες, οι οποίοι εμποδίζουν τη γυναίκα-εγκληματία από στο να εκπληρώσει τις προσδοκίες που επιτάσσει το φύλο της. Επίσης, η γυναικεία εγκληματικότητα ταυτίζεται με τη σεξουαλική εγκληματικότητα. Παραβάσεις όπως η κλοπή, όταν διαπράττονται από

⁹⁰ *The Atlantic*, 8 Μαρτίου 2015.

⁹¹ Παπαδόπουλος, 2007.

⁹² Bakker, 2015e.

γυναίκες, μετατρέπονται σε εκφράσεις της γυναικείας σεξουαλικότητας ή έλλειψη αυτής. Οι γυναίκες που εμπλέκονται σε πολιτικά παρεκκλίνουσες δραστηριότητες δεν έχουν φύλο, είναι μη ελκυστικές και αφύσικες. Η γυναικεία χειραφέτηση συνδέθηκε με την αύξηση της εγκληματικότητας των γυναικών, πολλώ δε μάλλον της βίας.⁹³

Όσον αφορά την τρομοκρατία, η συμμετοχή των γυναικών έχει αγνοηθεί σε μεγάλο βαθμό. Όταν οι γυναίκες αναγνωρίζονται ως τρομοκράτες, συμβαίνει συνήθως, εξαιτίας κάποιου εξαιρετικής βιαιότητας συμβάντος. Η τρομοκρατική οργάνωση των Τίγρεων Ταμίλ, για παράδειγμα, έτυχε ιδιαίτερης προσοχής όταν, το 1991, μια νεαρή γυναίκα σε επίθεση αυτοκτονίας σκότωσε τον πρώην πρωθυπουργό της Ινδίας, Rajiv Gandhi, και τουλάχιστον 14 ακόμη άτομα.⁹⁴ Οι γνωστές ως «Μαύρες Χήρες» του τσετσένικου αυτονομιστικού κινήματος, έχουν συμμετάσχει σε πολύνεκρες επιχειρήσεις, όπως αυτή της ομηρίας μαθητών στο Μπεςλάν, όπου σκοτώθηκαν συνολικά 334 άτομα.⁹⁵

Περίπου 550 γυναίκες και κορίτσια από δυτικές χώρες έχουν μεταβεί στη Συρία και το Ιράκ για να ενταχθούν στο Ισλαμικό Κράτος.⁹⁶ Οι ρόλοι που αναλαμβάνουν ποικίλλουν· έχουν ενεργή δράση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προκειμένου να στρατολογήσουν νέα μέλη, αλλά και να παρουσιάσουν μια εξιδανικευμένη εικόνα της ζωής τόσο στις περιοχές που ελέγχουν οι τρομοκρατικές οργανώσεις, όσο και μέσα σ' αυτές. Ακόμη, μπορεί να είναι εκπαιδευτές γυναικών καμικάζι, μεταφορείς όπλων και χρημάτων, απλές σύζυγοι ή νοικοκυρές και πολλά άλλα. Η στρατολόγηση γυναικών, εν ολίγοις, θεωρείται από τις ίδιες τις οργανώσεις ζωτικής σημασίας για την επίτευξη των στόχων τους. Δεν είναι απίθανο, αρκετές από

⁹³ Neuburger & Valentini, 1996: 32-38.

⁹⁴ Stanki, 2005: 136.

⁹⁵ *The Toc*, 29 Δεκεμβρίου 2013.

⁹⁶ *The Independent*, 30 Μαΐου 2015.

αυτές, να ανελιχθούν στην ιεραρχία και να αναλάβουν στρατηγικούς ρόλους σχεδιασμού και εκτέλεσης διαφόρων επιθέσεων.⁹⁷

Οι λόγοι που οδηγούν ορισμένες γυναίκες να ενταχθούν στους κόλπους τρομοκρατικών οργανώσεων μένουν ακόμα εκτός του πεδίου ενασχόλησης των φορέων χάραξης αντεγκληματικής πολιτικής, των ΜΜΕ και του κοινού. Σα να ρυθμίζονται βιολογικά για τέτοιες δραστηριότητες, συνδυάζουν τα εγκληματικά χαρακτηριστικά των ανδρών με τα χειρότερα χαρακτηριστικά της γυναίκας: δολιότητα, πονηριά και μίσος.⁹⁸ Η καταζητούμενη Samantha Lewthwaite, βρετανίδα που θεωρείται ηγετικό στέλεχος της οργάνωσης al Shabaab περιγράφεται ως «...πολύ διαβολική και πολύ έξυπνη σε ό,τι αφορά την ενορχήστρωση επιθέσεων...».⁹⁹

Συνήθως, δίνεται έμφαση στη γυναίκα από τη σκοπιά του θύματος, ακόμη και όταν πρόκειται για δράστες. Αυτές, δηλαδή, λειτουργούν υπό την επιρροή κάποιου άνδρα ή ξεγελάστηκαν. Η ερμηνεία της γυναικείας εγκληματικότητας κάτω από το πρίσμα της παθητικότητας της γυναικείας φύσης, αφενός, οδηγεί σε λάθος εκτίμηση και, συνεπώς, αντιμετώπιση του φαινομένου. Αφετέρου, η αντίληψη αυτή καθιστά τις γυναίκες συμβολικούς στόχους της τρομοκρατικής βίας.¹⁰⁰

Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να συμπεριλάβουν στις στρατηγικές πρόληψης και αντιμετώπισης της τρομοκρατίας, το σχεδιασμό στοχευμένων πολιτικών που να απευθύνονται και στις γυναίκες, ούτως ώστε να αμβλυνθούν οι ανισότητες των ευκαιριών και η περιθωριοποίηση τους. Εξάλλου, όσοι χρησιμοποιούν τη θρησκεία ως βάση της διάκρισης ενάντια των γυναικών, χρησιμοποιούν ουσιαστικά πολιτισμικά πρότυπα, όχι θρησκευτικά.¹⁰¹ Πλειάδα οργανώσεων, σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, προωθούν τα γυναικεία ζητήματα, ωστόσο μένουν πολλά ακόμη να

⁹⁷ *The New York Times*, 21 Ιανουαρίου 2015.

⁹⁸ Neuburger & Valentini, 1996: 33.

⁹⁹ *Mirror*, 17 Μαΐου 2015.

¹⁰⁰ *The New York Times*, 21 Ιανουαρίου 2015.

¹⁰¹ *Huffpost Religion*, 21 Ιουλίου 2015.

γίνουν ώστε να βελτιωθεί η θέση των γυναικών σε διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής, κύρια σε εκείνους όπου λαμβάνονται αποφάσεις, όπως οι πολιτικοί και θρησκευτικοί θεσμοί.

1.2. Τρομοκρατία κατά παραγγελία/ “Terrorism on demand”

Αυτό το είδος τρομοκρατίας αναφέρεται στη δημιουργία και χρήση μισθοφόρων στρατιωτών, οι οποίοι, έναντι αμοιβής, προσφέρουν υπηρεσίες μάχης - δολοφονίες, εμπρησμούς ή άλλες βίαιες ενέργειες. Οι μισθοφόροι είχαν ενεργή ανάμειξη σε πολέμους καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας από την αρχαιότητα έως και τους αγώνες αποαποικιοποίησης.¹⁰²

Ως μισθοφόροι στρατολογούνται άτομα στο εσωτερικό μιας χώρας ή στο εξωτερικό με σκοπό να συμμετέχουν άμεσα σε μια ένοπλη σύρραξη. Βασικό τους κίνητρο είναι η αποκόμιση προσωπικού, χρηματικού ή άλλου υλικού, οφέλους. Τα εν λόγω άτομα δεν είναι υπήκοοι των εμπλεκομένων στις εχθροπραξίες κρατών, δεν είναι μέλη των ενόπλων δυνάμεών τους, ούτε έχουν αποσταλεί από κράτος που συμμετέχει με ένοπλες δυνάμεις¹⁰³ και με υπηρεσιακή αποστολή.¹⁰⁴

Μισθοφόροι ενσωματώθηκαν στις τάξεις διαφόρων αυτονομιστικών ομάδων, ή ανέλαβαν την προστασία αυταρχικών καθεστώτων. Στην κατηγορία των μισθοφόρων υπάγονται μέλη του τάγματος των Mujahideen, τα οποία αφενός μάχονται για τη διατήρηση και επέκταση των θρησκευτικών και πολιτισμικών αξιών του Ισλάμ, αφετέρου πληρώνονται για τις υπηρεσίες τους.¹⁰⁵ Στις αμοιβές

¹⁰² Βλ. Λιαρόπουλος, 2014: 11-13.

¹⁰³ Να σημειωθεί, βέβαια, πως στον πόλεμο του Ιράκ, εκτός του εθνικού στρατού, οι ΗΠΑ απέστειλαν χιλιάδες μισθοφόρους, διαφόρων εθνικοτήτων, που τους παρείχαν ιδιωτικές εταιρείες. Τα μέλη αυτά, μάλιστα, που υπηρέτησαν επί πληρωμή των ΗΠΑ στο Ιράκ, ξεπέρασαν τους αμερικανούς στρατιώτες- 180.000 μισθοφόροι έναντι 160.000 ένοπλων. Βλ. *Το Βήμα*, 30 Ιανουαρίου 2011.

¹⁰⁴ Ο ορισμός του μισθοφόρου αναφέρεται στο «Πρωτόκολλο για την Προστασία των Θυμάτων των Διεθνών Ένοπλων Συρράξεων» που περιλαμβάνεται στη Συνθήκη της Γενεύης του 1949 (Πρωτόκολλο Ι, 8 Ιουνίου 1977). Όπως αναφέρεται στο Λιαρόπουλος, 2014: 14.

¹⁰⁵ Το ίδιο: 17.

παρατηρούνται διακυμάνσεις ανάλογα με το στρατόπεδο που εντάσσονται και τις πηγές χρηματοδότησης. Στον Λιβυκό εμφύλιο του 2011, περίπου 6.000 ξένοι μισθοφόροι από την Αφρική, τη Δυτική και την Ανατολική Ευρώπη τάχθηκαν υπέρ του Muammar Gaddafi. Οι αμοιβές τους υπολογίζονται πως κυμαίνονταν μεταξύ 2.000-8.000 δολαρίων το μήνα.¹⁰⁶ Εκπαιδευόμενοι στην Τουρκία, λάμβαναν 80 δολάρια το μήνα προκειμένου να πολεμήσουν ενάντια στο καθεστώς Assad.¹⁰⁷ Εκατοντάδες Ευρωπαίοι και Αμερικανοί εγκαταλείπουν την πατρίδα και τις οικογένειές τους για να ταχθούν στους κόλπους του Ισλαμικού Κράτους. Αυτοί, συνήθως, λαμβάνουν την απαραίτητη εκπαίδευση προτού μεταβούν προς τη Συρία και το Ιράκ. Στρατόπεδα εκπαίδευσης τρομοκρατών λειτουργούν τόσο σε περιοχές της Μέσης Ανατολής, όσο και στην Ευρώπη. Ο υπουργός εξωτερικών της Αλβανίας έχει παραδεχθεί πως υφίστανται στη χώρα τέτοια στρατόπεδα.¹⁰⁸

Στην «τρομοκρατία κατά παραγγελία» μπορούν να περιληφθούν και μορφές κρατικής τρομοκρατίας. Τα επονομαζόμενα «κράτη-τρομοκράτες» ή/και κράτη που υποστηρίζουν την τρομοκρατία¹⁰⁹, παρέχουν την απαραίτητη εκπαίδευση, τη χρηματοδότηση, το δυναμικό και τον εξοπλισμό σε τρομοκρατικές ομάδες. Στην περίπτωση του Ισραήλ, ενέργειες που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν τρομοκρατικές εκτελούνται με τη σύμφωνη γνώμη της κυβέρνησης, η οποία υποστηρίζει την κατάληψη παλαιστινιακών εδαφών για λόγους ασφαλείας-προστασίας από τις εξτρεμιστικές παλαιστινιακές οργανώσεις.¹¹⁰ Το κύμα αντιβίας που ξεκίνησε με τον πόλεμο ενάντια στην τρομοκρατία έφερε στο προσκήνιο Ιδιωτικές Στρατιωτικές Εταιρείες (ΙΣΕ), οι οποίες έχουν ως απόλυτο σκοπό το κέρδος και ουσιαστικά αποτελούν μετεξέλιξη του μισθοφορικού επαγγέλματος. Στην

¹⁰⁶ Έθνος, 25 Φεβρουαρίου 2011.

¹⁰⁷ PressTv, 6 Ιουλίου 2015.

¹⁰⁸ Πρώτο Θέμα, 8 Σεπτεμβρίου 2014 και Voria.gr, 3 Φεβρουαρίου 2014.

¹⁰⁹ Βλ. Κεφάλαιο 6, υποενότητα «Κατάλογοι Τρομοκρατών».

¹¹⁰ BBC Greek, 11 Νοεμβρίου 2002b.

περίπτωσή τους, τείνει να απαλειφθεί ο όρος «μισθοφόρος», ο οποίος, στο πλαίσιο διαδικασιών μετονομασίας της ιδιωτικής στρατιωτικής βιομηχανίας, αντικαθίσταται με άλλους, όπως ο όρος «εργολάβος» (“civilian contractor”).¹¹¹ Για τις ΙΣΕ θα μιλήσουμε αναλυτικότερα στη συνέχεια.

Να επισημανθεί, τέλος, πως ένα μέρος της τρομοκρατίας κατά παραγγελία μπορεί να ιδωθεί ως μέρος του νέου οργανωμένου εγκλήματος.

1.3. Τρομοκρατία και οργανωμένο έγκλημα

Από το 1960, περίπου, και έπειτα, έκαναν την εμφάνισή τους μεγάλες εγκληματικές οργανώσεις, όπως η ιταλική Μαφία ή τα νοτιο-αμερικανικά καρτέλ, η δραστηριότητα των οποίων απέκτησε «διεθνικό» χαρακτήρα, εφόσον αναπτύσσεται πλέον σε εδαφικές περιφέρειες πέραν του ενός κράτους. Τα δίκτυα του οργανωμένου εγκλήματος εκμεταλλεύονται τις συνθήκες αποδιοργάνωσης των κοινωνιών προκειμένου να εδραιωθούν, ενώ έχουν διεισδύσει σε διάφορα επίπεδα των κοινωνικών θεσμών για να διατηρήσουν τις συνθήκες αυτές.¹¹²

Συχνά, παρατηρείται μια σχέση επικάλυψης μεταξύ οργανωμένου εγκλήματος και τρομοκρατίας:

«Από κοινού η τρομοκρατία και οι εγκληματικές οργανώσεις μοιράζονται τις παγκόσμιες μεταφορές, τηλεπικοινωνίες, και οικονομικές δομές για τους δικούς τους παράνομους σκοπούς. Εκμεταλλεύονται τα ίδια δείγματα κατάρρευσης αξιών και εξουσίας σε κράτη υπό πολιορκία. Και οι δύο προσπαθούν να αυξήσουν τα ποσοστά συμμετοχής τους στα κέρδη από εμπορία ναρκωτικών και άλλα εγκλήματα»¹¹³

¹¹¹ Βλ. Αγγελή, 2014 και Λιαρόπουλος, 2014: 14 & 17

¹¹² Αλεξιάδης, 2011: 248-249.

¹¹³ Πρινιωτάκη, χ.χ.: 3.

Από τη μία, το οργανωμένο έγκλημα χρησιμοποιεί άτομα διαφόρων «ειδικοτήτων», τα οποία ανήκουν συνήθως στα χαμηλότερα κλιμάκια της ιεραρχίας, που αναλαμβάνουν να διεκπεραιώσουν πράξεις βίας, όπως η δολοφονία ή απόπειρα δολοφονίας ενός πολιτικού προσώπου, οι οποίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν τρομοκρατικές¹¹⁴. Απ' την άλλη, οι τρομοκράτες μπορεί να καταφεύγουν στο οργανωμένο έγκλημα προκειμένου να βρουν τη χρηματοδότηση που χρειάζονται για την ενίσχυση των δραστηριοτήτων τους ή να αναζητούν αγαθά και υπηρεσίες που αδυνατούν να εξασφαλίσουν μόνοι τους (πλαστά ταξιδιωτικά έγγραφα, λαθραία όπλα, κ.ο.κ).¹¹⁵

Η σχέση μεταξύ τρομοκρατίας και οργανωμένου εγκλήματος διαφαίνεται εδώ και πολλές δεκαετίες. Τα κέρδη που προέκυψαν από την παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών ουσιών στο Αφγανιστάν, υποστήριξαν τον αγώνα των Mujahideen εναντίον των κομμουνιστών. Επιπλέον, η χρήση ναρκωτικών έχει αποδειχθεί ικανό όπλο αποδυνάμωσης του εχθρού ή, αντίθετα, ενδυνάμωσης των συμμάχων ώστε να πολεμούν με περίσσιο ζήλο. Η άνοδος των Taliban δεν ανέκοψε την άνθηση του εμπορίου ουσιών, παρά τα θρησκευτικά κωλύματα, καθώς ανοχή τους στο κομμάτι της εξαγωγής τους απέφερε σημαντικά κέρδη.¹¹⁶

Ένα μεγάλο μέρος του οργανωμένου εγκλήματος που αναπτύσσεται χάρη στη δράση των τρομοκρατών σε εμπόλεμες περιοχές, αφορά τη διακίνηση μεταναστών, ανθρώπων, δηλαδή, που επιθυμούν να μεταβούν σε άλλες χώρες, κυρίως δυτικές, προς αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής. Μέσα σε αυτά τα δίκτυα δρουν μισθοφόροι, οι οποίοι, χωρίς να εμπλέκονται άμεσα στις τρομοκρατικές ενέργειες, εκμεταλλεύονται τις περιστάσεις για την αύξηση του προσωπικού τους εισοδήματος.¹¹⁷ Οι ίδιες οι

¹¹⁴ Μπόση, 2000: 50-51.

¹¹⁵ Πρινιωτάκη, χ.χ.

¹¹⁶ Βλ. Cooley, 2001.

¹¹⁷ Βλ. Lifo, 25 Ιουλίου 2015.

τρομοκρατικές οργανώσεις επιδίδονται στη διακίνηση αιχμαλώτων από τις περιοχές που καταλαμβάνουν. Μια συνήθης τακτική είναι η απαγωγή γυναικών και κοριτσιών, στις οποίες ασκούν σεξουαλική βία και τις πωλούν ως «σκλάβες». Χαρακτηριστικά, ο ΟΗΕ αναφέρει πως το Ισλαμικό Κράτος πωλεί κορίτσια έναντι ευτελούς αμοιβής, όσο κοστίζει περίπου ένα πακέτο τσιγάρα. Ακόμη, στέλεχος του ΟΗΕ υποστηρίζει πως υπάρχει συγκεκριμένος «τιμοκατάλογος», σύμφωνα με τον οποίο τα παιδιά ηλικίας 1-9 ετών πωλούνται ακριβότερα, ενώ οι τιμές πέφτουν όσο η ηλικία ανεβαίνει.¹¹⁸ Η οργάνωση έχει απαγάγει πάνω από 3.000 κορίτσια στις κατεχόμενες περιοχές στο βόρειο Ιράκ.¹¹⁹

Παρά τη θεωρητική συσχέτιση οργανωμένου εγκλήματος και τρομοκρατίας, ελλείπει ενός κοινά αποδεκτού ορισμού της τελευταίας, πρόκειται, εντούτοις, για διαφορετικά φαινόμενα. Βασικό διαφοροποιητικό στοιχείο είναι ο στόχος του καθενός. Ο απώτερος στόχος του οργανωμένου εγκλήματος είναι κύρια οικονομικός· βασικό κριτήριο, άλλωστε, προσδιορισμού του αποτελεί η επιδίωξη κέρδους ή/και ισχύος μέσω αυτού.¹²⁰ Αντιθέτως, η τρομοκρατία, όπως είδαμε εξετάζοντας τους ορισμούς που έχουν προταθεί, είναι ένα έγκλημα με πολιτικό χαρακτήρα, επιδιώκει, με άλλα λόγια, να αποστείλει κάποιο μήνυμα και να διαμορφώσει την κυβερνητική πολιτική προς ικανοποίηση των αιτημάτων της. Επιπλέον, παρότι και στις δύο περιπτώσεις αναφερόμαστε σε μικρές ομάδες, τα μέλη των εγκληματικών οργανώσεων συνδέονται με ισχυρούς δεσμούς (λ.χ. συναισθηματικούς ή οικογενειακούς)¹²¹, ενώ τα μέλη των τρομοκρατικών ομάδων συνδέονται μεταξύ τους με χαλαρούς δεσμούς που προκύπτουν από την κοινή πίστη σε μια αξία ή ιδανικό.

¹¹⁸ *The Guardian*, 9 June 2015 και *The Independent*, 4 Αυγούστου 2015.

¹¹⁹ *New York Post*, 14 Ιουλίου 2015.

¹²⁰ Βλ. Ελληνική Αστυνομία, [http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=2481&Itemid=400&lan](http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=2481&Itemid=400&lang=)

¹²¹ Αλεξιάδης, 2011: 241.

Παρά το γεγονός πως οι τρομοκράτες μπορεί να ικανοποιούνται μερικώς από τα κέρδη, δεν αποτελούν αυτά αυτοσκοπό. Η πολιτική των Taliban σε σχέση με τη διακίνηση ναρκωτικών αποτέλεσε διαπραγματευτικό χαρτί απέναντι στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική. Συντηρώντας την ελπίδα των δυτικών πως θα λάβουν μέτρα αντιμετώπισης, επιχείρησαν να αποκτήσουν αναγνώριση και άλλα προνόμια.¹²² Η αντιμαχία για την κατοχή του μεγαλύτερου διυλιστηρίου πετρελαίου στο Ιράκ μεταξύ του Ισλαμικού Κράτους και των κυβερνητικών δυνάμεων δεν γίνεται τόσο για την αποκόμιση κερδών, αλλά επειδή η ενλόγω εγκατάσταση κρίνεται από τις τοπικές αρχές ως «ζωτικής σημασίας για το εθνικό φρόνημα»¹²³. Το οικονομικό όφελος μάλλον έπεται όσον αφορά τη διακίνηση και την εξώθηση σε πορνεία γυναικών και κοριτσιών. Οι δημόσιοι βιασμοί και άλλες όμοιες πράξεις στοχεύουν πρωτίστως στην ταπείνωση του πληθυσμού ή ακόμη και στην εξόντωση συγκεκριμένων μειονοτήτων, όπως η θρησκευτική μειονότητα Yezidis στο Ιράκ.¹²⁴

Πρόκειται περισσότερο για μια σχέση συμφέροντος και συναλλαγής. Το οργανωμένο έγκλημα βρίσκει υποψήφιους πελάτες των αγαθών και των υπηρεσιών τους. Ωστόσο, είναι μάλλον απίθανο να συνάψει μακροχρόνιες στρατηγικές συμμαχίες με τους τρομοκράτες.¹²⁵ Οι τελευταίοι, απ' τη μεριά τους, βρίσκουν χορηγία για την ενίσχυση των δραστηριοτήτων τους. Διαφορετικές ομάδες, λοιπόν, υποκινούμενες είτε από λόγους κέρδους είτε από πολιτικούς λόγους, είναι δυνατόν να συνεργάζονται.¹²⁶

¹²² Cooley, 2001: 211.

¹²³ *Vice News*, 3 Μαΐου 2015.

¹²⁴ Βλ. Human Rights Watch, 2015 καθώς και *The Independent*, 24 Απριλίου 2015.

¹²⁵ Report of the National Intelligence Council's 2020 Project όπως αναφέρεται στο Πρινιωτάκη, χ.χ:3.

¹²⁶ Ehrenfeld, 1990 όπως αναφέρεται στο Πρινιωτάκη, ό.π.

1.4. Τρομοκρατία του ενός θέματος / “Single issue terrorism”

Αυτή η μορφή τρομοκρατίας αποτελεί ξεχωριστή κατηγορία, διότι εστιάζει σε μερικές, στενά προσδιορισμένες, θεματικές ή αφορά ένα συγκεκριμένο κοινωνικό φαινόμενο. Στην ξένη βιβλιογραφία συναντάται και ως “single interest” ή “special interest” terrorism. Δεν στοχεύει, όπως οι παραδοσιακές μορφές τρομοκρατίας, στη μεταρρύθμιση ή το μετασχηματισμό της κοινωνίας, παρά επιθυμεί τη διακοπή μιας μη ανεκτής πρακτικής. Οι ομάδες και τα άτομα που διαμαρτύρονται αποδίδουν την ευθύνη στις κυβερνητικές αρχές, οι οποίες πράττουν ή αδρανούν όσον αφορά τις κατακρινόμενες πρακτικές.¹²⁷ Τυπικά παραδείγματα αυτής της μορφής τρομοκρατίας αποτελούν τα κινήματα κατά της άμβλωσης και εξτρεμιστικές οικολογικές οργανώσεις. Άλλα πεδία ενδιαφέροντος σχετίζονται με τα δικαιώματα των ζώων και την πυρηνική τεχνολογία.¹²⁸

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί η «τρομοκρατία του ενός θέματος» περιλαμβάνουν: απαγωγές, εμπρησμούς, παγιδευμένες επιστολές, ακόμη και δολοφονίες. Ωστόσο, συνήθης είναι ο ισχυρισμός εκ μέρους των ατόμων που εμπλέκονται σε τέτοιες ενέργειες, ότι ασκούν μόνο αμυντική δράση και ότι έχουν δοκιμάσει (και εξαντλήσει) κάθε άλλο δυνατό, ειρηνικό μέσο.¹²⁹ Άλλωστε, η πλειονότητα των οργανώσεων που ασχολούνται με τέτοια θέματα είναι καθόλα νόμιμες.

Πρόκειται, κατά κύριο λόγο, για βορειο-Αμερικανικό φαινόμενο. Ήδη από τη δεκαετία του 1980, η «περιβαλλοντική τρομοκρατία» (environmental ή eco-terrorism) υπήρξε ο μοναδικός, «ειδικού ενδιαφέροντος», τύπος τρομοκρατίας που απασχόλησε το FBI. Το 2003, ο Daniel Andreas San Diego τοποθέτησε βόμβες σε δύο

¹²⁷ Μπόση, 2000: 48.

¹²⁸ Wikipedia. *Special-interest terrorism*.

¹²⁹ O'Connor, 2012 όπως αναφέρεται στο «Special interest and Single interest extremism», 3 Δεκεμβρίου 2012.

εγκαταστάσεις έρευνας πάνω σε ζώα που λειτουργούσαν στην Καλιφόρνια. Το 2009 μπήκε στη λίστα των διεθνών τρομοκρατών που καταζητούνται από το FBI.¹³⁰

Δυναμική παρουσία έχουν δείξει και τα κινήματα κατά της άμβλωσης. Η βία των ενλόγω κινήματων κορυφώθηκε κατά τη δεκαετία του 1990 με δεκάδες βομβιστικές επιθέσεις σε κλινικές. Εφτά δολοφονίες παρόχων υπηρεσιών άμβλωσης συνέβησαν εκείνο το διάστημα.¹³¹ Παρότι υφίσταται, σε ένα βαθμό, θρησκευτικό υπόβαθρο (λ.χ. οι γιατροί και οι μητέρες δολοφονούν ζωές που δίνει ο Θεός), δεν συγκαταλέγονται αυτά τα κινήματα στις μορφές «θρησκευτικής τρομοκρατίας» (“religious terrorism”), καθώς δεν υπάρχει τεολογική αναφορά σε μετά θάνατον ζωή ή «έσχατους καιρούς».¹³² Κατά τη δήλωση ενός εξτρεμιστή που κατηγορήθηκε για εμπρησμούς με αίτημα την κατάργηση των αμβλώσεων: *«Αυτοί που διαπράττουν άμβλωση δολοφονούνται επειδή είναι [οι ίδιοι] κατ’ εξακολούθηση δολοφόνοι αθώων παιδιών και πρέπει κάποιος να τους σταματήσει...»*¹³³.

Το γεγονός πως ανάλογα περιστατικά εμπίπτουν συνήθως στην κατηγορία της εγχώριας τρομοκρατίας (domestic terrorism) ενώ, ταυτόχρονα, συχνά παραλείπονται από τις κυβερνητικές εκθέσεις για την τρομοκρατία, δίνει την εντύπωση πως δεν αποτελούν μεγάλο πρόβλημα.¹³⁴ Ωστόσο, η «τρομοκρατία του ενός θέματος» είναι πιθανό να ιδωθεί κατά τη διάρκεια του 21^{ου} αιώνα.¹³⁵ Η κλιματική αλλαγή, η πρόοδος της παρεμβατικής ιατρικής αλλά και πρακτικές όπως η λαθροθηρία, κινητοποιούν όλο και περισσότερο κοινό, το οποίο, «μέσα από την καταστροφή του κόσμου, επιθυμεί να τον σώσει», δίνοντας τέλος στον ανθρωποκεντρισμό.¹³⁶

¹³⁰ Το ίδιο.

¹³¹ Βλ. Doan, 2007: 23.

¹³² «Special interest and Single interest extremism», 2012.

¹³³ Anti-Defamation League, 4 Σεπτεμβρίου 2012.

¹³⁴ Το ίδιο.

¹³⁵ «Special interest and Single interest extremism», 2012.

¹³⁶ Το ίδιο.

2. Τρομοκρατία και Όπλα Μαζικής Καταστροφής

Η ρίψη των ατομικών βομβών στις ιαπωνικές πόλεις Χιροσίμα και Ναγκασάκι, οδήγησε τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο στο τέλος του. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου αναδείχθηκαν νέες πυρηνικές δυνάμεις, πέρα των ισχυρών ΗΠΑ, Σοβιετικής Ένωσης, Κίνας κ.ά., όπως η Ινδία, το Ισραήλ ή η Βόρεια Κορέα. Μέχρι και τις αρχές του 1990, η τεχνογνωσία και οι πρώτες ύλες για την κατασκευή πυρηνικών όπλων δεν ξεπερνούσαν τους περιορισμούς στη διάδοση και χρήση που επέβαλλαν τα κράτη που τα ήλεγχαν. Μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, ωστόσο, δημιουργήθηκε μια «νέα αγορά» που διακινούσε μικροποσότητες ραδιενεργών και πυρηνικών υλικών, και στην οποία συμμετείχαν μη κρατικοί δρώντες όπως δίκτυα οργανωμένου εγκλήματος, τρομοκρατικές οργανώσεις, κ.ά.¹³⁷

Την ίδια περίοδο, αρχίζει να απασχολεί την κοινωνιολογική σκέψη η κοινωνική κατανομή των κινδύνων, καθώς και ο ρόλος της επιστήμης. Οι A. Giddens & U. Beck¹³⁸, διακρίνουν την ύστερη νεωτερικότητα ως προς το είδος των κινδύνων οι οποίοι αποδεσμεύονται χωροχρονικά και μπορούν να έχουν αντίκτυπο σε ολόκληρο τον πλανήτη. Η «κοινωνία της διακινδύνευσης» ή «κοινωνία του ρίσκου», όπως ορίζουν τη σύγχρονη εποχή, διαφέρει από τις προηγούμενες όσον αφορά τη «φύση» των κινδύνων, ενώ η επιστήμη δημιουργεί όλο και πιο «λεπτούς» κινδύνους που εκθέτουν τους ανθρώπους στις ίδιες βλαβερές συνέπειες.¹³⁹ Η διακινδύνευση, μάλιστα, γίνεται αντιληπτή ως τέτοια από ειδικούς και μη ειδικούς.¹⁴⁰

Τα Όπλα Μαζικής Καταστροφής (ΟΜΚ) αποτελούν μέρος της παγκοσμιοποίησης της διακινδύνευσης, καθώς ένας πυρηνικός πόλεμος, για παράδειγμα, θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την επιβίωση του ανθρώπινου είδους.

¹³⁷ Σωτηρόπουλος, Χουλιάρης, Σκλιάς & Ρούσσος, 2005: 316.

¹³⁸ Βλ. Giddens, 2014: 176 και Beck, 1992.

¹³⁹ *AlfaVita*, 5 Ιανουαρίου 2015.

¹⁴⁰ Giddens, 2014: 182.

Στα χέρια των τρομοκρατών αποτελούν ένα ισχυρό μοχλό πίεσης, μόνο και με την απειλή χρήσης τους.¹⁴¹ Παρόλο που δεν είναι εύκολο, από τεχνικής απόψεως, να χρησιμοποιηθούν τα ΟΜΚ, έχουν καταγραφεί ορισμένα χαρακτηριστικά γεγονότα που καταδεικνύουν πως, αν οι τρομοκράτες προτίθενται, μπορούν να προκαλέσουν εκτεταμένο αριθμό θυμάτων και βλαβών.

2.1. Πυρηνική Τρομοκρατία/ “Nuclear Terrorism”

Από τη δεκαετία του '60, έχει υπάρξει η ανησυχία μη κρατικοί δρώντες, όπως είναι οι τρομοκρατικές οργανώσεις, να αποκτήσουν στην κατοχή τους πυρηνικά όπλα. Μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, οι ρωσικές προμήθειες κατασκευής βομβών (όπως ουράνιο και πλουτώνιο) βρέθηκαν εκτεθειμένες στην κλοπή και διακίνηση τους. Ωστόσο, η ταραχώδης εκείνη εποχή δεν επέτρεψε την τήρηση συστηματικών στοιχείων που θα μπορούσαν να δώσουν κάποια ασφαλή εικόνα του φαινομένου ή αν και πώς αυτές χρησιμοποιήθηκαν.¹⁴²

Οι επισημάνσεις για την απειλή της πυρηνικής τρομοκρατίας χρονολογούνται από την περίοδο του Ψυχρού πολέμου, ενώ η αμερικανική πολιτική έχει στηρίξει σ' αυτή τη διάδοση και εμπέδωση του μότο «ελευθερία ή ασφάλεια». Εξάλλου, ένα ισχυρό «νομιμοποιητικό» άλλοθι για την εισβολή στο Ιράκ, μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, ήταν η υποτιθέμενη ύπαρξη πυρηνικών όπλων τα οποία θα χρησιμοποιούνταν εναντίον της Αμερικής,. Εκ των υστέρων, βέβαια, κάτι τέτοιο δεν αποδείχθηκε ποτέ.¹⁴³

Η προαπαιτούμενη τεχνογνωσία για τη χρήση πυρηνικών όπλων απομακρύνει το καταστρεπτικό ενδεχόμενο χρήσης τους από τρομοκρατικές ομάδες, ωστόσο, η απειλή χρήσης τους, από μόνη της, τροφοδοτεί την κινδυνολογία γύρω από ζητήματα

¹⁴¹ *BBC Greek*, 11 Νοεμβρίου 2002c.

¹⁴² *The Guardian*, 6 Αυγούστου 2015.

¹⁴³ *Βλ. Tvx*, 27 Σεπτεμβρίου 2010.

διεθνούς ασφάλειας. Η οργάνωση Ισλαμικό Κράτος, σε προπαγανδιστικό άρθρο του, ισχυρίζεται πως θα μπορούσε να αποκτήσει το πρώτο πυρηνικό της όπλο από το Πακιστάν μέσα στον επόμενο χρόνο. Η δυναμική και η χρηματοδότηση του ενλόγω κινήματος καθιστά το σενάριο αυτό πιθανότερο απ' ότι παλαιότερα, αν και ακόμη θεωρείται πως βρίσκεται έξω από τις δυνατότητές του. Η Υπουργός Εσωτερικών της Βρετανίας, Theresa May, προειδοποιεί πως θα μπορούσε να γίνει το πρώτο «πραγματικά τρομοκρατικό κράτος»¹⁴⁴. Με την ιδιότητα αυτή, λοιπόν, θα μπορούσε να έχει πρόσβαση σε πυρηνικά ή άλλα όπλα για να επιτεθεί.¹⁴⁵

Προς το παρόν, η σχέση μη κρατικών δρώντων και πυρηνικής ενέργειας εντάσσεται στα πλαίσια της «τρομοκρατίας του ενός θέματος», όπως περιγράφηκε παραπάνω. Οργανώσεις, με στόχο τη ματαίωση πυρηνικών προγραμμάτων των κρατών τους, ασκούν πράξεις πολιτικής βίας που προσιδιάζουν σ' αυτές της αριστερής τρομοκρατίας. Ενδεικτικά, το 1987 η οργάνωση «Μέτωπο Απελευθέρωσης από τα Πυρηνικά» (Nuclear Liberation Front), τοποθέτησε βόμβες στο Εθνικό Εργαστήριο της Καλιφόρνιας "Laurence Livermore" προκαλώντας υλικές ζημιές.¹⁴⁶ Το 2012, ακτιβιστές κατάφεραν να εισβάλουν στην Αμερικανική εταιρεία εμπλουτισμένου ουρανίου "Fort Knox".¹⁴⁷

Η συμφωνία της 14^{ης} Ιουλίου για τα πυρηνικά, μεταξύ των ΗΠΑ και του Ιράν, αν και προκαλεί διχογνωμίες, θεωρείται γενικά επιτυχής, ιδιαίτερα για τον Αμερικανό Πρόεδρο. Η συμφωνία περιορίζει το Ιράν από την κατασκευή πυρηνικού οπλισμού,

¹⁴⁴ Ο ISIS έχει υπό τον έλεγχο του μια περιοχή ίσης σε μέγεθος με τη Μ. Βρετανία. Στη Συρία ελέγχει τις επαρχίες Χαλέπι, Ράκαχ και Ντέιρ ες Ζορ και στο Ιράκ τις επαρχίες Σαλαχουντίν, Αλ-Ανμπάρ, Νινέβεχ και Ντιάλα. Ο πληθυσμός στις εκτάσεις που ελέγχει ξεπερνά τα 10 εκ. ανθρώπους. Το Ισλαμικό Κράτος καταδεικνύει πόσο καλή οργάνωση διαθέτει στη διαχείριση σκλάβων και φυσικών πόρων, όπως το πετρέλαιο. Σύμφωνα με το ειδησεογραφικό πρακτορείο Reuters, οι επικεφαλής της οργάνωσης έχουν συγκεκριμένες αρμοδιότητες, οι οποίες χωρίζονται σε ανάλογα «υπουργεία». Βλ. *Tnxs*, 19 Νοεμβρίου 2015.

¹⁴⁵ *The Independent*, 23 Μαΐου 2015.

¹⁴⁶ Μπόση Μ., ό.π., 2000, σ. 55.

¹⁴⁷ *The Guardian*, 6 Αυγούστου 2015.

με αντάλλαγμα την άρση των κυρώσεων που του είχαν επιβληθεί από τη διεθνή κοινότητα, και οι οποίες είχαν πλήξει την οικονομία του. Ωστόσο, εκφράζονται φόβοι πως στην περίπτωση που δεν αλλάξει τη στάση του, τα χρήματα που θα λάβει (περίπου 150 δις.), εκτός από την αναζωογόνηση της εσωτερικής οικονομίας, θα χρηματοδοτήσουν τρομοκρατικές οργανώσεις στο Ιράκ, τη Συρία, την Υεμένη και αλλού.¹⁴⁸

2.2. Βιο-χημική Τρομοκρατία/ “Biochemical Terrorism”

Αυτός ο τύπος τρομοκρατίας χρησιμοποιεί χημικούς ή βιολογικούς παράγοντες, οι οποίοι είναι ικανοί να προκαλέσουν σοβαρούς τραυματισμούς ή ακόμη και θάνατο.

Οι χημικοί παράγοντες μπορεί να είναι δηλητηριώδη αέρια, υγρά ή στερεά που έχουν τοξικές επιπτώσεις στους ανθρώπους, τα ζώα ή τα φυτά. Η σοβαρότητα των τραυματισμών εξαρτάται από την ποσότητα και τη διάρκεια έκθεσης σ’ αυτούς. Ενδεικτικά, ορισμένες από τις χημικές ουσίες, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τρομοκρατικούς σκοπούς, έχουν χωριστεί από τα αμερικανικά Κέντρα Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων ως εξής:¹⁴⁹

- Χημικοί παράγοντες που προσβάλλουν το δέρμα (υπερίτης, αέρια μουστάρδας)
- Αέρια που εμποδίζουν την οξυγόνωση του οργανισμού και προκαλούν τελικά θάνατο από ασφυξία (χλώριο, φωσφογένιο)
- Μείγματα που δηλητηριάζουν το αίμα (υδροκυάνιο)
- Αέρια που μπλοκάρουν το νευρικό σύστημα (VX, σαρίν)

Ως βιολογικά όπλα μπορούν να χρησιμοποιηθούν θανατηφόροι ιοί, βακτήρια, μύκητες ή τοξίνες. Οι τελευταίες κατατάσσονται και στα χημικά όπλα, επειδή δεν

¹⁴⁸ *The Washington Post*, 14 Ιουλίου 2015.

¹⁴⁹ *Medicine Net*, 2012 και *Καθημερινή*, 30 Σεπτεμβρίου 2001.

διαθέτουν, από μόνες τους, μολυσματικές ιδιότητες. Οι ιοί της πανούκλας ή της ευλογιάς θα μπορούσαν να αποτελέσουν εξαιρετικά επικίνδυνα όπλα· είναι ιδιαιτέρως μολυσματικοί και ικανοί να δημιουργήσουν επιδημίες. Αν και ο ιός της ευλογιάς θεωρείται πως έχει εξαλειφθεί από το 1977, κάποια τελευταία αποθέματα φυλάσσονται σε εργαστήρια των ΗΠΑ και της Ρωσίας.¹⁵⁰

Σε αντίθεση με τα πυρηνικά, τα χημικά και τα βιολογικά όπλα είναι πιθανότερο να αποκτηθούν από τρομοκρατικές ομάδες, λόγω του χαμηλότερου κόστους τους, της ευκολότερης χρήσης τους - με το ελάχιστο ρίσκο για τους ίδιους τους δράστες- και το μεγάλο αριθμό υποψήφιων θυμάτων. Στο βιο-χημικό τύπο τρομοκρατίας συναντάμε παραδείγματα παραθρησκευτικών οργανώσεων, οργανώσεων που διαθέτουν έναν «αποκαλυπτικό-προφητικό» χαρακτήρα, καθώς και εθνικών μειονοτήτων που επιθυμούν να «τιμωρήσουν» μια άρχουσα πλειοψηφία.¹⁵¹

Η πιο γνωστή τρομοκρατική επίθεση με χημικά συνέβη το 1995, στο μετρό του Τόκυο, από την παραθρησκευτική οργάνωση Aum Shinrikyo. Η χρήση του νευροπαραλυτικού αερίου «σαρίν» προκάλεσε το θάνατο 12 ατόμων και τον τραυματισμό εκατοντάδων.¹⁵² Βιολογικά όπλα έχουν χρησιμοποιηθεί σε μικρής κλίμακας τρομοκρατικά χτυπήματα, όπως οι σπόροι βακίλου του άνθρακα που στάλθηκαν μέσα σε ταχυδρομικούς φακέλους στα γραφεία Αμερικανών γεωρυσιαστών, το 2001.¹⁵³

Ευτυχώς, μέχρι στιγμής, οι αποτυχημένες απόπειρες χρήσης ΟΜΚ και οι ανεκπλήρωτες απειλές υπερτερούν των επιτυχημένων επιχειρήσεων, είναι αρκετές παρόλα αυτά για την κινητοποίηση των αρχών και την πρόκληση φόβου στο κοινό.

¹⁵⁰ *Ελευθεροτυπία*, 8 Σεπτεμβρίου 2013.

¹⁵¹ Βλ. Μπόση, 2000: 62-63.

¹⁵² Wikipedia. *Aum Shinrikyo*.

¹⁵³ *Ελευθεροτυπία*, 8 Σεπτεμβρίου 2013.

2.3. Ηλεκτρονική τρομοκρατία/ “Cyber-terrorism”

Η εξέλιξη της τεχνολογίας και η ανάπτυξη του διαδικτύου έχουν τροφοδοτήσει συζητήσεις επί συζητήσεων σχετικά με την επίδρασή τους πάνω στο εγκληματικό φαινόμενο, καθώς έχουν μεταβάλλει σημαντικά τη «φύση» και τον τρόπο τέλεσης διαφόρων αδικημάτων. Όσον αφορά την τρομοκρατία, η εν λόγω μορφή δυσχεραίνει την προσπάθεια ορισμού της· σε ποιά σημεία μοιάζει και σε ποιά διαφέρει με τις παραδοσιακές μορφές τρομοκρατίας; Αποτελεί υποκατηγορία ή ξεχωριστό φαινόμενο;

Σε γενικές γραμμές, υποστηρίζεται μια βασική διάκριση της ηλεκτρονικής τρομοκρατίας, με μια στενή και μια ευρεία πρόσληψη του όρου, όπου και εκεί συναντάμε μια πληθώρα απόψεων σχετικά με το τι συνιστά η καθεμία.¹⁵⁴ Υπό την ευρεία έννοια του όρου, ως ηλεκτρονική τρομοκρατία νοείται, σύμφωνα με τον Brunst, κάθε χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας από τους τρομοκράτες. Η Talihaarm, προσθέτει εδώ μια εργαλειακή διάσταση, αφού, μέσω των υπολογιστών και του διαδικτύου, δίνεται η δυνατότητα στους τρομοκράτες να οργανώνουν τις δραστηριότητές τους (“tool-oriented Cyberterrorism”)¹⁵⁵. Η πιο στενή θεώρηση διατυπώνεται από τον Brunst σε συνάφεια με την παραδοσιακή τρομοκρατία και μπορεί να περιλαμβάνει πολιτικά υποκινούμενες επιθέσεις ενάντια σε πληροφοριακά συστήματα, που καταλήγουν, όμως, σε βία κατά αμάχων.¹⁵⁶ Για την Denning, μια ηλεκτρονική επίθεση θα ονομαστεί «τρομοκρατική» μόνο όταν αυτή έχει συνέπειες στον πραγματικό κόσμο και δεν περιορίζεται στη βλάβη πληροφοριακών δεδομένων.

¹⁵⁴ Βλ. Jarvis & Macdonald, 2014: 4-10.

¹⁵⁵ Talihaarm, 2010: 63-64, όπως αναφέρεται στο Jarvis & Macdonald, 2014: 3.

¹⁵⁶ Brunst, 2010: 51, όπως αναφέρεται στο Jarvis & Macdonald, ό.π.

Δεν περιλαμβάνονται, δηλαδή, επιθέσεις που διαταράσσουν ασήμαντες υπηρεσίες ή αποτελούν απλώς μια δαπανηρή ενόχληση.¹⁵⁷

Αμερικανός χάκερ υποστήριξε, μετά από έρευνα του FBI, πως στο διάστημα 2011-2014 κατάφερε να πάρει υπό τον έλεγχό του αεροσκάφη και τα «ανάγκαζε» να κινούνται πλαγίως, χρησιμοποιώντας έναν φορητό υπολογιστή τον οποίο συνέδεε με το σύστημα που προορίζεται για την ψυχαγωγία των επιβατών. Στόχος του, δήλωσε, ήταν να βοηθήσει στη βελτίωση της ασφάλειας των πτήσεων.¹⁵⁸ Στην περίπτωση που κάποιος προέβαινε σε μια ανάλογη ενέργεια για να καταρρίψει ένα αεροπλάνο, τότε θα οριζόταν ξεκάθαρα ως τρομοκρατική επίθεση. Στην προαναφερθείσα περίπτωση, καταδεικνύεται μια «τρομοκρατική απειλή», μια κατάσταση που καλούνται να προλάβουν οι αρχές, γιατί ορισμένα άτομα είναι σε θέση να προξενήσουν βλάβες όταν η γνώση τους συνδυαστεί με τη θέληση να το κάνουν.

Η γνώση και η πληροφορία αποτελούν τους κατ' εξοχήν πυλώνες της μεταβιομηχανικής κοινωνίας.¹⁵⁹ Σ' αυτήν, *«η συσσώρευση των πληροφοριών είναι εξίσου σημαντική με τη συσσώρευση κεφαλαίου...καθώς η γνώση μας επεκτείνεται, ο κόσμος γίνεται πλουσιότερος»*.¹⁶⁰ Άτομα με υπέρμετρη άνεση στη διαχείριση των νέων τεχνολογιών θεωρούνται επικίνδυνοι από κρατικούς και οικονομικούς παράγοντες, οι οποίοι επιθυμούν τη διακίνηση των πληροφοριών στα στενά πλαίσια της επιρροής και ελέγχου τους. Οι χάκερς¹⁶¹, για παράδειγμα, παρουσιάζονται συχνά ως άτομα με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, που έχουν στόχο να σπάζουν κώδικες και να επιφέρουν γενικότερα το χάος στην ηλεκτρονική κυκλοφορία. Ως «τρομοκράτες», έχουν την

¹⁵⁷ Denning, 2000, όπως αναφέρεται στο Jarvis & Macdonald, ό.π.

¹⁵⁸ *Newsbomb*, 17 Μαΐου 2015.

¹⁵⁹ Ο Daniel Bell παρουσιάζει τη «θεωρητική γνώση» ως κεντρική αρχή της μεταβιομηχανικής κοινωνίας ή αλλιώς της «Κοινωνίας των Πληροφοριών». Βλ. Bell, 1980 σύμφωνα με Ρόμπινς & Ουέμπστερ, 2002: 132.

¹⁶⁰ Το ίδιο: 142.

¹⁶¹ Η έννοια του «χάκερ» όπως και του «τρομοκράτη» έχει μεταβληθεί στο χρόνο και σήμερα έχει αποκτήσει αρνητική σημασία που παραπέμπει σε αντικοινωνική συμπεριφορά. Βλ. Καστέλς, 2005: 68-80.

ικανότητα να παρεμβαίνουν σε κυβερνητικούς διαδικτυακούς τόπους, να αποκτούν πρόσβαση σε απόρρητα αρχεία, σε ονομαστικούς καταλόγους, οικονομικά στοιχεία Κ.Ο.Κ.

Οι *Anonymous* είναι η πιο γνωστή (εικονική) κοινότητα χάκερς των τελευταίων χρόνων. Πρόκειται για μια χαλαρά δομημένη και αποκεντρωμένη ομάδα ακτιβιστών, με πολιτική δράση σε πολλαπλά επίπεδα. Η συνήθης μέθοδος δράσης τους είναι η παρεμπόδιση πρόσβασης, για ορισμένο χρονικό διάστημα, σε κυβερνητικούς, θρησκευτικούς και οικονομικούς ιστότοπους (DDoS). Οι επικριτές τους θεωρούν πως είναι «ηλεκτρονικοί τρομοκράτες», ενώ οι υποστηρικτές τους «μαχητές ελευθερίας».¹⁶² Η κουλτούρα των χάκερς, άλλωστε, διαπνέεται από την αξία της ελευθερίας - στη δημιουργία, την έκφραση, τη διακίνηση των πληροφοριών και της γνώσης, των τεχνολογικών επιτευγμάτων.¹⁶³ Στις 17 Ιουνίου 2015, ανέλαβαν την ευθύνη για την ηλεκτρονική επίθεση κατά Καναδικών κυβερνητικών ιστότοπων, μετά την υπογραφή αντιτρομοκρατικού νομοσχεδίου το οποίο, όπως υποστηρίζουν, αποτελεί παραβίαση ουσιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιορίζουν την ιδιωτικότητα των καναδών πολιτών.¹⁶⁴

Μια άλλη ομάδα, αυτοαναφερόμενη ως *Impact Team*, διέρρευσε τα ονόματα χρηστών από ιστοσελίδα γνωριμιών, κατηγορώντας την εταιρεία που τη διαχειρίζεται για παραβίαση και ελλιπή προστασία των προσωπικών δεδομένων των πελατών της, αλλά και για απάτη σε βάρος τους με ψεύτικα προφίλ. Πριν την επίθεση είχαν προειδοποιήσει και καλέσει την εταιρεία να κλείσει την εν λόγω ιστοσελίδα, γεγονός που αγνοήθηκε. Στην προκειμένη περίπτωση ο αντίκτυπος για τους χρήστες στην

¹⁶² Βλ. Wikipedia. *Anonymous (group)*.

¹⁶³ Καστέλς, 2005: 70.

¹⁶⁴ *Vice News*, 17 Ιουνίου 2015.

πραγματική ζωή ίσως αποβεί μοιραίος, καθώς χρήστες από τη Σαουδική Αραβία, λ.χ., θα μπορούσαν να καταδικαστούν σε θάνατο με την κατηγορία της μοιχείας.¹⁶⁵

Η συνθήκη της ύπαρξης, ή όχι, (σοβαρών) αρνητικών συνεπειών στον πραγματικό κόσμο δημιουργεί διχογνωμίες όσον αφορά την ύπαρξη, καταρχάς, ηλεκτρονικής τρομοκρατίας, αλλά, και αν υπάρχει, αν θα πρέπει αυτή να ενταχθεί ως υποκατηγορία της παραδοσιακής τρομοκρατίας ή αποτελεί διακριτό φαινόμενο. Κατά κανόνα, έως τώρα, η χρήση των νέων τεχνολογιών από τους τρομοκράτες είναι περιορισμένη λόγω της έλλειψης των απαραίτητων γνώσεων, αλλά και επειδή τέτοιου είδους επιθέσεις υπολείπονται της «αμεσότητας» και «θεατρικότητας» μιας φυσικής επίθεσης.¹⁶⁶ Η χρήση του διαδικτύου, ωστόσο, όπως έχουμε τονίσει κι αλλού, μετατρέπεται σε μέσο στρατολόγησης μελών και υποκίνησης βίας.

Συνοψίζοντας τα προηγούμενα, έστω ότι η αναζήτηση του «πώς» διαπράττεται η τρομοκρατία βοηθά, βραχυπρόθεσμα, την αντεγκληματική πολιτική στη λήψη μέτρων που παρεμποδίζουν την τέλεση συγκεκριμένων πράξεων, την απομακρύνει, όμως, από το «γιατί» συμβαίνουν τέτοια φαινόμενα και τη λήψη κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών μέτρων που δύνανται να περιορίσουν συνολικά την εμφάνιση τους.

3. Εξετάζοντας τις κυρίαρχες αφηγήσεις περί τρομοκρατίας

3.1. Ο παράγοντας της φτώχειας

Η φτώχεια χρησιμοποιείται συχνά ως πρωταρχική αιτία ανάδυσης της τρομοκρατίας. Πολιτικοί ηγέτες και ΜΜΕ καταφεύγουν με σχετική ευκολία στην αιτιολόγηση της τρομοκρατίας ως προϊόν της οικονομικής ανισότητας, με αποτέλεσμα αυτή να θεωρείται ως μέσον εναντίωσης των ανίσχυρων (φτωχών) κατά

¹⁶⁵ Reuters, 19 Αυγούστου 2015.

¹⁶⁶ Jarvis & Macdonald, 2014: 4-5.

των ισχυρών (πλουσίων). Ο πρώην υπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ, Colin Powell, έχει διατυπώσει την άποψη πως η βασική αιτία της τρομοκρατίας, κατά την άποψή του, πηγάζει από τις καταστάσεις όπου υπάρχει φτώχεια, άγνοια, όπου οι άνθρωποι δεν έχουν ελπίδα για τις ζωές τους.¹⁶⁷

Αυτή η άποψη γίνεται κοινά αποδεκτή, καθώς θεωρείται εύλογο η έλλειψη ευκαιριών να οδηγεί σε θυμό, με κύριο αποδέκτη την εκάστοτε κυβέρνηση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η βία γίνεται το τελευταίο καταφύγιο ώστε να ενταχθεί ένα θέμα στην πολιτική ατζέντα. Η σύνδεση της φτώχειας με την τρομοκρατία καθοδηγεί ανάλογα τη διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής. Αν και δεν είναι μάταιο να στοχεύει η πολιτική στην άμβλυνση του οικονομικού χάσματος –που αντιπροσωπεύει τη σκοτεινή πλευρά της παγκοσμιοποίησης κατά τον Clinton- δεν φαίνεται, ωστόσο, να έχει κάποια σημαντική επίδραση στη μείωση της τρομοκρατίας.¹⁶⁸ Η συσχέτιση εμπεδώνεται ακόμη περισσότερο όταν τρομοκρατικές ομάδες, απ' την άκρα αριστερά, ισχυρίζονται πως μάχονται για τους φτωχούς.¹⁶⁹

Από την αριστερή τρομοκρατία του '60 και '70 έως και σήμερα, πολλές από τις ηγετικές φυσιογνωμίες τρομοκρατικών οργανώσεων ανήκαν στην ανώτερη και ανώτερη μεσαία τάξη, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τον πρώην αρχηγό της Al Qaeda, Osama bin Laden, ο οποίος καταγόταν από εύπορη οικογένεια της Σαουδικής Αραβίας. Στο ευρωπαϊκό τζιχαντιστικό κίνημα καταγράφεται μεγαλύτερη συμμετοχή της κατώτερης κοινωνικής τάξης, αυτό όμως φαίνεται να αντανακλά απλώς το γενικό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο των μουσουλμανικών μεταναστευτικών κοινοτήτων στην Ευρώπη.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Σύμφωνα με Bakker, 2015c.

¹⁶⁸ Piazza, 2007.

¹⁶⁹ Bakker, 2015c.

¹⁷⁰ Bakker, 2006: 37-38.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Δείκτη Τρομοκρατίας 2014¹⁷¹, η χώρα που πλήττεται περισσότερο από την τρομοκρατία είναι το Ιράκ. Το Ιράκ κατατάσσεται από την Παγκόσμια Τράπεζα στις χώρες του ανώτερου μεσαίου εισοδήματος (συγκριτικά στοιχεία για το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανά χώρα, 2013).¹⁷² Στην πρώτη δεκάδα, μόνο το Αφγανιστάν και η Σομαλία ανήκουν στις χώρες χαμηλού εισοδήματος, ενώ οι υπόλοιπες στις χαμηλού μεσαίου εισοδήματος – Πακιστάν, Νιγηρία, Ινδία, Φιλιππίνες κ.ά. Μόλις στην 11^η θέση συναντάμε τη Ρωσία, η οποία είναι από τις πλουσιότερες χώρες στον κόσμο.

Η ακαδημαϊκή έρευνα, σε μακρο και μικρο-επίπεδο, δεν έχει δείξει κάποια σημαντική συσχέτιση φτώχειας και τρομοκρατίας. Ο James Piazza, χρησιμοποιώντας μεταβλητές που σχετίζονται με τη φτώχεια (χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, υψηλά επίπεδα αναλφαριθμητισμού, έλλειψη εργασιακών ευκαιριών κ.ο.κ) κατέληξε στο συμπέρασμα πως δεν μπορούν να συνδεθούν άμεσα με την τρομοκρατία.¹⁷³ Οι Krueger & Maleckova, εξετάζοντας τη σχέση της τρομοκρατίας με τη φτώχεια και το επίπεδο εκπαίδευσης στην περίπτωση της Hezbollah, καταλήγουν πως οποιαδήποτε σύνδεση μεταξύ φτώχειας, εκπαίδευσης και τρομοκρατίας είναι έμμεση, πολύπλοκη και αδύναμη.¹⁷⁴

Όπως διαπιστώνουμε, λοιπόν, υπάρχουν λίγα στοιχεία που αποδεικνύουν πως η φτώχεια, από μόνη της, αρκεί για να εξηγήσει την επιλογή ορισμένων ατόμων να στραφούν στην τρομοκρατία. Οι τρομοκράτες είναι συνήθως πιο μορφωμένοι και πλουσιότεροι, κατά μέσον όρο, από τα μέλη της κοινότητας απ' την οποία

¹⁷¹ Βλ. Wikipedia. *Global Terrorism Index*.

¹⁷² The World Bank, GDP per capita (current US\$).

¹⁷³ Όπως αναφέρεται στο Bakker, 2015c.

¹⁷⁴ Krueger & Maleckova, 2002: 29-33.

προέρχονται. Απ' την άλλη, οι πιο φτωχές περιοχές του κόσμου δεν αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα τρομοκρατίας.¹⁷⁵

Πρόκειται, λοιπόν, για μύθο η διάψευση του οποίου, όμως, μας οδηγεί στην αμέσως επόμενη υπόθεση που θεωρεί τους τρομοκράτες ως ψυχικά ασθενείς.

3.2. Η «ψυχοπαθολογία» του τρομοκράτη

Εφόσον, λοιπόν, ένα άτομο έχει προοπτικές και ευκαιρίες στη ζωή, πώς είναι δυνατόν να επιλέγει να σκοτώσει αθώα θύματα και μάλιστα πολλές φορές να αφαιρεί την ίδια του τη ζωή; Γεγονότα όπως η μαζική δολοφονία παιδιών στη Νορβηγία το 2011 ή η αυτοκτονία του πιλότου Andreas Lubitz τον Μάρτιο του 2015, καθιστούν δύσκολη τη διατύπωση μιας αντικειμενικής κρίσης. Παρόλο που οι μελετητές της τρομοκρατίας έχουν, εδώ και δεκαετίες, υποστηρίξει πως οι τρομοκράτες είναι ορθολογικά σκεπτόμενοι δρώντες, εξακολουθεί να κυριαρχεί η άποψη πως πρέπει μάλλον να πάσχουν από κάποια ψυχική διαταραχή.¹⁷⁶

Μια από τις βασικές προσεγγίσεις που μελετούν την τρομοκρατία είναι η ορθολογική-εργαλειακή προσέγγιση. Αυτή, απορρίπτει την ιδέα πως οι τρομοκράτες είναι ψυχικά ασθενείς· σκεπτόμενοι ορθολογικά, χρησιμοποιούν τις επιθέσεις ως μέσο για την επίτευξη συγκεκριμένων πολιτικών/κοινωνικών στόχων.¹⁷⁷

Η κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση έχει να παρουσιάσει αντικρουόμενα στοιχεία. Ο γερμανός στοχαστής Hans Enzensberger, ήδη από το 1993, εξέφρασε την άποψη πως το πρόβλημα των τρομοκρατών δεν είναι ούτε θεολογικό, ούτε πολιτικό, ούτε κοινωνικό. Όλα αυτά είναι «προσωπεία» ή «προσχήματα» για να δικαιολογήσουν την τυχαία και χωρίς νόημα βία τους. Το πρόβλημά τους είναι ψυχιατρικό. Είναι αυτιστικά άτομα που κυριαρχούνται από την παρόρμηση της

¹⁷⁵ Miller, 2009: 775.

¹⁷⁶ Το ίδιο.

¹⁷⁷ Bakker, 2015d.

καταστροφής και της αυτοκαταστροφής.¹⁷⁸ Η ναρκισσιστική διαταραχή προσωπικότητας αναφέρεται επίσης ως εξηγητικός παράγοντας της ροπής προς τη βία από ειδικούς στα μέσα ενημέρωσης. Ως αντίδραση στο αίσθημα ταπείνωσης, υποστηρίζουν, τα άτομα οδηγούνται σε εξάρσεις βίας και ικανοποιούνται με το να αποφασίζουν ποιος ζει και ποιος πεθαίνει.¹⁷⁹ Αντιθέτως, για τον ψυχίατρο Jerrold Post οι τρομοκράτες δεν είναι κλινικά ψυχωτικοί, ούτε καταθλιπτικοί, συναισθηματικά διαταραγμένοι ή παρανοϊκά φανατικοί. Σύμφωνα με άρθρο της *Telegraph*, η Boko Haram χρησιμοποιεί ψυχικά ασθενείς ως βομβιστές αυτοκτονίας.¹⁸⁰ Ο Post, ωστόσο, υποστηρίζει πως, αν και δεν είναι απίθανο αυτό το ενδεχόμενο, οι τρομοκρατικές ομάδες απορρίπτουν συνήθως τέτοια άτομα καθότι αποτελούν «κίνδυνο για την ασφάλεια» των ίδιων των οργανώσεων.¹⁸¹

Η ψυχοπαθολογική ερμηνεία της τρομοκρατίας αποτελεί ένα από τα κυρίαρχα συλλογιστικά μοντέλα αποπολιτικοποίησης του φαινομένου¹⁸². Χρησιμοποιείται κατά κόρον στο δημόσιο λόγο, ενώ συχνά γίνεται σύγκριση με τους κατά συρροή και κατ' εξακολούθηση δολοφόνους, παραβλέποντας πως στους τελευταίους λείπει το πολιτικό κίνητρο. Στο πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής αυτό σημαίνει πως δεν μπορούμε να κάνουμε πολλά ως κοινωνία, αφού δεν είναι δυνατό να εντοπίσουμε κίνητρα και αίτια - είναι απλώς «παρανοϊκοί».¹⁸³ Επιπλέον, αυτή η συλλογιστική καταδεικνύεται ως επικίνδυνη, αφού παρέχει μια αντίληψη μυστικότητας και μη προβλεψιμότητας που ενισχύει τη θεατρικότητα της τρομοκρατικής δράσης.¹⁸⁴

Από την εγκληματολογική έρευνα, δεν έχει συναχθεί το συμπέρασμα πως η ψυχοπαθητική και η εγκληματική προσωπικότητα ταυτίζονται. Εξάλλου, η

¹⁷⁸ Enzensberger, 1994 σύμφωνα με Πάσχος, 2005: 222.

¹⁷⁹ *The Guardian*, 8 Ιουνίου 2015.

¹⁸⁰ *The Telegraph*, 26 Ιουλίου 2015.

¹⁸¹ Post, 2007, σύμφωνα με Bakker, 2015d.

¹⁸² Πάσχος, 2005: 223.

¹⁸³ Bakker, 2015d.

¹⁸⁴ Berry, χ.χβ.

πλειονότητα των εγκληματιών δεν έχουν ψυχοπαθητική προσωπικότητα. Ψυχικά νοσούντα άτομα σπάνια τελούν σοβαρά εγκλήματα βίας, ενώ οι πράξεις τους δεν έχουν κάποιο συγκεκριμένο σκοπό και δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές.¹⁸⁵

Συμπερασματικά, υπόθεση ότι οι τρομοκράτες είναι παρανοϊκοί είναι μάλλον εσφαλμένη, δεν μπορεί να αποδειχθεί. Εξάλλου, αν αυτή ισχύει, ποιό το νόημα του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας» με τη μορφή που λαμβάνει από το 2001 και έπειτα;

3.3. Η θεωρία της σύγκρουσης πολιτισμών

Δέκα ημέρες μετά τα γεγονότα της 11/9/2001, ο αμερικανός Πρόεδρος των ΗΠΑ, απευθυνόμενος στον αμερικανικό λαό, ανέφερε, μεταξύ άλλων:

«...Γιατί μας μισούν; Μισούν [...] τη θρησκευτική ελευθερία μας, την ελευθερία λόγου, την ελευθερία να ψηφίζουμε, να συναθροιζόμαστε και να διαφωνούμε μεταξύ μας...»¹⁸⁶

Αποτελεί, ίσως, την πιο διαδεδομένη αφήγηση για τη σύγχρονη τρομοκρατία. Ότι, δηλαδή, είναι κυρίαρχα αντιδυτική και, ειδικότερα, αντι-αμερικανική, επιβεβαιώνοντας την πρόβλεψη του Huntington (1993) για «σύγκρουση πολιτισμών». Η υπόθεσή του ήταν πως η σπουδαιότερη πηγή παγκόσμιας διαμάχης στο «νέο κόσμο», θα είναι πολιτισμικής και όχι ιδεολογικής ή οικονομικής φύσεως.¹⁸⁷

Πράγματι, οι ίδιοι οι τρομοκράτες υποστηρίζουν εξίσου την υπόθεση αυτή, εφόσον στη ρητορική τους αποστρέφονται την εικόνα της Αμερικής και της Δύσης την οποία αντιπροσωπεύει:

¹⁸⁵ Σπινέλλη, 2005: 214.

¹⁸⁶ Bush, 2001.

¹⁸⁷ Huntington, 1993: 22.

«Οι αξίες αυτού του δυτικού πολιτισμού υπό αμερικανική ηγεμονία έχουν καταστραφεί. Αυτοί οι επιβλητικοί συμβολικοί πύργοι που μιλούσαν για ελευθερία, ανθρώπινα δικαιώματα και ανθρωπισμό δεν υπάρχουν πια...»

Osama bin Laden¹⁸⁸

Η αντίληψη περί «δυτικοτοξίνωσης» έχει γεννηθεί στην ίδια τη Δύση, από τους Γερμανούς εθνικιστές¹⁸⁹ των δεκαετιών του '20 και του '30. Για τους ναζί, το Βερολίνο ήταν «κακέκτυπο» των γαλλικών, αγγλικών, αυστριακών και αμερικανικών πόλεων. Συμβόλιζε τον κίβδηλο τρόπο ζωής και τον «εβραϊκό υλισμό». Ακόμη, πολλοί ευρωπαίοι διανοούμενοι θεωρούσαν ότι η δυτικότροπη νοοτροπία, βασιζόμενη στον καπιταλισμό και την Πόλη, επισκίαζε τον πνευματικό πολιτισμό.¹⁹⁰

Οι Taliban, αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας στην πρωτεύουσα του Αφγανιστάν (1996), θέλησαν να τη μετατρέψουν σε «Πόλη του Θεού». Ένα από τα πρώτα ζητήματα προς διευθέτηση, ήταν το γυναικείο. Βλέποντας φωτογραφίες από τη Καμπούλ του 1970, παρατηρεί κανείς μια κοσμοπολίτικη πρωτεύουσα, όπου οι γυναίκες ντύνονταν και συμπεριφέρονταν κατά τα δυτικά πρότυπα. Μπορούσαν να μορφωθούν, να εργαστούν, να διασκεδάσουν. Η Καμπούλ υπήρξε κάποτε «το Παρίσι της Ανατολής».¹⁹¹ Έκτοτε, πολλά άλλαξαν. Οι γυναίκες απομακρύνθηκαν από το δημόσιο χώρο, ενώ τους επιβλήθηκε η πλήρης κάλυψη του σώματός τους, ώστε να μην «προκαλούν», όπως οι δυτικές γυναίκες, διάγοντας έκλυτο βίο.

¹⁸⁸ Βλ. Buruma & Margalit, 2007: 21.

¹⁸⁹ Ο όρος εθνικισμός αναφέρεται στην «υπερβολική και αποκλειστική προσήλωση προς την ιδέα του έθνους και των εθνικών ιδεωδών, με κύριο χαρακτηριστικό τη διάκριση των εθνών σε ανώτερα και κατώτερα και τη διάθεση επιβολής των πρώτων στα δεύτερα». Ιστορικά, συνδέεται με την «ιδεολογία που εμφανίστηκε στο πλαίσιο αστικών επαναστάσεων και έθνετε ως πολιτικό θεμέλιο του κράτους την έννοια του έθνους (εθνικό κράτος) και όχι π.χ. τη θρησκεία ή τον βασιλιά».

Βλ. Μπαμπινιώτης, 2002: 551.

¹⁹⁰ Βλ. Buruma & Margalit, 2007: 36-38.

¹⁹¹ Παραπολιτικά, 12 Δεκεμβρίου 2013.

Μετά την 11/9, ξεκίνησε ένας «αγώνας» και από τα δύο στρατόπεδα των εμπλεκομένων, ώστε να εμπεδωθεί ένα μανιχαϊστικό μοντέλο εξήγησης της μάχης αυτής. Για το εκάστοτε στρατόπεδο, το άλλο γίνεται η προσωποποίηση του Κακού, που πρέπει να πολεμηθεί μέχρι εσχάτων. Ο θρησκευτικός δυτικισμός που προβάλλεται από τους επιτιθέμενους τρομοκράτες, επικαλείται ύψιστες πνευματικές αξίες που απειλούνται από την επέλαση της Δύσης. Η Δύση από τη μεριά της, καλείται να προστατεύσει τις αξίες που κληροδότησε ο Διαφωτισμός, από μια άλογη επίθεση σκοταδιστικών δυνάμεων. Κατά πόσον ισχύει κάτι τέτοιο;

Η μανιχαϊστική αντίληψη του κόσμου, ο οποίος εξουσιάζεται από δύο ισχυρές δυνάμεις απορρίπτεται από τις μονοθεϊστικές θρησκείες, συμπεριλαμβανομένου του Ισλάμ. Η εικόνα της Δύσης, ως υλιστικής και βάρβαρης, επενδυμένη με θρησκευτικά στοιχεία, αποτελεί ίδιον ορισμένων ρευμάτων του ισλαμισμού. Είναι θεμιτό, λοιπόν, να γίνει μια διάκριση ανάμεσα σε πολιτικούς ισλαμιστές και πουριτανούς ισλαμιστές. Οι τελευταίοι, ενδιαφέρονται για την εφαρμογή της συλλογικής ηθικής, είναι φονταμενταλιστές. Εχθρεύονται τη Δύση επειδή προσβάλλει αυτήν την ηθική. Οι πολιτικοί ισλαμιστές, που ενδιαφέρονται για την εξουσία και μισούν τη Δύση επειδή αντιτίθεται στη δημιουργία ισλαμικών κρατών, είναι ριζοσπάστες εξτρεμιστές. Οι πολιτικοί ισλαμιστές είναι και πουριτανοί, χωρίς να σημαίνει, όμως, ότι όλοι οι πουριτανοί είναι πολιτικοί ισλαμιστές.¹⁹²

Ο όρος «*Qutbism*» φαίνεται να αποδίδει το νόημα της βίαιης ισλαμικής σκέψης. Αποτελεί ένα συγκεκριισμό πουριτανικού και μη ανεκτικού Ισλάμ, και συνδυάζει ευρύτερους ισλαμιστικούς στόχους και μεθοδολογίες. Ενθαρρύνει και δικαιολογεί τη βία εναντίον μη Μουσουλμάνων και αποστατών, σε μια προσπάθεια να εδραιωθεί η «βασιλεία του Θεού στον κόσμο». Υποστηρίζει την υπόθεση πως οι μουσουλμανικές

¹⁹² Buruma & Margalit, 2007: 111, 132-133.

κοινότητες οδηγούνται σε παρακμή, αφού «μολύνονται» από μη-μουσουλμανικές επιρροές.¹⁹³ Τα θρησκευτικά κηρύγματα μεταφράζονται σε πολιτικό ακτιβισμό, προκειμένου να καταστραφούν οι φορείς της ειδωλολατρίας.

Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, οι ΗΠΑ ξεκίνησαν να χτίζουν την αυτοκρατορία τους, προωθώντας το οικονομικό μοντέλο του νεοφιλελευθερισμού. Από τις αρχές του '90 κιόλας, το μοντέλο επιβάλλεται σε χώρες τις Ασίας και της Λατινικής Αμερικής. Οι κοινωνίες, το κράτος και η εθνική τους ανεξαρτησία εντάσσονται σ' αυτή την αυτοκρατορία. Τομείς όπως η εργασία, η υγεία, η εκπαίδευση δεν αποτελούν πλέον αρμοδιότητα της εθνικής πολιτικής, αλλά «ιδιωτικών πρωτοβουλιών».¹⁹⁴

Οι ριζοσπάστες ισλαμιστές λαμβάνουν δράση αρχικά σε μουσουλμανικές χώρες με κοσμικές κυβερνήσεις προκειμένου να απομακρύνουν τα δυτικά στρατιωτικά, οικονομικά, πολιτικοκοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία.¹⁹⁵ Μολαταύτα, δεν παραλείπονται οι προστάτες τους, δηλαδή η ίδια η Δύση.

Σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Δείκτη Τρομοκρατίας (2014), στο Ιράκ, το 2014, υπήρξαν 6.352 περισσότεροι θάνατοι από το 2002. Στο Αφγανιστάν, για τα αντίστοιχα έτη, 3.057 περισσότεροι θάνατοι. Στις ΗΠΑ, το 2013, σκοτώθηκαν σε τρομοκρατικά γεγονότα 6 άτομα. Στην Ιταλία, την ίδια χρονιά, σημειώθηκε 1 θάνατος, ενώ στη Γαλλία κανένας.¹⁹⁶ Βεβαίως, δυτικές χώρες έχουν υποστεί ορισμένες από τις πιο βίαιες επιθέσεις τα τελευταία χρόνια, όπως η 11/9/2001, οι βομβιστικές επιθέσεις στη Μαδρίτη (2004) και το Λονδίνο (2005), αλλά και η επίθεση στη Νορβηγία το 2012.

¹⁹³ *Parameters*, 2007: 86-87.

¹⁹⁴ Κορόβησης, 2004: 37-38.

¹⁹⁵ Βικιπαίδεια. *Ισλαμισμός*. 2015.

¹⁹⁶ Institute for Economics and Peace, 2014: 16-17.

Η ίδια έκθεση τονίζει πως η θρησκευτική ιδεολογία δεν αποτελεί το μόνο κίνητρο. Χώρες όπου ζουν μουσουλμανικές κοινότητες, όπως το Κατάρ ή το Κουβέιτ, δεν επηρεάζονται από την τρομοκρατία. Σε πολλά μέρη του κόσμου, είναι μεγαλύτερη η πιθανότητα οι επιθέσεις να υποκινούνται από πολιτικά, εθνικιστικά ή αυτονομιστικά κινήματα, παρά από θρησκευτικά.¹⁹⁷

Από το στρατόπεδο της Δύσης, η ισλαμοφοβική ρητορική έχει χρησιμοποιηθεί σε μια ευρύτερη πολιτική στρατηγική. Για παράδειγμα, το 2008, η μη κερδοσκοπική οργάνωση Clarion Fund ξόδεψε περίπου 17 εκατομμύρια δολάρια για να μοιραστούν 28 εκατομμύρια αντίτυπα του ντοκιμαντέρ «Εμμονή: ο Πόλεμος του Ριζοσπαστικού Ισλάμ ενάντια στη Δύση» με τις κυριακάτικες εφημερίδες, προκειμένου να φανεί πως ο Obama είναι ιδιαίτερα φιλικός προς τους Μουσουλμάνους. Έτσι, ασκείται πίεση προς τους ανεξάρτητους ψηφοφόρους να υποστηρίξουν τους Ρεπουμπλικάνους, έστω και αν οι πολιτικές τους αντίκεινται στα οικονομικά και πολιτικά τους συμφέροντα. Επίσης, στοχοποιούνται οι Αμερικανοί Μουσουλμάνοι ως εχθροί εκ των έσω και επιδιώκεται η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων τους.¹⁹⁸

Η αποσιώπηση του πολιτικού διακυβεύματος στη σύγκρουση Ανατολής-Δύσης, εξυπηρετεί διπλά: οι τρομοκράτες επικαλούμενοι ανώτερες αξίες και ιδανικά ευνοούνται στη στρατολόγηση μαχητών, ενώ οι πολιτικές ελίτ της Δύσης, αποκρύπτουν την άρνησή τους να κινηθούν προς μια δικαιότερη αναδιανομή εξουσίας και πλούτου για το μουσουλμανικό κόσμο.¹⁹⁹ Κατά τον Baudrillard, «πρόκειται για έναν θεμελιώδη ανταγωνισμό» όπου, μέσα από τα φαντάσματα της Αμερικής και του Ισλάμ, *«η νικηφόρα παγκοσμιοποίηση αντιμάχεται τον εαυτό της»*.²⁰⁰

¹⁹⁷ Το ίδιο: 30-31.

¹⁹⁸ Bazian, χ.χ.α: 3-4.

¹⁹⁹ Τσουκαλά, 2015: 37-38.

²⁰⁰ Baudrillard, 2002: 17.

Η υπόθεση του αντιδυτικισμού, λοιπόν, είναι εσφαλμένη και επικίνδυνη, καθώς οδηγεί σε γενίκευση και εμπέδωση στερεοτύπων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

1. Κοινωνικές Συνέπειες

Η τρομοκρατία δύναται να επηρεάσει τις ζωές των ανθρώπων σε πολλαπλά επίπεδα, ως ένα φαινόμενο που διαμορφώνει ενεργά τις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες διαβιούν. Για να προσεγγίσουμε το κόστος της κοινωνικής βλάβης που συνεπάγεται η άσκηση τρομοκρατικής βίας, θα πρέπει να συμπεριλάβουμε στον υπολογισμό μας την επίδραση που έχει αυτή τόσο στα άμεσα όσο και στα έμμεσα θύματά της – στα οποία, σε τελική ανάλυση, απευθύνονται οι τρομοκράτες.

Μια αναπόδραστη συνέπεια της τρομοκρατικής δράσης είναι η απώλεια ανθρώπινων ζωών. Η αξιοποίηση των νεώτερων μέσων, καθιστά αυτή τη δυναμική ακόμη πιο απειλητική, καθώς επιτρέπουν τη μαζική εκτέλεση ανθρώπων σε μία και μόνη επίθεση. Υπενθυμίζεται, πως η 11^η Σεπτεμβρίου κόστισε τις ζωές 2.992 ανθρώπων- συμπεριλαμβανομένων των 19 αεροπειρατών.²⁰¹ Επιπλέον, οι περιοχές που πλήττονται στην καθημερινότητά τους από τρομοκρατικές ενέργειες, όπως το Ιράκ και η Συρία, χάνουν ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού τους, όπως είδαμε από τα στοιχεία που παρατέθηκαν στην ενότητα 3.4 (βλ. σ. 61). Πολλές φορές, μάλιστα, ο υπερβάλλοντας ζήλος που επιδεικνύουν τα κράτη για την καταστολή της τρομοκρατίας, οδηγεί τα ίδια στην άσκηση αδιάκριτης βίας. Οι Ισραηλινο-παλαιστινιακές συγκρούσεις των 50 περίπου ημερών (Ιούλιο-Αύγουστο του 2014) προκάλεσαν πάνω από 2.250 θανάτους στην παλαιστινιακή πλευρά, αμάχων στην

²⁰¹ Βικιπαίδεια. *Επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001*.

πλειονότητά τους, και 73 στην ισραηλινή πλευρά, σχεδόν όλων στρατιωτών. Η Διεθνής Αμνηστία κατηγορεί εξίσου την ισραηλινή κυβέρνηση και τις ένοπλες παλαιστινιακές δυνάμεις για «εγκλήματα πολέμου».²⁰²

Η τρομοκρατία από κοινού με εμπόλεμες καταστάσεις, επηρεάζουν δυσανάλογα ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων. Η επικράτηση και επέκταση του ISIS σε χώρες της Μέσης Ανατολής, έχει αναγκάσει εκατομμύρια ανθρώπους να εγκαταλείψουν τη χώρα τους καθώς οδηγούνται στη φτώχεια και την εξαθλίωση. Λόγω της κοινωνική τους κατάστασης –πρόσφυγες/μετανάστες- γίνονται εύκολα θύματα ποικίλων εγκλημάτων, ενώ δεν είναι λίγοι όσοι χάνουν τη ζωή τους στην αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης. *«Άνω από το 40% των αιτούντων άσυλο στην Ευρώπη προέρχεται από τη Συρία. Για αυτό και πρέπει να ηττηθούν οι τρομοκρατικές οργανώσεις που προκαλούν τον εκτοπισμό τόσων πολλών ανθρώπων»*²⁰³, τόνισε η αυστραλή Υπουργός Εξωτερικών. Δυστυχώς για πολλούς το όνειρο για μια νέα ζωή, μακριά, πλέον, από φόβο του πολέμου, δεν βρίσκει αντίκρισμα στον προορισμό τους. Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, η πλειονότητα των Σύρων προσφύγων ζει κάτω από το όριο της φτώχειας στις χώρες υποδοχής, ενώ διαθέτει ελλιπή πρόσβαση στο σύνολο των κοινωνικών υπηρεσιών.²⁰⁴

Η τρομοκρατική βία βαραίνει εξίσου δυσανάλογα γυναίκες και παιδιά. Η σύγκρουση στο Αφγανιστάν επέφερε αύξηση των θανάτων των γυναικών κατά 23% και των παιδιών κατά 13% το πρώτο μισό του 2015 σε σύγκριση με τους πρώτους έξι μήνες του 2014. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως ένα μέρος των θανάτων προέρχεται από επιθέσεις σε μέσα μαζικής μεταφοράς και σε σπίτια. Καθώς δεν επιτρέπεται στις γυναίκες να οδηγούν και περνούν τον περισσότερο χρόνο στις οικίες

²⁰² Το Ποντίκι, 29 Ιουλίου 2015.

²⁰³ Mignatiou.com, 31 Αυγούστου 2015.

²⁰⁴ UN News Centre, 14 Ιανουαρίου 2015.

τους, γίνονται κατ' αυτόν τον τρόπο στόχοι επιθέσεων αυτοκτονίας, αυτοσχέδιων εκρηκτικών μηχανισμών, αλλά και εναέριων επιθέσεων εκ μέρους των κυβερνητικών δυνάμεων.²⁰⁵ Μια άλλη παράμετρος της ιδιαιτερότητας της βίας κατά των γυναικών και παιδιών, είναι η σεξουαλική τους εκμετάλλευση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι μαρτυρίες γυναικών της φυλής Yezidis, πολλές εκ των οποίων περιέπεσαν σε καθεστώς ανελευθερίας, κακοποιήθηκαν, αγοράστηκαν ή πωλήθηκαν από το Ισλαμιστικό Κράτος. Η δράση, μάλιστα, της τρομοκρατικής οργάνωσης προς τη συγκεκριμένη μειονότητα χαρακτηρίστηκε από τον ΟΗΕ ως «απόπειρα γενοκτονίας».²⁰⁶ Εκτός της φυσικής και ψυχολογικής κακοποίησης που υφίστανται, δεν είναι λίγες οι γυναίκες που καλούνται να «λογοδοτήσουν» για αυτό που τους συνέβη. Υπό το βάρος των ηθικών και πολιτισμικών κανόνων στον αραβικό κόσμο, ένα θύμα βιασμού, έστω και σε τέτοιο πλαίσιο, δύσκολα θα γίνει αποδεκτό από την κοινωνία χωρίς κάποια «τιμωρία».²⁰⁷

Σύμφωνα με έκθεση της UNICEF, 10 εκατομμύρια παιδιά στην Υεμένη, ο μισός πληθυσμός της χώρας, χρειάζεται επείγουσα ανθρωπιστική βοήθεια. Ακόμη, μισό εκατομμύριο έγκυες γυναίκες που μένουν στις πιο πολύπαθες περιοχές της χώρας, έχουν υψηλότερο ρίσκο επιπλοκών λόγω αδυναμίας πρόσβασης στις ιατρικές εγκαταστάσεις.²⁰⁸ Άξιο αναφοράς είναι, επίσης, το γεγονός πως η δραστηριότητα των τρομοκρατικών ομάδων και η αποθυμία ή ανικανότητα των κρατών να τερματίσουν τις διαμάχες, έχει στερήσει το δικαίωμα εκατομμυρίων παιδιών στη μόρφωση. Εκτιμάται ότι ένα 40% των παιδιών στις ζώνες συγκρούσεων της Μέσης Ανατολής μένουν εκτός εκπαιδευτικού συστήματος. Αυτό σημαίνει ότι 13.7 εκατομμύρια παιδιά από τη Συρία, το Ιράκ, την Υεμένη, τη Λιβύη και το Σουδάν δεν μπορούν να πάνε

²⁰⁵ *Aljazeera*, 5 Αυγούστου 2015.

²⁰⁶ *The Toc*, 22 Οκτωβρίου 2014 και *The Washington Post*, 20 Αυγούστου 2015.

²⁰⁷ *Vice News*, 7 Αυγούστου 2015.

²⁰⁸ *Aljazeera*, 20 Αυγούστου 2015.

σχολείο. Περίπου 9.000 σχολεία σ' αυτές τις περιοχές παραμένουν κλειστά. Κάποια έχουν καταστραφεί ολοσχερώς, πολλά λειτουργούν ως καταφύγια και άλλα βρίσκονται υπό τον έλεγχο μαχητών.²⁰⁹

Ο αντίκτυπος της τρομοκρατίας στην κοινωνική συνοχή, εκτός από διασπαστικό, μπορεί να λάβει και συσπειρωτικό χαρακτήρα. Δεν θα πρέπει, για το λόγο αυτό, να παραλείψουμε να αναφέρουμε ορισμένες ατομικές και συλλογικές δράσεις που υπενθυμίζουν πως η «αντίσταση» αποτελεί ένα ισχυρό εμπόδιο στην εκπλήρωση των στόχων της. Με τον όρο «αντίσταση» εννοείται η αλλαγή στάσης της κοινωνίας στην αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, ώστε να μειωθούν οι επιπτώσεις της στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Το πρώτο βήμα ενάντια στην προπαγάνδα των τρομοκρατών αποτελεί η σωστή ενημέρωση, με στόχο την πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης και της ξеноφοβίας. Απλές δραστηριότητες, όπως η δημιουργία μιας σειράς παιδικών βιβλίων που απευθύνεται σε παιδιά Μουσουλμάνων, δεν είναι άλλο από μια επιθυμία νέων ανθρώπων, που μεγάλωσαν σε δυτικές χώρες, να βοηθήσουν τις επόμενες γενιές να συγκροτήσουν την ταυτότητά τους. Ως συνήθης πηγή έμπνευσης τέτοιων έργων, αναφέρονται οι δυσκολίες και οι προκλήσεις που οι ίδιοι αντιμετώπισαν, ειδικά μετά την 11/9.²¹⁰ Ακόμη, γυναικείες οργανώσεις επιχειρούν, χρησιμοποιώντας τα ιερά κείμενα, να επαναπροσδιορίσουν τη θέση των γυναικών στον Μουσουλμανικό κόσμο, ενώ προωθούν τη συμμετοχή τους τόσο στους θρησκευτικούς, όσο και τους πολιτικούς θεσμούς.²¹¹

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μετατρέπονται σε εργαλεία διάδοσης μηνυμάτων αντίστασης των πολιτών στον εκφοβισμό. Κάτοικοι του Λονδίνου

²⁰⁹ *Huffpost Impact*, 9 Μαρτίου 2015.

²¹⁰ *MPRNews*, 28 Ιουλίου 2015.

²¹¹ *Huffpost Religion*, 21 Ιουλίου 2015.

διακηρύσσουν στους δράστες των βομβιστικών επιθέσεων, που έλαβαν χώρα το 2005, ότι «δεν φοβούνται» (“We Are Not Afraid”). Φωτογραφίες και βίντεο των χρηστών του διαδικτύου, δείχνουν πως η ζωή τους εξακολουθεί να κυλά φυσιολογικά και καλούν τη διεθνή κοινότητα να πράξει το ίδιο.²¹²

Η συγκέντρωση χρημάτων για την ανοικοδόμηση κτιρίων που καταστράφηκαν από τρομοκρατικές ενέργειες, η κοινή προσευχή Σιιτών και Σουνιτών για τα θύματα αυτοκτονικής επίθεσης του ISIS σε τζαμί στο Κουβέιτ, η συνεργασία Εβραίων και Μουσουλμάνων φοιτητών, αποτελούν ορισμένες μόνο από τις συμβολικές επιδιώξεις ειρήνευσης, ενάντια στη συμβολική καταστροφή των τρομοκρατών.²¹³

2. Πολιτικές Συνέπειες

Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η ανάγκη να αποφευχθούν στο μέλλον τα δεινά που προκάλεσε ο πόλεμος, από τη μία, και η αντιπαράθεση των ΗΠΑ με τη Σοβιετική Ένωση, απ' την άλλη, συνενώνουν την ανθρωπότητα μέσω διεθνών και υπερεθνικών οργανισμών (όπως π.χ. ΟΗΕ, NATO). Προϋπόθεση για τη λειτουργία των τελευταίων είναι η συμμετοχή κρατών-μελών, τα οποία συνεργάζονται και αποφασίζουν για θέματα οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά και θέματα ασφαλείας. Νέες συμμαχίες προκύπτουν ή επιβεβαιώνονται άλλες σε ένα παιχνίδι εξουσίας για την επικράτηση του ισχυρότερου. Με λίγα λόγια, τον πυρήνα της διεθνούς πολιτικής, έκτοτε, συνθέτουν ο συσχετισμός δυνάμεων και η σχέση εχθρών και φίλων. Το στοιχείο που διαμορφώνει, κάθε φορά, τις δύο αυτές μεταβλητές είναι η (στρατιωτική) ισχύς.²¹⁴

²¹² Καθημερινή, 9 Ιουλίου 2005.

²¹³ Βλ. *The Independent*, 8 Ιουλίου 2015, *The World Post*, 27 Ιουνίου 2015 και *The San Diego Union-Tribune*, 13 Μαρτίου 2015.

²¹⁴ Λοβέρδος, 2001: 53-56.

Για πολλά χρόνια, η αυτοκρατορία των ΗΠΑ και των συμμάχων της δεν βρίσκει αντίπαλο ικανό, ώστε να θέσει σε κίνδυνο την καθεστηκυία πολιτική τάξη πραγμάτων. Παρά τη σταδιακή μετακύλιση του οικονομικού κέντρου βάρους από τη Δύση στην Ανατολή, η στρατιωτική δύναμη των Ηνωμένων Πολιτειών και η συνεργασία με πολιτικές και οικονομικές ελίτ ανά τον κόσμο, διατηρούσαν και επέκτειναν την αυτοκρατορία. Οι ΗΠΑ και ήταν και, κυρίως, έδειχνε να είναι ο παγκόσμιος ηγεμόνας. Η μοναδικότητα της 11/9 δεν έγκειται τόσο στην ικανότητά της να ανατρέψει τον υφιστάμενο συσχετισμό δυνάμεων²¹⁵, όσο ότι, για πρώτη φορά, έδειξε ότι ο παγκόσμιος ηγεμόνας είναι δυνατόν να πληγεί και τον κατέστησε, όπως και ολόκληρη τη Δύση, στα μάτια του κόσμου, ανίκανο να προστατεύσει τους πολίτες του. Κατ' επέκταση, υπήρξαν σημαντικές επιπτώσεις στο διεθνές σύστημα, στην εξωτερική και εσωτερική πολιτική των κρατών.²¹⁶

Εμπειρικές μελέτες πάνω στην εκλογική συμπεριφορά των ανθρώπων των στοχευμένων κοινωνιών, έχουν δείξει πως ο τρόπος που μεταφράζουν πολιτικά την αντίδρασή τους στην τρομοκρατία, επηρεάζει, κατά το μάλλον ή ήττον, τις αντιτρομοκρατικές ενέργειες των κυβερνήσεων.²¹⁷ Το διακύβευμα είναι διπλό: η ικανότητά τους να επηρεάσουν τις πολιτικές εξελίξεις καθορίζει την αποτελεσματικότητά τους. Για παράδειγμα, η τρομοκρατία επιβάλλει κάποιο κόστος (πολιτικό, κοινωνικό) στο Ισραήλ για την κατοχή παλαιστινιακών περιοχών, επομένως ασκεί πίεση για να επιτευχθεί συμφωνία εδαφικών παραχωρήσεων.²¹⁸ Από την άλλη μεριά, η υπερβολική αντίδραση των κυβερνήσεων προσφέρει ένα σίγουρο πολιτικό άλλοθι μιας τρομοκρατικής αντεπίθεσης.²¹⁹ Ακόμη περισσότερο, μια τέτοια σκληρή στάση, που μετατρέπει τους δράστες σε «μάρτυρες», ωθεί σε

²¹⁵ Το ίδιο, ό.π.: 60.

²¹⁶ Μάρα, 2009: 37.

²¹⁷ Kibris, 2011: 221.

²¹⁸ Berrebi & Klor, 2008: 299.

²¹⁹ Λοβέρδος, 2001: 66.

ριζοσπαστικοποίηση τους ντόπιους πληθυσμούς ή τους ομοεθνείς και ομόθρησκους που ζουν στις δυτικές μητροπόλεις, κοινωνικά και οικονομικά αποκλεισμένοι.²²⁰

Μελέτη του Ευρωπαϊκού Δικτύου Ενάντια στο Ρατσισμό (2012)²²¹, σημειώνει πως, την τελευταία δεκαετία, ακροδεξιά κόμματα έχουν αυξήσει τη δημοτικότητά τους σε χώρες όπου παραδοσιακά τους παρείχαν ελάχιστη στήριξη στις κάλπες- ανάμεσα σ' αυτές και η Ελλάδα με την άνοδο της «Χρυσής Αυγής». Στα μάτια των πολιτών, η τρομοκρατία (μαζί με άλλους παράγοντες όπως το έγκλημα, ο ανταγωνισμός για οικονομικούς πόρους, κ.ά.) καθιστά τις μετριοπαθέστερες παρατάξεις ως απρόθυμες ή ανίσχυρες να δράσουν, συνεπώς είναι ανάξιες εμπιστοσύνης.²²² Όπως είναι αναμενόμενο, η τρομοκρατία αξιοποιείται στο έπακρο από τους πολιτικούς παράγοντες, ώστε να κατευθύνουν την προτεραιότητα των θεμάτων που εντάσσονται στην πολιτική ατζέντα. Οι βομβιστικές επιθέσεις στο Μαραθώνιο της Βοστώνης είχαν ένα ευρύτερο πολιτικό αποτέλεσμα. Άσκησαν πίεση στην αμερικανική κυβέρνηση να θέσει σε δεύτερη μοίρα το κοινωνικό «μεταρρυθμιστικό» της έργο, προκειμένου να αυξήσει τις αμυντικές δαπάνες και να καθησυχάσει την ανασφάλεια της αμερικανικής κοινωνίας.²²³ Εξάλλου, ο Obama έχει συχνά επικριθεί από τους Ρεπουμπλικάνους πως είναι αρκετά «ελαστικός» ως προς τη διαχείριση του ζητήματος της τρομοκρατίας.

Εν έτει 2015, ο δυτικός κόσμος καλείται να δει, περισσότερο από ποτέ, τις αστοχίες και παραλείψεις του παρελθόντος. Οι ροές προσφύγων που κατευθύνονται προς την Ευρώπη, προέρχονται κυρίως από χώρες που έχουν επηρεαστεί αρνητικά από τις δυτικές πολιτικές. Η Δύση, παρά τις εξαγγελίες, έχει λειτουργήσει για χρόνια ως παράγοντας αποσταθεροποίησης στη Συρία, το Αφγανιστάν, το Ιράκ. Επιπλέον, τα

²²⁰ Τσουκαλά, 2015: 38.

²²¹ Όπως αναφέρεται στο *Human Rights Watch*, 14 Φεβρουαρίου 2013.

²²² Berrebi & Klor, 2008: 299.

²²³ *Attica*, 19 Απριλίου 2013.

αφρικανικά κράτη εξακολουθούν να υφίστανται τις μακροχρόνιες επιπτώσεις (προσαρμογή παραγωγικών δυνατοτήτων στις ανάγκες των μητροπόλεων, όχι των γηγενών, εξάρθρωση παραδοσιακών κοινωνικών δομών, κ.ά.) της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας. Η ένταση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου παραμέρισε ουσιώδη θέματα διεθνούς πολιτικής, υπερβολές και ιμπεριαλιστικές συμπεριφορές των κυρίαρχων δυνάμεων. Στον αντίποδα της εξεύρεσης λύσης, ο εθνικισμός και η σημασία των εθνών-κρατών κερδίζουν συνεχώς έδαφος στην ΕΕ, όπως και τη συναίνεση στις δημόσιες συζητήσεις. Με προεξέχον παράδειγμα τους συντηρητικούς κύκλους στη Βρετανία, αντι-ευρωπαϊκά κινήματα προωθούν πολιτικές απομονωτισμού, εφόσον ο πλούτος της κάθε χώρας, σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη, πρέπει να ανήκει, κατ' αποκλειστικότητα, στον πληθυσμό της.²²⁴

Ακόμη και η Αμερική, που ήταν ανέκαθεν ένα έθνος μεταναστών, διατηρεί μια έντονη αντιμεταναστευτική στάση. Ήδη από το 2009, το 50% του αμερικανικού πληθυσμού ήταν υπέρ του περιορισμού των μεταναστών.²²⁵ Σήμερα, με το βλέμμα στραμμένο στις προεδρικές εκλογές του 2016, το μεταναστευτικό ζήτημα είναι ένα θέμα κλειδί στην προεκλογική εκστρατεία των Ρεπουμπλικάνων.²²⁶ Όσο η αντιπαράθεση στη Δύση καλά κρατεί, τα πλουσιότερα Μουσουλμανικά κράτη τηρούν σιγήν ιχθύος επί του θέματος. Η Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κατάρ, το Κουβέιτ και το Μπαχρέιν κρατούν ερμητικά κλειστά τα σύνορά τους, αφού, όπως ισχυρίζονται, η αποδοχή μεγάλου αριθμού προσφύγων, ειδικά από τη Συρία και το Ιράν, αποτελούν απειλή για την ασφάλειά τους. Τόσο η Αμερική, βέβαια, όσο και τα κράτη του Αραβικού Κόλπου έχουν συνεισφέρει, ποικιλοτρόπως,

²²⁴ *Aljazeera*, 15 Αυγούστου 2015.

²²⁵ *Το Βήμα*, 15 Δεκεμβρίου 2012.

²²⁶ *The Washington Post*, 4 Σεπτεμβρίου 2015.

στη διατήρηση των συγκρούσεων στη Μέση Ανατολή, παρέχοντας εξοπλισμό και χρηματοδότηση στις αντιμαχόμενες πλευρές.²²⁷

Μονομερείς ενέργειες και ακατάλληλοι χειρισμοί, η μη συμμόρφωση με τις οδηγίες των διεθνών οργανισμών, η αποδόμηση των συμμαχιών με τα αραβικά κράτη, θα μπορούσαν μακροπρόθεσμα να οδηγήσουν, πράγματι, σε σύγκρουση Δύσης-Ανατολής.²²⁸ Η αδυναμία και, κυρίως, η απροθυμία των κυρίαρχων κρατών να ακολουθήσουν μια κοινή γραμμή για την επίλυση κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών υποθέσεων που διαιωνίζουν την ανισότητα σε παγκόσμιο επίπεδο, επιβεβαιώνουν, τελικά, την ύπαρξη της τρομοκρατίας.

3. Οικονομικές Συνέπειες

Στις συνέπειες της 11/9 θα πρέπει να συνυπολογιστεί και το οικονομικό κόστος, το οποίο, μάλιστα, ξεπέρασε κατά πολύ τα όρια των ΗΠΑ. Πράγματι, οι οικονομικές επιπτώσεις των επιθέσεων υπήρξαν σημαντικές τόσο για την εσωτερική οικονομία τους, όσο και για την παγκόσμια οικονομία. Το πρόσθετο κόστος που επιβάλλει η πρόληψη και η καταστολή της τρομοκρατίας έχει επιβαρύνει τους κρατικούς προϋπολογισμούς, γεγονός που αντανakλάται και στις τιμές.²²⁹

Σε επίπεδο πρόληψης, ο απαιτούμενος τεχνολογικός εξοπλισμός και ο πολλαπλασιασμός του προσωπικού ασφαλείας, αποτελούν την ελάχιστη βασική δαπάνη που συγκαταλέγεται στα αντιτρομοκρατικά μέτρα. Τυπικό παράδειγμα αποτελούν τα μέτρα ασφαλείας στις αερομεταφορές. Μετά τις επιθέσεις στο Μανχάταν, και προκειμένου να καθησυχαστεί η διεθνής κοινή γνώμη, ξεκίνησαν να χρησιμοποιούνται πάσης φύσεως ηλεκτρονικές συσκευές και συστήματα ασφαλείας στα αεροδρόμια, προς αποτροπή όμοιων γεγονότων. Μηχανήματα νέας τεχνολογίας,

²²⁷ *The Washington Post*, 4 Σεπτεμβρίου 2015 και *The New York Times*, 4 Σεπτεμβρίου 2015.

²²⁸ Μάρα, 2009: 37.

²²⁹ *Το Βήμα*, 28 Μαρτίου 2004.

όπως τα *Body Scanners*, εγκαθίστανται σε μεγάλους αερολιμένες. Υπολογίζεται πως η Διοίκηση Ασφάλειας Μεταφορών των ΗΠΑ έχει ξοδέψει πάνω από 120 εκατομμύρια δολάρια για την τοποθέτηση τέτοιων μηχανημάτων σε δεκάδες αεροδρόμια σε εθνικό επίπεδο.²³⁰

Ο τουρισμός συνιστά μια από τις μεγαλύτερες βιομηχανίες παγκοσμίως. Επίσης, στηρίζει πολλές μικρές, ανοιχτές οικονομίες, όπως είναι αυτές των Μεσογειακών χωρών. Οι επιθέσεις στα μέσα μεταφοράς έχουν οδηγήσει σε αύξηση των ασφάλιστρων, γεγονός που επηρεάζει την μετακίνηση των ταξιδευόντων. Τα επιπλέον έξοδα, μαζί με το φόβο, ανακόπτουν τις τουριστικές αφίξεις, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου οι τουρίστες γίνονται θύματα αισχροκέρδειας.²³¹ Χαρακτηριστικά, μετά τις βομβιστικές επιθέσεις στο Λονδίνο, η διανυκτέρευση σε ένα απλό ξενοδοχείο εκτοξεύθηκε από τις 80 στις 250 στερλίνες. Πολλοί ξενοδόχοι, εκμεταλλευόμενοι το κυκλοφοριακό χάος που ακολούθησε μετά τις επιθέσεις και τον φόβο των πελατών τους να βγουν έξω, υπερδιπλασίασαν τις τιμές εν μία νυκτί. Παράλληλα, ενώ η πληρότητα των ξενοδοχείων την ημέρα της επίθεσης έφτανε το 80%, πολλοί τουρίστες, ειδικά Αμερικανοί, έσπευσαν να ακυρώσουν τις κρατήσεις τους.²³²

Όταν η ασφάλεια συνδυάζεται με μεγάλα γεγονότα, όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες, τότε οι δαπάνες μπορούν, πραγματικά, να φθάσουν σε δυσθεώρητα ύψη. Από πλευράς κόστους ασφάλειας, οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας, το 2004, έχουν καταγραφεί ως οι πιο ακριβοί αγώνες της ιστορίας. Αν και η ακριβής αποτίμηση του συνολικού κόστους δεν είναι δυνατή, σύμφωνα με τις επίσημες αναφορές έφτασε το 1,022 δις. ευρώ, με τα διεθνή μέσα ενημέρωσης να κάνουν λόγο για 1,5 δις. ευρώ-

²³⁰ *Politico*, 17 Αυγούστου 2015.

²³¹ Βλ. Drakos & Kutun, 2003: 621.

²³² *Καθημερινή*, 9 Ιουλίου 2005.

κόστος πενταπλάσιο της Ολυμπιάδας του Σίδνεϊ, το 2000. Η εμπλοκή ιδιωτικών φορέων και η μεθοδική υπερχρέωση του δημοσίου για την παροχή εξοπλισμού και υπηρεσιών, αποτελεί τη βασική αιτία εκτόξευσης των δαπανών ασφαλείας. Χείριστο όλων, η διαπίστωση πως τέτοια συστήματα καθίστανται, τελικά, μη λειτουργικά και αναποτελεσματικά. Το κόστος του συστήματος ασφαλείας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2014, γνωστό ως C4I, κόστισε στο ελληνικό Δημόσιο περίπου 256 εκατ. ευρώ, συν το πρόστιμο των 40 εκατ. ευρώ που επιδικάστηκε στην Ελλάδα με υποχρέωση να καταβάλλει στην αμερικανική εταιρεία SAIC. Το Διεθνές Εμπορικό Επιμελητήριο δικαίωσε την προσφυγή της εταιρείας, ενώ αναγνώρισε τον ισχυρισμό του ελληνικού Δημοσίου για τεχνολογικές αποκλίσεις και παραλείψεις του έργου. Η δικαστική διαμάχη έφερε στο φως αποκαλύψεις που έχουν να κάνουν με τη διακίνηση μαύρου χρήματος και δωροδοκίες σε διακομματικό επίπεδο.²³³

Κυριολεκτικά μιλώντας, ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» έχει συνδυαστεί με την πολεμική κερδοσκοπία. Οι τρομοκράτες πέτυχαν να οδηγήσουν τις ΗΠΑ και τους συμμάχους σε έναν πολυδάπανο πόλεμο: «Σαν πατέρας των στρατών, ο πόλεμος ενθαρρύνει τα χρέη και τους φόρους, τα γνωστά μέσα με τα οποία οι πολλοί τίθενται υπό την εξουσία των ολίγων».²³⁴ Η αποστολή ιδιωτικών στρατιωτικών, και άλλων, εταιριών υπήρξε ισχυρό πλήγμα για τον αμερικανικό προϋπολογισμό, αλλά και μια ιδιαίτερος κερδοφόρα επιχείρηση για ορισμένους κρατικούς και ιδιωτικούς παράγοντες.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις, έως το 2009, υπήρχε 25.000 – 35.000 ιδιωτικό στρατιωτικό προσωπικό στο Ιρακ. Οι εργασίες που προσέφεραν εκτείνονταν από την εκπαίδευση των τοπικών δυνάμεων, την προμήθεια όπλων, την ένοπλη φύλαξη χώρων έως τη συμβουλευτική και λογιστική υποστήριξη. Προκειμένου να καλυφθούν

²³³ Καθημερινή, 14 Ιουλίου 2013.

²³⁴ Vidal, 2004: 46.

οι αμοιβές τους, η αμερικανική πρεσβεία μείωσε δραστικά τα προβλεπόμενα έξοδα για τα αναπτυξιακά προγράμματα του Ιράκ. Πάνω από 2 δις. δολάρια αφαιρέθηκαν από την ανακατασκευή των συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης για να πληρωθεί το προσωπικό ασφαλείας και να αποκατασταθούν οι ζημιές που προκλήθηκαν από τους αντάρτες και τα αμερικανικά στρατεύματα. Το 2005, η βρετανική εταιρία Aegis Defense Services ανακοίνωσε έσοδα ύψους 62 εκατομμυρίων στερλινών.²³⁵

Η αισχροκέρδεια από τις πολεμικές επιχειρήσεις κατέστη δυνατή με τη βοήθεια της αμερικανικής κυβέρνησης, η οποία αρνιόταν πεισματικά να λάβει τα απαραίτητα μέτρα ρύθμισης της ανάθεσης κρατικών συμβολαίων. Η κυβέρνηση Bush, μάλιστα, συνιστά την επιτομή της πολιτικοεπιχειρηματικής διαπλοκής. Μέσω του αντιπροέδρου της, η ενεργειακή εταιρία Halliburton, στην οποία διατέλεσε παλαιότερα ως διευθυντικό στέλεχος, κατάφερε να εξασφαλίσει συμβόλαια εκατομμυρίων, υπερχρεώνοντας συστηματικά την κυβέρνηση των ΗΠΑ για τις υπηρεσίες της.²³⁶ Αξίζει, επίσης, να προσθέσουμε πως επί της θητείας του Bush του νεότερου, και με το πρόσχημα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας, αυξήθηκε κατακόρυφα η τιμή του πετρελαίου, όπως και το κόστος παραγωγής πολλών προϊόντων. Σε συνδυασμό με την πτώση της ζήτησης, ξεκίνησε η πορεία της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης.²³⁷

Παρά τις εξαγγελίες για μεταφορά των ξένων επενδύσεων στο Ιράκ, ένα μικρό μόνο ποσοστό των γηγενών απασχολείται σ' αυτές. Το 2004, λιγότερο από το 1% της συνολικής εργατικής δύναμης των 7 εκατομμυρίων –δηλαδή περίπου 24.000 άτομα– προσλήφθηκαν στις εργασίες ανοικοδόμησης. Από το εργατικό δυναμικό της Halliburton, μόνο ένα 25% ήταν Ιρακινοί.²³⁸ Οι συνθήκες πολέμου οδηγούν τους

²³⁵ Ruggiero, 2010: 112-113.

²³⁶ Rothe, 2006: 216.

²³⁷ News 247, 11 Σεπτεμβρίου 2011.

²³⁸ Rothe, 2006: 224.

ντόπιους πληθυσμούς στην ανεργία και την ανέχεια. Χαρακτηριστικά, η ανεργία στη Γάζα πλήττει το 40% του πληθυσμού- στους νέους φτάνει το 60%. Η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων (80%) εξαρτάται, σύμφωνα με τα στοιχεία των Γιατρών Χωρίς Σύνορα, από την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας.²³⁹

Οι χώρες του Κόλπου υπολογίζεται πως έχουν προσφέρει 589 εκατομμύρια βρετανικές λίρες για την ανακούφιση των άμεσων αναγκών (τροφή, ρουχισμό, στέγη) των προσφύγων που ζουν σε καταυλισμούς στο Λίβανο, την Τουρκία και αλλού- ποσό τέσσερις φορές μικρότερο από αυτό που έχουν δώσει οι ΗΠΑ.²⁴⁰ Ωστόσο, μένοντας απαθείς μπροστά στην επίλυση των συγκρούσεων και διατηρώντας τα σύνορά τους κλειστά, δεν αναμένεται να παράσχουν σημαντική βοήθεια, τουλάχιστον μακροπρόθεσμα. Διεθνείς οργανισμοί, όπως η UNICEF, χρειάζονται όλο και περισσότερη οικονομική ενίσχυση για να ανταπεξέλθουν στις αυξανόμενες ανάγκες των ανθρώπων που υποφέρουν από την τρομοκρατική βία.²⁴¹

Οι συνέπειες της τρομοκρατίας εντοπίζονται σε διάφορα επίπεδα, συνεχίζοντας να επηρεάζουν τις οικονομικές εξελίξεις. Δυστυχώς, όπως όλα δείχνουν, και λόγω της απραγίας των υπευθύνων, θα εξακολουθούν να τις επηρεάζουν στο άμεσο και απώτερο μέλλον.²⁴²

²³⁹ *The Huffington Post*, 28 Ιουλίου 2015.

²⁴⁰ *Lifo*, 4 Σεπτεμβρίου 2015.

²⁴¹ *Huffpost Impact*, 9 Μαρτίου 2015.

²⁴² *News 247*, 11 Σεπτεμβρίου 2011.

ΜΕΡΟΣ Β': Ο «ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ 11^η ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2001

1. Ανάμεσα στο δίλημμα «Ελευθερία ή Ασφάλεια»

Η μελέτη της ελευθερίας και της ασφάλειας, συνυφασμένες με την ιδέα της κυριαρχίας, ανάγεται στον 17^ο αιώνα και την πολιτική επιχειρηματολογία των Hobbes και Locke. Ο άνθρωπος, στην προ-νεωτερική (φυσική) κατάσταση, διαθέτει απεριόριστη ελευθερία αλλά βρίσκεται υπό καθεστώς φόβου και ανασφάλειας. Προκειμένου, λοιπόν, να αποφύγουν το μαρτύριο της ανασφάλειας, οι άνθρωποι εκχωρούν τα φυσικά τους δικαιώματα σε μια ανώτερη αρχή· συνάπτουν, με άλλα λόγια, ένα κοινωνικό συμβόλαιο. Η έννοια του κοινωνικού συμβολαίου παρουσιάζει διαφορές στο πώς την αντιλαμβάνονται οι δύο φιλόσοφοι. Ο Hobbes περιγράφει ένα συγκεντρωτικό κράτος (Λεβιάθαν) όπου τα άτομα εκχωρούν την ελευθερία τους για να εξασφαλίσουν άνεση και ασφάλεια, ενώ ο Locke κάνει λόγο για εμπιστοσύνη (“Trust”) στην αποστολή της κυβέρνησης για την πραγμάτωση ενός συλλογικού καλού και διαφύλαξη της «ιδιοκτησίας» τους. Παρότι ο Locke δεν ήταν τόσο απαισιόδοξος όσο ο Hobbes, ο μη περιορισμός της φυσικής κατάστασης, θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια κατάσταση «πολέμου των πάντων εναντίον πάντων»²⁴³ ή διαρκούς απειλής πολέμου.²⁴⁴

Ο Foucault εντοπίζει την καταγωγή της έννοιας της ασφάλειας, ως τεχνική διακυβέρνησης, στις απαρχές τις σύγχρονης οικονομίας, τον François Quesnay και τους Φυσιοκράτες²⁴⁵. Χάρη στον Quesnay, η ασφάλεια (*«η ασφάλεια των αγροτών και των καλλιεργητών»*), σύμφωνα με τον ίδιο) τίθεται στο κέντρο του δόγματος της διακυβέρνησης. Μιας διακυβέρνησης που δίνει έμφαση, όχι στην πρόληψη και

²⁴³ Χομπς, 2006: 195.

²⁴⁴ Τα Εκπαιδευτικά, χ.χ.: 4 και Τηχς, 29 Αυγούστου 2014.

²⁴⁵ Foucault, 2004, σύμφωνα με Αυγή, 2 Φεβρουαρίου 2014.

αποτροπή των αναταραχών ή καταστροφών, αλλά στην, εκ των υστέρων, διαχείρισή τους.²⁴⁶

Την περίοδο που προηγείται της Γαλλικής Επανάστασης, διαφαίνεται η ανάγκη ώστε, το (φυσικό) δικαίωμα στην ασφάλεια, να κατοχυρωθεί νομικά για να μην μπορεί να θιγεί από την κρατική αυθαιρεσία.²⁴⁷ Απαρχή της κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί η Αμερικανική Διακήρυξη της 4^{ης} Ιουλίου 1776. Το πρώτο Σύνταγμα των ΗΠΑ τίθεται σε ισχύ το 1789, ενώ την ίδια χρονιά πραγματοποιούνται 10 τροποποιήσεις (The Bill of Rights) που επικυρώνονται το 1791. Ανάμεσα σ' αυτές, διακρίνονται εκείνες που αφορούν την ελευθερία (τροποποίηση 1) και την ασφάλεια (τροποποιήσεις 2 και 4).²⁴⁸ Στο ίδιο πνεύμα, η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789, καθορίζει τα «φυσικά και απαράγραπτα» δικαιώματα όπως η ελευθερία, η ιδιοκτησία, η ασφάλεια και η αντίσταση στη βία. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για τη θεματική μας, παρουσιάζουν τα άρθρα 1 και 2.²⁴⁹ Κρίνοντας από τη σειρά που εμφανίζονται οι δύο έννοιες στα εν λόγω κείμενα, διαφαίνεται μια ελαφρά ενίσχυση της ελευθερίας έναντι της ασφάλειας. Η ελευθερία προσδιορίζεται μέσω της ασφάλειας, η οποία ταυτίζεται με τη νομιμότητα, την ασφάλεια δικαίου.²⁵⁰ Επιπροσθέτως, στη γαλλική νομοθεσία η έννοια της ασφάλειας διαπλέχθηκε με εκείνη της αστυνομίας. Η ιδέα της «αστυνομίας ασφαλείας», έμελε «να αποκτήσει μακρά ιστορία μέσα στη νεωτερικότητα»²⁵¹.

²⁴⁶ Το ίδιο, ό.π. και *Barikat.gr*, 3 Νοεμβρίου 2013.

²⁴⁷ Μαυρίδης, 2014: 244.

²⁴⁸ The U.S Constitution & Amendments: The Bill of Rights,

https://www.constitutionfacts.com/content/constitution/files/Constitution_BillOfRights.pdf

²⁴⁹ Ολόκληρο το κείμενο της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη βρίσκεται στην ελληνική ιστοσελίδα της Γαλλικής Πρεσβείας, <http://www.ambafrance-gr.org/%CE%97-%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%BE%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%94%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%89%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%91%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%BF%CF%85>

²⁵⁰ Μαυρίδης, 2014: 247.

²⁵¹ *Αυγή*, 2 Φεβρουαρίου 2014.

Τον 19^ο αιώνα, ξανασυναντάμε τις χομπσιανές απόψεις περί ελευθερίας και ασφάλειας. Κατά τον Hegel, το σύγχρονο κράτος, λειτουργώντας σε ένα νομικό πλαίσιο, δε δρα ανεξέλεγκτα. Αυτό, ως αυτοτελής οντότητα, και εκφράζοντας την κυρίαρχη θέληση, είναι σε θέση να εγγυηθεί τα δικαιώματα και την ασφάλεια των πολιτών. Με βάση αυτό το «καθήκον», μάλιστα, νομιμοποιείται η κατασταλτική δύναμη της αστυνομίας.²⁵² Αντιθέτως, οι Marx και Engels προειδοποιούν πως η εγγύηση της ασφάλειας αποτελεί πρόσχημα του κράτους για την εγκαθίδρυση και διατήρηση των σχέσεων εξουσίας σε μια ταξικά διαρθρωμένη κοινωνική ολότητα.²⁵³ Η ανάδυση των εθνών-κρατών συνέδεσε την πολιτική, στρατιωτική και ιδεολογική εξουσία με έναν συγκεντρωτικό τρόπο, με τις παρενέργειες να γίνονται εξόχως φανερές στο πέρας του 20^{ου} αιώνα.²⁵⁴

Οι αναταραχές του 20^{ου} αιώνα, οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, δείχνουν να κάνουν κανόνα αυτό που ονομάζει ο Agamben «κατάσταση εξαιρέσεως»²⁵⁵. Αυτές οι καταστάσεις αποκτούν όλο και περισσότερη διάρκεια και μεταβάλλουν το νόημά τους. Σταδιακά, αποκρυσταλλώνεται μια άλλη έννοια της διακινδύνευσης που αποκόπτεται από το πεδίο του έθνους-κράτους. Η διαμόρφωση διεθνών προδιαγραφών ασφαλείας ξεκινούν με την ίδρυση διεθνών και περιφερειακών οργανισμών (ΟΗΕ, ΣτΕ, ΟΑΣΕ, ΕΕ). Το έθνος-κράτος εξακολουθεί να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, ωστόσο, τα όρια εξωτερικής/εσωτερικής ασφάλειας μεταβάλλονται. Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η εσωτερική ασφάλεια διασφαλίζεται μέσω της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατών-μελών, δημιουργώντας έναν ενιαίο χώρο «ελευθερίας, ασφάλειας και

²⁵² Όπως αναφέρεται στο Παπαθεοδώρου, 2002: 31.

²⁵³ Στο ίδιο: 32-35.

²⁵⁴ Giddens, 2014: 37.

²⁵⁵ Βλ. Agamben, 2006.

δικαιοσύνης»²⁵⁶. Παράλληλα, η εξασφάλιση της ενδοκρατικής ειρήνης συναρτάται με τη διασφάλιση των οικονομικών δικαιωμάτων και της ευμάρειας. Ενισχύονται τα εξωτερικά σύνορα και αυστηροποιούνται οι έλεγχοι για τη διέλευσή τους. Οικονομική ασφάλεια, εξωτερική ασφάλεια και εσωτερική ασφάλεια αποτελούν το οργανωτικό τρίπτυχο της ΕΕ.²⁵⁷

Η ασφάλεια, συνυφασμένη με το πνεύμα των δικαιωμάτων τρίτης γενιάς²⁵⁸ που βασίζονται στην κοινωνική και διακρατική αλληλεγγύη²⁵⁹, αναγνωρίζεται ως δημόσιο και συλλογικό αγαθό²⁶⁰, καθόσον για την εξασφάλισή του απαιτείται η συνεργασία κρατικών φορέων, τοπικής κοινότητας και πολιτών.²⁶¹ Από τη δεκαετία του '90 και έπειτα, θεσπίζεται, σε ΗΠΑ και Ευρώπη, ειδική ποινική νομοθεσία στηριζόμενη στο δικαίωμα στην ασφάλεια.²⁶² Δεν πρέπει να παραλείψουμε να αναφέρουμε, ασφαλώς, πως στις ΗΠΑ έχει ήδη εφαρμοσθεί, από τη δεκαετία του '60, το μοντέλο της *μηδενικής ανοχής* στον «πόλεμο κατά του εγκλήματος» (“war on crime”) και στον «πόλεμο κατά των ναρκωτικών» (“war on drugs”), ανοίγοντας το δρόμο για την Νέα Ποινολογία, στόχος της οποίας είναι η διαχείριση των κινδύνων. Χρησιμοποιώντας τεχνικές ταυτοποίησης και ταξινόμησης, εντοπίζει και διαχειρίζεται τους δράστες ανάλογα με την επικινδυνότητά τους.²⁶³

²⁵⁶ Πανούσης, χ.χ.

²⁵⁷ Φραγκάκης, 2009.

²⁵⁸ Η πρώτη γενιά δικαιωμάτων αναφέρεται στα ατομικά δικαιώματα ή ατομικές ελευθερίες (civil rights/individual rights), ενώ η δεύτερη γενιά στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα (economic, social and cultural rights).

²⁵⁹ Γλωσσολογείν, 15 Μαΐου 2013.

²⁶⁰ Η ασφάλεια ως δημόσιο και συλλογικό αγαθό, υπό τη διάσταση της καθολικότητας που χαρακτηρίζει τα δικαιώματα της τρίτης γενιάς. Η απαίτηση για ασφάλεια δεν αφορά μόνο την προστασία της ιδιωτικής ζωής από τις επεμβάσεις του κράτους· δεν αναφέρεται σε εξατομικευμένα υποκείμενα, αλλά συναρτάται με το ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό και φυσικό πλαίσιο, όπως και με τις νέες εξελίξεις στους τομείς της βιοϊατρικής και της τεχνολογίας. Περιλαμβάνει, με άλλα λόγια οτιδήποτε προάγει την ευημερία του Ανθρώπου.

²⁶¹ Μιχαλακοπούλου, 2005: 19.

²⁶² Ενδεικτικά αναφέρουμε το παράδειγμα της Αγγλίας με τους νόμους του 1998 και 1999 για την καταπολέμηση του εγκλήματος και της αταξίας (Crime and Disorder Act) και για τη μεταχείριση των ανήλικων παραβατών (Children Act), αντίστοιχα.

²⁶³ Feeley & Simon, 1994: 173, σύμφωνα με Ackerman, Sacks & Furman, 201: 5-6.

Στην αυγή του 21^{ου} αιώνα, η ασφάλεια καθίσταται πρώτης προτεραιότητας κοινωνικό αγαθό. Πρόκειται για μια διεθνών προδιαγραφών ασφάλεια, η οποία λαμβάνει τη μορφή μιας διαρκούς «παγκόσμιας κατάστασης ανάγκης» και θέτει τον κόσμο σε επαγρύπνηση μέχρι τον «απόλυτο» συναγερμό.²⁶⁴ Παρόλα αυτά, ακόμη και πριν την 11^η Σεπτεμβρίου η επίκληση της ασφάλειας ως «υπεραγαθό» αποτέλεσε το νομιμοποιητικό άλλοθι, σε ΗΠΑ και Ευρώπη, για την εφαρμογή νέων ποινικών και αντεγκληματικών πολιτικών. Πολιτικών, δηλαδή, που περιστέλλουν τις θεμελιώδεις ελευθερίες ενός ορισμένου πληθυσμού και, ειδικότερα, των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων.²⁶⁵ Η 11/9 δεν άλλαξε τον κόσμο, απλά προσέφερε τον «οδηγητικό μύθο» για αλλαγές που είχαν δρομολογηθεί.²⁶⁶ Εδραίωσε, αξιοποιώντας στο μέγιστο βαθμό το επονομαζόμενο «δόγμα του σοκ»²⁶⁷, κάποιες από τις αυθαιρεσίες της κρατικής εξουσίας, με τη συμβολή του νομοθέτη: συλλογή και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, παρακολούθηση ατόμων²⁶⁸, και άλλες που θα εξετάσουμε εκτενέστερα στη συνέχεια.

2. Η «μεσσιανική» αποστολή της Αμερικής

Το πρώτο, λοιπόν, βασικό χαρακτηριστικό που διακρίνει τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» είναι η έμφαση στην ασφάλεια. Το δεύτερο είναι η μανιχαϊστική αντίληψη που διαπερνά τον πολιτικό λόγο, ο οποίος διαχωρίζει τον κόσμο σε Καλό-Κακό. Η ασφάλεια, η ειρήνη, η ευημερία, μπορούν να επιτευχθούν μόνο από την επικράτηση του Καλού. Για να καταστεί αυτό δυνατό, θα πρέπει ένας ισχυρός

²⁶⁴ Βενιζέλος, 2006.

²⁶⁵ Ανθόπουλος, 2005: 114.

²⁶⁶ Πάσχος, 2005: 50.

²⁶⁷ Σύμφωνα με το «δόγμα του σοκ», «...οι κοινωνίες που βρίσκονται σε κατάσταση σοκ παραιτούνται συχνά από όσα θα υπερασπίζονταν σθεναρά υπό διαφορετικές συνθήκες» στο Klein, 2010: 34.

²⁶⁸ Μιχαλακοπούλου, 2005: 91.

ηγεμόνας, ως άλλος Μεσσίας, να καθοδηγήσει την ανθρωπότητα στη λύτρωσή του από το Κακό.

Ως «μεσσιανισμός» χαρακτηρίζεται το σύνολο εκείνων των παραδόσεων, τις οποίες ανέπτυξαν διάφοροι λαοί, που αναφέρονται στην έλευση κάποιου Μεσσία, δηλαδή Λυτρωτή, ως απεσταλμένου του Θεού της πίστεώς τους. Σκοπός αυτού αποτελεί η απαλλαγή του εκάστοτε λαού από τα δεινά που τον κατατράχουν.²⁶⁹ Από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, η έννοια του μεσσιανισμού εισάγεται στο πεδίο της πολιτικής, μέσω των αντίστοιχων ιδεολογιών που τις υποστηρίζουν, με τη μορφή προσωποπαγών καθεστώτων, εκστρατειών εκβαρβαρισμού και επαναστάσεων. Η φύση των στόχων γίνεται κοσμική· η πίστη για ατομική τελείωση που πρεσβεύει η θρησκευτική ρητορεία μετατρέπεται σε πίστη για συνεχή πρόοδο των κοινωνιών.²⁷⁰

Πρώτος σταθμός του ευρωπαϊκού πολιτικού μεσιανισμού, η Γαλλική Επανάσταση. «Ο γαλλικός λαός ψηφίζει την ελευθερία του κόσμου», δηλώνει το 1792 ο Saint-Just, πολιτικός ηγέτης και συνεργάτης του Ροβεσπιέρου. Η ιδέα της Επανάστασης αποκτά χαρακτήρα σταυροφορίας για παγκόσμια ειρήνη-ισότητα-αδελφосύννη, ακόμη και με τη δύναμη των όπλων. Κατά τις ναπολεόντειες εκστρατείες, ο Joachim Murat, ένας εκ των «Στραταρχών Εφόδου», γράφει στον Ναπολέοντα: «Η Μεγαλειότητά σας αναμένεται ως Μεσσίας». Ωστόσο, πολύ σύντομα, οι γάλλοι κατακτητές αντιμετωπίζονται με μίσος ανάλογης δριμύτητας με την επιθυμία τους να «επιβάλουν» το Καλό.²⁷¹

Ο μεσσιανισμός συναντάται, στην πορεία του χρόνου, σε διάφορες παραλλαγές. Στη μαρξιστική ανάλυση, η Ιστορία οδηγεί στην τελειοποίηση του ανθρώπινου είδους, στην πραγματοποίηση, με άλλα λόγια, του ονείρου μιας τέλει

²⁶⁹ Βικιπαίδεια. Μεσσιανισμός.

²⁷⁰ *Lifo*, 12 Απριλίου 2012.

²⁷¹ Το ίδιο.

κοινωνίας, κοινής για όλους τους ανθρώπους (ιδέα ανάλογη της Θείας Πρόνοιας). Η δικτατορία του προλεταριάτου, λοιπόν, είναι απαραίτητη συνθήκη για να μεταμορφωθεί η κοινωνία κατά το προκαθορισμένο σχέδιο. Το πραξικόπημα των Μπολσεβίκων (1917) συνιστά την πρακτική εφαρμογή αυτής της μορφής του μεσσιανισμού, ενώ παράλληλα γεννά μια νέα - τον ολοκληρωτικό μεσσιανισμό. Ο τελευταίος, είτε στηριζόμενος στο νόμο της Ιστορίας, είτε στο νόμο της Βιολογίας (Ναζισμός), έχει ως κοινή συνισταμένη τον έλεγχο του πληθυσμού και τη συστηματική εξόντωση τμημάτων αυτού. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο κομμουνιστικός μεσσιανισμός συνεχίζει να υφίσταται. Η επιτήρηση και η καταστολή διαψεύδουν τις μεσσιανικές ελπίδες, καταφέρνουν, όμως, να συνδράμουν στην ύπαρξη των κομμουνιστικών καθεστώτων έως τις αρχές του '90.²⁷²

Η Αμερική, ως μοναδική, πλέον, υπερδύναμη, μπορεί να επιβάλλει τη θέλησή της δίχως να υπόκειται στους περιορισμούς που της έθετε η ύπαρξη και μόνο της Σοβιετικής Ενώσεως. Ο δυτικός πολιτισμός, καθότι ανώτερος, αφού πρεσβεύει την ελευθερία, θα συνεχίσει να κατακτά λαούς έχοντας συντρίψει τον κομμουνισμό. Βεβαίως, υπάρχει ο κίνδυνος να αντιμετωπίσει έναν άλλο πολιτισμό, τον ισλαμικό, του οποίου οι αξίες δεν αποτελούν κληρονομιά του Διαφωτισμού, «..έχει μείνει 1.400 χρόνια πίσω»²⁷³.

Βεβαίως, το ιδεολογικό υπόβαθρο της παρεμβατικής εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ με στοιχεία μεσσιανισμού και μανιχαϊσμού, συγκροτείται προ γενέσεως του αμερικανικού κράτους. Οι προτεσταντικές καταβολές των ευρωπαίων μεταναστών θα επηρέαζαν σαφώς την εικόνα που διαμόρφωναν οι ΗΠΑ για τον εαυτό τους απέναντι στον κόσμο, αλλά και στο εσωτερικό. Ο ανταγωνισμός μεταξύ

²⁷² Το ίδιο.

²⁷³ Σύμφωνα με δήλωση του Σίλβιο Μπερλουσκόνι, συνέντευξη Τύπου της 26^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, Ρώμη. Όπως αναφέρεται στο Νοκτιούμ & Παζ, 2002: 282.

των πουριτανών και των άλλων αποίκων καθίσταται έκδηλος, ενώ η προτεσταντική θρησκευτική αντίληψη συνέβαλε στην απώθηση και εξόντωση, εν τέλει, των Αμερικανοϊνδιάνων. Ο μεσσιανικός τρόπος σκέψης των Αμερικανών προτεσταντών ενισχύεται από την ραγδαία ανάπτυξη των ΗΠΑ, οι οποίες, ειδικά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, καθίστανται αδιαφιλονίκητη υπερδύναμη.²⁷⁴

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι πρόεδροι Wilson και Roosevelt ανέλαβαν να οδηγήσουν την Αμερική στο «θεϊκό πεπρωμένο» της.²⁷⁵ Μετά την επίθεση στη Νέα Υόρκη, οι ΗΠΑ επιστρέφουν στο μύθο του «περιούσιου έθνους του Θεού», διεκδικώντας το δικαίωμα να τιμωρήσουν τον «απρόσωπο» εχθρό, ζητώντας, παράλληλα, τη στήριξη και τη συνδρομή της διεθνούς κοινότητας. Ο πρόεδρό τους, George Bush, κάνει λόγο για μια νέα «σταυροφορία», κατά την οποία τα πολιτισμένα έθνη –με εκπρόσωπο τον ίδιο και τη χώρα του- έχουν αποστολή να τιμωρήσουν τα «βάρβαρα» έθνη (Άξονας του Καλού εναντίον Άξονα του Κακού). Αυτή η αντίληψη καθίσταται άκρως επικίνδυνη, αφού συνταυτίζεται με την άποψη που θεωρεί αναπόφευκτη τη σύγκρουση πολιτισμών στον 21^ο αιώνα.²⁷⁶

Πλησιάζοντας στις προεδρικές εκλογές του 2016, η ρητορική του μεσσιανισμού αξιοποιείται δεόντως στα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής, κυρίως από τους συντηρητικούς. Ο Jeb Bush, αδελφός του πρώην προέδρου, ο οποίος διεκδικεί τη νέα προεδρία, αξιώνει να επαναφέρει το «δόγμα Bush»: η αντιμετώπιση της απειλής του παγκόσμιου τζιχάντ απαιτεί δύναμη, ενότητα και αυτοπεποίθηση, που μόνο η αμερικανική ηγεσία μπορεί να εξασφαλίσει. Οι ΗΠΑ, μαζί με τους συμμάχους τους, θα χρησιμοποιήσουν τη θέση τους για να εξαπλώσουν την

²⁷⁴ *Αδέσμευτος της Κυριακής*, 22 Νοεμβρίου 2003.

²⁷⁵ *Βλ. Ελευθεροτυπία*, 29 Νοεμβρίου 2009.

²⁷⁶ Ροντρίγκες, 2002: 119-120.

ελευθερία και την ευημερία στον κόσμο, βοηθώντας τα εκατομμύρια ανθρώπων στις πληγείσες περιοχές που θέλουν να ζήσουν ειρηνικά.²⁷⁷

3. Προσδιορισμός του «εχθρού»

Με τη λήξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, οι ΗΠΑ κάθονται στο θρόνο μιας παγκόσμιας αυτοκρατορίας. Ωστόσο, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ενώσεως είχε ένα πολύ βασικό αρνητικό παρεπόμενο: πώς θα μπορούσε να δικαιολογηθεί ένας στρατιωτικός προϋπολογισμός δισεκατομμυρίων δολαρίων, τη στιγμή που είχε εκλείψει η «αυτοκρατορία του Κακού»; Στα επόμενα χρόνια, λοιπόν, βάλθηκαν να την αντικαταστήσουν με ένα νέο εχθρό. Κι αυτό διότι, επινοώντας εχθρούς, νομιμοποιούν την πλανητική τους εξουσία²⁷⁸. Η εισβολή του Saddam Hussein, το 1990, στο Κουβέιτ αναπλήρωσε το κενό αυτό, προσωρινά όμως, καθώς η συντριπτική ήττα του στον πόλεμο του Κόλπου τον κατέστησε αναξιόπιστη απειλή. Το 1991, ο Πάουελ δήλωνε: «Δεν έχω πια δαίμονες. Δεν έχω πια αγύρτες».²⁷⁹

Η 11^η Σεπτεμβρίου λειτούργησε ως «μάννα εξ ουρανού» για τη νέα διάσταση που θα λάμβανε στο εξής ο οικουμενικός και μονομερής χαρακτήρας των επεμβάσεων των ΗΠΑ. Βρέθηκε, εν τέλει, ένας άξιος αντίπαλος: η τρομοκρατία. Αμέσως, προέβησαν στην κατασκευή ενός εκφοβιστικού λόγου σχετικά με την οργάνωση, τις δομές και τα κράτη-προστάτες της, τις διασυνδέσεις της και, βεβαίως, τον αρχηγό της.²⁸⁰ Στο βασικό διάγγελμά του προς το έθνος, ο Bush κατηγορήσε, ευθύς αμέσως, τον Osama bin Laden και το δίκτυό του. Φυσικά, δεν περιορίστηκε εκεί. Το δίκτυο, ευνοημένο από τις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης, διατηρεί εστίες

²⁷⁷ *The Washington Post*, 11 Αυγούστου 2015.

²⁷⁸ Hobsbawm, 2008: 163.

²⁷⁹ Φόστερ, Μάγκντοφ & ΜακΤσένεϊ, 2002: 226-227.

²⁸⁰ Νοκτιούμ & Παζ, 2002: 280-281.

σε ολόκληρο τον κόσμο. Μετατρέπεται, τοιουτοτρόπως, σε έναν αόρατο εχθρό.²⁸¹ «Χιλιάδες τρομοκράτες βρίσκονται σε περισσότερες από εξήντα χώρες ...έθνη που θα συνεχίσουν να προστατεύουν ή να υποστηρίζουν την τρομοκρατία θα θεωρούνται εχθρικά προς τις Ηνωμένες Πολιτείες»²⁸², συνεχίζει στο διάγγελμά του. Όσοι, επομένως παρέχουν στήριξη, με τον οποιοδήποτε τρόπο, στους τρομοκράτες, είναι εξίσου ένοχοι επειδή προστατεύουν τον εχθρό. Πρώτοι απ' όλους, στοχοποιούνται οι Taliban. Ο «πρώτος πόλεμος της χιλιετίας» έχει ήδη ξεκινήσει.²⁸³ Τα στρατιωτικά αντίποινα κατευθύνονται προς τον εξατομικευμένο «μεγάλο ένοχο» και των κρατών-«κακοποιών» (“rogue states”). Θύματα της τιμωρίας, εντούτοις, θα είναι ολόκληροι λαοί.²⁸⁴

Οφείλουμε να κάνουμε μια σύντομη παρένθεση σ' αυτό το σημείο, για να καταδείξουμε την εναλλαγή των «εχθρών» αναλόγως των περιστάσεων, δηλαδή των εκάστοτε συμφερόντων. Ο υπ' αριθμόν ένα ένοχος, ο Osama bin Laden, υπήρξε κάποτε αγαπημένος των ΗΠΑ ως ένας από τους βασικούς μαχητές της ελευθερίας στον πόλεμο κατά του κομμουνισμού στο Αφγανιστάν. Εκπαιδεύτηκε και οπλίστηκε από την κυβέρνηση. Ο πρόεδρος Reagan, μάλιστα –ο Bush ο πρεσβύτερος ήταν αντιπρόεδρος τότε- είχε δηλώσει πως αυτοί ήταν «ηθικά αντίστοιχοι με τους πατέρες-ιδρυτές της Αμερικής».²⁸⁵ Αντίστοιχα, την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, οι αμερικανικές αρχές ήταν εκείνες που, με τη συνδρομή του Πακιστάν και της Σαουδικής Αραβίας, ενίσχυσαν τη δύναμη των Taliban, καθώς η νόμιμη κυβέρνηση της Καμπούλ στηριζόταν από τους Σοβιετικούς.²⁸⁶

²⁸¹ Λοβέρδος, 2001: 65.

²⁸² Για ολόκληρο το διάγγελμα βλ. υποσημείωση 192.

²⁸³ Φόστερ, Μάγκντοφ & ΜακΤσένεϊ, 2002: 228-229.

²⁸⁴ Ροντρίγκες, 2002: 122, 124-125.

²⁸⁵ Αλέγκ, 2002: 203.

²⁸⁶ Γκαλεάνο, 2002: 318.

Αντιλαμβανόμενοι αυτή την εναλλαγή των ρόλων, μπορούμε να κατανοήσουμε πως αυτή η σύγκρουση των δύο δυνάμεων δεν ερμηνεύεται στα πλαίσια του σχήματος αντιπαράθεσης Καλού-Κακού, όπου η καθεμία πλευρά τάσσεται με το Καλό και μάχεται το Κακό. Ο χαρακτήρας, άλλωστε, των σχέσεων των αμερικανικών κρατικών υπηρεσιών, όπως η CIA και το FBI, με ισλαμιστικά δίκτυα μαρτυρούν πως έχουμε να κάνουμε με ένα νόμισμα που έχει δύο όψεις.²⁸⁷ Τα τελευταία, κάθε άλλο παρά εκφράζουν, ουσιαστικά, τον αντι-ιμπεριαλιστικό αγώνα. Στηρίζονται σε εισοδήματα από το πετρέλαιο και εμπλέκονται με στρατιωτικούς-αστυνομικούς μηχανισμούς (βλ. Σαουδική Αραβία, Πακιστάν). Δε συμπλέουν με τις αυθόρμητες λαϊκές εξεγέρσεις, ούτε εκφράζουν τους καταπιεσμένους. Στόχος τους είναι η κατάκτηση της κρατικής εξουσίας στον μουσουλμανικό κόσμο. Δρουν εξίσου ολοκληρωτικά με αυτόν τον «Άλλον» που πολεμούν.²⁸⁸

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις χρησιμοποιήθηκαν από την αμερικανική κυβέρνηση ως «απολογητικό επιχείρημα» που θα νομιμοποιούσε μια ιμπεριαλιστική, άρχουσα στρατηγική. Αμφισβήτησαν την ανωτερότητα της αμερικανικής ηγεμονίας, το δικαίωμά της να ενεργεί αυτόνομα, γι' αυτό το λόγο, ερμηνεύτηκαν άμεσα σαν απειλή για τα συμφέροντά της. Είτε πρόκειται για άτομο, είτε για κράτος καθίσταται αυτοστιγμεί εν δυνάμει εγκληματίας.²⁸⁹ «*Η είσαστε μαζί μας ή είστε από την πλευρά των τρομοκρατών*», ξεκαθάρισε ο αμερικανός πρόεδρος. Ας ξαναδούμε πώς λειτουργεί το σχήμα: αφενός, έχουμε τη δημιουργία μιας παγκόσμιας, αντεπαναστατικής συμμαχίας (ΗΠΑ-Ρωσία-Κίνα). Παράλληλα με την παροχή πολιτικής στήριξης, Ρωσία και Κίνα έχουν την ευκαιρία να διαπραγματευθούν εκ νέου την ενσωμάτωσή τους στο διεθνές (ιμπεριαλιστικό) σύστημα. Αφετέρου,

²⁸⁷ Δυτικός Λόγος, χ.χ.

²⁸⁸ Σενέ, 2002: 262-263.

²⁸⁹ Νοκτιούμ & Παζ, 2002: 301.

βρίσκουμε τους εσωτερικούς (πολιτικούς) σχηματισμούς των οποίων τα συμφέροντα συνδέονται με την ιδιωτική κατοχή των μέσων παραγωγής. Ειδικότερα, αναφερόμαστε, εξίσου, στις γραφειοκρατικές τάξεις ή στρώματα που εξασφαλίζουν τόσο τη δικής τους κυριαρχία όσο και των μεγάλων δυνάμεων, με τις οποίες συνεργάζονται, αλλά και στις ισλαμιστικές ομάδες που επί της ουσίας καταπνίγουν τις λαϊκές δυνάμεις που θα μπορούσαν να ηγηθούν του αγώνα για κοινωνική και οικονομική χειραφέτηση. Ο αγώνας κατά της τρομοκρατίας, ούτως ειπείν, κατευθύνεται εναντίον των «χαμένων της παγκοσμιοποίησης».²⁹⁰ Αυτοί είναι που βρίσκονται, εν τέλει, αντιμέτωποι με «δύο εχθρούς», έναν εσωτερικό και έναν εξωτερικό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ «ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΠΕΙΛΗΣ»

Στα πλαίσια της διεθνούς έννομης τάξης, η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, από πολύ νωρίς, προϋπέθετε την καθιέρωση μιας σειράς αυστηρών, αποτρεπτικής και κατασταλτικής φύσεως, νομοθετικών και άλλων μέτρων τόσο στο συμβατικό διεθνές δίκαιο, όσο και στους διεθνείς οργανισμούς. Ήδη από τη Συνθήκη της Γενεύης του 1937 για την πρόληψη και καταστολή της τρομοκρατίας, διαφάνηκαν τα προβλήματα που θα απασχολούσαν την διεθνή και εσωτερική δικαιοταξία. Τα δύο βασικότερα από αυτά αφορούν αφενός τη δυσκολία ορισμού της τρομοκρατίας, αφετέρου τη σχέση της τελευταίας με το πολιτικό έγκλημα.

Όπως το φαινόμενο της τρομοκρατίας, έτσι και η έννοια του πολιτικού αδικήματος δεν χαίρει ενός κοινά αποδεκτού ορισμού. Οι νομοθεσίες των κρατών και οι διεθνείς συνθήκες αναφέρονται αόριστα σ' αυτήν, ενώ κάποιοι κώδικες χρησιμοποιούν τη μέθοδο της απαριθμήσεως, προσδίδοντας σε ορισμένες πράξεις το

²⁹⁰ Σενέ, 2002: 258-259.

χαρακτηρισμό του «πολιτικού αδικήματος». Όμοια συμβαίνει κατά το συσχετισμό του με την τρομοκρατία. Απαριθμούνται, δηλαδή, οι συγκεκριμένες πράξεις τρομοκρατίας που ανήκουν (ή όχι) στα πολιτικά εγκλήματα. Εφόσον, λοιπόν, η σχέση τους καθίσταται ρευστή και εναπόκειται στην κρίση του εκάστοτε κράτους να χαρακτηρίσει μια πράξη ως πολιτικό αδίκημα, αδιάφορα αν συνιστά, ταυτόχρονα, πράξη τρομοκρατίας, τα κριτήρια πλέον παύουν να είναι μόνο νομικά, αλλά και πολιτικά, διεθνών σχέσεων, συμμαχιών κ.ο.κ.²⁹¹

Από το '60 και εφεξής, με τη λήψη μέτρων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, εμφανίστηκε πιο έντονη η προσπάθεια αναχαίτισης του φαινομένου της τρομοκρατίας.²⁹² Η «*αρχή της πρόληψης*» αποτελεί βασικό στοιχείο των αντιτρομοκρατικών νομοθεσιών των επόμενων δεκαετιών στον ευρωπαϊκό χώρο, ωστόσο σήμερα, περισσότερο από ποτέ, παρουσιάζεται ιδιαίτερος πολύπλοκη και προβληματική. Η ανάδυση του Κράτους Πρόληψης αποτυπώνεται στο πεδίο της νομοθεσίας, με ολοένα και μεγαλύτερη ένταση και αξιοσημείωτες επιπτώσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα, μετά την 11^η Σεπτεμβρίου. Πρωταρχικός στόχος τίθεται η εξεύρεση των «εν δυνάμει» τρομοκρατών, γεγονός που επιφέρει μια πλειάδα προληπτικών περιορισμών στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων.²⁹³ Οι σύγχρονες φιλελεύθερες δημοκρατίες, μάλιστα, χρησιμοποιούν την πρόληψη ως εργαλείο της εξωτερικής τους πολιτικής, την οποία, πολλές φορές, εξαγγέλλουν δημόσια.²⁹⁴ Εξ' ανάγκης, προληπτικά ή λόγω εναρμόνισής με τις διεθνείς τους υποχρεώσεις, κάποια κράτη έχουν θεσπίσει ειδική νομοθεσία για την τρομοκρατία.²⁹⁵ Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα στη δημιουργία και εφαρμογή των νέων

²⁹¹ Βαρβιτσιώτη-Μανωλοπούλου, 1981: 518, 522-523.

²⁹² Το ίδιο: 524.

²⁹³ Βλ. Ανθόπουλος, 2005: 112-113.

²⁹⁴ Παπαδάτος, 1987: 213.

²⁹⁵ Βαρβιτσιώτη-Μανωλοπούλου, 1981: 525.

αντιτρομοκρατικών νομοθεσιών βρίσκουμε στις ΗΠΑ και τον Καναδά, καθώς και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

1. Αλλαγές στις αντιτρομοκρατικές νομοθεσίες

Στον απόηχο της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, οι κυβερνήσεις ανά τον κόσμο ξεκίνησαν να αναμορφώνουν τα νομικά τους συστήματα, προωθώντας αυστηρότερους αντιτρομοκρατικούς νόμους. Το σοκ που προκάλεσε το τρομοκρατικό χτύπημα πυροδότησε νομικές αντιδράσεις ακόμη και σε χώρες που διέθεταν προηγούμενη εμπειρία επιθέσεων σε είτε εθνικής είτε διεθνούς μορφής. Οι κυριότερες αλλαγές εντοπίζονται σε τρεις άξονες.²⁹⁶

- Στους νόμους περί απορρήτου και ιδιωτικής ζωής (*Privacy Laws*): σχετίζονται με ρυθμίσεις που αφορούν τη φυσική, πληροφοριακή ή χωρική ιδιωτικότητα. Για παράδειγμα, η δημιουργία προφίλ με βάση βιομετρικά στοιχεία, η τήρηση και επεξεργασία προσωπικών στοιχείων σε βάσεις δεδομένων και η χρήση καμερών παρακολούθησης σε δημόσιους χώρους.
- Στο ποινικό δικονομικό δίκαιο (*Procedural Laws*): αφορά τη διαδικασία και τα όργανα που εφαρμόζουν τους κανόνες που καθορίζουν ποιες πράξεις αποτελούν εγκλήματα και σε ποιες ποινικές κυρώσεις και μέτρα υποβάλλεται ο δράστης. Εισάγονται νέα ποινικά αδικήματα και ορίζονται ειδικά δικονομικά μέτρα για τους υπόπτους τρομοκρατίας (κατ' οίκον περιορισμός, κράτηση επ' αορίστου χρόνου χωρίς δίκη, κλπ.).
- Στους μεταναστευτικούς νόμους (*Immigration Laws*): σχετίζονται με εθνικές πολιτικές που ελέγχουν τη μεταναστευτική κίνηση στο εσωτερικό μιας χώρας.

²⁹⁶ Epifanio, 2011: 399-400 & 402-403.

Στο επίκεντρο τίθενται ζητήματα ιθαγένειας, ασύλου, παροχής αδειών παραμονής, κλπ.

1.1. Ηνωμένες Πολιτείες και Καναδάς

Οι ΗΠΑ, αμέσως μετά τις επιθέσεις, υιοθετούν ένα «μοντέλο πολέμου». Με βάση αυτό, αξιώνουν να παρακάμψουν το διεθνές ποινικό δίκαιο και τις διασφαλίσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για να κυνηγήσουν τους υπαίτιους σε μια παγκόσμια ένοπλη σύγκρουση με την Al Qaeda και τους συμμάχους της.²⁹⁷

Η δραστηριότητα με την οποία επρόκειτο να αντιμετωπίσουν την τρομοκρατία αποτυπώθηκε σε ένα κείμενο 342 σελίδων, αποτελούμενο από 155 άρθρα με το όνομα “USA Patriot Act” (*“Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001”*) της 26/10/2001. Ο Πατριωτικός Νόμος αναβάθμισε τον προγενέστερο αντιτρομοκρατικό νόμο *Antiterrorism and Effective Death Penalty Act* του 1996. Εισήγαγε νέα αδικήματα, πρότεινε νέες ποινές²⁹⁸ για τους τρομοκράτες και έθεσε όρους που διευκολύνουν την κυβέρνηση και τις υπηρεσίες επιβολής του νόμου στην ανταλλαγή πληροφοριών και στον τρόπο λειτουργίας τους. Οι ακόλουθοι τίτλοι είναι ενδεικτικοί των σκοπών του νόμου²⁹⁹:

Τίτλος 1. Ενίσχυση της Εσωτερικής Ασφάλειας απέναντι στην Τρομοκρατία

Τίτλος 2. Ενισχυμένες Διαδικασίες Παρακολούθησης

Τίτλος 5. Εξάλειψη Εμποδίων στην Έρευνα για την Τρομοκρατία

Τίτλος 7. Αυξημένη ανταλλαγή πληροφοριών για την Προστασία των

Σημαντικότερων Υποδομών

²⁹⁷ Human Rights Watch 2012: 6.

²⁹⁸ Για τις αλλαγές που προτείνει ο Πατριωτικός Νόμος για τις ποινές βλ. Department of Justice, χ.χ.: 4.

²⁹⁹ Ο νόμος χωρίζεται συνολικά σε 10 παραρτήματα-τίτλους. Βλ. The USA Patriot Act, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-107hr3162enr/pdf/BILLS-107hr3162enr.pdf>

Τίτλος 8. Ενίσχυση των Ποινικών Νόμων κατά της Τρομοκρατίας

Τίτλος 9. Βελτίωση του Τομέα Πληροφοριών

Την ίδια χρονιά, βάσει του “*Authorization for Use of Military Force Against Terrorists*”, επιτρέπεται στον αμερικανό Πρόεδρο να χρησιμοποιήσει στρατιωτικές δυνάμεις εναντίον των υπευθύνων της 11/9, αλλά και όσων τους προστατεύουν.³⁰⁰ Το 2002, ο Πατριωτικός Νόμος συμπληρώνεται από τον “*Homeland Security Act*”. Ο τελευταίος, δημιούργησε νέους φορείς προληπτικού και κατασταλτικού ελέγχου (βλ. Τίτλος 8. Συνεργασία με μη ομοσπονδιακούς φορείς· Γενικός Επιθεωρητής· Μυστική Υπηρεσία των Ηνωμένων Πολιτειών· Ακτοφυλακή· Γενικές Διατάξεις).³⁰¹ Με τον νέο “*Authorization for Use of Military Force Against the Islamic State*” (2014), εγκρίνεται η περιορισμένη χρήση των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων εναντίον του Ισλαμικού Κράτους στο Ιράκ και το Λεβάντε³⁰². Σύμφωνα με το άρθρο 3., η διάρκεια της εξουσιοδότησης διαρκεί για τρία χρόνια, εκτός εάν επανεγκριθεί.³⁰³

Οι ΗΠΑ έχουν δημιουργήσει ειδικές στρατιωτικές επιτροπές στην αμερικανική βάση Γκουαντάναμο, στην Κούβα. Αυτές, εξουσιοδοτημένες αρχικά από τον πρόεδρο Bush, είναι αρμόδιες να δικάζουν συλληφθέντες του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας». Το 2006, επανεξουσιοδοτήθηκαν μέσω νομοθεσίας που ψήφισε το Κογκρέσο, όπως και το 2009, μετά την εκλογή του Obama.³⁰⁴

Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην αποτροπή χρηματοδότησης της τρομοκρατίας. Στον Τίτλο 3. του Πατριωτικού Νόμου «*Εξάλειψη του Ξεπλύματος Χρήματος σε διεθνές επίπεδο και Αντιτρομοκρατικός Νόμος για τη Χρηματοδότηση του*

³⁰⁰ Public Law 107-40, 107th Congress- September 18. 2001

³⁰¹ Public Law 107-296, 107th Congress- November 25. 2002

³⁰² Ο Λεβάντες αναφέρεται στη περιοχή της Μέσης Ανατολής που ορίζεται δυτικά από τη Μεσόγειο, νότια από την Αραβική Έρημο και ανατολικά από την Άνω Μεσοποταμία. Στην ελληνική βιβλιογραφία, και γενικότερα στα δυτικά κράτη, έχει επικρατήσει να δηλώνεται η περιοχή με τον όρο *Ανατολική Μεσόγειος*.

³⁰³ Βλ. Joint Resolution (Εξουσιοδότηση περιορισμένης χρήσης αμερικανικών δυνάμεων εναντίον του ISIS), sel. 2.

³⁰⁴ Human Rights Watch 2012: 84.

2001» ορίζεται πως ο Πρόεδρος δύναται να παγώνει τα κεφάλαια, οιαδήποτε ατόμου, οργάνωσης ή ακόμη και χώρας, που υπόκεινται στη δικαιοδοσία των ΗΠΑ, όταν θεωρείται πως απειλείται η εθνική τους ασφάλεια.³⁰⁵

Το 2011, ο Obama υπέγραψε 4ετή επέκταση τριών διατάξεων-κλειδιά του Πατριωτικού Νόμου που περιλαμβάνουν τις υποκλοπές, τις έρευνες σε αρχεία επιχειρήσεων και την παρακολούθηση υπόπτων που δεν συνδέονται με κάποια τρομοκρατική ομάδα (“lone wolves”). Παρόλο που την 1^η Ιουνίου 2015 μέρη του Πατριωτικού Νόμου έληξαν, την επομένη ακριβώς, αυτά τα μέρη αποκαταστάθηκαν και ανανεώθηκαν έως το 2019. Ωστόσο, η παράγραφος 215 του νόμου τροποποιήθηκε ούτως ώστε να εμποδίζει την Εθνική Υπηρεσία Ασφαλείας (NSA) των ΗΠΑ από το να συλλέγει πληροφορίες μέσω τηλεφωνικών κλήσεων. Μόνο με άδεια, πλέον, που θα παρέχεται από ομοσπονδιακό δικαστήριο, θα μπορεί να έχει πρόσβαση σε δεδομένα εταιριών τηλεφωνίας, για στοχευμένα άτομα.³⁰⁶

Τόσο οι ΗΠΑ, όσο και ο Καναδάς έχουν λάβει μέτρα ελέγχου του φαινομένου της μετανάστευσης. Ο Πατριωτικός Νόμος (βλ. Τίτλος 4. Προστασία Συνόρων) προβλέπει ενισχυμένες διατάξεις για τη μετανάστευση. Πριν απ’ αυτόν, οι αλλοδαποί μπορούσαν να απελαθούν λόγω εμπλοκής ή υποστήριξης τρομοκρατικών δραστηριοτήτων. Μετά την ψήφισή του, δίνεται η δυνατότητα απέλασης ενός ξένου για οποιαδήποτε υποτιθέμενη σύνδεσή του με κάποια πράξη βίας ή για κάθε είδους στήριξη που υπονομεύει τις προσπάθειες των ΗΠΑ για καταπολέμηση της τρομοκρατίας.³⁰⁷ Ο νόμος επιτρέπει, επίσης, την κράτηση και απέλαση ατόμων που παρείχαν νόμιμη βοήθεια σε ομάδες, ακόμη και όταν αυτές δεν χαρακτηρίζονταν ως «τρομοκρατικές». Έτσι, το άτομο καλείται να αποδείξει πως δεν γνώριζε, και δε θα

³⁰⁵ Βλ. The USA Patriot Act, 2001: 58.

³⁰⁶ *USA Today*, 2 Ιουνίου 2015 και *Npr*, 31 Μαΐου 2015.

³⁰⁷ Όπως αναφέρεται στο *Gale. Opposing Viewpoints In Context*, χ.χ.

έπρεπε να γνωρίζει, πως η βοήθειά του θα ενίσχυε περαιτέρω την τρομοκρατική δραστηριότητα (βλ. άρθρο 411, τροποποίηση του *Immigration and Nationality Act* 1952, §212 (a) (3) (B)).³⁰⁸ Η επ' αόριστον κράτηση των υπόπτων τρομοκρατίας, γενικότερα, εντάσσεται στο εσωτερικό δίκαιο, ως εφαρμογή των διατάξεων του *US National Defense Authorization Act* 2012.³⁰⁹

Ο εν πολλοίς γνωστός ως φιλελεύθερος Καναδάς, έχει διαμορφώσει μια, επίσης, αυστηρή μεταναστευτική πολιτική. Η συντηρητική κυβέρνηση Harper λαμβάνει μέτρα αφενός περιορισμού των αυξανόμενων μεταναστευτικών ροών και, αφετέρου, αφομοίωσης των μεταναστών που αποδέχεται. Η καναδική κυβέρνηση έχει εξαγγείλει την αποδοχή μόλις 20.000 προσφύγων από το Ιράκ και τη Συρία έως το 2020, τη στιγμή που άλλες χώρες, όπως η Γερμανία, θα αποδεχθούν περί τους 800.000 πρόσφυγες σε διάστημα ενός έτους. Επί του παρόντος, ο Καναδάς έχει αναγνωρίσει περίπου 2.500 πρόσφυγες από τη Συρία απορρίπτοντας, ταυτόχρονα, εκατοντάδες άλλες αιτήσεις.³¹⁰

Το 2011, με το νομοσχέδιο C-75 (*The Oath of Citizenship Act*) απαγορεύθηκε η κάλυψη του προσώπου –αφορά κυρίως τις μουσουλμάνες που φορούν νικάμπ- κατά την τελετή απονομής καναδικής υπηκοότητας. Ο υπουργός Μετανάστευσης δήλωσε πως «[οι άνθρωποι] δεν θέλουν οι συμπολίτες τους να είναι τρομοκράτες» και πως «... δεν θέλουν να γίνονται πολίτες άτομα που δεν έχουν σεβαστεί τους κανόνες [μας]»³¹¹, για να συμπληρώσει ο ίδιος ο πρωθυπουργός ότι η κάλυψη του προσώπου δεν αντιστοιχεί «στο πώς κάνουμε τα πράγματα εδώ» (“is not how we do things here”)³¹².

Ως αντίδραση στις τρομοκρατικές επιθέσεις της Νέας Υόρκης, το 2001, η φιλελεύθερη, τότε, κυβέρνηση του Καναδά ψήφισε ένα αντιτρομοκρατικό

³⁰⁸ Βλ. *American Civil Liberties Union*, 23 Οκτωβρίου 2001.

³⁰⁹ Human Rights Watch, 2012: 96.

³¹⁰ *Vice News*, 3 Σεπτεμβρίου 2015.

³¹¹ *CBCnews*, 21 Ιουνίου 2015.

³¹² *Vice News*, 14 Σεπτεμβρίου 2015.

νομοσχέδιο (*Anti-Terrorism Act 2001 ή Bill C-36*), το οποίο πρότεινε όμοια μέτρα με τον Πατριωτικό Νόμο, επεκτείνοντας τις αρμοδιότητες της κυβέρνησης και των θεσμών στον τομέα της ασφάλειας. Η δράση προβλέπει διατάξεις που επιτρέπουν τις «μυστικές» δίκες, την προληπτική κράτηση και τη μαζική παρακολούθηση. Ορισμένες διατάξεις του νομοσχεδίου που αφορούσαν την προληπτική κράτηση και τις ερευνητικές ακροάσεις έληξαν το 2007.³¹³ Εντούτοις, αυτές αποκαταστάθηκαν με νέο νομοσχέδιο (*the Combating Terrorism Act 2012 ή Bill S-7*), το οποίο ψηφίστηκε από το Κοινοβούλιο τον Απρίλιο του 2013.³¹⁴

Μετά τις επιθέσεις στο Οντάριο και το Κεμπέκ, πέρυσι τον Οκτώβριο, ο Καναδάς εντείνει τις αντιτρομοκρατικές του ενέργειες, παραχωρώντας ενισχυμένες εξουσίες στην υπηρεσία πληροφοριών. Με νέο νομοσχέδιο (*Anti-Terrorism Act 2015 ή Bill C-51*), που ψηφίστηκε τον Μάιο του τρέχοντος έτους, η Καναδική Υπηρεσία Πληροφοριών Ασφαλείας (CSIS), που μέχρι πρότινος περιοριζόταν στη συλλογή πληροφοριών, έχει τη δυνατότητα να επεμβαίνει ενεργά στην αποτροπή σχεδιαζόμενων επιθέσεων παρακολουθώντας τις επικοινωνίες υπόπτων και εμποδίζοντάς τους να ταξιδέψουν. Η υπηρεσία, επιπλέον, μπορεί να λειτουργεί εκτός συνόρων, αγνοώντας της εσωτερικές νομοθεσίες τρίτων χωρών. Μεγάλη σημασία δίνεται στην πρόληψη στρατολόγησης μαχητών του ISIS. Γι' αυτό, άλλωστε, έχει δοθεί στα δικαστήρια η δικαιοδοσία να αφαιρούν από το διαδίκτυο προπαγανδιστικό υλικό υπέρ της τρομοκρατίας, και είναι ευκολότερο, πλέον, για την κυβέρνηση να ανακαλέσει τα διαβατήρια «ριζοσπαστικοποιημένων» Καναδών.³¹⁵

Τα νέα αντιτρομοκρατικά μέτρα προωθούνται, με την υποστήριξη των ΗΠΑ, σε ολόκληρη την Ευρώπη.

³¹³ Wikipedia. *Canadian Anti-Terrorism Act*.

³¹⁴ Βλ. *National Post*, 23 Απριλίου 2013.

³¹⁵ *Vice News*, 12 Μαΐου 2015 και *Καθημερινή*, 30 Ιανουαρίου 2015.

1.2. Η αντιτρομοκρατική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η διεθνοποίηση της τρομοκρατίας έχει απασχολήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση ήδη από τις δεκαετίες του '60 και '70.

Την πρώτη συντονισμένη προσπάθεια για την καταπολέμηση του φαινομένου της τρομοκρατίας αποτελεί η διακυβερνητική συνεργασία TREVI (1976) στους τομείς της εσωτερικής ασφάλειας και της δημόσιας τάξης. Άλλο σημαντικό σταθμό αποτελεί η Συνθήκη Σένγκεν (1985), η οποία καταργεί σταδιακά τους ελέγχους εντός συνόρων, ενισχύει την αστυνομική και δικαστική συνεργασία, ενώ διευκολύνει την ανταλλαγή δεδομένων μεταξύ των κρατών. Οι συνθήκες του Μάαστριχτ (1992) και του Άμστερνταμ (1999), εμφανίζουν ρητά, πλέον, ως κοινό μέλημα την ανάγκη συνεργασίας για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας κατά τη δημιουργία ενός «ευρωπαϊκού χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης».³¹⁶

Τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου λειτουργούν ως καταλύτης στη συζήτηση περί τρομοκρατίας. Εργαλεία όπως το Ευρωπαϊκό Ένταλμα σύλληψης³¹⁷ (απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ) καθώς και θεσμοί αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας (Europol/Eurojust³¹⁸), όργανα προσανατολισμένα στην πάταξη μορφών διασυνοριακού και οργανωμένου εγκλήματος, τίθενται και στην υπηρεσία καταπολέμησης της τρομοκρατίας. Αξίζει να σημειωθεί πως μετά τις επιθέσεις της 13^{ης} Νοεμβρίου 2015 στο Παρίσι, προωθήθηκε η σύσταση Ευρωπαϊκού Κέντρου Αντιτρομοκρατίας, υπηρεσίας που λειτουργεί στο πλαίσιο της οργανωτικής δομής της

³¹⁶ Βλ. Μάρα, 2009: 44-45.

³¹⁷ Αντικαθιστά και απλοποιεί τις παραδοσιακές διαδικασίες έκδοσης μεταξύ των κρατών-μελών. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Peers, 2003: 227.

³¹⁸ Η σύσταση της Eurojust (2002) επισπεύτηκε λόγω της 11/9, χωρίς ωστόσο να χρησιμοποιείται αποκλειστικά ως αντιτρομοκρατικός θεσμός. Η Eurojust διευκολύνει το συντονισμό των ερευνών και δίωξης μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ.

Europol, με σκοπό τη διευκόλυνση των συλλογικών προσπαθειών για την αντιμετώπιση της τρομοκρατικής απειλής.³¹⁹

Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υιοθέτησε, για πρώτη φορά, έναν γενικό (τριμερή) ορισμό της τρομοκρατίας, που περιλήφθηκε από κοινού στην Κοινή Απόφαση της 27^{ης} Δεκεμβρίου 2001, και στην Απόφαση-Πλαίσιο για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας της 13^{ης} Ιουνίου 2002.³²⁰ Με βάση αυτόν, αδικήματα που ανήκουν στο κοινό ποινικό δίκαιο (“specific acts”) χαρακτηρίζονται ως «τρομοκρατικά», εφόσον εξετάζονται η πρόθεση του δράστη (“aim”) και το πλαίσιο μέσα στο οποίο δρα (“context”).³²¹

Ο ρόλος της ΕΕ έχει ενδυναμωθεί συνολικά στους τομείς της ανταλλαγής πληροφοριών, της αναγνώρισης κοινών νομοθετικών πλαισίων και, κυρίως, της συνεργασίας των συμβαλλόμενων μερών, παρά τις όποιες διαφορές παρατηρούνται στις νομοθετικές τους ρυθμίσεις.³²² Η αντιτρομοκρατική πολιτική της ΕΕ διακρίνεται σε 4 κύριους πυλώνες: την **πρόληψη**, την **προστασία** την **καταδίωξη** και την **αντίδραση**.³²³

- Σε επίπεδο *πρόληψης*, η ΕΕ συμφώνησε σε ένα πρόγραμμα δράσης για την *καταπολέμηση της ριζοσπαστικοποίησης και της στρατολόγησης* τρομοκρατών. Συνίσταται στον εντοπισμό των παραγόντων εκείνων που συμβάλλουν στη ριζοσπαστικοποίηση και των διαδικασιών μέσω των οποίων στρατολογούνται μαχητές. Διευκρινίζεται, εντούτοις, ότι το έργο αυτό εναπόκειται, πρώτα απ’ όλα, στα ίδια τα κράτη μέλη, σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Τα μέτρα που λαμβάνονται ποικίλλουν και μπορεί να περιλαμβάνουν: τη δραστηριοποίηση της Κοινωνίας των Πολιτών και των θρησκευτικών ομάδων που απορρίπτουν τις

³¹⁹ *EnetPress*, 25 Ιανουαρίου 2016.

³²⁰ Σωτηροπούλου, 2006: 13.

³²¹ Peers, 2003: 228.

³²² De Vries, 2006: 4.

³²³ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2005.

ιδέες των τρομοκρατών, την επίλυση των συγκρούσεων και την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο, κ.ά.³²⁴

- *Προστασία των πολιτών και των υποδομών αμβλύνοντας την τρωτότητά τους από επικείμενες επιθέσεις.* Ενισχύεται ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Διαχείρισης των Συνόρων (FRONTEX) για την ασφάλεια των εξωτερικών συνόρων. Τον Απρίλιο 2012, το Συμβούλιο Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων κατέληξε σε γενική προσέγγιση της οδηγίας που προβλέπει ότι τα κράτη μέλη θα μπορούν να συλλέγουν δεδομένα από τα αρχεία ονομάτων επιβατών (PNR), επιλεγμένων πτήσεων. Λόγω της αυξανόμενης ανησυχίας για τους ξένους μαχητές, η Επιτροπή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ενέκρινε, στις 15 Ιουλίου 2015, την έναρξη νέων διαπραγματεύσεων με το Συμβούλιο για την αναθεώρηση της οδηγίας.³²⁵ Τα κράτη, επιπλέον, θα πρέπει να καθίστανται ικανά να συνδέονται και να χρησιμοποιούν το σύστημα Πληροφοριών για τις Θεωρήσεις (VIS) όπως και το, αναβαθμισμένο πλέον από 9/4/2013, Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν (SISII).³²⁶
- *Η καταδίωξη* έγκειται στην παρεμπόδιση σχεδιασμού και οργάνωσης των τρομοκρατών, οι οποίοι θα πρέπει να παρουσιάζονται ενώπιον της δικαιοσύνης. Βασικά βήματα για την επίτευξη του σκοπού αυτού είναι η βελτίωση της πρακτικής συνεργασίας των κρατών, η αξιοποίηση των αστυνομικών και δικαστικών αρχών (κυρίως Europol/ Eurojust), η αποκοπή της χρηματοδότησης³²⁷ και της πρόσβασης σε υλικά για την πραγματοποίηση επιθέσεων. Σημαντικά εργαλεία για την καταδίωξη καθίστανται το Ευρωπαϊκό

³²⁴ Βλ. Το ίδιο, όπ.: 7-9.

³²⁵ Βλ. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χ.χ.

³²⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, χ.χ.: 5.

³²⁷ Η πρόσφατη Οδηγία (ΕΕ) 2015/849 είναι η τέταρτη που έχει σκοπό να αντιμετωπίσει την απειλή της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας.

Ένταλμα Σύλληψης και το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Συγκέντρωσης Αποδεικτικών Στοιχείων³²⁸.

- Η *αντίδραση* αναφέρεται στην ελαχιστοποίηση των συνεπειών των τρομοκρατικών επιθέσεων. Μέγιστη προτεραιότητα αποτελεί, με την προώθηση και ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών, η άμεση ανταπόκριση στις ανάγκες των θυμάτων. Ακόμη, σε διεθνές επίπεδο, αναγνωρίζεται η ανάγκη παροχής βοήθειας στους πολίτες της ΕΕ σε τρίτες χώρες, όπως και η προστασία ή/και συνδρομή στους, στρατιωτικούς και μη, μηχανισμούς της Ένωσης κατά τις επιχειρήσεις διαχείρισης κρίσεων.

Σε κάθε περίπτωση, η στρατηγική καταπολέμησης της τρομοκρατίας που υιοθετεί η ΕΕ προτάσσει τη συνεργασία της με τρίτες χώρες (κυρίως τις ΗΠΑ), με διεθνείς, αλλά και περιφερειακούς φορείς (ΟΗΕ, Παγκόσμιο Φόρουμ κατά της Τρομοκρατίας, ΣτΕ, ΟΑΣΕ, Σύνδεσμο Αραβικών Κρατών, Οργανισμό Ισλαμικής Συνεργασίας).

1.3. Η αντιτρομοκρατική νομοθεσία στο ελληνικό ποινικό δίκαιο

Το φαινόμενο της τρομοκρατίας είναι γνωστό στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, από τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εξαιτίας των παγκόσμιων πολιτικοοικονομικών συγκυριών που συνδέονται με την ψυχροπολεμική περίοδο. Η τρομοκρατία στην Ελλάδα συναντά την οργανωμένη της μορφή, μετά την μεταπολίτευση, ιδίως μέσα από τη δράση των οργανώσεων της 17 Νοέμβρη και του ΕΛΑ.

³²⁸ Η απόφαση-πλαίσιο 2008/978/ΔΕΥ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σχετικά με το ευρωπαϊκό ένταλμα συγκέντρωσης αποδεικτικών στοιχείων («ευρωπαϊκό ένταλμα»), εκδόθηκε προς εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης για το σκοπό της συγκέντρωσης αντικειμένων, εγγράφων και δεδομένων, χρησιμοποιούμενων στην ποινική δικαιοσύνη. Εφόσον ισχύει για αποδεικτικά στοιχεία που υπάρχουν ήδη, θεωρείται ότι καλύπτει περιορισμένο φάσμα της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, όσον αφορά τα αποδεικτικά στοιχεία (Οδηγία 2014/41/ΕΕ, §4).

Η πρώτη προσπάθεια της ελληνικής κυβέρνησης να λάβει νομοθετικά μέτρα για την πάταξη της τρομοκρατίας εντοπίζεται στα τέλη του '70, με τον νόμο 774/1978 *«περί καταστολής της τρομοκρατίας και προστασίας του δημοκρατικού πολιτεύματος»*. Ο εν λόγω «ειδικός» νόμος αντιμετωπίζει την «τρομοκρατική οργάνωση» ή «ομάδα» ως ιδιαίτερη μορφή σύστασης εγκληματικής οργάνωσης, χωρίς ωστόσο να ορίζεται σαφώς η έννοια της τρομοκρατίας.³²⁹

Ακολουθεί ο νόμος 1916/1990 *«Για την προστασία της κοινωνίας από το οργανωμένο έγκλημα»*, ο οποίος εισήγαγε δύο καινοτομίες: Πρώτον, ταυτίζει την πολιτική βία με τη δράση μιας οποιασδήποτε οργανώσεως του κοινού ποινικού δικαίου (λ.χ. Μαφία), υπό τον όρο «οργανωμένο έγκλημα». Δεύτερον, πρότεινε την *«απαγόρευση δημοσίευσης προκηρύξεων τρομοκρατών και τρομοκρατικών οργανώσεων»*, προκειμένου να αποκοπεί ο σύνδεσμος που παρέχει ο Τύπος μεταξύ τρομοκρατών-κοινωνίας, με τη διάδοση των ιδεών των πρώτων. Ο νόμος καταργήθηκε το 1993, αφού κατακρίθηκε εντόνως για παραβίαση του, συνταγματικά κατοχυρωμένου, δικαιώματος περί ελευθερίας του Τύπου.³³⁰

Το σύγχρονο αντιτρομοκρατικό πλαίσιο συγκροτείται, κατά κύριο λόγο, από τρεις νόμους και τις μετέπειτα τροποποιήσεις τους. Οι νόμοι, στους οποίους θα αναφερθούμε αμέσως παρακάτω, αποτελούν εισαγωγές διεθνών ή ευρωπαϊκών συμφωνιών στην εσωτερική νομοθεσία. Οι βασικές μετατροπές που περιλαμβάνουν αφορούν την εισαγωγή νέων αδικημάτων, ενώ επηρεάζουν την ερμηνεία του συνόλου, σχεδόν, των διατάξεων του ΠΚ. Είναι οι εξής ακόλουθοι:

Α) Ο ν.2928/2001 *«Τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων»* - γνωστός και ως «τρομονόμος».

³²⁹ *Egagainst.com*, 19 Αυγούστου 2001.

³³⁰ *Provo.gr*, 7 Ιουνίου 2015.

Αποτελεί κύρωση της διεθνούς συνθήκης του Παλέρμο που τροποποιεί το άρθρο 187 του ΠΚ για το οργανωμένο έγκλημα. Τα κύρια στοιχεία του νέου νόμου συνιστούν η ποινικοποίηση της συγκρότησης ή συμμετοχής σε «εγκληματική οργάνωση» ή «συμμορία», ακόμη και αν δεν τελέστηκαν οι πράξεις (εγκλήματα) που περιγράφονται σ' αυτόν. Σε μια τέτοια περίπτωση ο δράστης απλώς θα λάβει μειωμένη ποινή³³¹. Εξακολουθεί να υφίσταται η απουσία ορισμού της «τρομοκρατίας» και του τρομοκράτη», ενώ χρησιμοποιεί γενικές διατυπώσεις. Χαρακτηριστικά, η διάταξη που αναφέρει ότι «η απλή ψυχική συνέργεια δεν τιμωρείται» αφήνει στην ευχέρεια των δικαστικών αρχών να αποφασίσουν ποιά μορφή παρουσίας ή απουσίας χαρακτηρίζεται «απλή ψυχική συνέργεια» και, επομένως, δεν τιμωρείται.³³²

Τέλος, η κύρωση της σύμβασης ενισχύει το πλαίσιο των διαδικασιών έκδοσης και αμοιβαίας δικαστικής συνδρομής, ενώ κατά τη ρύθμιση της διαδικασίας της ποινικής δίκης περιορίζονται σημαντικά οι δυνατότητες και τα δικαιώματα του κατηγορουμένου.³³³

Β) Ο ν.3251/2004 «*Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, τροποποίηση του Ν. 2928/2001 για τις εγκληματικές οργανώσεις και άλλες διατάξεις*» - γνωστός ως «ευρωτρομονόμος – ευρωένταλμα». Αποτελεί κύρωση της συνθήκης του Τάμπερε και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ο νόμος τροποποιεί το άρθρο 187^A του ν. 2928/2001, το οποίο μετονομάζεται σε 187^B. Το νέο άρθρο **187^A**, με βάση το οποίο **ασκείται η δίωξη, ορίζει**, για πρώτη φορά, **την έννοια της τρομοκρατικής πράξης** Περιλαμβάνει μια λίστα ήδη αξιόποινων πράξεων, στις οποίες αποδίδεται επαυξημένο άδικο όταν

³³¹ *Eagainst.com*, 19 Αυγούστου 2001.

³³² *Εναλλακτική Παρέμβαση Δικηγόρων Αθήνας*, 26 Νοεμβρίου 2012.

³³³ *Το Βήμα*, 21 Ιουνίου 2010.

τελούνται στα πλαίσια τρομοκρατικής δράσης. Στις καινοτομίες του ν. 3251/04 περιλαμβάνονται, επίσης³³⁴:

- Η πρόβλεψη της ποινικής αντιμετώπισης του *ατομικού τρομοκράτη* και της *δίωξης παντός υπόπτου* τρομοκρατικής δράσης.
- Η επέκταση της *παραγραφής* των αδικημάτων από τα 20 στα 30 έτη.

Αξίζει να αναφέρουμε, τελικά, ότι η παράγραφος 8 του άρθρου 187^A που αφορούσε τη συνδικαλιστική δράση, καταργήθηκε με τον ν.3875/10 «*Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής και συναφείς διατάξεις*», όπου δύναται, πλέον, να ενταχθεί στην τρομοκρατική δραστηριότητα.³³⁵

Γ) Ο ν.3691/2008, κύρια τροποποίηση του ν.2331/2005, για την «*Πρόληψη και καταστολή της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας και άλλες διατάξεις*». Πρωταρχικός στόχος του νόμου αποτελεί η εξακρίβωση κάθε «*ασυνήθιστης*» ή «*ύποπτης*» συναλλαγής οποιουδήποτε φυσικού ή νομικού προσώπου, με σκοπό να καταπολεμηθεί το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος. Ως εκ τούτου, συγκροτείται ένα «*δίκτυο πανκοινωνικής παρακολούθησης, καταγραφής και ελέγχου, του συνόλου των στοιχείων που συγκροτούν κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα*»³³⁶. Οι τράπεζες αποκτούν, θεσμικά, τη δυνατότητα να διατηρούν αρχεία με το σύνολο των προσωπικών, κοινωνικών και επαγγελματικών στοιχείων του κάθε συναλλασσόμενου. Δημιουργώντας, λοιπόν, προφίλ που αντιστοιχούν σε μια «*συνήθη*» συναλλακτική συμπεριφορά, επαφίεται σ' αυτές να διαπιστώσουν εάν και πότε αυτή η συμπεριφορά αποκτά έναν «*ασυνήθη*» χαρακτήρα.³³⁷

³³⁴ Λαμπρόπουλος, χ.χ.

³³⁵ Λεγάκη, 2012.

³³⁶ Το ίδιο.

³³⁷ Το ίδιο.

Ο ν.3691/08 δέχεται συνεχείς τροποποιήσεις – επικαιροποιήσεις (βλ. 3875/10, 3932/10, 3994/11, 4045/12), που τον συμπληρώνουν και τον επεκτείνουν.

2. Όταν «ο πόλεμος είναι ειρήνη»

Ένα άλλο μέσον που τίθεται στην υπηρεσία καταπολέμησης (και) της τρομοκρατίας είναι ο πόλεμος-με την κυριολεκτική του έννοια. Αμέσως μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στη Νέα Υόρκη, η Αμερική και οι σύμμαχοί της βρίσκονται σε πόλεμο. «*Το Έθνος πρέπει να καταλάβει ότι αυτό είναι τώρα το επίκεντρο της διακυβέρνησής μου*»³³⁸, δηλώνει ο αμερικανός πρόεδρος, καθιστώντας την 11^η Σεπτεμβρίου την αφορμή ανάδυσης μιας νέας στρατηγικής ασφαλείας των ΗΠΑ, το επονομαζόμενο «δόγμα Bush». Η κυβέρνηση διασαφηνίζει ότι, αν και προτιμά να δρα από κοινού με τη στήριξη της διεθνούς κοινότητας, αν κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό, είναι πρόθυμη να ασκήσει, από μόνη της, το δικαίωμά της στην αυτοάμυνα.³³⁹ Εξάλλου, «*το τίμημα της αδράνειας υπερβαίνει το τίμημα της ανάληψης δράσης*»³⁴⁰. Ο πόλεμος που ξεκινά θα διαρκέσει όσο χρειαστεί, ωστόσο οι Αμερικανοί αισθανθούν ασφαλείς ξανά, όπως σημείωσαν στις δηλώσεις τους οι Powell και Rumsfeld.³⁴¹

Ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» διακρίνεται από την καθοδήγηση της παγκόσμιας υπερδύναμης, η οποία αναλαμβάνει το ρόλο του θεματοφύλακα των δυτικών αξιών που θεωρούνται ανώτερες από του εχθρού. Η αμερικανική ανωτερότητα (“*American Exceptionalism*”) προκύπτει από μια «θεόσταλη» αποστολή (“*God-given destiny*”) που υπαγορεύει την τιμωρία των αντιπάλων και την εξάπλωση της δημοκρατίας και της ελευθερίας στον υπόλοιπο κόσμο. Ο αντίπαλος

³³⁸ *The Washington Post*, 9 Μαρτίου 2003.

³³⁹ *BBC Greek*, 21 Σεπτεμβρίου 2002a.

³⁴⁰ *The Washington Post*, 9 Μαρτίου 2003.

³⁴¹ Βλ. Κουτσούκης, 2008: 11.

έχει αλλάξει -τότε η Γερμανία και η Ιαπωνία ή η Σοβιετική Ένωση, σήμερα η Al Qaeda και τα δίκτυά της- ο «μυθικός ιδεαλισμός»³⁴² (“*mythic idealism*”) παραμένει για να νομιμοποιεί στα μάτια του κόσμου το δίκαιο της διεξαγωγής πολέμου. Τόσο ο 2^{ος} ΠΠ, ως «Καλός Πόλεμος» (“*Good War*”), όσο και η επίθεση στο Αφγανιστάν, ως «Επιχείρηση: Διαρκής Ειρήνη», συνέτειναν στο να καταστήσουν τον μυθικό ιδεαλισμό πυρήνα της Αμερικανικής ανωτερότητας.³⁴³

Η νέα τρομοκρατία, ωστόσο, γέννησε και έναν νέο τύπο πολέμου. Η αντιπαλότητα πλέον δε βρίσκεται μεταξύ κρατών. Η θεωρία του Clausewitz, σύμφωνα με την οποία οι πολεμικές συγκρούσεις επέβαλλαν τον τριμερή διαχωρισμό σε κυβέρνηση-στρατό-λαό, χάνει την ισχύ του. Άλλοι οργανισμοί, «σκιάδεις», «μυστικοί», όπως οι τρομοκρατικές οργανώσεις, καθιστούν τα όρια δυσδιάκριτα, ενώ συγκροτούνται στη βάση μιας ορισμένης φυλετικής ταυτότητας ή μέσα στα όρια μιας θρησκευτικής κοινότητας. Τέτοιες οργανώσεις, σήμερα, λειτουργούν με τη μορφή δικτύων που εξαπλώνονται ανά τον κόσμο.³⁴⁴

Το δόγμα «του περιορισμού και της αποτροπής», που κυριάρχησε την περίοδο του Ψυχρού πολέμου, έρχεται στο τέλος του εφόσον δεν καλύπτει απειλές όπως τα ΟΜΚ. Γι’ αυτό, θα πρέπει η νέα πολιτική να εξαλείφει τους κινδύνους πριν αυτοί αποτελέσουν πραγματικούς κινδύνους.³⁴⁵ Το NATO αναλαμβάνει ενεργό ρόλο στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Ενεργοποιεί, για πρώτη φορά, τη ρήτρα συλλογικής ασφάλειας και θεωρεί τις συγκεκριμένες επιθέσεις ως επιθέσεις εναντίον όλων των μελών του. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ στηρίζει, επίσης, τις ΗΠΑ

³⁴² Ο ιδεαλισμός είναι φιλοσοφική θεωρία που υποστηρίζει πως ο υλικός κόσμος υπάρχει μόνο ως ιδέα, χάρη στη νόηση. Οι έννοιες και οι ιδέες αποτελούν την πραγματικότητα. Ο ιδεαλισμός επίσης, μπορεί να ειπωθεί ως αναζήτηση του ιδεώδους, του ιδανικού. Εδώ, με τον όρο «μυθικό ιδεαλισμό», εννοούμε την ερμηνεία των επεκτατικών πολιτικών (του πολέμου) ως μέρος μιας «ευγενούς αποστολής εκπολιτισμού».

³⁴³ Βλ. Kramer, 2010: 125-126.

³⁴⁴ Σωτηρόπουλος, Χουλιάρας, Σκλιάς & Ρούσσος, 2005: 315.

³⁴⁵ *BBC Greek*, 21 Σεπτεμβρίου 2002a.

με ψηφίσματα και αποστολές ειρήνευσης/ανθρωπιστικής βοήθειας μέσω εξειδικευμένων οργανώσεων.³⁴⁶ Σημαντική θέση στις σύγχρονες πολεμικές επιχειρήσεις κατέχουν οι νέες τεχνολογίες, καθώς η «εκβιομηχάνιση του πολέμου» φτάνει στο απόγειό της συνδυάζοντας τη βιομηχανική καινοτομία και οργάνωση με τη στρατιωτική ισχύ.³⁴⁷ Τέλος, ο ιδιωτικός τομέας εισάγεται δυναμικά στο πεδίο μάχης παρέχοντας υπηρεσίες ασφαλείας, στρατούς αλλά και «συμβουλευτικές διαχείρισης συγκρούσεων» (“*conflict consultancy*”).³⁴⁸

2.1. Προληπτικός πόλεμος/ “Preventive War”

Τον Σεπτέμβριο του 2002, κατά τον οποίο εκδίδεται το νέο NSS, παρουσιάζεται από την αμερικανική κυβέρνηση μια ανανεωμένη αντίληψη για τα περιφερειακά προβλήματα ασφαλείας. Η Μέση Ανατολή, πλέον, αποτελεί την κυρίαρχη πηγή ασύμμετρων διενέξεων που διαταράσσουν το διεθνές σύστημα παγκοσμιοποίησης και, επομένως, θέτουν σε κίνδυνο τον κεντρικό πυρήνα του, τις ΗΠΑ, και τον αναπτυγμένο κόσμο, γενικότερα.³⁴⁹ Οι κίνδυνοι, προειδοποιεί ο αμερικανός πρόεδρος, μπορεί να αποβούν μοιραίοι: *«απειλούμαστε λιγότερο από στρατούς και στόλους απ’ ότι από καταστροφικές τεχνολογίες που θα πέσουν στα χέρια των λίγων πικραμένων»*³⁵⁰.

Το νέο στρατηγικό δόγμα που τίθεται στο επίκεντρο της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ, είναι ο *«προληπτικός πόλεμος»*. Η πρόληψη, ή η προληπτική άμυνα, συνίσταται στην ικανότητα ενός κράτους να εντοπίσει, να προβλέψει, μια θανάσιμη μελλοντική απειλή που προέρχεται από το εξωτερικό περιβάλλον. Στόχος είναι η

³⁴⁶ Κουτσούκης, 2008: 8.

³⁴⁷ Giddens, 2014: 39.

³⁴⁸ Ruggiero, 2010: 103.

³⁴⁹ Τσεκούρα, 2011: 11.

³⁵⁰ Joseph & Nye, 2003.

παρεμπόδιση υλοποίησης αυτής της απειλής, με στρατιωτικά μέσα.³⁵¹ Πρόκειται, με άλλα λόγια, για μια παγκόσμια «σταυροφορία» που λαμβάνει τα χαρακτηριστικά³⁵²:

- Της άσκησης μονομερούς πολιτικής. Οι ΗΠΑ έχουν το δικαίωμα διεξαγωγής προληπτικού πολέμου χρησιμοποιώντας τη στρατιωτική τους υπεροχή για να εξαλείψουν κάθε πιθανή απειλή.
- Προληπτικής δράσης, υποβαθμίζοντας τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου. Το άρθρο 2 (§4) του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ απαγορεύει στα μέλη του «την απειλή ή χρήση βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους»³⁵³. Ωστόσο, είναι το άρθρο 51³⁵⁴ περί «φυσικού» δικαιώματος ατομικής ή συλλογικής άμυνας σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης που καθιστά λεπτή τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ νόμιμης και παράνομης στρατιωτικής δύναμης.³⁵⁵
- Μεροληπτικού καθορισμού κρατών που υποστηρίζουν την τρομοκρατία. Το 2003, ο Bush προκειμένου να στηρίξει μια προαποφασισμένη ενέργεια, συνέδεσε την Al Qaeda με την κυβέρνηση της Βαγδάτης, οδηγώντας πολλούς πολίτες να συνάγουν το συμπέρασμα πως ο Saddam Hussein υπήρξε ένας από τους υπευθύνους της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Ως εκ τούτου, η χρήση βίας πρέπει να κατευθύνεται και προς εκείνους που υποθάλπουν τους τρομοκράτες.
- Εκβιαστικής στρατολόγησης συμμάχων. Ζητήθηκε από κάθε χώρα όχι μόνο η καταδίκη των πράξεων της Al Qaeda, αλλά και η αναγνώριση των ΗΠΑ ως δύναμης άνευ περιορισμών.

³⁵¹ Gray, 2007: 11.

³⁵² Τσεκούρα, 2011: 12-13.

³⁵³ Charter of The United Nations and Statute of The International Court of Justice, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>, σελ.3.

³⁵⁴ Βλ. Το ίδιο: 10-11.

³⁵⁵ Wikipedia. *Preemptive War*.

Συχνά, υπάρχει σύγχυση μεταξύ των όρων «προληπτικός πόλεμος» (“preventive war”) και «πόλεμος παρεμπόδισης» (“preemptive war”). Ο δεύτερος, είναι ένας πόλεμος που επιχειρεί να αποκρούσει ή/και να νικήσει μια άμεσα ορατή απειλή ή να κερδίσει το στρατηγικό πλεονέκτημα σε μια επικείμενη (και αναπόφευκτη) επίθεση, πριν αυτή υλοποιηθεί. Αυτός που απειλείται αναλαμβάνει μεν να επιτεθεί πρώτος, εντούτοις, η απόφαση για πόλεμο έχει ληφθεί από τον εχθρό. Ο προληπτικός πόλεμος διαφέρει από τον πόλεμο παρεμπόδισης ως προς τον προγραμματισμό και το κίνητρό του. Είναι ένας πόλεμος που έγκειται στη διακριτική ευχέρεια του επιτιθέμενου, ενώ προκαταβάλλει την αποτυχία οιασδήποτε άλλης πολιτικής. Αντίθετα, στον πόλεμο παρεμπόδισης ο απειλούμενος δεν έχει άλλη επιλογή από το να δράσει γρήγορα- δεν υπάρχουν άλλα μέσα.³⁵⁶

Έστω ότι υπάρχει μια διαμάχη μεταξύ των χωρών Α και Β. Σε περίπτωση που η χώρα Β ενδυναμώνεται, η Α μπορεί να κάνει πόλεμο για να αποτρέψει την επικείμενη εξισορρόπηση. Κατά τον Lawrence Freedman, ο πόλεμος αποκαλείται παρεμπόδισης όταν οι στόχοι της χώρας Α είναι α) να παραμείνει η Β στρατιωτικά κατώτερή της και β) να ανατρέψει το καθεστώς της Β ώστε να μη συνιστά πλέον απειλή.³⁵⁷ Σύμφωνα με το δόγμα Bush, οι στόχοι της αμερικανικής κυβέρνησης είναι να αποτρέψει τα πιο επικίνδυνα καθεστώτα στον κόσμο να αποκτήσουν τα πλέον επικίνδυνα όπλα στον κόσμο. Ο Saddam Hussein υποδείχθηκε ως ο νούμερο ένα ύποπτος για κατοχή ΟΜΚ, τα οποία θα μπορούσε να διαθέσει σε τρομοκράτες.³⁵⁸ Άρα, το αμερικανικό έθνος βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο και οφείλει να δράσει για να τον ανατρέψει. Ο πόλεμος παρεμπόδισης χρησιμοποιήθηκε από την αμερικανική κυβέρνηση για να νομιμοποιήσει την εισβολή στο Ιράκ. Ωστόσο, δεν υπήρξε κάποια

³⁵⁶ Gray, 2007: v-vii.

³⁵⁷ *The Washington Quarterly*, 2003: 106. Όπως αναφέρεται στο Κουτσούκης, 2008: 10.

³⁵⁸ Gray, 2007: 30.

απτή απόδειξη για τη σύνδεση της ιρακινής κυβέρνησης με την Al Qaeda και βεβαίως, εκ των υστέρων, οι υποψίες για κατοχή ΟΜΚ αποδείχθηκαν λανθασμένες.

Το επονομαζόμενο δόγμα Bush, ηθελημένα ή μη, καταχράστηκε την έννοια του πολέμου παρεμπόδισης. Εξάλλου, η διεξαγωγή πολέμου παρεμπόδισης διαθέτει λιγότερο στίγμα από τον προληπτικό πόλεμο, ο οποίος, ταυτιζόμενος με την επιδρομή κρίνεται, τόσο ηθικά όσο και νομικά, απαράδεκτος.³⁵⁹ Στο βαθμό, λοιπόν, που η εισβολή στο Ιράκ έλαβε τη μορφή ενός επιθετικού πολέμου με προληπτικούς στόχους (αποτροπή χρήσης ΟΜΚ), εντάσσεται στην κατηγορία του προληπτικού πολέμου. Απ' την άλλη, όμως, οι ΗΠΑ υπήρξαν εκ των πραγμάτων θύματα επίθεσης· ούτε επέκειτο κάποια βίαιη ενέργεια ούτε την προέβλεπαν. Επρόκειτο για μια κατασταλτική αντιμετώπιση και μια πράξη αντιποίνων ενάντια στους ιθύνοντες της επίθεσης. Ως εκ τούτου, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι δεν εμπίπτει σε καμία από τις αναλυθείσες έννοιες.³⁶⁰

2.1.1 Ανθρωπιστική επέμβαση/ “Humanitarian Intervention”

Αφ' ης στιγμής υιοθετήθηκε ένα επιθετικό και παρεμβατικό μοντέλο επίλυσης διαφορών, όπως είναι ο προληπτικός πόλεμος που περιγράψαμε παραπάνω, δευτερεύοντες στόχοι που σχετίζονται με τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τέθηκαν προς επίτευξη. Ο Saddam Hussein είχε κατηγορηθεί πολλάκις για παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η επέμβαση τρίτου κράτους, ωστόσο, για την ανακούφιση του Ιρακινού λαού, θα θεωρείτο παρέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα του Ιράκ και αμφισβήτηση της κρατικής του κυριαρχίας. Η σύνδεση του Saddam με τους τρομοκράτες, επέτρεψαν την έναρξη διαδικασιών ανατροπής του. Παράλληλα με την αποστολή στρατευμάτων στο Ιράκ για την τιμώρηση των

³⁵⁹ Wikipedia. *Preemptive War*.

³⁶⁰ Κουτσούκης, 2008: 10-11.

υπευθύνων της 11/9, παρασχέθηκε, από τις ΗΠΑ, άλλα κράτη και διεθνείς οργανισμούς, ανθρωπιστική βοήθεια στο λαό μέσω ανθρωπιστικών επεμβάσεων. Οι επεμβάσεις που επικαλούνται την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών αποκαλούνται ανθρωπιστικές διεθνείς επεμβάσεις. Είναι ένα είδος πολέμου που, κατά τους υποστηρικτές του, διεξάγεται για ανιδιοτελείς, ανθρωπιστικούς λόγους.³⁶¹

Δεν υπάρχει κοινά αποδεκτός ορισμός της ανθρωπιστικής επέμβασης: το εκάστοτε πεδίο ανάλυσης (π.χ. Δίκαιο, ηθική (“ethics”), πολιτική) επηρεάζει τον ορισμό που επιλέγεται. Αυτό που αποτελεί, συνήθως, σημείο προστριβής είναι το πού φτάνουν τα όριά της. Περιορίζεται στις περιπτώσεις όπου απουσιάζει η συναίνεση του κράτους που δέχεται την ανθρωπιστική επέμβαση; ή στην επιβολή κυρώσεων; ή μήπως στις περιπτώσεις όπου υφίσταται προηγούμενη εξουσιοδότηση από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ;³⁶²

Σύμφωνα με τον Holzgrefe (2003), ανθρωπιστική επέμβαση είναι:

*«η απειλή ή η χρήση βίας εντός των συνόρων ενός κράτους από ένα άλλο κράτος (ή μία ομάδα κρατών), η οποία στόχο έχει την πρόληψη ή τον τερματισμό εκτεταμένων και σοβαρών παραβιάσεων των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίες τελούνται εις βάρος ατόμων άλλων από τους υπηκόους του επεμβαίνοντος, χωρίς την άδεια του κράτους μέσα στην εδαφική περιοχή του οποίου εφαρμόζεται η άσκηση στρατιωτικής βίας»*³⁶³

³⁶¹ Mises Institute. *Austrian Economics, Freedom and Peace*, 4 Απριλίου 2011.

³⁶² Welsh, 2004: 3.

³⁶³ Holzgrefe, 2003: 18.

Για τον MacFarlane (2002), «*Η επέμβαση αφορά την, κατά κάποιο τρόπο, εξαναγκαστική προσπάθεια για την αλλαγή της εσωτερικής πολιτικής ισορροπίας ενός άλλου κράτους*»³⁶⁴.

Παρά την πληθώρα ορισμών, υπάρχει μια γενική συναίνεση ως προς 3 βασικά χαρακτηριστικά που συγκροτούν την ανθρωπιστική επέμβαση:³⁶⁵

1. Η ανθρωπιστική επέμβαση περιλαμβάνει τη χρήση (ή απειλή χρήσης) στρατιωτικών δυνάμεων.
2. Συνεπάγεται παρέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις ενός κυρίαρχου κράτους που δεν έχει προβεί σε επιθετική ενέργεια εναντίον άλλου κράτους.
3. Η παρέμβαση αυτή δεν έχει σκοπό να βλάψει τα στρατηγικά συμφέροντα του κράτους, αλλά έχει κίνητρο ανιδιοτελείς, ανθρωπιστικούς στόχους.

Το ζήτημα της ανθρωπιστικής επέμβασης, ιδιαίτερα μετά την επέμβαση του NATO στο Κόσσοβο το 1999, είναι ένα αμφιλεγόμενο θέμα συζήτησης, καθώς δημιουργεί ένταση μεταξύ της αρχής της κρατικής κυριαρχίας³⁶⁶ και των διεθνών κανόνων που σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη χρήση βίας. Εγείρονται σοβαρά θέματα νομιμότητας, ηθικής αλλά και καταλληλότητας της χρήσης βίας ως απάντηση στις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Άλλα ερωτήματα που ανακύπτουν είναι το πότε πρέπει να εφαρμόζεται η ανθρωπιστική επέμβαση, από ποιόν και σε ποιές περιπτώσεις κρίνεται αποτελεσματική.³⁶⁷

Το 2000, ο Kofi Annan, μετά την αποτυχία της διεθνούς κοινότητας να αντιδράσει στη γενοκτονία της Ρουάντα το 1994 και τη σφαγή στη Σρεμπρένιτσα το

³⁶⁴ MacFarlane, 2002, σύμφωνα με Μαυρίδης, 2014: 230.

³⁶⁵ Kanter, 2000: 3-5.

³⁶⁶ Η αρχή της κρατικής κυριαρχίας συνιστά πυλώνα του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών και του διεθνούς δικαίου. Στο άρθρο 2 (§7) του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ αναφέρεται ότι «*Τίποτα απ' όσα περιέχονται στον παρόντα Χάρτη δεν εξουσιοδοτεί τα Ηνωμένα Έθνη να επεμβαίνουν σε ζητήματα που άπτονται στην εσωτερική δικαιοδοσία οποιουδήποτε κράτους*». Βλ. Charter of The United Nations and Statute of The International Court of Justice, 1945, όπ. παραπ. σελ. 3.

³⁶⁷ Βλ. Tharoor & Daws, 2001: 21-30.

1995, επιχείρησε να επαναπροσδιορίσει το ρόλο του ΟΗΕ στον 21^ο αιώνα. Στην αναφορά του με τίτλο “We the Peoples” αναφέρει σχετικά:

*«εάν η ανθρωπιστική επέμβαση είναι, πράγματι, μια απαράδεκτη επίθεση κατά της κυριαρχίας, πώς θα πρέπει να απαντήσουμε [...] στις κατάφωρες και συστηματικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που προσβάλλουν κάθε ηθική επιταγή της κοινής μας ανθρωπότητας;»*³⁶⁸

Την ίδια χρονιά, η καναδική κυβέρνηση και διάφοροι άλλοι παράγοντες ανακοίνωσαν την ίδρυση της Διεθνούς Επιτροπής για την Επέμβαση και την Κρατική Κυριαρχία (ICISS) προκειμένου να οριοθετήσουν την ευθύνη της διεθνούς κοινότητας, ώστε να δρα στις πιο σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σεβόμενη, ταυτόχρονα, την κρατική κυριαρχία.³⁶⁹

Δημιουργείται, λοιπόν, μια αντίληψη πως πρόκειται για μια «θετική ανάμειξη και νόμιμο ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας προς την ασφάλεια δικαίου και προσώπων»³⁷⁰, η δε παράλειψη επέμβασης, θεωρείται έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Να τονίσουμε εδώ, ότι δε θα πρέπει να συγχέεται η ανθρωπιστική επέμβαση με την ανθρωπιστική βοήθεια, αν και συνδέονται όταν οι περιστάσεις το απαιτούν. Η πρώτη διαφέρει από τη δεύτερη ως προς τον εξαναγκασμό βίας. Η ανθρωπιστική βοήθεια μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως διπλωματική ενέργεια. Η αποστολή ενόπλων σωμάτων έχει σκοπό να τερματίσει μια άμεση ανθρωπιστική ανάγκη και, βεβαίως, να εξασφαλίσει την έλευση της ανθρωπιστικής βοήθειας, συνάμα με την αποκατάσταση της ασφάλειας.³⁷¹

Η ICISS, το 2001, παρουσίασε την έκθεση με τίτλο “The Responsibility to Protect” (R2P), μετασχηματίζοντας την έννοια της κρατικής κυριαρχίας. Η έκθεση

³⁶⁸ Annan, 2000: 48.

³⁶⁹ Bajoria & McMahon, 2013.

³⁷⁰ Μαυρίδης, 2014: 231.

³⁷¹ Βουζα, 2008: 64.

σημειώνει πως η κυριαρχία, εκτός των δικαιωμάτων, συνεπάγεται και υποχρεώσεις, ειδικά όσον αφορά την προστασία των πολιτών από σημαντικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σε περίπτωση που κάποιο κράτος είναι «ανίκανο ή απρόθυμο» να το κάνει, τότε η ευθύνη μετατίθεται στη διεθνή κοινότητα και η αρχή της μη παρέμβασης δίνει τη θέση της στην ευθύνη για προστασία. Φυσικά, η στρατιωτική επέμβαση δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται αλόγιστα, αφού συνιστά «εξαιρετικό και έκτακτο» μέτρο.³⁷²

Σε όλη τη διάρκεια του '90, οι ΗΠΑ κατείχαν ηγετικό ρόλο στις διεθνείς σχέσεις, διατηρώντας στρατιωτικές βάσεις ανά τον κόσμο και παρεμβαίνοντας με στρατιωτικές δυνάμεις (Σομαλία, Βοσνία, Αϊτή, Κοσσυφοπέδιο). Η 11^η Σεπτεμβρίου ήρθε να ενισχύσει αυτόν τον ρόλο, εντάσσοντας τη χρήση στρατιωτικών δυνάμεων στη ρουτίνα των διεθνών σχέσεων, γεγονός που υποστηρίχθηκε από την πλειοψηφία του πολιτικού κόσμου. Μεγάλος αριθμός διαμορφωτών της κοινής γνώμης προς την αριστερά τάχθηκε υπέρ της εισβολής στο Ιράκ το 2003, πιστεύοντας ότι θα παύσουν οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τον «αιμοσταγή» δικτάτορα Saddam Hussein, που διαρκούσαν επί δεκαετίες. Ο Obama υπερασπίστηκε την παρέμβαση στη Λιβύη το 2011, η οποία ήταν και η πρώτη επιχείρηση που εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, αξιοποιώντας το δόγμα R2P.³⁷³

Η δράση των δικτύων της ισλαμικής τρομοκρατίας έχει κάνει και τους ευρωπαίους ηγέτες, όπου πολλοί βρίσκονται υπό την ευθύνη διαχείρισης ενός μεγάλου αριθμού προσφύγων από τις εμπόλεμες περιοχές, να εμπλέκονται στρατιωτικά στα εσωτερικά ζητήματα τρίτων κρατών. Ο βρετανός πρωθυπουργός έχει δηλώσει:

³⁷² Wikipedia. *Responsibility to protect*. 2015.

³⁷³ Valentino, 2011.

«Θα κάνουμε ό,τι μπορούμε ως ηθικό και ανθρωπιστικό έθνος, δεχόμενοι ανθρώπους και ξοδεύοντας χρήματα για βοήθεια στους πρόσφυγες και τους καταυλισμούς τους [...] Ο Άσαντ πρέπει να φύγει, το ISIL πρέπει να φύγει και κάτι τέτοιο δε θα απαιτήσει απλώς το ξόδεμα χρημάτων, τη βοήθεια ή τη διπλωματία – κατά περίπτωση θα απαιτήσει σκληρή στρατιωτική ισχύ»³⁷⁴.

Ανάλογα, ο Γάλλος πρόεδρος, Francois Hollande, ανακοίνωσε την έναρξη πτήσεων της γαλλικής αεροπορίας με σκοπό τον βομβαρδισμό του ISIS, συμπληρώνοντας, παράλληλα, πως «η κυβέρνηση θα συνεχίσει να δουλεύει για μια πολιτική μετάβαση που θα απομονώνει τον πρόεδρο της Συρίας»³⁷⁵.

Μέσα σ' αυτό το γενικευμένο κλίμα φοβίας που καλλιεργείται, το κοινό καταλήγει να είναι πιο δεκτικό στα σενάρια στρατιωτικών επεμβάσεων. Σύμφωνα με δημοσίευμα βρετανικής εφημερίδας, το 52% των πολιτών προέκριναν τον βομβαρδισμό της Συρίας.³⁷⁶ Άρα, λοιπόν, το κοινό δείχνει να έχει μια μεγαλύτερη αίσθηση ευαλωτότητας σε σχέση με την εθνική ασφάλεια, καθώς η σύγχρονη διεθνής τρομοκρατία αποδεικνύεται ότι είναι πιο διαδεδομένη, ικανότερη να επηρεάσει τα αναπτυγμένα έθνη, τεχνολογικά εξελιγμένα και πιο αδίστακτη. Σ' αυτό το πλαίσιο, απαντάται μια Αμερική που γίνεται απρόθυμα μέρος ενός ενίοτε εχθρικού και τρομακτικού κόσμου, τον οποίο καλείται να απαλλάξει από τα δεινά του.³⁷⁷

2.2. Η μεταμοντέρνα διάσταση του πολέμου: Τεχνολογία και Ιδιωτικοί Στρατοί

Η τεχνολογία κατέχει σημαντική θέση στον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας», γενικότερα. Από τα κλειστά κυκλώματα επιτήρησης σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους έως την καθιέρωση συστημάτων πληροφοριών, η τεχνολογία αξιοποιείται σε κάθε στάδιο καταπολέμησης της τρομοκρατίας.

³⁷⁴ *Avant Garde*, 15 Σεπτεμβρίου 2015.

³⁷⁵ Το ίδιο.

³⁷⁶ Το ίδιο.

³⁷⁷ Minear, 2002: 4-5.

Όσον αφορά την πολεμική τεχνολογία, αυτή γνώρισε τεράστια ώθηση στα χρόνια του 2^{ου} ΠΠ, χάρη στη συμβολή της επιστήμης. Έκτοτε, αλλάζει ριζικά η σχέση επιστήμης-τεχνολογίας-πολεμικής βιομηχανίας, μετασχηματίζεται η δομή και η λειτουργία του στρατού, ενώ η πολεμική τεχνολογία προωθείται σε νέες κατευθύνσεις. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα αποτελούν η μαζικότητα των όπλων, η εξελιγμένη και λεπτολογική τακτική σχεδίαση. Μέσα σ' αυτό το πολεμοχαρές «παραλήρημα», δημιουργούνται οι μεγαλύτερες συμμαχίες στον κόσμο.³⁷⁸

Οι σύγχρονες εξελίξεις στην πολεμική τεχνολογία εκφράζονται μέσα από τον όρο *Revolution in Military Affairs* (RMA). Βεβαίως, δεν θα μπορούσε παρά να αποτελεί γέννημα των ΗΠΑ, οι οποίες επενδύουν χρόνο και χρήμα στην προηγμένη έρευνα και την ανάπτυξη των αμυντικών συστημάτων και αξιοποιούν στο έπακρο τις πολεμικές τους ικανότητες ως εργαλείο γεωπολιτικής επιρροής. Δεν πρέπει, όμως να θεωρηθεί ότι η RMA είναι αποτέλεσμα μονάχα τεχνολογικών εξελίξεων. Η ουσία της συνοψίζεται άριστα στη φράση του Clausewitz, στο «*Περί Πολέμου*» : «ο πόλεμος είναι απλώς η συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα»³⁷⁹. Σκοπός, λοιπόν, της RMA είναι η αποκατάσταση της σχέσης του πολέμου με την πολιτική. Αυτό σημαίνει πως ο πόλεμος δεν λειτουργεί ως αυτοσκοπός, αλλά ως μέσο για την επίτευξη πολιτικών στόχων, είναι ένα εργαλείο άσκησης πολιτικής.³⁸⁰

Τα αίτια δημιουργίας της RMA θα πρέπει να αναζητηθούν στο πολιτισμικό και πολιτικό πλαίσιο της περιόδου που ακολούθησε μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Έως τον 2^ο ΠΠ και για μεγάλο μέρος του Ψυχρού Πολέμου, η μοναδική λειτουργία του πολεμικού εργαλείου κατέληξε να είναι η απόλυτη νίκη, η οποία μεταφραζόταν σε απόλυτη συντριβή του εχθρού. Ωστόσο, η ποσοτική υστέρηση των αμερικανικών

³⁷⁸ Πατέλης, 2003: 19-28.

³⁷⁹ Clausewitz, 1976: 87.

³⁸⁰ Γρίβας, 2003: 26, 29.

ενόπλων δυνάμεων σε σχέση με τις αντίστοιχες σοβιετικές, ανάγκασαν τους Αμερικανούς να αυξήσουν με «ασύμμετρο» τρόπο το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεών τους, ενισχύοντας την κινητικότητά τους και την ικανότητα να προσβάλλουν στόχους σε μεγάλες αποστάσεις. Η αποτελεσματικότητα αυτού του μοντέλου πολεμικής μεθοδολογίας, στηριζόταν στην επάρκεια *πληροφοριών*. Έτσι άρχισαν να τίθενται οι αρχές της RMA. Για το «ξέσπασμα», χρειάστηκε η μεταβολή των γεωπολιτικών συνθηκών. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ενώσεως επαναπροσδιόρισε το ρόλο των Ενόπλων Δυνάμεων σε εργαλείο επιβολής της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Το πολεμικό εργαλείο θα έπρεπε να καλύπτει τις ανάγκες του νέου «ασαφούς» και «πολυσύνθετου» διεθνούς συστήματος και, βέβαια, να είναι «φθηνότερο»³⁸¹ μιας και ο εχθρός δεν υπήρχε πια.³⁸²

Η μετάβαση από τον πολιτισμό του «Δεύτερου Κύματος» στον πολιτισμό του «Τρίτου Κύματος», κατά την ορολογία του Alvin Toffler, μετατοπίζει την έμφαση από τη «μάζα» στην «πληροφορία».³⁸³ Εφόσον ο πόλεμος αποτελεί προϊόν της εκάστοτε ιστορικής περιόδου, δεν θα μπορούσε παρά να λάβει τη μορφή ενός «πληροφοριοκεντρικού» πολέμου. Ο τελευταίος, συνίσταται στην άμεση προσβολή του εχθρού, χωρίς να αφήνονται περιθώρια αντίδρασης. Η επάρκεια πληροφοριών και η σωστή αξιοποίησή τους συγκροτούν τον πυρήνα της RMA. Σε περίπτωση, όμως, που αυτές λείπουν, τότε υποκαθίστανται από τη μάζα ή/και την κινητικότητα. Αν δεν γνωρίζουμε, δηλαδή, την ακριβή τοποθεσία του εχθρού, τότε επιτιθέμεθα στην γενικότερη περιοχή με καταιγισμό βλημάτων με την προοπτική να τον πετύχουμε,

³⁸¹ Το «κόστος του πολέμου» είναι σχετική έννοια που καθορίζεται από την εκάστοτε κοινωνία: μπορεί να αφορά τα χρήματα, τους στρατιώτες, τους εθνικούς πόρους, το έδαφος και οτιδήποτε άλλο προτίθεται να δαπανήσει για την εξυπηρέτηση των σκοπών του πολέμου. Βλ. Γρίβας, 2003: 28.

³⁸² Το ίδιο: 34-38.

³⁸³ Τόφλερ, 1994: 73. Όπως αναφέρεται στο ίδιο., ό.π.: 37.

σύμφωνα με τους νόμους των πιθανοτήτων.³⁸⁴ Αυτή η στρατηγική ακολουθείται κατά κόρον, σήμερα, για την εξουδετέρωση των τρομοκρατικών οργανώσεων.

Τα τηλεκατευθυνόμενα αεροσκάφη (RPA), γνωστά ως “Drones”, έχουν καταστεί βασικό εργαλείο των συνεχόμενων πολέμων από το Αφγανιστάν μέχρι τη Συρία. Χρησιμοποιήθηκαν, για πρώτη φορά, πριν από 14 χρόνια εναντίον της Al Qaeda. Οι ρωσικές δυνάμεις, μέσω αεροπορικών επιδρομών, έχουν εξουδετερώσει πάνω από 380 στόχους του ISIS από τις 30 Σεπτεμβρίου 2015, οπότε ξεκίνησε η στρατιωτική της επέμβαση στη Συρία.³⁸⁵ Συμβατικά όπλα, μετατρέπονται, με την τοποθέτηση ειδικών εξαρτημάτων πλοήγησης, σε «έξυπνα» όπλα που κατευθύνονται στους ακριβείς στόχους.³⁸⁶ Εντούτοις, προβληματισμοί περί ηθικής και νομιμότητας των απομακρυσμένων επιδρομών εξακολουθούν να βρίσκονται συνεχώς στο επίκεντρο έντονων διχογνωμιών.³⁸⁷

Πέραν από τις εξελίξεις στην επιστήμη και την τεχνολογία, μια άλλη αλλαγή που συντελέστηκε μετά τον 2^ο ΠΠ είναι η ενίσχυση του ρόλου των πολυεθνικών εταιρειών στις διεθνείς αγορές. Αυτό το γεγονός, είχε ως άμεση συνέπεια την υποβάθμιση του ρόλου του Κράτους, πρώτα και κύρια, στον οικονομικό τομέα. Αυτό, όμως που αξίζει να μελετήσουμε εδώ, είναι ο περιορισμός του κράτους από την αποκλειστική χρήση φυσικής βίας και εξασφάλισης της δημόσιας ασφάλειας, ως απόρροια της κυριαρχίας των πολυεθνικών.

Η ανάδυση του έθνους-κράτους και η σύναψη του κοινωνικού συμβολαίου με τους πολίτες εξυπηρετούσε διπλό σκοπό. Το κράτος δεν αναλάμβανε απλά και μόνο τον έλεγχο στη χρήση βίας, αλλά οδηγούσε και στην εξάλειψη του φαινομένου της άσκησης φυσικής βίας από ιδιώτες, χαρακτηριστικό γνώρισμα της μεσαιωνικής

³⁸⁴ Γρίβας, 2003: 38-39.

³⁸⁵ *Θέμα*, 16 Οκτωβρίου 2015.

³⁸⁶ *CNN politics*, 5 Ιουνίου 2015.

³⁸⁷ *The Daily Beast*, 10 Οκτωβρίου 2015.

περιόδου. Με τη Συνθήκη της Βεστφαλίας του 1648, προβλέπεται η διάλυση των στρατών του Μεσαίωνα και η από-ιδιωτικοποίηση της βίας. Το δικαίωμα της χρησιμοποίησης φυσικής βίας από το Κράτος και τους φορείς του, όπως και η παροχή εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας, συγκροτούν τη θεσμική ικανότητα και κυριαρχία του κράτους, μέσα σε ένα ορισμένο έδαφος. Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, ωστόσο, παρατηρείται μια μεγάλη αλλαγή –ίσως η μεγαλύτερη που έχει λάβει χώρα– στη διεθνή πολιτική οικονομία, κατά την Susan Strange.³⁸⁸ Η αλλαγή αφορά τη μετατόπιση του βάρους από την κρατική εξουσία στην εξουσία της αγοράς, που υπήρξε, μάλιστα, αποτέλεσμα κρατικών πολιτικών, «με την αιτιολογία των κοινωνικών αναγκών»³⁸⁹. Το κράτος δεν εγκαταλείπει την εξουσία του εξ ολοκλήρου· τη μοιράζεται με άλλους φορείς. *«Το κράτος υπάρχει υποτυπωδώς, χωρίς διάκριση των εξουσιών και ανεξάρτητη δικαιοσύνη, είναι προσωποπαγές, πελατειακό και έχει περιορισμένες δυνατότητες επιβολής και μεσολάβησης στις συγκρούσεις μεταξύ ομάδων συμφερόντων, υπηρετώντας μέσα από την απειλή και την άσκηση βίας διάφορες τοπικές ομάδες επιρροής»*³⁹⁰. Λαμβάνει το ρόλο του διαχειριστή/ρυθμιστή μέσα σε ένα πλαίσιο όπου κρατικοί και ιδιωτικοί δρώντες μπορούν, νόμιμα, να ασκήσουν βία.³⁹¹

Η ιδιωτικοποίηση της βίας μπορεί να εμφανιστεί με δύο τρόπους: *από κάτω προς τα πάνω* (bottom-up) και *από πάνω προς τα κάτω* (top-down). Εδώ, μας ενδιαφέρει η δεύτερη περίπτωση που αφορά τους ιδιωτικούς στρατούς, οι οποίοι σχηματίζονται ως αποτέλεσμα κυβερνητικής πολιτικής. Μισθώνονται, δηλαδή, από κυβερνήσεις για συμμετοχή ή απλή υποστήριξη στις εκάστοτε εχθροπραξίες.³⁹² Οι ιδιωτικοί στρατοί, αποτελούν την προέκταση των ιδιωτικών εταιρειών παροχής ασφαλείας. Όταν τα (δυτικά) κράτη αδυνατούν να αποστείλουν τον εθνικό τους

³⁸⁸ Strange, 1996: 43, σύμφωνα με Korbin, 1998: 271.

³⁸⁹ Strange, 1996: 90, σύμφωνα με Αγγελή, 2014: 24.

³⁹⁰ Βλ. Trotha, 1995: 130-144, σύμφωνα με Μαρκαντωνάτου, 2009: 263.

³⁹¹ Αγγελή, 2014: 26.

³⁹² Βλ. Wulf, 2007: 11.

στρατό σε στρατιωτικές επιχειρήσεις στο εξωτερικό (δεν θέλουν, δεν έχουν ή δεν μπορούν), τότε χρησιμοποιούνται οι ιδιωτικοί στρατοί. Η εισβολή στο Ιράκ αποτελεί εξέχον παράδειγμα διότι ανέδειξε αφενός, την ταχεία ανάπτυξη του συγκεκριμένου τομέα, αλλά και όλες του τις παθολογίες.³⁹³

Η όλη επιχείρηση σχεδιάστηκε και εκτελέστηκε τόσο γρήγορα, ώστε δε θα μπορούσε να προβλεφθεί η επομένη της εισβολής: μετά τα πρώτα στάδια υπήρξε έντονη βία και αστάθεια, που οι αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις δεν επαρκούσαν. Λόγω της μη διαθεσιμότητας επιπλέον προσωπικού (πολλοί στρατιώτες βρίσκονταν ήδη σε άλλες περιοχές όπως το Αφγανιστάν), αλλά και ενόψει των εκλογών του 2004 (περαιτέρω ανθρώπινες απώλειες μεταφράζονται σε πολιτικό κόστος), η αποστολή περισσότερων στρατιωτικών δυνάμεων ήταν αδύνατη. Αυτό το «κενό ασφαλείας» ήρθαν να καλύψουν οι Ιδιωτικές Στρατιωτικές Εταιρείες (ΙΣΕ).³⁹⁴

Οι ΙΣΕ είναι εμπορικές οντότητες που προσφέρουν ολοκληρωμένες στρατιωτικές υπηρεσίες. Διαθέτουν τα τυπικά χαρακτηριστικά συνηθισμένων επιχειρήσεων (δομή, οργάνωση, τμήμα διοίκησης, μάρκετινγκ, προσωπικού, κλπ.) και στο πελατολόγιό τους συγκαταλέγονται κυβερνήσεις και αρχηγοί κρατών. Το προσωπικό τους προέρχεται κατά βάση από τις τάξεις των ενόπλων δυνάμεων. Οι εταιρείες μπορεί να έχουν συμβουλευτικό χαρακτήρα σε θέματα ασφαλείας (Military Provider Firms) ή μπορεί να προσφέρουν στρατιωτική υποστήριξη, δηλαδή υπηρεσίες μάχης (Military Support Firms).³⁹⁵ Δύο εταιρείες, στις οποίες αξίζει να αναφερθούμε, είναι η Blackwater και η KBR.

Η *Blackwater Worldwide* ιδρύθηκε το 1997. Μετά από σειρά σκανδάλων που είδαν το φως της δημοσιότητας άλλαξε το όνομά της σε Xe Services, το 2009, και σε

³⁹³ Αγγελή, 2014: 26, 99.

³⁹⁴ Το ίδιο: 102-103.

³⁹⁵ Λιαρόπουλος, 2014:13, 15.

Academi, το 2011. Ένα μεγάλο μέρος των εργασιών της προέρχεται από κυβερνητικά συμβόλαια με τις ΗΠΑ για την παροχή παντός είδους εργασιών σε Ιράκ και Αφγανιστάν. Υπολογίζεται πως διαθέτει πάνω από 20.000 μισθοφόρους. Η Academi εξακολουθεί να παρέχει υπηρεσίες ασφαλείας στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση των ΗΠΑ. Το 2014, έγινε τμήμα, μαζί με άλλες εταιρείες ασφαλείας, του ομίλου Constellis Holdings, ως αποτέλεσμα εξαγοράς της.³⁹⁶

Η KBR (Kellogg Brown & Root) είναι μια τεχνική, προμηθευτική και κατασκευαστική εταιρεία, πρώην θυγατρική της Halliburton από το 1962 έως το 2007. Η εταιρεία είχε ενεργό δράση σε Κόσσοβο, Αφγανιστάν, Κούβα και Ιράκ. Στο Γκουαντάναμο, Taliban και φερόμενα ως μέλη της Al Qaeda κρατήθηκαν σε στρατιωτική φυλακή που κατασκευάστηκε από την εν λόγω εταιρεία με τις ανακρίσεις να πραγματοποιούνται από υπαλλήλους της. Το Γκουαντάναμο αποτελεί, πλέον, σύμβολο βάνανσης μεταχείρισης των κρατουμένων.³⁹⁷

Ο πόλεμος ιδιωτικοποιήθηκε, γεγονός που επιτείνει την ανάγκη καθορισμού των όρων διεξαγωγής του, προκειμένου να περιοριστούν οι δυνατότητες αυθαιρεσιών και παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

3. Στρατηγικές εξουδετέρωσης της δράσης των τρομοκρατικών οργανώσεων

3.1. Αποριζοσπαστικοποίηση μελών/ “Deradicalization”

Αρχικά, όταν μιλάμε για «ριζοσπαστικοποίηση» (“radicalization”) αναφερόμαστε, γενικά, στη «διαδικασία κατά την οποία ένα άτομο ή μια ομάδα υποστηρίζει δραστικά πολιτικά, κοινωνικά ή θρησκευτικά ιδανικά», ή προωθεί αντίστοιχες μεταρρυθμίσεις, «που α) απορρίπτουν ή υπονομεύουν την καθεστηκυία τάξη (status quo), β) απορρίπτουν ή υπονομεύουν σύγχρονες ιδέες και εκφράσεις της

³⁹⁶ *Radical Islam Monitor in Southeast Europe*, 12 Απριλίου 2014 και Βικιπαίδεια. Academi.

³⁹⁷ *On Alert*, 28 Φεβρουαρίου 2013.

ελευθερίας επιλογής»³⁹⁸. Οι ορισμοί της, φυσικά, ποικίλλουν ανάλογα τον μελετητή, τον οργανισμό ή το κράτος που αναφέρεται σ' αυτήν. Πρόκειται για μια «προβληματική έννοια», κατά τον Alex Schmid, εφόσον η έλλειψη μιας κυρίαρχης προσέγγισης εμποδίζει την επαρκή κατανόησή της.³⁹⁹

Αν και η ριζοσπαστικοποίηση μπορεί να είναι είτε βίαιη είτε μη βίαιη, οι κρατικές και ακαδημαϊκές προσεγγίσεις εστιάζουν κυρίως στη μετάφρασή της ως βίαιο εξτρεμισμό. Από τη δεκαετία του '70, γίνεται αναφορά στην έννοια της ριζοσπαστικοποίησης στη μελέτη του σχηματισμού βίαιων, παράνομων συνήθως, ομάδων. Από τη σκοπιά αυτή, δίνεται έμφαση στη διαδραστική (μεταξύ κοινωνικών κινημάτων-κράτους) και διαδικαστική δυναμική (σταδιακή κλιμάκωση) αυτών των σχηματισμών, όπως και στη χρήση φυσικής βίας. Σταδιακά, η ριζοσπαστικοποίηση εδραιώνεται στην έρευνα πάνω στην τρομοκρατία, ειδικότερα της ισλαμικής, όπου οι μελετητές ενδιαφέρθηκαν να εξηγήσουν πώς νεαροί μουσουλμάνοι, με δυτική κοινωνικοποίηση, εντάσσονται στους κόλπους ισλαμιστικών οργανώσεων.⁴⁰⁰

Το Βρετανικό Υπουργείο Εσωτερικών συσχετίζει ευθέως τη ριζοσπαστικοποίηση με την τρομοκρατία, ορίζοντας την πρώτη ως τη *«διαδικασία κατά την οποία τα άτομα καταλήγουν να υποστηρίζουν την τρομοκρατία και τον βίαιο εξτρεμισμό και, σε ορισμένες περιπτώσεις, τελικά εντάσσονται σε τρομοκρατικές οργανώσεις»*⁴⁰¹. Για τον Καναδά, την Ολλανδία και τη Δανία αποτελεί μια διαδικασία που θέτει σε κίνδυνο τη δημοκρατική τάξη και μπορεί να καταλήξει σε τρομοκρατική βία.⁴⁰²

Η διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης ακολουθεί διάφορες οδούς καταλήγοντας σε διαφορετικά αποτελέσματα και εκ διαμέτρου αντίθετους

³⁹⁸ Wikipedia. *Radicalization*.

³⁹⁹ Schmid, 2013: 6.

⁴⁰⁰ Della Porta, 2011: 6.

⁴⁰¹ Wikipedia. *Radicalization*.

⁴⁰² Το ίδιο.

ιδεολογικούς σκοπούς. Εντούτοις, υποστηρίζεται ότι μπορούν να βρεθούν ορισμένα κοινά πρότυπα που μετατρέπουν τις, πραγματικές και μη, απογοητεύσεις των ατόμων σε ακραία ιδεολογήματα και συμμετοχή σε δράσεις που θέτουν σε αμφισβήτηση την καθεστηκυία τάξη. Σύμφωνα με την Shira Fishman, ερευνήτρια της τρομοκρατίας, «η ριζοσπαστικοποίηση είναι μια δυναμική διαδικασία που διαφέρει σε κάθε άτομο, αλλά μοιράζεται ορισμένα βαθύτερα στοιχεία τα οποία μπορούν να εντοπιστούν»⁴⁰³.

Οι Clark McCauley & Sofia Moskalenko έχουν αναγνωρίσει κάποιες κοινωνιολογικές και ψυχοδυναμικές διαδικασίες ριζοσπαστικοποίησης σε ατομικό επίπεδο και επίπεδο ομάδας:⁴⁰⁴

Σε ατομικό επίπεδο, μπορούμε να αναφέρουμε ενδεικτικά την ατομική ριζοσπαστικοποίηση μέσω προσωπικής απογοήτευσης (*Personal grievance*). Αυτός ο μηχανισμός δίνει έμφαση στην εκδίκηση για κάποια πραγματική βλάβη, ή προσλαμβανόμενη από το άτομο ως τέτοια, που προήλθε από έναν εξωτερικό φορέα. Τυπικό παράδειγμα οι Τσετσένες Μαύρες Χήρες, οι οποίες, έχοντας χάσει μέλη των οικογενειών τους σε συγκρούσεις με τις ρωσικές αρχές, συμμετείχαν σε δεκάδες επιθέσεις αυτοκτονίας. Στην ατομική ριζοσπαστικοποίηση μέσω της απογοήτευσης μιας ομάδας (*Group grievance*), το υποκείμενο δρα εκ μέρους μιας ευρύτερης συλλογικότητας στην οποία ανήκει ή τρέφει συμπάθεια γι' αυτήν. Οι προσδιοριζόμενες ως απειλές από την παρουσία ξένων στρατευμάτων ευθύνονται εξίσου για ένα μεγάλο αριθμό επιθέσεων αυτοκτονίας και βομβιστικών επιθέσεων.

Σε επίπεδο ομάδας, η απομόνωση (*isolation*) που ισοδυναμεί με κοινωνικό θάνατο, προσωπική περιθωριοποίηση και έλλειψη πρόσβασης σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες, ενισχύει την επιρροή της ριζοσπαστικής σκέψης. Μουσουλμανικές κοινότητες, ως απομονωμένες μειονότητες στη Δύση λόγω γλωσσικών φραγμών,

⁴⁰³ Το ίδιο.

⁴⁰⁴ Αναλυτικά όλοι οι μηχανισμοί στο McCauley & Moskalenko, 2010: 82-91.

πολιτιστικών διαφορών και διακριτής μεταχείρισης, είναι ιδιαίτερα ευάλωτες σ' αυτή τη μορφή ριζοσπαστικοποίησης.

Στις μεθόδους μαζικής ριζοσπαστικοποίησης (mass radicalization) συγκαταλέγονται το Μίσος (*Hatred*) και το Μαρτύριο (*Martyrdom*). Στην πρώτη περίπτωση, ο εχθρός αντιμετωπίζεται ως «λιγότερο άνθρωπος», ενώ συχνά χρησιμοποιείται μανιχαϊστική ορολογία για το διαχωρισμό του κόσμου σε καλούς/κακούς, άξιους/ανάξιους, κ.ο.κ. Προσιδιάζει κυρίως σε ακροδεξιές ομάδες, ωστόσο και οργανώσεις όπως η RAF ή οι Weathermen έχουν χαρακτηρίσει τους αστυνομικούς και τους κυβερνητικούς εκπροσώπους «γουρούνια» (*“pigs”*) άξια θανάτου και απάνθρωπης μεταχείρισης. Στη δεύτερη περίπτωση, ένα άτομο είναι πρόθυμο να πεθάνει για έναν ανώτερο σκοπό. Η συμβολική αξία του μαρτυρίου διαφέρει από τον έναν πολιτισμό στον άλλο, οπωσδήποτε όμως η ανάγκη του μαρτυρίου και η ίδια η πράξη δηλώνουν την «απόλυτη αξία» στη ζωή του εκάστοτε ριζοσπάστη.⁴⁰⁵

Όπως, λοιπόν, «υπάρχουν διαδικασίες μέσω των οποίων ένα άτομο γίνεται εξτρεμιστής», έτσι υφίστανται και οι αντίστοιχες διαδικασίες μέσω των οποίων ο τελευταίος «αποκηρύσσει τη βία, εγκαταλείπει την ομάδα ή το κίνημα ή, ακόμη, απορρίπτει μια ριζοσπαστική κοσμοθεωρία»⁴⁰⁶. Με αυτή την παρατήρηση ξεκινούν ο Angel Rabasa και οι συνάδελφοί του την έκθεσή τους, η οποία πραγματεύεται το ζήτημα της αποριζοσπαστικοποίησης των Ισλαμιστών εξτρεμιστών.

Ο John Horgan, ορίζει ως αποριζοσπαστικοποίηση (*deradicalization*) την «κοινωνική και ψυχολογική διαδικασία σύμφωνα με την οποία η δέσμευση και η συμμετοχή ενός ατόμου στη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση μειώνεται στο σημείο όπου δεν

⁴⁰⁵ Wikipedia. *Radicalization*,

⁴⁰⁶ Rabasa, Prettyjohn, Ghez & Boucek, 2010: iii.

υπάρχει πλέον ρίσκο συμμετοχής και εμπλοκής σε βίαιη δραστηριότητα»⁴⁰⁷. Οι μελετητές αδυνατούν εξίσου να συμφωνήσουν σε έναν ακριβή ορισμό, η βασική ιδέα, όμως, είναι πως τα άτομα μπορούν να αλλάξουν τη συμπεριφορά τους και να εγκαταλείψουν την τρομοκρατία. Με άλλα λόγια, επιχειρείται η αντιστροφή της ιδεολογίας που νομιμοποιεί τη χρήση βίαιων μεθόδων για την επίτευξη πολιτικών σκοπών, με την παράλληλη αποδοχή σταδιακών κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών αλλαγών μέσα σε ένα πλουραλιστικό πλαίσιο.⁴⁰⁸ Ωστόσο, η αποριζοσπαστικοποίηση δεν είναι απλώς η αντίθετη όψη της ριζοσπαστικοποίησης· πρόκειται για δύο διαδικασίες με διακριτά χαρακτηριστικά.⁴⁰⁹ Η αποριζοσπαστικοποίηση μπορεί να γίνει αντιληπτή ως κυβερνητική ή μη κυβερνητική πρωτοβουλία. Στην έκθεση στην οποία αναφερθήκαμε αμέσως παραπάνω, μπορεί να βρει κάποιος αναλυτικά στοιχεία για προγράμματα αποριζοσπαστικοποίησης που έχουν πραγματοποιηθεί παγκοσμίως.⁴¹⁰

Υπάρχουν δύο κυρίαρχοι τύποι προγραμμάτων: τα προγράμματα ατομικής ιδεολογικής αποριζοσπαστικοποίησης (*Individual Ideological Deradicalization*) και τα προγράμματα συλλογικής αποριζοσπαστικοποίησης (*Collective Deradicalization*). Τα πρώτα περιλαμβάνουν ψυχολογική, ιδεολογική και θρησκευτική συμβουλευτική, ενώ τα δεύτερα πολιτικές διαπραγματεύσεις, κατάπαυση του πυρός, παροπλισμό των όπλων, κ.ο.κ.

Τα προγράμματα ιδεολογικής αποριζοσπαστικοποίησης χρησιμοποιούνται ευρέως στη Σαουδική Αραβία και σε δυτικές χώρες, ειδικότερα σε φυλακισμένους, αλλά όχι μόνο. Στη Μεγάλη Βρετανία, δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στο να ενστερνιστούν οι Μουσουλμάνοι τις «βρετανικές αξίες» ή, γενικότερα, τις δυτικές

⁴⁰⁷ Όπως αναφέρεται στο Bakker, 2015b.

⁴⁰⁸ *The Washington Post*, 18 February 2015.

⁴⁰⁹ Rabasa, Prettyjohn, Ghez & Boucek, 2010.

⁴¹⁰ Βλ. Το ίδιο: 45-156.

αξίες στην προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η εγχώρια τρομοκρατία (“*homegrown*” *terror*). Πιο συγκεκριμένα, η κυβέρνηση Cameron έχει προτείνει για όσους βρετανούς πολίτες βρίσκονται στις λίστες παρακολούθησης, γνωστές ως TPIMs (Terrorism Prevention and Investigation Measures), να παρακολουθούν υποχρεωτικά προγράμματα αποριζοσπαστικοποίησης.⁴¹¹

Το σκανδιναβικό παράδειγμα στην οργάνωση και λειτουργία προγραμμάτων αποριζοσπαστικοποίησης κρίνεται ως το πιο προσεγμένο και επιτυχημένο-απευθύνεται κατά βάση σε ακροδεξιούς εξτρεμιστές. Στη Νορβηγία και τη Σουηδία αναπτύχθηκε το επονομαζόμενο “exit-model”, που αποτελείται από 5 στάδια:⁴¹²

- *Κίνητρο* (motivation): στα άτομα που επιθυμούν να απεμπλακούν από την τρομοκρατία, παρέχονται συμβουλευτικές υπηρεσίες, όπως και επικοινωνία με «αποφοιτήσαντες» του προγράμματος.
- *Αποδέσμευση* (disengagement): κάποιος πήραν την τελική απόφαση να εγκαταλείψουν την τρομοκρατική οργάνωση. Κάθε άτομο διαθέτει τον δικό του σύμβουλο, διαθέσιμο ανά πάσα στιγμή, ενώ παρέχεται προσωπική υποστήριξη σε οικονομικά προβλήματα, εκτίμηση του κινδύνου, επαφή με κοινωνικές υπηρεσίες, την αστυνομία, κλπ.
- *Διευθέτηση* (settlement): η αποδέσμευση έχει ολοκληρωθεί. Το άτομο επιχειρεί τώρα να αναπτύξει «φυσιολογικούς» δεσμούς με την κοινωνία. Το πρόγραμμα διευκολύνει τη μετάβαση διοργανώνοντας δραστηριότητες για να επεκτείνουν το κοινωνικό τους δίκτυο (λ.χ. εξεύρεση εργασίας, ομαδικές συζητήσεις με άτομα εκτός προγράμματος).
- *Αναστοχασμός* (reflection): στο στάδιο αυτό ορισμένοι συμμετέχοντες συνειδητοποιούν την προηγούμενη δραστηριότητά τους. Κάποιοι αντιμετωπίζουν

⁴¹¹ *Vice News*, 5 September 2014.

⁴¹² Bjorgo, Donselaar & Grunenberg, 2009: 139-141.

προβλήματα άγχους, κατάθλιψης, ενώ άλλοι χρειάζονται βοήθεια για να ξεπεράσουν τις βίαιες παρορμήσεις τους ή την έλλειψη αυτοπεποίθησης.

- *Σταθεροποίηση* (stabilization): στο τελευταίο στάδιο, το άτομο έχει δημιουργήσει μια «φυσιολογική» ζωή, με εργασία, σπουδές ή οικογένεια. Το πρόγραμμα δεν εμπλέκεται ενεργά στη ζωή του, ωστόσο, ορισμένοι, υπό το φόβο του παρελθόντος, διατηρούν επαφή με τον σύμβουλό τους. Η ενεργός συμμετοχή του προγράμματος διαρκεί περίπου 6-12 εβδομάδες.

Πολλοί ακαδημαϊκοί έχουν τονίσει την έλλειψη εξειδίκευσης και έρευνας στο πεδίο της αποριζοσπαστικοποίησης.⁴¹³ Επίσης, έχουν υπογραμμίσει τη διαφορά μεταξύ αποριζοσπαστικοποίησης (*deradicalization*) και αποδέσμευσης (*disengagement*). Η διαφορά έγκειται στο ότι η πρώτη επιδιώκει την πλήρη μεταστροφή του τρόπου σκέψης, των συμπαθειών και των στάσεων του ατόμου, ενώ η δεύτερη, σε αντίθεση με την ιδεολογική αλλαγή, αναζητά αλλαγές στη συμπεριφορά του. Η πλειονότητα των προγραμμάτων στοχεύουν πρωτίστως στην αποδέσμευση των ατόμων από μια τρομοκρατική οργάνωση, παρά στην αποριζοσπαστικοποίησή τους- που αποτελεί και πιο οικονομικά αποδοτική μέθοδο.⁴¹⁴

Η επιτυχία τέτοιων προγραμμάτων τίθεται συχνά υπό αμφισβήτηση. Η περίπτωση της Σ. Αραβίας δείχνει πως πολλά από τα άτομα που συμμετέχουν σε προγράμματα αποριζοσπαστικοποίησης διατρέχουν κίνδυνο επανεμπλοκής σε βίαιες δραστηριότητες. Σύμφωνα με έρευνα του Institute for Strategic Dialogue, η οποία εξέτασε 30 περιπτωσιολογικές μελέτες από όλον τον κόσμο, κατέληξε στο συμπέρασμα πως, κάτω από ορισμένες συνθήκες, τα προγράμματα δύνανται να αποδώσουν. Ζωτικής σημασίας για την επιτυχία των προγραμμάτων είναι η

⁴¹³ Rabasa, Prettyjohn, Ghez & Boucek, 2010.

⁴¹⁴ Qazi, 2013: 2.

προσωπική δέσμευση των συμμετεχόντων. Επομένως, μπορούν πιο εύκολα να καταστούν αποδοτικά όταν έχουν εθελοντικό χαρακτήρα.⁴¹⁵

Τελικά, η αξιολόγηση των προγραμμάτων αποριζοσπαστικοποίησης καθίσταται προβληματική, καθώς δεν υπάρχει ένας ακριβής τρόπος να μετρηθεί η επιτυχία τους. Είναι δυνατόν, ωστόσο, να διακριθούν ορισμένες καλές πρακτικές.

Ως πιο επιτυχημένα προγράμματα κρίνονται εκείνα που συνδυάζουν τη συναισθηματική, την ιδεολογική και πραγματιστική (pragmatic) αποδέσμευση των μαχητών. Επίσης, αυτές οι προσεγγίσεις είναι τοπικά και πολιτιστικά προσδιορισμένες και εξετάζουν το περιβάλλον στο οποίο δρουν οι μαχητές. Κατ' αυτόν τον τρόπο, στοχεύουν στις διαδικασίες ή τις συνθήκες που παράγουν ή ευνοούν την αρχική ριζοσπαστικοποίηση.⁴¹⁶

3.2. «Αποκεφαλισμός» τρομοκρατικών ομάδων/ “Decapitation”

Με τον όρο «αποκεφαλισμός», εννοούμε τη σύλληψη ή τη δολοφονία του αρχηγού και των ανώτερων στελεχών μιας τρομοκρατικής οργάνωσης. *«Οι τακτικές αποκεφαλισμού... διακρίνονται μεταξύ των αντιτρομοκρατικών στρατηγικών πολλών κρατών, συμπεριλαμβανομένων του Ισραήλ και των ΗΠΑ»*⁴¹⁷. Αποτελεί ένα πιο δραστικό και συχνά βίαιο αντιτρομοκρατικό μέτρο που χρησιμοποιείται ευρέως σε ολόκληρο τον κόσμο εδώ και δεκαετίες.

Οι υποστηρικτές αυτού του μέτρου θεωρούν πως η επιτυχία μιας τρομοκρατικής οργάνωσης βασίζεται κυρίως σε μια χαρισματική ηγεσία. Η απομάκρυνση ή εξόντωση αυτής της ηγεσίας, επομένως, αποσταθεροποιεί και αποδυναμώνει την ομάδα, η οποία καταναλώνει χρόνο και ενέργεια σε έναν αγώνα

⁴¹⁵ Όπως αναφέρεται στο Bakker, 2015b.

⁴¹⁶ *Georgetown Journal of International Affairs*, 1 Φεβρουαρίου 2013.

⁴¹⁷ Price, 2012: 9.

διαδοχής, η οποία, μάλιστα, δεν είναι πάντοτε εφικτή διότι πολλές φορές πιστεύεται ότι τα υπόλοιπα μέλη υστερούν σε ικανότητες ή εμπειρία για να αναλάβουν ένα τέτοιο έργο. Πέραν των οργανωτικών ικανοτήτων, ο αρχηγός, ειδικά στις θρησκευτικού τύπου οργανώσεις, αναλαμβάνει τον κρίσιμο ρόλο να εξηγεί και να διαφυλάττει την ιδεολογία της ομάδας.⁴¹⁸

Ως ιστορικά παραδείγματα εφαρμογής της εν λόγω στρατηγικής μπορούμε να αναφέρουμε τη σύλληψη των ανώτερων στελεχών της RAF το 1972 στη Γερμανία, τη σύλληψη του αρχηγού της οργάνωσης Shining Path, Abimael Guzmán, το 1992 στο Περού και τη σύλληψη του Οτσαλάν το 1999 στην Κένυα.⁴¹⁹ Η χρήση της στρατηγικής του «αποκεφαλισμού», υπό τη μορφή προγραμμάτων στοχευμένων δολοφονιών, έχει επεκταθεί στις ΗΠΑ πολύ περισσότερο, δε, μετά την ανάληψη της προεδρίας από τον Barack Obama.⁴²⁰ Πρόσφατα, η Al Qaeda επιβεβαίωσε το θάνατο ανώτερου στελέχους από αμερικανικό βομβαρδισμό στην Υεμένη. Ο Λευκός Οίκος αξιολόγησε το γεγονός ως «μεγάλο χτύπημα εναντίον της Al Qaeda».⁴²¹ Εκτεταμένες αεροπορικές επιδρομές πραγματοποιούνται τον τελευταίο χρόνο και εναντίον του Ισλαμικού Κράτους.

Η υποτιθέμενη αποτελεσματικότητά της αξιοποιείται επαρκώς πολιτικά. Από τις δηλώσεις του τέως ισπανού πρωθυπουργού, Zapatero, για τη σύλληψη του αρχηγού της ETA (2008): «*Με αυτή τη σύλληψη... σήμερα [η ETA] είναι πιο αδύναμη*»⁴²² έως τις δηλώσεις του πρώην δημάρχου της Νέας Υόρκης, Giuliani, μετά το θάνατο του Osama bin Laden (2011): «*Ήταν ένα σύμβολο... Μακροπρόθεσμα είναι ένα πολύ μεγαλύτερο βήμα απ' όσο συνειδητοποιεί ο κόσμος*»⁴²³, φαίνεται πως οι

⁴¹⁸ Βλ. Bakker, 2015a.

⁴¹⁹ Το ίδιο.

⁴²⁰ Price, 2012: 10.

⁴²¹ Vice News, 16 Ιουνίου 2015.

⁴²² Όπως αναφέρεται στο Bakker, 2015a.

⁴²³ Το ίδιο.

πολιτικοί ηγέτες θεωρούν ότι η στρατηγική του «αποκεφαλισμού» επιφέρει ένα δριμύ πλήγμα στις οργανωτικές δομές των τρομοκρατικών ομάδων.

Για τον αν τελικά, και κατά πόσο, ο «αποκεφαλισμός» των τρομοκρατικών οργανώσεων είναι μια επιτυχής μέθοδος, τα ευρήματα των ερευνών δε συμφωνούν. Η Jenna Jordan παρουσίασε στο έργο της *“When Heads Roll: Assessing the Effectiveness of Leadership Decapitation”* (2009) τα αποτελέσματα μελέτης 298 περιπτώσεων «αποκεφαλισμού» τρομοκρατικών οργανώσεων για το διάστημα 1945-2004. Ως επιτυχία έλαβε υπόψη την αδράνεια της τρομοκρατικής οργάνωσης για τα αμέσως δύο επόμενα χρόνια που ακολούθησαν το γεγονός. Επίσης, στοιχεία που συνυπολογίζονται στην αξιολόγηση είναι η ηλικία της οργάνωσης, το μέγεθός της και η μορφή της. Με βάση τα παραπάνω, βρέθηκε πως οι νεοσύστατες και μικρότερες ομάδες αποσταθεροποιούνται πολύ πιο εύκολα. Όσον αφορά τον τύπο της οργάνωσης, οι θρησκευτικές ομάδες κρίνονται περισσότερο ανθεκτικές (το 96% συνέχισε τη δράση του). Απ’ την άλλη, οι εθνικιστικές/αυτονομιστικές οργανώσεις υφίστανται την μεγαλύτερη ζημία (με το 67% να συνεχίζει τη δράση του).⁴²⁴ Γενικά, η μέθοδος υπήρξε αποδοτική στο 17% των εξεταζόμενων περιπτώσεων. Σε σύγκριση, όμως, με τις οργανώσεις που δεν είχε υποστεί πλήγμα η ηγεσία τους, οι «αποκεφαλισμένες» ομάδες δεν έχουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά παρακμής.⁴²⁵

Παράλληλα, η Jordan σημείωσε ορισμένες ανεπιθύμητες παρενέργειες που μπορεί να προκύψουν μετά την κατάρρευση της ηγεσίας τους. Σ’ αυτές περιλαμβάνονται η ενδυνάμωση της συνοχής της ομάδας, η πιθανότητα αντίποινων καθώς και η ενίσχυση της συμπάθειας του κοινού προς την οργάνωση.⁴²⁶

⁴²⁴ Jordan, 2009: 734-745.

⁴²⁵ Το ίδιο: 745.

⁴²⁶ Το ίδιο: 755.

Η πιο πρόσφατη μελέτη του Brian Price παρουσιάζει μια ακριβώς αντίθετη οπτική. Ο ίδιος ισχυρίζεται πως ο «αποκεφαλισμός» των τρομοκρατικών οργανώσεων είναι αποτελεσματικός και πως μελέτες, όπως της Jordan, εξετάζουν μόνο τις βραχυπρόθεσμες συνέπειές του.⁴²⁷ Ο «αποκεφαλισμός», λοιπόν, λειτουργεί επειδή οι τρομοκρατικές ομάδες έχουν ορισμένες ιδιομορφίες σε σχέση με άλλες οργανώσεις: είναι βίαιες, μυστικές και βασίζονται σε κάποιες αξίες. Επομένως η διαδικασία της διαδοχής δεν είναι απλό εγχείρημα.⁴²⁸

Ο Price εξέτασε τις συνέπειες του «αποκεφαλισμού» 207 τρομοκρατικών οργανώσεων για το διάστημα 1970-2008. Ορισμένα από τα συμπεράσματά του ήταν τα εξής: πρώτον, μακροπρόθεσμα, οι ομάδες που έχασαν την ηγεσία τους έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες κατάρρευσης, αν και μόνο το 30% διαλύονται μέσα σε δύο χρόνια. Δεύτερον, όσο πιο νωρίς συμβεί, τόσο πιο αποτελεσματική κρίνεται ως μέθοδος. Τρίτον, οι θρησκευτικές ομάδες είναι πιο ευάλωτες από τις εθνικιστικές/αυτονομιστικές ομάδες.⁴²⁹

Παρά τις όποιες διαφορές τους, και οι δύο μελέτες δίνουν έμφαση στα χαρακτηριστικά και τις διαφορές των τρομοκρατικών οργανώσεων. Προκειμένου, δηλαδή, να καταστεί αποδοτική η στρατηγική του «αποκεφαλισμού», θα πρέπει (και εδώ) να εξεταστεί το πλαίσιο στο οποίο κινείται και δρα η εκάστοτε τρομοκρατική οργάνωση, ώστε να αποτιμηθεί η χρησιμότητά της. Στην περίπτωση των οργανώσεων Aum Sect και Shining Path, υπήρξε μια δραστική λύση. Δεν μπορούμε να πούμε, όμως, το ίδιο για την Hamas ή την RAF.⁴³⁰ Δεν αποτελεί πανάκεια για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας (one-size-fits-all-solution).

⁴²⁷ Price, 2012: 13.

⁴²⁸ Το ίδιο: 17.

⁴²⁹ Το ίδιο: 43-44.

⁴³⁰ Bakker, 2015a.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο : ΑΝΤΙΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

1. Ο τρομοκράτης ως φορέας δικαιωμάτων

1.1. Κατάλογοι Τρομοκρατών

Όπως έχουμε αναφέρει στο Κεφάλαιο 1, ένας από τους λόγους που καθίσταται δύσκολη η επίτευξη ενός κοινά αποδεκτού ορισμού της τρομοκρατίας, είναι η απονομιμοποίηση και εγκληματοποίηση ατόμων, ομάδων ή ακόμη και κρατών. Απ' τη στιγμή που χαρακτηρίζονται ως «τρομοκράτες», υφίστανται μια σειρά από κυρώσεις οι οποίες εμπίπτουν στο πεδίο των ατομικών και πολιτικών τους δικαιωμάτων.

Τυπικό παράδειγμα τέτοιων διαδικασιών αποτελούν οι λίστες τρομοκρατών που έχουν δημιουργήσει ο ΟΗΕ, οι ΗΠΑ και η ΕΕ. Η διαδικασία χαρακτηρισμού διαφέρει σε κάθε περίπτωση ανάλογα με τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται όπως διαφέρουν και οι νομικές συνέπειες που συνεπάγονται. Μπορεί να περιλαμβάνουν τη σύλληψη των μελών, τη δέσμευση των περιουσιακών στοιχείων τους, την απαγόρευση εισόδου/εξόδου σε ορισμένες χώρες, την απαγόρευση παροχής στήριξης, επικοινωνίας κ.ο.κ.⁴³¹ Τον Απρίλιο του 2015, μάλιστα, δύο μέλη της «Επαναστατικής Οργάνωσης 17 Νοέμβρη», που έδρασε στην Ελλάδα κατά τα έτη 1975-2002, περιλήφθηκαν στη λίστα των διεθνών τρομοκρατών. Αυτό, πρακτικά, μεταφράζεται σε απώλεια κάθε περιουσιακού στοιχείου ή ιδιοκτησίας που διαθέτουν σε αμερικανικό έδαφος.⁴³² Πολύ σύντομα, εντούτοις, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, οι ΗΠΑ αφαίρεσαν την «17 Νοέμβρη» από τον κατάλογο των ξένων τρομοκρατικών οργανώσεων με την αιτιολογία πως οι περιστάσεις – δίχως περαιτέρω διευκρίνιση- βάσει των οποίων είχε χαρακτηριστεί ως τρομοκρατική, έχουν αλλάξει ούτως ώστε

⁴³¹ Thorne, 2006: 5-6.

⁴³² *Εφημερίδα των Συντακτών*, 21 Απριλίου 2015.

να δικαιολογεί την ανάκληση της απόφασης. Να σημειωθεί πως μόλις ένα χρόνο πριν, έκθεση του υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ για την τρομοκρατία περιέγραφε την «17 Νοέμβρη» ως μια «ακροαριστερή οργάνωση», υπεύθυνη για δολοφονίες αμερικανών αξιωματούχων και δημοσίων προσώπων στην Ελλάδα.⁴³³

Όλες οι λίστες μοιράζονται κάποιους κοινούς στόχους που συνοψίζονται στην απαγόρευση ύπαρξης ή/και δράσης των τρομοκρατικών ομάδων και ο περιορισμός πρόσβασής τους σε κεφάλαια και προσωπικό. Οι διαδικασίες εισαγωγής στις λίστες συνήθως δεν συγκροτούνται από νομικά στοιχεία, αλλά έχουν κυρίως πολιτικό και διπλωματικό χαρακτήρα. Σε κάθε περίπτωση, τα χαρακτηριζόμενα υποκείμενα/οντότητες δεν έχουν λόγο πριν την ένταξή τους σε αυτές τις λίστες, ούτε λαμβάνουν κάποια ειδοποίηση πριν ληφθεί η απόφαση ένταξης.⁴³⁴ Ακόμη και μετά τον χαρακτηρισμό τους ως «τρομοκράτες», δεν διαθέτουν παρά μόνον τη δυνατότητα υποβολής αναφοράς, εκ μέρους της εκάστοτε εθνικής κυβερνήσεως, για τη διαγραφή τους, σε διεθνές επίπεδο.⁴³⁵

Οι ΗΠΑ έχουν προχωρήσει ακόμη περισσότερο με την κατάρτιση καταλόγου που περιλαμβάνει τα λεγόμενα «Κράτη-Παρίες» (*“Rogue States”*), χωρίζοντάς τα σε «κράτη-τρομοκράτες» και «κράτη που υποθάλπουν την τρομοκρατία». Αν και η κατηγοριοποίηση υφίσταται από το 1979, οι ΗΠΑ δεν έχουν καταφέρει ακόμη να πείσουν για το ορθό των επιλογών τους. Ελλείψει ενός ορισμού της τρομοκρατίας και εξαιτίας της ίδιας της προβληματικής φύσης του όρου «κράτος-τρομοκράτης», αποτυγχάνεται να γίνει αντιληπτό πώς ενεργεί ένα τέτοιο κράτος. Ωστόσο, η κατηγοριοποίηση από μόνη της είναι ικανή να δημιουργήσει προβλήματα, ιδιαίτερα οικονομικής φύσεως, στα κράτη που εντάσσονται σ’ αυτήν (βλ. Λιβύη, Κούβα, Ιράν,

⁴³³ *The Toc*, 4 Σεπτεμβρίου 2015.

⁴³⁴ Giorgetti, 2006: 1.

⁴³⁵ Thorne, 2006: 12.

Ιράκ, κ.ά.). Η δεύτερη κατηγορία, των κρατών που «υποθάλπουν» την τρομοκρατία, αδόκιμη ως όρος, είναι ακόμα πιο αόριστη, ενώ πολλά από τα κράτη που εντάσσονται σ' αυτήν (Βόρειος Κορέα, Λιβύη, Σουδάν, Ιράκ, κ.ά.), δεν πληρούν τα κριτήρια που θέτονται από τις ΗΠΑ για την ένταξή τους στη λίστα.⁴³⁶

Ακόμη και η στενή σύμμαχος των ΗΠΑ, η Αγγλία, έχει αμφισβητήσει τη χρησιμότητα των «μαύρων» καταλόγων. Σύμφωνα με κανονισμό του Ανώτατου Βρετανικού Δικαστηρίου (2010), οι αντιτρομοκρατικές λίστες του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ δεν θα πρέπει να συντάσσονται, όταν αυτές παραβιάζουν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα. Πρόκειται για αξιοσημείωτη αλλαγή στη στάση της Βρετανίας, αν λάβουμε υπόψη πως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) έχει καταδικάσει πολλάκις τη Βρετανία για σωρεία παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περίπτωση υπόπτων για υποθέσεις τρομοκρατίας.⁴³⁷

Δυστυχώς, μέχρι σήμερα, η ύπαρξη των καταλόγων δε φαίνεται να κλονίζεται άμεσα.

1.2. Δίωξη και Έκδοση

Στον τομέα της δίωξης, στόχος της αντιτρομοκρατικής στρατηγικής είναι η άμεση προώθηση των απαραίτητων διαδικασιών για την πάταξη των δραστών και υπόπτων τρομοκρατίας. όπως είδαμε στο αμέσως προηγούμενο κεφάλαιο, έχουν γίνει μεγάλες προσπάθειες βελτίωσης και διευκόλυνσης των διαδικασιών με τη δημιουργία νέων φορέων (όπως η Eurojust και η Europol), την παροχή σε αυτούς αυξημένων και γενικών αρμοδιοτήτων και την ενίσχυση της μεταξύ τους συνεργασίας. Εργαλεία όπως το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, κρίνονται αναγκαία για τη δίωξη των

⁴³⁶ Μπόση, 2000: 121-122.

⁴³⁷ *Ελευθεροτυπία*, 29 Ιανουαρίου 2010.

τρομοκρατών. Ωστόσο, αυτές οι αλλαγές φαίνεται να έχουν επίδραση στις ελευθερίες των ατόμων και τη δημοκρατία.⁴³⁸

Προς υλοποίηση των σκοπών της δίωξης έχουν ληφθεί, διεθνώς, μια σειρά από μέτρα, τα οποία ποικίλλουν, και μπορεί να αφορούν: τη δημιουργία και διατήρηση προφίλ «τρομοκρατών» αλλά και «υπόπτων», την εισαγωγή βιομετρικών στοιχείων σε ταυτότητες και διαβατήρια, την ηλεκτρονική παρακολούθηση, τον έλεγχο των επικοινωνιών. Όλα αυτά τα προσωπικά δεδομένα είναι δυνατόν να μεταφέρονται μεταξύ ΗΠΑ, ΕΕ και τρίτων χωρών. Δρουν προληπτικά, για «αναγνώριση» των τρομοκρατών, πριν προβούν στην τέλεση αδικημάτων. Πρόκειται για πρωτοβουλίες που, για χάρη της ασφάλειας, περιορίζουν αισθητά θεμελιώδη δικαιώματα, πρώτα και κύρια του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής. Επίσης, ανάλογα μέτρα συχνά καταλήγουν σε διακρίσεις εις βάρος πληθυσμιακών ομάδων με συγκεκριμένα εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά χαρακτηριστικά.⁴³⁹

Σε κλίμα πρόληψης και η Αυστραλία, προσανατολίζεται στο να εναποθέσει στα χέρια της κυβέρνησης τη δυνατότητα ανάκλησης της αυστραλιανής υπηκοότητας στους υπόπτους τρομοκρατίας. Ο Tim Wilson, επίτροπος, διορισμένος από την κυβέρνηση, για τα ανθρώπινα δικαιώματα, κρούει τον κώδωνα του κινδύνου καθώς «η υπηκοότητα ενός ατόμου είναι η βάση όλων των υπόλοιπων δικαιωμάτων»⁴⁴⁰.

Όσον αφορά το θέμα της εκδόσεως, η διάσταση που υπάρχει μεταξύ των χωρών ως προς τον χαρακτηρισμό των πράξεων τρομοκρατίας περιπλέκει τα πράγματα σχετικά με τις διαδικασίες που θα ακολουθηθούν. Αν μια τρομοκρατική ενέργεια στρέφεται κατά της εσωτερικής έννομης τάξης ενός κράτους και ο δράστης συλληφθεί στο έδαφός του, τότε τα πράγματα είναι ξεκάθαρα· θα ισχύσουν οι

⁴³⁸ Σωτηροπούλου, 2006: 10.

⁴³⁹ Το ίδιο: 17.

⁴⁴⁰ *The Guardian*, 9 Ιουνίου 2015.

ανάλογοι (εσωτερικοί) νόμοι. Εάν πρόκειται, όμως, για πράξη διεθνούς τρομοκρατίας – ή αν απλά ο δράστης στην προηγούμενη περίπτωση διαφύγει στο εξωτερικό- υπάρχουν διαφορετικές συνέπειες. Εφόσον η χώρα στην οποία βρίσκεται ο δράστης κρίνει την πράξη ως πολιτική, πιθανότατα θα αρνηθεί την έκδοσή του. Ο υπαίτιος, λοιπόν, α) είτε δεν θα δικαστεί, β) είτε θα δικαστεί, αλλά θα αθωωθεί, γ) είτε θα δικαστεί αλλά θα του επιβληθεί μειωμένη ποινή (από εκείνη που θα του επιβαλλόταν στη χώρα που τέλεσε το αδίκημα), δ) είτε θα απελαθεί σε τρίτη χώρα (συνήθως της προτιμήσεώς του) όπου, στις πλείστες των περιπτώσεων, δεν δικάζεται ποτέ. Επόμενο είναι, λοιπόν, τα διαφορετικά νομικά καθεστώτα να οδηγούν σε άνισα και άδικα αποτελέσματα για τους δράστες και, εν τέλει, για το κοινωνικό σύνολο.⁴⁴¹

1.3. Κράτηση και Περιορισμός

Το ΕΔΔΑ δικαιολογεί, υπό όρους, την παράταση της νόμιμης κράτησης στις περιπτώσεις των τρομοκρατών, εξαιτίας των δυσκολιών που σχετίζονται με τη σύλληψη τους. Παράλληλα, όμως, αναγνωρίζοντας το δικαίωμα του συλληφθέντος/κρατουμένου για άμεση παραπομπή ενώπιον του δικαστηρίου, απαιτεί η προθεσμία να μην ξεπερνά τις 4 ημέρες. Παρά τις οδηγίες του δικαστηρίου, ωστόσο, αρκετά κράτη συνηθίζουν να κρατούν για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα υπόπτους τρομοκρατίας, περιορίζοντάς τους, μάλιστα, το δικαίωμα πρόσβασης και επικοινωνίας με δικηγόρο ή/και συγγενικά μέλη (“*incommunicado detention*”).⁴⁴²

Η Βρετανία, για παράδειγμα, επικαλούμενη, στο *Terrorism Act 2000*, την ύπαρξη «έκτακτης ανάγκης» λόγω τρομοκρατικής απειλής, έχει προβεί πολλάκις σε αυθαίρετες συλλήψεις (χωρίς ένταλμα) και κρατήσεις, ιδιαίτερα ατόμων

⁴⁴¹ Βαρβιτσιώτη-Μανωλοπούλου, 1981: 523-524.

⁴⁴² Βλ. Σωτηροπούλου, 2006: 22-23.

διαφορετικής εθνικότητας, τα οποία θεωρούνται απειλή για την εθνική ασφάλεια.⁴⁴³ Με τον *Counter-Terrorism Act 2008*, παρέχονται διευρυμένες εξουσίες σύλληψης και ανάκρισης στην βρετανική αστυνομία, η οποία δύναται σε ένα διάστημα 48 ωρών μετά την απαγγελία κατηγοριών, να ανακρίνει τον κατηγορούμενο. Πιο ελαστική, η Γαλλία το 2006 επέκτεινε την αστυνομική κράτηση, για «εξαιρετικές περιπτώσεις», σε 6 ημέρες (οι 4 ημέρες εξακολουθούν να παραμένουν το τυπικό χρονικό διάστημα αστυνομικής κράτησης), ενώ η Ιταλία, με νόμο του 2005, διπλασίασε τον χρόνο κράτησης από 12 σε 24 ώρες. Η κράτηση δεν προϋποθέτει προηγούμενη δικαστική άδεια και οι κρατούμενοι δεν δικαιούνται πρόσβαση σε νομικό σύμβουλο. Την *incommunicado* κράτηση επιτρέπει και η Ισπανία, η οποία ακυρώνει το δικαίωμα των υπόπτων τρομοκρατίας να ενημερώνουν μέλη της οικογενείας για το γεγονός ή την τοποθεσία κράτησής τους.⁴⁴⁴ Στην Ελλάδα, η περίπτωση του Κώστα Σακκά, αναρχικού που κατηγορείται για συμμετοχή στην τρομοκρατική οργάνωση «Συννομωσία Πυρήνων της Φωτιάς», συγκέντρωσε την προσοχή της κοινής γνώμης λόγω της παραμονής του, ως προφυλακιστέος, στις φυλακές Κορυδαλλού για διάστημα άνω των 30 μηνών (συνελήφθη το 2010), με το νόμιμο επιτρεπτό διάστημα κράτησης να ορίζεται στους 18 μήνες.⁴⁴⁵

Ανησυχίες, σχετικά με την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έχουν προκαλέσει οι αποκαλύψεις ΜΚΟ για την ύπαρξη μυστικών φυλακών για υπόπτους τρομοκρατίας στην Ευρώπη (Ρουμανία/ Πολωνία), αλλά και για τις συνθήκες μεταχείρισης των κρατουμένων σε «φυλακές των εργολάβων» όπως το Γκουαντάναμο και το Αμπου Γκράιμπ. Το 2004 έκαναν το γύρω του κόσμου

⁴⁴³ Το ίδιο: 23 και Human Rights Watch, 2012: 53.

⁴⁴⁴ Human Rights Watch, 2012: 64-65, 74, 76.

⁴⁴⁵ Πριν τη λήξη του 18μηνου ασκήθηκε νέα δίωξη που οδήγησε σε παράταση της κράτησής του -12 μήνες, σύμφωνα με το άρθρ. 288 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Μετά τη συμπλήρωση του προβλεπόμενου διαστήματος, του επιβάλλεται τρίτη προφυλάκιση για 6 επιπλέον μήνες. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. *Πρώτο Θέμα*, 26 Ιουνίου 2013.

φωτογραφίες-αποδεικτικά των βασανιστηρίων και των εξευτελισμών που υφίσταντο οι κρατούμενοι από το προσωπικό των φυλακών. Στα περιστατικά που έγιναν γνωστά συγκαταλέγονται οι βίαιες αποσπάσεις ομολογιών, η απομόνωση, η κάθε μορφής σεξουαλική κακοποίηση, η εξαναγκαστική σίτιση. Το Αμπου Γκράιμπ έκλεισε το 2014, μεταφέροντας τους περίπου 2.400 κρατούμενούς του σε φυλακές στο βόρειο και κεντρικό Ιράκ. Αμερικανικές εταιρείες, όπως η Engility Holdings, που δραστηριοποιήθηκαν στο Ιράκ, έχουν αναλάβει την αποζημίωση των κρατουμένων για την κακομεταχείριση που υπέστησαν στα χρόνια του πολέμου.⁴⁴⁶ Η κυβέρνηση Obama κλείνει οριστικά τη στρατιωτική φυλακή του Γκουαντάναμο και εργάζεται στο θέμα της μεταφοράς των εναπομεινάντων κρατουμένων (περί τους 91) σε άλλες εγκαταστάσεις στην αμερικανική επικράτεια.⁴⁴⁷

Τέλος, είναι άξιο αναφοράς το γεγονός πως το σωφρονιστικό σύστημα των ΗΠΑ θεωρείται τόσο μεγάλο και απάνθρωπο, ώστε η Ιρλανδία αρνήθηκε την έκδοση ενός φερόμενου ως δράστη τρομοκρατίας, συντάσσοντας μια έκθεση 333 σελίδων, εξηγώντας τους λόγους για τους οποίους δεν θα έπρεπε να το κάνει.⁴⁴⁸ Το ΕΔΔΑ αναφέρει στην νομολογία του ότι όπου η έκδοση σε ένα κράτος θα έθετε σε κίνδυνο τα δικαιώματα του ατόμου, θα πρέπει να απαγορεύεται, ειδικά το κράτος που εκδίδει θα θεωρείται υπεύθυνο για τις όποιες παραβιάσεις.⁴⁴⁹

Σε αντίθεση με ό,τι ισχύει, και, δυστυχώς, όχι μόνο σε σχέση με την τρομοκρατία, ένα σωφρονιστικό σύστημα οφείλει να είναι έτσι δομημένο, ούτως ώστε να εξασφαλίζει τη συνταγματική υποχρέωση για την προστασία των προσώπων από την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, οφείλει να σέβεται την αξία του ανθρώπου. Το ΕΔΔΑ έχει δεχτεί ότι ακόμη και στις περιπτώσεις τρομοκρατίας, τα

⁴⁴⁶ Βλ. *The Huffington Post*, 28 Απριλίου 2015.

⁴⁴⁷ *Νόστιμον ήμαρ*, 23 Φεβρουαρίου 2016.

⁴⁴⁸ Βλ. *AntiMedia*, 11 Αυγούστου 2015.

⁴⁴⁹ Όπως αναφέρεται στο Σωτηροπούλου, 2006: 25.

βασανιστήρια απαγορεύονται ρητώς.⁴⁵⁰ «Το να κρατάς ανθρώπους», και μάλιστα, «δίχως δίκη, ανοίγει το δρόμο για σκανδαλώδεις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων»⁴⁵¹.

1.4. Απονομή δικαιοσύνης

Με βάση τα όσα παραθέσαμε μέχρι εδώ, είναι εύκολο να συμπεράνουμε πως λόγω των συνεχών παραβιάσεων, εκ μέρους των κρατών, ως προς τα δικαιώματα των κατηγορουμένων ή υποδίκων για αδικήματα σχετιζόμενα με την τρομοκρατία, τα εχέγγυα που παρέχονται για την εξασφάλιση μιας δίκαιης δίκης περιορίζονται σημαντικά. Η «έκτακτη» νομοθεσία που προβλέφθηκε, μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, στην πλειονότητα των κρατών ανά τον κόσμο, επέσυρε έναν ευρύ περιορισμό νομικών και άλλων δικαιωμάτων, με την επίκληση της άμεσης καταπολέμησης του φαινομένου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργήθηκε ένα παράλληλο, «σκιάδες», σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, το οποίο αδυνατεί να παράσχει τις ασφαλιστικές δικλείδες του τυπικού συστήματος.⁴⁵²

Οι ΗΠΑ βρίσκονται στο κέντρο του προβληματισμού φορέων και ακτιβιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εξαιτίας της αντίληψης που προωθούν οι πρώτες ότι, στον πόλεμο της τρομοκρατίας, τα ανθρώπινα δικαιώματα συνιστούν εμπόδιο για τη «νίκη». Οι ανησυχίες εντάθηκαν έτι περισσότερο μετά την εγκαθίδρυση, με προεδρικό στρατιωτικό διάταγμα, ειδικών στρατοδικείων, στα οποία δικάζονται αλλοδαποί πολίτες με την κατηγορία της τρομοκρατίας. Στρατοδικεία και άλλα ειδικά δικαστήρια υπολείπονται των διεθνών προτύπων, ως προς τις διαδικασίες που ακολουθούν, ανοίγοντας τον δρόμο για συστηματικές παραβιάσεις των δικαιωμάτων

⁴⁵⁰ Στο ίδιο: 23.

⁴⁵¹ *The Independent*, 4 Αυγούστου 2015.

⁴⁵² *Πατρίς*, 14 Ιουνίου 2004.

των εκδικαζομένων.⁴⁵³ Το Ειδικό Δικαστήριο για το Λίβανο, επί παραδείγματι, αποφάσισε, το 2012, να δικάσει ερήμην τα τέσσερα μέλη της οργάνωσης Hezbollah που κατηγορούνταν, και εις βάρος των οποίων εκκρεμούσε διεθνές ένταλμα σύλληψης, για τη δολοφονία του πρωθυπουργού της χώρας, Rafic Hariri, το 2005. Ακόμη και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, βάσει του άρθρου 63§1 του Καταστατικού της Ρώμης, δεν έχει τη δυνατότητα εκδίκασης μιας υποθέσεως ερήμην του κατηγορουμένου.⁴⁵⁴

Απ' τη μια, λοιπόν, προτείνεται η επίσπευση των διαδικασιών για την εξέταση μιας υπόθεσης από τα εκάστοτε αρμόδια δικαστήρια. Απ' την άλλη, τίθεται το πρόβλημα της αργοπορίας απονομής δικαιοσύνης, πράγμα μάλλον πιο σύνηθες στις περιπτώσεις τρομοκρατίας, ως απόρροια των αντιτρομοκρατικών νομοθετημάτων που επεκτείνουν τα όρια διοικητικής κράτησης, της κράτησης άνευ κατηγοριών και δίκης. Ο Shaker Aamer, έγκλειστος στο Γκουαντάναμο, βρετανικής υπηκοότητας, απελευθερώθηκε τον Οκτώβριο του 2015 μετά από 13 χρόνια κράτησης, δίχως να του απαγγελθούν ποτέ κατηγορίες.⁴⁵⁵

Σε αντίθεση με την «προσήλωση» που δείχνουν τα κράτη στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας, η ατιμωρησία χαρακτηρίζει τις δικές τους ενέργειες. Σε κάποιες χώρες, όπως στην Ινδία, προβλέπεται ασυλία από ποινική δίωξη σε βάρος κυβερνητικών και στρατιωτικών αξιωματούχων, ή παραστρατιωτικών δυνάμεων, για οποιαδήποτε χρήση βίας παρακινείται «καλή τη πίστει» για την πάταξη της τρομοκρατίας.⁴⁵⁶ Ο Αιγύπτιος πρόεδρος Abdel Fattah el-Sisi εισήγαγε νέα αντιτρομοκρατική νομοθεσία όπου, μεταξύ άλλων, ενισχύει την ατιμωρησία των δυνάμεων ασφαλείας, ορίζοντας ότι δεν θα ασκούνται διώξεις στα μέλη τους όταν,

⁴⁵³ Το ίδιο.

⁴⁵⁴ *Le Monde*, 14 Φεβρουαρίου 2012.

⁴⁵⁵ *The Independent*, 30 Οκτωβρίου 2015.

⁴⁵⁶ *Πατρίς*, 14 Ιουνίου 2004.

κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, χρησιμοποιούν βία *«εφόσον είναι ανάλογη των κινδύνων που αντιμετωπίζουν»*⁴⁵⁷.

Η εισαγωγή της αρχής της (άμεσης και έμμεσης) δημοσιότητας της δίκης σήμαινε την κατοχύρωση της εμπιστοσύνης των πολιτών ως προς την αμερόληπτη απονομή της δικαιοσύνης. Γενικοί περιορισμοί υφίστανται (λ.χ. σε υποθέσεις ανηλίκων) για λόγους προστασίας υπέρτερου συμφέροντος (προστασία νεαρών ατόμων). Όσον αφορά το στάδιο διεξαγωγής της δίκης σε υποθέσεις τρομοκρατίας, φαίνεται να υπάρχει μια αντιστροφή της εξαίρεσης αποκλεισμού της δημοσιότητας σε κανόνα. Με αφορμή τον αποκλεισμό της τηλεοπτικής μετάδοσης της δίκης της 17 Νοέμβρη, παρουσιάστηκαν τα θετικά και αρνητικά στοιχεία της εμπλοκής των ΜΜΕ στο χώρο της δικαιοσύνης. Στα θετικά ανήκουν: α) η δημοσιότητα λειτουργεί ως εγγύηση για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης σε υποθέσεις αυξανόμενου ενδιαφέροντος από μέρους του κοινού, β) εξισορροπεί τη συρρικνούμενη λαϊκή συμμετοχή λόγω του συνήθους αποκλεισμού των ενόρκων στις σοβαρές ποινικές υποθέσεις. Ως προς τα αρνητικά, α) υποστηρίζεται πως η ραδιοτηλεοπτική μετάδοση της δίκης δύναται να προσβάλλει την προσωπικότητα του ατόμου, λόγω της έκθεσης των προσωπικών του στοιχείων και β) εγείρει προβληματισμούς σχετικά με το σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου.⁴⁵⁸

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό στοιχείο που διακρίνει τις αντιτρομοκρατικές νομοθεσίες, είναι η επιβολή της θανατικής ποινής σε καταδικασθέντες για αδικήματα σχετιζόμενα με την τρομοκρατία. Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων διαπίστωσε ότι πάνω από 120 χώρες θέσπισαν νόμους με αυξημένες κυρώσεις για πράξεις τρομοκρατίας μετά την 11η Σεπτεμβρίου. Τριάντα τουλάχιστον χώρες (ανάμεσα σ' αυτές η Κίνα, η Ινδία, το Ιράκ, η Συρία, οι ΗΠΑ ή χώρες που οι νόμοι

⁴⁵⁷ *Εφημερίδα των Συντακτών*, 18 Αυγούστου 2015.

⁴⁵⁸ Ασημακοπούλου, χ.χ.

τους βασίζονται στη Σαρία και τον Ισλαμικό νόμο) επισύρουν την εσχάτη των ποινών για ορισμένες πράξεις τρομοκρατίας, μερικές από αυτές ακόμη και για πράξεις που δεν επιφέρουν θάνατο ή σοβαρό τραυματισμό. Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αντιτίθεται στη θανατική ποινή, σε όλες τις περιστάσεις, θεωρώντας την σκληρή και απάνθρωπη τιμωρία, η οποία μαστίζεται από την αυθαιρεσία, την προκατάληψη και το σφάλμα, όπου εφαρμόζεται.⁴⁵⁹

Για τη βελτίωση των διαδικασιών απονομής δικαιοσύνης στις υποθέσεις τρομοκρατίας, έχει προταθεί από τους υπουργούς εξωτερικών της Ρουμανίας και της Ισπανίας η δημιουργία *Διεθνούς Δικαστηρίου Κατά της Τρομοκρατίας*. Αυτό, θα έχει την εξουσία να διώκει κάθε τρομοκρατική ενέργεια, όπως επίσης θα παρέχει βοήθεια στις χώρες με αδύναμα νομικά συστήματα. Θα έχει, με άλλα λόγια, συμπληρωματική δικαιοδοσία σε εθνικά δικαστήρια και στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο και θα δικάζει εγκλήματα που διενεργήθηκαν εκτός της δικαιοδοσίας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Για να καταστεί κάτι τέτοιο δυνατό, όπως επισημαίνουν οι υπουργοί, είναι αναγκαία μια διεθνής συνθήκη ή μια δεσμευτική πράξη του ΟΗΕ, προκειμένου να διασφαλιστεί η καθολική δικαιοδοσία του δικαστηρίου. Ωστόσο, δε φαίνεται να μπορεί να ευδοκιμήσει ένα τέτοιο εγχείρημα από τη στιγμή που τα κράτη διαφωνούν μεταξύ τους ως προς τον ορισμό της τρομοκρατίας και, ιδίως, αν θα πρέπει να περιλαμβάνονται σ' αυτόν ενέργειες στρατιωτικών δυνάμεων και μαχητών ελευθερίας.⁴⁶⁰

1.5. Έκτιση της ποινής

Οι ποινικές κυρώσεις που αποδίδονται στους καταδικασθέντες για τρομοκρατία μπορεί να ποικίλλουν, εφόσον σχετίζονται με τη νομοθεσία της χώρας

⁴⁵⁹ Βλ. Human Rights Watch, 2012: 91-93.

⁴⁶⁰ *Euro2day*, 15 Νοεμβρίου 2015.

στην οποία δικάζονται. Αδικήματα που διαπράττονται στα πλαίσια τρομοκρατίας και οργανωμένου εγκλήματος, καθότι συχνά θεωρούνται «συγκοινωνούντα δοχεία», αντιμετωπίζονται με χαρακτηριστική αυστηρότητα, ενώ στις πλείστες των περιπτώσεων στερούνται των ενδεχόμενων ευνοϊκών ρυθμίσεων που προβλέπονται για άλλες κατηγορίες αδικημάτων.

Στην Ελλάδα, οι καταδικασθέντες σε ισόβια κάθειρξη με κατηγορίες τρομοκρατίας ή ανθρωποκτονίας από τη δραστηριότητα εγκληματικής οργάνωσης, δεν μπορούν να λάβουν υφ' όρον απόλυση εάν δεν εκτίσουν τουλάχιστον 20 χρόνια – αντί για 16 που προβλεπόταν προηγούμενα- μέσα στη φυλακή.⁴⁶¹

Όσον αφορά εναλλακτικές μορφές έκτισης ποινής, οι καταδικασθέντες για τρομοκρατία έχουν περιορισμένη πρόσβαση σ' αυτές, λόγω της θεωρούμενης «αυξημένης επικινδυνότητάς» τους, αλλά και της αντίληψης πως μια τέτοια αντιμετώπιση είναι ελαστική για αυτού του είδους τους εγκληματίες. Μένοντας στην ελληνική πραγματικότητα, η διάταξη που προβλέπει τη δυνατότητα μετατροπής της ποινής σε κατ' οίκον περιορισμό σε όσους φυλακισμένους έχουν εκτίσει ήδη το ¼ της ποινής τους και έχουν αναπηρία άνω του 80%, επικρίθηκε έντονα με αφορμή την περίπτωση του Σάββα Ξηρού, ο οποίος, μάλιστα, συγκαταλέγεται στη λίστα των διεθνών τρομοκρατών. Το δικαστήριο του Πειραιά απέρριψε το αίτημά του για χρήση της εν λόγω ρύθμισης, αν και πραγματογνώμων του δικαστηρίου διαβεβαίωσε την ύπαρξη βαριάς αναπηρίας, που φτάνει το 98%.⁴⁶² Ανάμεσα στους επικριτές της διάταξης ήταν και ο πρόεδρος της Οργάνωσης Θυμάτων Τρομοκρατίας «Ως Εδώ», ο οποίος κατηγόρησε την κυβέρνηση ότι, επικαλούμενη λόγους εξανθρωπισμού, «εκτρέφει τρομοκράτες». Ο υπουργός Δικαιοσύνης υπεραμύνθηκε της ρύθμισης διευκρινίζοντας, αφενός, πως δεν έχει τα χαρακτηριστικά απελευθέρωσης και

⁴⁶¹ Έθνος, 15 Μαρτίου 2014.

⁴⁶² *The Toc*, 14 Οκτωβρίου 2014.

επικαλούμενος, αφετέρου, αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τις συνθήκες κράτησης στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας.⁴⁶³ Την αντίθεση στην κατ' οίκον κράτηση του συγκεκριμένου προσώπου εξέφρασε και το βρετανικό υπουργείο Εξωτερικών δηλώνοντας πως τρομοκράτες *«που έχουν διαπράξει σοβαρά εγκλήματα θα πρέπει να εκτίουν όλη την ποινή τους όπως αυτή έχει οριστεί από τα Ελληνικά δικαστήρια»* και πως *«η πρόωγη απελευθέρωσή τους στέλνει απαράδεκτο μήνυμα προς τους τρομοκράτες και τους υποστηρικτές τους και αποτυγχάνει να δείξει τον σεβασμό προς τις οικογένειες των θυμάτων»*⁴⁶⁴.

Στα θετικά παραδείγματα μεταχείρισης κρατουμένων εντάσσεται η μέριμνα μιας χώρας να αμβλύνει τις διακρίσεις μεταξύ των ελεύθερων πολιτών και των εγκλείστων αλλά και μεταξύ των τελευταίων. Στη Νορβηγία, όλοι οι κρατούμενοι έχουν το δικαίωμα να διεκδικήσουν τη φοίτηση σε ανώτερα πανεπιστημιακά ιδρύματα, εφόσον πληρούν τα κριτήρια εισαγωγής. Γι' αυτό το λόγο, λοιπόν, το Πανεπιστήμιο του Όσλο έκανε δεκτό τον ακροδεξιό τρομοκράτη Anders Breivik, το 2013. Μέσα από τις φυλακές υψίστης ασφαλείας όπου κρατείται, του δίνεται η δυνατότητα να μελετά Πολιτικές Επιστήμες, χωρίς να έρχεται σε άμεση επικοινωνία με το προσωπικό του πανεπιστημίου. Η Νορβηγία είναι από τις χώρες που δίνει έμφαση στην εκπαίδευση των κρατουμένων (προγράμματα λειτουργούν σε Σουηδία, Βρετανία και ΗΠΑ) , ενώ το πανεπιστήμιο δήλωσε σχετικά με τον Breivik πως ενδεχόμενη απόρριψη αυτού του δικαιώματος, θα είχε αρνητικά αποτελέσματα, καθότι θα οδηγούσε σε μια επιπρόσθετη τιμωρία, που δεν είναι ο ρόλος του πανεπιστημίου να επιβάλλει· *«το τελευταίο πράγμα που θα μπορούσαμε να κάνουμε είναι να εισηγηθούμε ξεχωριστό νόμο για τον Breivik»*⁴⁶⁵.

⁴⁶³ *NewsBomb*, 8 Απριλίου 2015.

⁴⁶⁴ *NewsBomb*, 22 Απριλίου 2015.

⁴⁶⁵ *The Guardian*, 17 Ιουνίου 2015.

Ο «τρομοκράτης» σε κάθε περίπτωση, από «ύποπτος» έως και τελεσίδικα καταδικασθέντας, είναι φορέας μιας σειράς δικαιωμάτων που του εξασφαλίζουν, όπως και σε κάθε άλλον, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τη δίκαιη εξέταση της υπόθεσής του. Ειδικά όμως τα τελευταία χρόνια, λόγω της αυξημένης έντασης του πολέμου κατά της τρομοκρατίας, τα δικαιώματα αυτά έχουν περιοριστεί σημαντικά. Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας φαίνεται να συνιστά την αφορμή για την αποδοχή της λογικής της καταστολής και της ποινικοποίησης ως την αποδοτικότερη μέθοδο αντιμετώπισης του φαινομένου.⁴⁶⁶ Η ασφάλεια καθίσταται υπέρτατο αγαθό, και για την ικανοποίησή του απαιτείται η στάθμιση μεταξύ της ασφάλειά **μας** και τα δικαιώματά **του**. Όπως μας υπενθυμίζει, όμως, ο Ronald Dworkin, από τους σημαντικότερους σύγχρονους φιλοσόφους δικαίου, η ουσιαστική στάθμιση οφείλει να γίνεται μεταξύ της ασφάλειάς **μας** και της αξιοπρεπείας **μας**. Η δική μας αξιοπρέπεια διασφαλίζεται μέσα από την αναγνώριση της αξιοπρεπείας κάθε προσώπου. Το διακύβευμα είναι προσωπικό, διότι στερώντας την αξιοπρέπεια του «βασανιζομένου», χάνουμε την ίδια στιγμή και τη δική μας αξιοπρέπεια.⁴⁶⁷

2. Συνακόλουθες συνέπειες σύγχρονης αντιτρομοκρατίας σε ευρύτερο επίπεδο

2.1. Προσωπικά δεδομένα και Παρακολούθηση

Η παρακολούθηση έχει χρησιμοποιηθεί, σε διάφορα μέρη του κόσμου, από τον προηγούμενο αιώνα. Ειδικά από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, αυξάνεται η χρήση της τεχνολογίας για τη συλλογή προσωπικών πληροφοριών (λ.χ. συστήματα εξόρυξης δεδομένων-*data mining*). Οι νέες αυτές τεχνολογίες υπερβαίνουν τους φυσικούς (απόσταση, σκοτάδι, δέρμα) και δομικούς (τοίχος, κλειστοί φάκελοι) περιορισμούς, ενισχύοντας αποτελεσματικά την ελευθερία των παλαιότερων μέσων (π.χ. θερμικές

⁴⁶⁶ Πετροπούλου, χ.χ.

⁴⁶⁷ Καθημερινή, 15 Ιουλίου 2007.

κάμερες επεκτείνουν τις δυνατότητες της όρασης). Πρόκειται για αλλαγές σταδιακές· παρόλον που οι νέες τεχνολογίες θεωρούνται επαναστατικές, ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούνται κάθε φορά αντανακλά τις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες στις οποίες εντάσσονται. Εξετάζοντας, ωστόσο, συνολικά τις αλλαγές που επήλθαν στον τομέα της παρακολούθησης, οδηγούμαστε σε αυτό που ονομάζει ο Gary Marx «νέα παρακολούθηση».⁴⁶⁸

Η «νέα παρακολούθηση» διαφέρει από τις παραδοσιακές μορφές παρακολούθησης ως προς τέσσερα βασικά σημεία: πρώτον, πολλές από τις νέες τεχνολογίες παρακολούθησης δεν εφαρμόζονται εστιασμένα, δηλαδή σε συγκεκριμένους «υπόπτους», αλλά στη βάση ομαδοποιήσεων. Δεύτερον, στην παρακολούθηση υπάρχει φυσική και κοινωνική απόσταση. Τρίτον, χρησιμοποιούνται πολλαπλές πηγές συλλογής πάσης φύσεως δεδομένων. Τέταρτον, χρησιμοποιούνται ευρέως τεχνικά μέσα για να εξαχθούν ή να δημιουργηθούν αυτά τα δεδομένα. Εν ολίγοις, η νέα παρακολούθηση καθίσταται πιο εντατική και εκτεταμένη.⁴⁶⁹

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά έχουν μεγεθυνθεί μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001. Σκοπός της παρακολούθησης, στα πλαίσια της αντιτρομοκρατικής δράσης, είναι η αναγνώριση των επίδοξων τρομοκρατών πριν δράσουν. Τα νέα τεχνολογικά μέτρα που λήφθηκαν άμεσα, μετά τις επιθέσεις στη Νέα Υόρκη, είχαν στόχο να ελαχιστοποιήσουν τους κινδύνους επανάληψης μιας ανάλογης ενέργειας. Ωστόσο, οι εξουσίες έκτακτης ανάγκης, η εσπευσμένη θέσπιση νόμων και εγκατάσταση των τεχνολογιών, καταλήγουν να έχουν επιδράσεις έμμεσες, πέραν των ρητά προτιθέμενων στόχων.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Marx, 2010: 60-61.

⁴⁶⁹ Βλ. το ίδιο: 62, 64-65.

⁴⁷⁰ Lyon, 2010: 112-113.

Μετά τις επιθέσεις, προϋπάρχουσες τάσεις στην παρακολούθηση προωθήθηκαν με περισσότερη ευκολία και διαχύθηκαν σε πολλά πεδία. Το «παράλογο» των εξωτερικών επιθέσεων, με τη συνεχή προβολή από τα ΜΜΕ, ενίσχυσαν την κουλτούρα του φόβου προβάλλοντας το μήνυμα ότι «*κανείς δεν είναι ασφαλής*». Άλλες τάσεις που ενδυναμώθηκαν μετά την 11/9, σύμφωνα με τον David Lyon, είναι η κουλτούρα της καχυποψίας, ως απόρροια του κλονισμού των ευρύτερων σχέσεων εμπιστοσύνης και η κουλτούρα της μυστικότητας, η οποία πάντοτε αποτελούσε θέλγητρο για τις κυβερνήσεις και τις γραφειοκρατικές υπηρεσίες τους.⁴⁷¹ Εκτός αυτών, επιτάθηκαν οι διαδικασίες της κοινωνικής κατηγοριοποίησης, της συστημικής ενσωμάτωσης και της παγκοσμιοποίησης της παρακολούθησης.

Η κοινωνική κατηγοριοποίηση (*“social sorting”*) αφορά τη στοχοποίηση συγκεκριμένων εθνικών ή/και θρησκευτικών ομάδων ως κύριους «υπόπτους» (π.χ. Μουσουλμάνοι/Άραβες), χωρίς να ανταποκρίνεται κάτι τέτοιο κατ’ ανάγκη στην πραγματικότητα. Τέτοιες κατηγοριοποιήσεις μπορεί να έχουν επιπτώσεις στη ζωή των ανθρώπων, αφού οι νέες μορφές παρακολούθησης ανοίγουν το δρόμο σε διάφορες μορφές αποκλεισμού. Ο τρόπος, μάλιστα, με τον οποίον το επιτυγχάνουν γίνεται, πολλές φορές, δύσκολα αντιληπτός. Η συστημική ενσωμάτωση (*“systemic integration”*) έχει να κάνει με τη διανομή προσωπικών και άλλων δεδομένων σε μια πλειάδα (δικτυωμένων) τμημάτων ή τομέων. Ακόμη και θεσμοί φαινομενικά μη προσανατολισμένοι στη δίωξη του εγκλήματος αναπροσάρμοσαν τη λειτουργία τους, ούτως ώστε να διευκολύνουν την έρευνα των εγκληματολογικών υπηρεσιών. Για την καταπολέμηση της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας, για παράδειγμα, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα κλήθηκαν να παρακολουθούν και να αναφέρουν «ύποπτες», κατά την κρίση τους πάντα, συναλλαγές. Η ενσωμάτωση καθιστά την

⁴⁷¹Βλ. το ίδιο: 111-112.

εξουσία, τελικώς, συγκεντρωτική, αν και φαινομενικά είναι γεωγραφικά διεσπαρμένη. Τέλος, ο παγκοσμιοποιημένος χαρακτήρας της παρακολούθησης γίνεται φανερός, καθώς τα δεδομένα ρέουν ελεύθερα διαμέσου των συνόρων, των κρατικών και υπερκρατικών αρχών και των υπηρεσιών, περιλαμβάνοντας ενδεχομένως τον καθένα μας στην άμεση ρουτίνα τέτοιων διαδικασιών.⁴⁷²

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), με το άρθρο 8§1, διασφαλίζει το δικαίωμα σεβασμού στην ιδιωτική ζωή των ατόμων, εντούτοις, με το άρθρο 2 προβλέπει τη δυνατότητα επέμβασης των αρχών σε «εξαιρετικές περιστάσεις». Απ' την άλλη μεριά, νομολογία του ΕΔΔΑ ορίζει συγκεκριμένα την απειλή της τρομοκρατίας ως λόγου για τη λήψη μέτρων όπως μυστική παρακολούθηση, εφόσον κριθεί αναγκαίο. Η διακριτική ευχέρεια των αρμόδιων αρχών για την εφαρμογή ανάλογων μέτρων, ωστόσο, δεν είναι απεριόριστη καθώς αναγνωρίζεται ο κίνδυνος που προκύπτει από την ευρεία ερμηνεία των «εξαιρετικών περιστάσεων» για την υπονόμευση της δημοκρατίας. Να σημειωθεί, επιπλέον, ότι οι ΗΠΑ δεν έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των ατόμων από την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, παρέχοντας απλώς θεωρητικές εγγυήσεις.⁴⁷³

Ιδιαίτερα σε χώρες όπου η παρακολούθηση έχει εντατικοποιηθεί για χάρη της ασφάλειας, παρατηρείται η ανάπτυξη της δραστηριότητας ομάδων που αντιστέκονται σ' αυτές τις εξελίξεις. Πολλές πόλεις των ΗΠΑ καταψήφισαν την έκτακτη αντιτρομοκρατική νομοθεσία του Πατριωτικού Νόμου.⁴⁷⁴ Αντίσταση προβλήθηκε ακόμη και μέσα από την ίδια την Εθνική Υπηρεσία Ασφαλείας των ΗΠΑ, όπου ένας εργαζόμενός της, ο Edward Snowden, προέβη το 2013 σε αποκαλύψεις που

⁴⁷² Βλ. το ίδιο: 113-114.

⁴⁷³ Σωτηροπούλου, 2006: 18-19.

⁴⁷⁴ Lyon, 2010: 123.

ανατροφοδότησαν τη συζήτηση περί μαζικής παρακολούθησης, κυβερνητικής μυστικότητας και ηθικά διλήμματα μεταξύ εθνικής ασφάλειας και σεβασμού της ιδιωτικής ζωής. Μετά τη λήξη διατάξεων του Πατριωτικού Νόμου που αφορούν την παρακολούθηση, ψηφίστηκε ο USA Freedom Act, που περιορίζει τη δυνατότητα της NSA να συλλέγει τηλεφωνικά δεδομένα εκατομμυρίων Αμερικανών που δε σχετίζονται με την τρομοκρατία. Παρόλα αυτά, για τον Snowden απαιτούνται περαιτέρω ρυθμίσεις. «Αν συλλέγουμε τα πάντα, δεν κατανοούμε τίποτα», τονίζει. «Σπαταλάμε πόρους δίχως όφελος με όρους δημόσιας ασφάλειας και πραγματικό κόστος για την ελευθερία».⁴⁷⁵

2.2. Θρησκευτική Ελευθερία

Είναι σύνηθες φαινόμενο οι Μουσουλμάνοι να γίνονται πρώτο θέμα στις ειδήσεις όταν κρατούν όπλο και όχι όταν βρίσκονται μπροστά από αυτό. Πέραν από την κληρονομιά της αποικιοκρατίας, η σχέση μεταξύ Ισλάμ και Δύσης διαμορφώνεται σαφώς από τις μετά 11/9 ιδέες και εκδηλώσεις. Εκφράσεις όπως «ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας», «σύγκρουση πολιτισμών» και «πόλεμος των ιδεών» (“war of ideas”) τοποθετούνται στο κέντρο της ανάλυσης αυτής της σχέσης.⁴⁷⁶

Στο πολιτισμικό παραλήρημα της Δύσης, έχουν επιβληθεί μια σειρά περιορισμών στο επιμέρους πεδίο της θρησκευτικής ελευθερίας. Η ελευθερία έκφρασης των θρησκευτικών πεποιθήσεων μέσω του ενδυματολογικού κώδικα είναι δεκτική περιορισμού για πολλές χώρες με παράδοση στην εκκοσμίκευση προς όφελος της ασφάλειας. Σε ορισμένες, όπως στη Γαλλία, έχει ήδη απαγορευθεί στις μουσουλμάνες να κυκλοφορούν σε δημόσιους χώρους φορώντας μπούρκα ή νικάμπ,

⁴⁷⁵ *Time*, 3 Ιουνίου 2015.

⁴⁷⁶ *The World Post*, 24 Ιουλίου 2015.

ενώ σε άλλες εξετάζεται η εφαρμογή αυτού του μέτρου. Η Ολλανδία προχωρά με νομοσχέδιο στην απαγόρευση της χρήσης ενδυμασιών που καλύπτουν πλήρως το πρόσωπο σε ορισμένους δημόσιους χώρους, όπου κρίνεται αναγκαίο να μπορεί ο ένας να βλέπει το πρόσωπο του άλλου για λόγους ασφαλείας. Ο πρωθυπουργός της χώρας, εντούτοις, διευκρινίζει πως το εν λόγω σχέδιο νόμου δεν έχει θρησκευτικές ρίζες.⁴⁷⁷ Η υπουργός Οικονομίας της Βαυαρίας προτείνει, επίσης, την απαγόρευση της κάλυψης του προσώπου στις μουσουλμάνες επισκέπτριες της Γερμανίας, καθώς μια τέτοια πρακτική αντίκειται στη «γερμανική κουλτούρα» και τη θέση τους απέναντι στο θέμα της ισότητας της γυναίκας. Μ' αυτόν τον τρόπο, υποστηρίζει η υπουργός, οι μουσουλμάνοι που ζουν στη Γερμανία τοποθετούνται απέναντι σε μια θρησκεία που «δικαιολογεί τον θάνατο ανθρώπων άλλου θρησκεύματος».⁴⁷⁸

Κι αν οι θρησκευτικές εντολές δε μπορούν να υπερτερούν του κράτους δικαίου, όπως ισχυρίζεται η υπουργός της Βαυαρίας, τί γίνεται με τις άλλες ελευθερίες; Η απαγόρευση αυτή, που προσχηματικά θεσπίστηκε στο όνομα της αυτοδιάθεσης των γυναικών, περιορίζει, εν τέλει, περισσότερο τις ελευθερίες αυτών των γυναικών, στερώντας τους το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας σε δημόσιους χώρους.⁴⁷⁹ Εφόσον, μάλιστα, σ' αυτούς μπορεί να περιλαμβάνονται εκπαιδευτικά ή νοσοκομειακά ιδρύματα, θέτονται, κατ' επέκταση, σε κίνδυνο μια σειρά από δικαιώματα όπως το δικαίωμα της εκπαίδευσης, της νοσοκομειακής περίθαλψης, κ.ο.κ.

Από τη Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789) έως σήμερα, η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης προβλέπεται σε πολυάριθμα διεθνή κείμενα και εθνικά συντάγματα. Το Σύνταγμα των ΗΠΑ ορίζει

⁴⁷⁷ *Το Ποντίκι*, 22 Μαΐου 2015.

⁴⁷⁸ *Athens Voice*, 1 Δεκεμβρίου 2015.

⁴⁷⁹ Τσουκαλά, 2015: 39.

σαφώς το δικαίωμα των μουσουλμάνων κρατουμένων να τυγχάνουν δίκαιης μεταχείρισης όταν πρόκειται για ζητήματα που αφορούν τη θρησκεία. Ιστορίες βεβήλωσης του Κορανίου έχουν επιβεβαιωθεί στο Γκουαντάναμο και αλλού. Επίσης, σε σωφρονιστικό κατάστημα στο Μαϊάμι επιβάλλεται στους μουσουλμάνους τροφίμους να τρώνε φαγητό απαγορευμένο από τη θρησκεία τους.⁴⁸⁰ Τέτοιου είδους περιστατικά, όπως και διαφόρων μορφών «επιθέσεις» μέσω του διαδικτύου, όπου μπορούν να «κατασκευαστούν» τρομοκράτες ζωσμένοι με εκρηκτικά και κρατώντας το Κοράνι στα χέρια τους⁴⁸¹ συνήθως περνούν απαρατήρητα από τα ΜΜΕ.

Η σύγχρονη τρομοκρατία, με τη μορφή της λεγόμενης «ισλαμικής τρομοκρατίας», πρέπει να οδηγήσει στον αναπροσδιορισμό του τρόπου με τον οποίον προσεγγίζουμε τα θέματα ταυτότητας και θρησκείας. Η υπόρρητη πεποίθηση πως μια θρησκεία δύνανται να απαλείψει την προσωπική βούληση, μας απομακρύνει από την αναζήτηση των πραγματικών αιτιών πυροδότησης της τρομοκρατίας, η μελέτη των οποίων πρέπει να αφορά τον συγκερασμό των κοινωνικών, (γεω)πολιτικών και οικονομικών συνθηκών. Άλλωστε, οι θρησκευτικές διδαχές διαφέρουν, ως προς την ερμηνεία τους, από άτομο σε άτομο, κοινωνία σε κοινωνία και τελικώς, σε κάθε ιστορική περίοδο.⁴⁸² Η επιτακτική ανάγκη καταπολέμησης της τρομοκρατίας στρέφει τις κυβερνήσεις στη λήψη περιοριστικών μέτρων· αυτά δεν θα πρέπει να περιλαμβάνουν τη θρησκευτική ελευθερία.

2.3. Ελευθερία Τύπου και έκφρασης

Η Παγκόσμια Επιθεώρηση για την Ελευθερία του Τύπου⁴⁸³ παρουσίασε, το 2002, έκθεση με τον τίτλο «Στο όνομα του Τρόμου». Σ' αυτήν περιγράφονται οι

⁴⁸⁰ *Huffpost Religion*, 20 Ιουλίου 2015.

⁴⁸¹ Βλ. *The Daily Beast*, 17 Νοεμβρίου 2015.

⁴⁸² *Καθημερινή*, 18 Ιανουαρίου 2015.

⁴⁸³ World Press Freedom Review, 2002 σύμφωνα με *Το Βήμα*, 1 Ιουνίου 2003.

δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν δημοσιογράφοι, εκδότες και άλλοι εργαζόμενοι στον τομέα της ενημέρωσης ως προς την πληροφόρηση του κοινού μετά την 11/9 και τον «πόλεμο κατά την τρομοκρατίας». Δεκάδες κράτη περιλαμβάνονται στη «μαύρη λίστα» της καταπάτησης των δικαιωμάτων της ελευθεροτυπίας, με προεξέχουσες τις ΗΠΑ, στις οποίες η ισορροπία μεταξύ δημόσιας ασφάλειας και ελευθερίας του Τύπου ανετράπη στο όνομα του αντιτρομοκρατικού αγώνα. Από τις ΗΠΑ (χαρακτηριζόμενη ως «επικίνδυνη ζώνη») μέχρι τις Φιλιππίνες και από τη Σουηδία μέχρι κράτη της Νότιας Αφρικής, η έκθεση αναφέρει περιπτώσεις ανθρώπων του Τύπου που έχασαν τη ζωή τους, εκδιώχθηκαν και φυλακίστηκαν⁴⁸⁴ για αποκαλυπτικά ρεπορτάζ ή «μη ανεκτές» απόψεις. Στην Ιταλία και την Αυστραλία, ιδιαίτερο πρόβλημα συνιστά η συγκέντρωση του ελέγχου των ΜΜΕ.

Μετά τις επιθέσεις στους Δίδυμους Πύργους επικρατούσε πένθος στην αμερικανική τηλεόραση. Ωστόσο, μόλις λίγες ημέρες μετά, ο παρουσιαστής της εκπομπής “Politically Incorrect”, Bill Mayer, σχολιάζοντας τη δήλωση του προέδρου Bush για «δειλία» εκ μέρους των τρομοκρατών, έκανε την εξής δήλωση: *«Εμείς είμαστε οι δειλοί, που στέλνουμε πυραύλους από απόσταση 2 χιλιάδων μιλίων. Αυτό είναι δειλία. Το να μείνουν στο αεροπλάνο όταν συγκρούστηκε με το κτίριο, ό,τι κι αν ήταν, σίγουρα δεν ήταν δειλία»*⁴⁸⁵. Οι αντιδράσεις ξεκίνησαν όταν, μέσω μιας τοπικής εκπομπής του Χιούστον, ζητήθηκε από τον κόσμο να διαμαρτυρηθεί στους χορηγούς της εν λόγω εκπομπής, οι οποίοι και αποσύρθηκαν. Η απάντηση του Λευκού Οίκου ήταν: *«Οι Αμερικάνοι πολίτες πρέπει να προσέχουν τι λένε και τι κάνουν»*⁴⁸⁶. Ο Mayer διακρινόταν για την έλλειψη «πολιτικής ορθότητας» και τα αιχμηρά του σχόλια κατά

⁴⁸⁴ Εννοείται από τα κράτη που αναφέρονται στην έκθεση και τα θεσμικά όργανά τους.

⁴⁸⁵ *Μηχανή του Χρόνου*, 10 Σεπτεμβρίου 2015.

⁴⁸⁶ Το ίδιο.

της κυβέρνησης. Τελικώς, αυτό που κατάφερε ο Bush ήταν να διακοπεί μια μακροχρόνια «ενοχλητική» εκπομπή.

Δημοσιογράφοι και οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν κατηγορήσει πολλές φορές την κυβέρνηση Bush για προσπάθεια ελέγχου του Τύπου μέσω αμφισβητούμενων νομικών ρυθμίσεων, με πρόσχημα την τρομοκρατία.⁴⁸⁷ Και, φυσικά, δεν είναι η μόνη που αξιώνει να θέσει υπό αυστηρή επίβλεψη τα μέσα ενημέρωσης. Τον Σεπτέμβριο του 2015, η Τουρκία απήγγειλε κατηγορίες για «συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση» εναντίον τριών δημοσιογράφων οι οποίοι κατέγραφαν και μετέδιδαν τα γεγονότα από τη νοτιοανατολική επαρχία Diyarbakir, όπου σημειώθηκαν επιθέσεις του PKK εναντίον του τουρκικού κράτους.⁴⁸⁸

Και στην Ευρώπη, τόπο γένεσης των ελευθεριών του πολίτη, έχουν ληφθεί, σε επίπεδο Ένωσης και εθνικό επίπεδο, μέτρα που περιορίζουν δικαιώματα και ελευθερίες. Νομοθεσία της Ε.Ε επιτρέπει στα κράτη-μέλη να λαμβάνουν μέτρα παρακολούθησης συνδιαλέξεων και συνομιλιών μέσω του Διαδικτύου.⁴⁸⁹ Πιο συγκεκριμένα, στη Γαλλία, με αντιτρομοκρατικό νόμο του 2014, επιτρέπεται στις διωκτικές αρχές να ζητούν, από κατόχους ή παρόχους ιστοσελίδων, την αφαίρεση υλικού που θεωρείται ότι ενθαρρύνει ή προτρέπει σε βία. Εκ πρώτης όψεως, δεν υπάρχει κάτι μεμπτό σε αυτή τη θέση. Υπό το φως, ωστόσο, των γεγονότων της επανάστασης της Αιγύπτου (2011), και της διαδηλώσεως στην πλατεία Ταξίμ, στην Τουρκία (2014), όπου τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μετατράπηκαν σε πλατφόρμα διάδοσης ιδεών, πληροφοριών και, εν τέλει, αμφισβήτησης της κρατικής αυθαιρεσίας, θα διαπιστώσουμε πως η κυβερνητική ανοχή ως προς το τι συνιστά δημόσια προτροπή ή παρακίνηση σε βία, κινείται σε λεπτά όρια. Ο Erdoğan προέβη άμεσα

⁴⁸⁷ *Το Βήμα*, 1 Ιουνίου 2003

⁴⁸⁸ *Vice News*, 1 Σεπτεμβρίου 2015.

⁴⁸⁹ *Το Βήμα*, 1 Ιουνίου 2003

στην (γενική) απαγόρευση χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Twitter⁴⁹⁰, YouTube) προκειμένου να δείξει την «ασχύ της Τουρκικής Δημοκρατίας» · «Καθόλου δεν με νοιάζει τι θα πει η διεθνής κοινότητα. Τότε θα δουν τη δύναμη της Τουρκίας», είπε ο Τούρκος πρωθυπουργός ενώπιον πλήθους υποστηρικτών του σε προεκλογική συγκέντρωση.⁴⁹¹ Μετά την επίθεση στο Charlie Hebdo πάνω από εκατό άτομα, που θεωρήθηκε ότι τάχθηκαν υπέρ των δραστών, καταδικάστηκαν σε πολύμηνες ή ακόμη και πολυετείς στερητικές της ελευθερίας ποινές.⁴⁹²

Η καταστολή υπήρξε ανέκαθεν η «εύκολη» λύση για την αντιμετώπιση του φαινομένου της τρομοκρατίας. Σύμφωνα με τον Frank Furedi, καθηγητή Κοινωνιολογίας, ένας λόγος για τον οποίον αυτές οι «ριζοσπαστικές» ιδέες βρίσκουν έρεισμα είναι διότι λείπει ο αντίλογος. Οι κυβερνητικές κατευθύνσεις δείχνουν να έχουν λίγη πίστη στη δύναμη των δημοκρατικών ιδεών και ακόμη λιγότερη στην ελεύθερη βούληση των ανθρώπων, την ικανότητα να σκέφτονται και να αποφασίζουν μόνοι τους. Αντί να ωθούμε τις εξτρεμιστικές ιδέες να λειτουργούν παρασκηνακά, πρέπει να τις θέσουμε στο δημόσιο διάλογο ώστε να αντιμετωπισθούν και να απαξιωθούν. Αυτό μπορεί να καταστεί δυνατό μόνο μέσω της ελεύθερης ανταλλαγής απόψεων. Επομένως, η πρόταση προς τους ιθύνοντες της αντεγκληματικής πολιτικής είναι: μην καταστέλλετε τις ριζοσπαστικές ιδέες, προκαλέστε και αμφισβητήστε τις.⁴⁹³

⁴⁹⁰ Το Twitter, από τα μέσα του 2015, έχει κλείσει περισσότερους από 125.000 λογαριασμούς χρηστών που θεωρήθηκε ότι έκαναν «τρομοκρατική προπαγάνδα». Το δίκτυο παραδέχτηκε, ωστόσο, σε ανακοίνωσή του πως δεν υπάρχει μια ακριβής μέθοδος εντοπισμού του τρομοκρατικού περιεχομένου, αλλά θα συνεχίσει να συνεργάζεται με τις αρχές για την εξάλειψή του. Βλ. *Το Ποντίκι*, 5 Φεβρουαρίου 2016.

⁴⁹¹ *The Toc*, 21 Μαρτίου 2014.

⁴⁹² Τσουκαλά, 2015: 40.

⁴⁹³ *The Guardian*, 24 Οκτωβρίου 2015.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η τρομοκρατία είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο, η ύπαρξη του οποίου έχει βαθιές ιστορικές ρίζες. Το γεγονός αυτό καθιστά τη συγκρότηση ενός κοινά αποδεκτού ορισμού του δύσκολο εγχείρημα καθώς, σε κάθε ιστορική περίοδο και σε κάθε κοινωνία χωριστά, η έννοιά της λαμβάνει διαφορετικό περιεχόμενο. Επιπλέον, η τρομοκρατία, ως κοινωνικό και πολιτισμικό προϊόν, έχει την ικανότητα να λαμβάνει διάφορες μορφές που θα ήταν σχεδόν αδύνατον να καλυφθούν όλες από έναν και μόνον ορισμό. Παρόλα αυτά, καθότι δεν μπορεί να θεωρηθεί μάταιη μια τέτοια προσπάθεια, ορισμένα κράτη, διεθνείς οργανισμοί και μελετητές έχουν επιχειρήσει να εντοπίσουν τις βασικές συνισταμένες του φαινομένου που θα ενισχύσει την προσπάθεια καλύτερης κατανόησης και, κατ' επέκταση, αντιμετώπισής του. Πρόκειται, λοιπόν, για μια πράξη που διακρίνεται για την (επαναλαμβανόμενη) χρήση ή απειλή χρήσης βίας και τον, έως ένα βαθμό τουλάχιστον, πολιτικό της χαρακτήρα. Συνήθως οι αποδέκτες της βίας δεν αποτελούν και τους τελικούς στόχους, αλλά χρησιμοποιούνται περισσότερο ως ένα «μέσον» προώθησης ενός «μηνύματος».

Πάνω από έναν αιώνα υπάρχουν ομάδες που χρησιμοποιούν τακτικές και σλόγκαν για να ασκήσουν πολιτική βία, στοχεύοντας είτε κρατικούς φορείς είτε πολίτες σε τοπικό και διεθνές επίπεδο. Το ζήτημα της τρομοκρατίας επανήλθε δυναμικά στο προσκήνιο μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, όπου αναδείχθηκε το πρόβλημα της διεθνοποίησής της, όπως και της χρήσης των νεώτερων Μέσων για μαζικότερα αποτελέσματα. Στην πορεία του 21^{ου} αιώνα, η διεθνής τρομοκρατία φέρεται να ταυτίζεται με την ισλαμική τρομοκρατία, ωστόσο είναι δυνατό να διακριθεί μια πληθώρα μορφών και τάσεων που κερδίζουν έδαφος, καθιστώντας τη σύγχρονη τρομοκρατία γεωγραφικά και οργανωτικά διεσπαρμένη.

Η ισλαμική-φονταμενταλιστική τρομοκρατία δείχνει ιδιαίτερα ευπροσάρμοστη στις μετα-νεωτερικές συνθήκες και έχει επιτύχει να στρατολογήσει υποστηρικτές, δημιουργώντας δίκτυα ανά την υφήλιο. Αξιοσημείωτη είναι η σημασία που δίνουν στη συμμετοχή των γυναικών κατά την προώθηση του έργου και της ιδεολογίας τους, αναδεικνύοντας τις ελλείψεις που υφίστανται στα επιμέρους πεδία της εγκληματολογικής θεωρίας/έρευνας και αντεγκληματικής πολιτικής σχετικά με τη γυναικεία εγκληματικότητα. Στις μορφές που εκφεύγουν του στενού προσδιορισμού της τρομοκρατίας και αναμένεται να μας απασχολήσουν στο μέλλον συγκαταλέγονται η τρομοκρατία που είναι προσανατολισμένη σε κοινωνικά θέματα και η ηλεκτρονική τρομοκρατία. Προβληματισμοί που ταλανίζουν τις σύγχρονες κοινωνίες (αφορούν, κυρίως, οικολογικά ζητήματα και ζητήματα βιοηθικής) και δεν βρίσκουν ένα κανάλι διοχέτευσής τους στο δημόσιο λόγο, είναι πιθανόν να εκφραστούν μέσω βίας για την εισαγωγή τους στην πολιτική ατζέντα. Η ανάπτυξη και διάδοση των νέων τεχνολογιών, καθιστά ευάλωτη την «Κοινωνία της Πληροφορίας» και των θεσμών της από επιθέσεις των ηλεκτρονικών τρομοκρατών. Η ηλεκτρονική τρομοκρατία απαιτείται λιγότερη τεχνογνωσία και ειδικό εξοπλισμό από άλλες μορφές, όπως η πυρηνική και η βιοχημική τρομοκρατία, και μπορεί να ασκηθεί από οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, ανά πάσα χρονική στιγμή.

Η τρομοκρατία, από τις ρίζες της, συνοδεύεται από ορισμένες αφηγήσεις που έχουν να κάνουν με τις γενεσιουργές αιτίες της. Η αυξανόμενη, στα χρόνια μας, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και οικονομική ανισότητα συντηρούν και, φαινομενικά, επιβεβαιώνουν τους μύθους περί «εξέγερσης των φτωχών» μέσω της τρομοκρατίας, της «νοσηρής» προσωπικότητας του τρομοκράτη και της «σύγκρουσης των πολιτισμών».

Σε διεθνές επίπεδο, η τρομοκρατία δύναται να επηρεάσει τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων με πολυποίκιλους τρόπους. Έχει την ικανότητα να διαρρηγνύει τον κοινωνικό ιστό, έστω και προσωρινώς, αλλά και να συσπειρώνει τους «αντιπάλους» της σε έναν κοινό αγώνα καταπολέμησής της. Ιδιαίτερο φαίνεται να είναι το φορτίο της τρομοκρατικής βίας για κοινωνικά «ευπαθείς» ομάδες, όπως είναι οι γυναίκες, τα παιδιά, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες. Οπωσδήποτε, δεν είναι σε θέση να ανατρέψει τους υφιστάμενους συσχετισμούς δυνάμεων, έκανε φανερή, ωστόσο, την τρωτότητα του παγκόσμιου ηγεμόνα, δηλαδή τις ΗΠΑ. Τα κράτη καλούνται να δημιουργήσουν ένα κοινό μέτωπο ενάντια στην τρομοκρατία, πράγμα καθόλου εύκολο, που οδηγεί σε τριβή τις διεθνείς σχέσεις και ειδικά όταν πρέπει να διαχειριστούν τις παράπλευρες απώλειες του φαινομένου, όπως είναι η μεγαλύτερη ροή προσφύγων που έχει γνωρίσει η σύγχρονη ιστορία. Τέλος, η καταστροφική δυναμική της τρομοκρατίας αλλά και η συνεχής επένδυση στον «πόλεμο κατά τις τρομοκρατίας», επιβαρύνει τους κρατικούς προϋπολογισμούς, ενώ δίνει την ευκαιρία στο «κρατικο-εταιρικό» έγκλημα να αναπτύσσεται στις κατεστραμμένες δομές των χωρών (βλ. Κεφάλαιο 3, υποενότητα «Οικονομικές Συνέπειες»).

Την επομένη της 11^η Σεπτεμβρίου 2001 εκφράστηκε ξεκάθαρα η βούληση των ΗΠΑ, με τη βοήθεια των συμμάχων, να εφαρμόσουν αντίποινα εναντίον όσων θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για τις επιθέσεις. Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας, όπως ονομάστηκε, μπορεί να διακριθεί σε επιμέρους στόχους: εκδίκηση εναντίον των υπευθύνων, αφαίρεση της ικανότητας τους να οργανώσουν νέες επιθέσεις, γενική πρόληψη που στοχεύει στην αποτροπή επίδοξων τρομοκρατών και εμπέδωση του μηνύματος πως δεν θα επιτραπεί στην τρομοκρατία να κλονίσει τις σταθερές των κοινωνιών. Η δυναμική της καταπολέμησης της τρομοκρατίας σηματοδοτεί την απαρχή μιας περιόδου «εκτάκτου ανάγκης», απροσδιορίστου διάρκειας. Για την

επίτευξη των στόχων που θέτει ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας κρίθηκε αναγκαία από τα κράτη η επανεκτίμηση της ισορροπίας μεταξύ των εννοιών «ασφάλεια» - «ελευθερία», με αποτέλεσμα η πρώτη να κερδίζει συνεχώς έδαφος, όσο εντείνονται οι αντιτρομοκρατικές προσπάθειες.

Οι ΗΠΑ είναι πρόθυμες να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους να τιμωρήσουν τον «εχθρό». Και πρόκειται για «δικαίωμα», διότι οι ΗΠΑ, και η Αμερική γενικότερα, όπως υποστηρίζουν, «οφείλουν», ως πρωτοστάτες των «πολιτισμένων» εθνών, να διαφυλάξουν τις αξίες του Δυτικού κόσμου από το μένος των «βάρβαρων» εθνών. Ο εχθρός τους, η τρομοκρατία, μπορεί να λαμβάνει διαφορετικά πρόσωπα. Πρώτα και κύρια, είναι η Al Qaeda και οι Taliban. Έπειτα, μπορεί να είναι κρατικοί παράγοντες, όπως ο Saddam Hussein και τέλος, καθένας που στηρίζει με τον οποιοδήποτε τρόπο την τρομοκρατία. Στο όνομα του αγώνα κατά της τρομοκρατίας, παλαιότεροι σύμμαχοι μπορεί να θεωρηθούν εχθροί και το αντίστροφο.

Πρακτικά, η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας αποτυπώνεται στα νομικά κείμενα του διεθνούς και εσωτερικού δικαίου. Πολύ σύντομα, διεθνείς οργανισμοί και κράτη προχώρησαν στην ψήφιση μιας σειράς αντιτρομοκρατικών νομοθετημάτων που διακρίνονται για την αυστηρότητά τους. Ο Πατριωτικός Νόμος, σημείο αναφοράς της προεδρίας Bush του νεότερου, δίνει τις κατευθυντήριες γραμμές για ρυθμίσεις που αφορούν την ιδιωτική ζωή, το απόρρητο, την ποινική διαδικασία και τον έλεγχο των μεταναστευτικών ροών. Τις εξελίξεις ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία δίνει έμφαση στη διευκόλυνση και βελτιστοποίηση της συνεργασίας των κρατών-μελών της, όπως επίσης στην προστασία των συνόρων της. Το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης και η δημιουργία νέων φορέων όπως η Europol και η Eurojust, αποτελούν τα βασικά μέσα καταπολέμησης του φαινομένου της τρομοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η συντονισμένη νομοθετική πολιτική των ΗΠΑ

και ΕΕ επηρέασε το ελληνικό ποινικό δίκαιο, στο οποίο ενσωματώθηκαν διεθνείς και ευρωπαϊκές συνθήκες. Διατάξεις που αφορούν το οργανωμένο έγκλημα εμπλουτίζονται με τις νέες ρυθμίσεις που αφορούν την τρομοκρατία, φανερώνοντας πως, για το ελληνικό δίκαιο, τρομοκρατία και οργανωμένο έγκλημα αποτελούν όψεις ενός ενιαίου φαινομένου.

Δυναμική έκφραση του πολέμου κατά της τρομοκρατίας, και χαρακτηριστικό γνώρισμα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, συνιστά η διεξαγωγή πραγματικών πολέμων, με «προληπτικό» και «ανθρωπιστικό» χαρακτήρα. Η «πρόβλεψη» εκ μέρους των ΗΠΑ για την ύπαρξη κινδύνου από ΟΜΚ, νομιμοποίησε την προληπτική στρατιωτική τους επέμβαση εναντίον του Ιράκ. Εν συνεχεία, νέοι στόχοι τέθηκαν στο προσκήνιο, όπως η εξασφάλιση ανθρωπιστικής βοήθειας και αλλαγής του καθεστώτος, λόγω συστηματικής καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από αυταρχικό δικτάτορα, Saddam Hussein. Παρά τους ηθικούς και νομικούς προβληματισμούς που ανακύπτουν σχετικά με τη χρήση και, τελικά, την αποτελεσματικότητα των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, είναι μια στρατηγική που χαίρει της υποστήριξης του πολιτικού κόσμου, ενίοτε και των πολιτών.

Η επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος εισάγονται στην πολεμική διαδικασία δημιουργώντας νέα πολεμικά εργαλεία, τα οποία, από απόσταση, κατευθύνονται προς συγκεκριμένους στόχους ή ρίπτουν κατά ευρύτερων περιοχών, πέραν των εμπόλεμων ζωνών. Μια άλλη παράμετρος του σύγχρονου πολεμικού παραδείγματος είναι η ενίσχυση του ρόλου των πολυεθνικών εταιριών. Κρατικοί και ιδιωτικοί φορείς, υπό τη διαχειριστική εξουσία του κράτους, έχουν την ικανότητα να ασκήσουν νόμιμη βία. Ωστόσο, σε αντίθεση με τους κρατικούς φορείς, οι ιδιωτικοί δεν καλύπτονται πλήρως από τις υφιστάμενες νομικές ρυθμίσεις, αμβλύνοντας τα περιθώρια υποχρέωσης λογοδοσίας.

Για την εξουδετέρωση των τρομοκρατικών οργανώσεων χρησιμοποιούνται δύο, κυρίως, πρακτικές. Η στρατηγική της αποριζοσπαστικοποίησης των μελών και ο γνωστός ως «αποκεφαλισμός» των ομάδων. Η πρώτη, συνίσταται στην αποδέσμευση του ατόμου από την εγκληματική του σταδιοδρομία μέσω της δημιουργίας εσωτερικών και εξωτερικών συστημάτων ελέγχου, που το συγκρατούν από τη διάπραξη εγκλημάτων. Από έρευνες αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας τέτοιων προγραμμάτων, έχει βρεθεί ότι ο εθελοντικός τους χαρακτήρας αλλά και η εξέταση του πλαισίου μέσα στο οποίο δρουν οι μαχητές (π.χ. κίνητρα συμμετοχής, επιλογή στόχων επιθέσεων), για μια πολυεπίπεδη προσέγγιση, αποτελούν παράγοντες που συμβάλλουν στην επιτυχία τους. Η δεύτερη στρατηγική προτείνει τη σύλληψη, ή και φυσική εξόντωση, των αρχηγών των τρομοκρατικών ομάδων και των ανώτερων στελεχών τους. Η αποτελεσματικότητα αυτής της μεθόδου καθίσταται ιδιαίτερα αμφιλεγόμενη, παρόλα αυτά αυξάνεται συνεχώς η χρήση της, με τη μορφή των στοχευμένων δολοφονιών, κατά την περίοδο της προεδρικής θητείας του Obama, εγείροντας ηθικούς προβληματισμούς.

Ως συγκεκριμένη όψη της γενικότερης προβληματικής των σχέσεων μεταξύ προάσπισης της ασφάλειας και του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας», εμφανίζονται οι επιπτώσεις που επιφέρουν οι υιοθετούμενες ρυθμίσεις στον τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ο τρομοκράτης φαίνεται να μοιάζει ως ένα υποκείμενο δίχως δικαιώματα και μάλιστα, κατά την πλειοψηφία του πολιτικού κόσμου, δεν θα πρέπει να έχει δικαιώματα. Περιορισμοί τίθενται σε κάθε στάδιο καταπολέμησης της τρομοκρατίας, με ειδικούς αντιτρομοκρατικούς κανόνες ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου, καθώς και ειδικά διοικητικά μέτρα στο επίπεδο της σωφρονιστικής μεταχείρισης.

Συνακόλουθα, οι περιορισμοί επεκτείνονται στο σύνολο των πολιτών, οι οποίοι, ιδιαίτερα υπό την επιρροή του σοκ κάποιας τρομοκρατικής επίθεσης, δείχνουν πιο πρόθυμοι από παλαιότερα να παραχωρήσουν λίγη από την ελευθερία τους για να εξασφαλίσουν την ασφάλειά τους. Γι' αυτό, άλλωστε, δεν φαίνεται να προκαλεί αίσθηση η δήλωση της Γαλλίας προς το ΣτΕ για «επιλεκτικό» σεβασμό των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 13^{ης} Νοεμβρίου 2015. Ωστόσο, όπως φανερώνουν 14 χρόνια αγώνα κατά της τρομοκρατίας, παραφράζοντας τα λόγια του Benjamin Franklin, όσοι έχουν θυσιάσει στοιχειώδεις ελευθερίες για χάρη της ασφάλειας, χάνουν, τελικώς, και την ελευθερία και την ασφάλεια.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η εργασία πραγματεύεται τη μελέτη και ανάλυση των μορφών τρομοκρατίας και αντιτρομοκρατίας που κυριαρχούν, σε πλανητικό επίπεδο, στις αρχές του αιώνα μας. Επομένως, σημείο αναφοράς μας είναι η τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, η οποία αποτέλεσε την πιο θανατηφόρα και θεαματική επίθεση που έχει γνωρίσει ο δυτικός κόσμος μέχρι σήμερα. Έχει μείνει στη συνείδησή μας ως «η μέρα που άλλαξε τον κόσμο», ένα γεγονός που καθόρισε την πορεία του 21^{ου} αιώνα, ενώ οι αλλαγές που επέφερε συνοδεύονται συνήθως από το επίθετο «νέος» (π.χ. «νέα τρομοκρατία», «νέα παρακολούθηση», κ.ο.κ.), για να δηλώσει τη διαφοροποίηση τους από το παρελθόν.

Η επίθεση στους Δίδυμους Πύργους, ωστόσο, δεν άλλαξε τον κόσμο, όπως συχνά εκτιμάται. Η καινοτομία της έγκειται στο ότι προσέδωσε αυξημένη δυναμική σε αλλαγές ήδη υπαρκτές ή, τουλάχιστον, υποφαινόμενες. Στην ανάλυσή μας ήταν αδύνατον να μην αναφερθούμε πρώτα σε γεγονότα και διεργασίες που συνέβησαν πολύ πριν την 11/9. Η τρομοκρατία δεν είναι, οπωσδήποτε, καινούριο φαινόμενο. Αυτό που διαφοροποιείται, ουσιαστικά, είναι ο τρόπος με τον οποίο νομιμοποιούνται ορισμένες κρατικές αυθαιρεσίες σχετικά με παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ήδη από τη λήξη του Β' ΠΠ διαφαίνεται η πορεία των σύγχρονων εξελίξεων. Η αυξανόμενη έμφαση στην ασφάλεια και το δόγμα της μηδενικής ανοχής συγκροτούν τον κεντρικό πυρήνα των νέων ποινικών και αντεγκληματικών πολιτικών. Στην περίπτωση της 11/9, αστάθμητοι παράγοντες, όπως η κατάρρευση των κτιρίων και η υπερκάλυψη του θέματος από τα ΜΜΕ, παρείχαν τον «οδηγητικό μύθο», δηλαδή τις κατάλληλες δικαιολογίες, ώστε αυτές οι ενέργειες να λαμβάνουν χώρα απροκάλυπτα.

Η τρομοκρατία, ως παράγωγο των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών, έχει την ικανότητα να μεταλλάσσεται και να λαμβάνει διάφορες μορφές. Νέες και παλαιότερες μορφές βίας καθιστούν πρόκληση τις προσπάθειες υπαγωγής τους σε έναν ενιαίο ορισμό, ενώ πρακτικές όπως η καταστροφή συστημάτων πληροφορικής ή η χρήση μισθοφόρων, θεωρείται ότι διακρίνουν τη σύγχρονη τρομοκρατία από εκείνη που αναπτύχθηκε κατά τις δεκαετίες '60 έως '80, με το πιο συγκροτημένο ιδεολογικό υπόβαθρο. Η αυξημένη επιχειρησιακή ορθολογικότητα των τρομοκρατικών επιθέσεων συγχέεται, πολλές φορές, με την αρχική επιλογή ενός ατόμου να ενταχθεί στους κόλπους της τρομοκρατίας ή της ένοπλης πάλης γενικότερα. Η σημασία που δίνεται στο *modus operandi* για την αποτροπή και καταστολή των επιθέσεων, λειτουργεί σε βάρος της κατανόησης των συνθηκών δημιουργίας θετικών στάσεων των ατόμων απέναντι στην (ένοπλη) πολιτική βία.

Η ισλαμική-φονταμενταλιστική τρομοκρατία απασχολεί όλο και περισσότερο την διεθνή κοινή γνώμη, καθώς δημιουργεί δίκτυα σε ολόκληρο τον κόσμο. Αφορμάται από την ισλαμική παράδοση, η οποία δεν διακρίνει ευκρινώς τη θρησκεία από την πολιτική, εντούτοις, αν υπήρχε μια συγκροτημένη κεντρική θρησκευτική εξουσία, οι πράξεις της θα καταδικάζονταν σαφώς ως αίρεση και διαστρέβλωση της πραγματικής πίστης. Η έννοια του «χαλιφάτου», ως κοινωνικό και πολιτικό πρόταγμα, δρα νομιμοποιητικά συνδέοντας τις οργανώσεις που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία, με το Ισλάμ. Ωστόσο, η ανάπτυξη της ισλαμικής τρομοκρατίας είναι απόρροια του κοινωνικοπολιτικού χάους που έχει επιφέρει η ξένη κατοχή στα αραβικά κράτη, αλλά και επακόλουθο των δομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα τελευταία (π.χ. διαφθορά, οικονομική υπανάπτυξη, κοινωνική υστέρηση, πολιτική καταστολή, κ.ά.).

Η Δύση ανέκαθεν ανέτρεφε, και εξακολουθεί να το πράττει, τις δυνάμεις του ακραίου Ισλάμ, για να επέμβει αργότερα να τις ελέγξει στρατιωτικά. Καθώς τα γεωπολιτικά συμφέροντα αλλάζουν, όμοια συμβαίνει με τους «εχθρούς» και τους «φίλους». Δεν αποκλείεται, λοιπόν, οι σημερινοί επαναστάτες στη Συρία και αλλού, τους οποίους οι ΗΠΑ εξοπλίζουν και εκπαιδεύουν, να είναι οι «τρομοκράτες» που θα πρέπει να φοβόμαστε στο μέλλον. Για τα δεινά του αραβικού κόσμου, όμως δεν ευθύνεται μόνο η Δύση. Οι ίδιες τους οι πολιτικές, όπως η δαιμονοποίηση των μειοψηφιών, η εκτεταμένη κρατική διαφθορά, συντελούν στη ριζοσπαστικοποίηση των πληθυσμών τους. Πολλά από τα προβλήματα που επηρέαζαν τον αραβικό κόσμο το 2001, όπως η διάχυτη αστάθεια, η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων των μειοψηφιών, εθνικές και θρησκευτικές συγκρούσεις, υφίστανται ακόμη και πιθανότατα έχουν επιδεινωθεί. Το γεγονός, μάλιστα, πως ο αριθμός των ξένων μαχητών, ειδικά νεαρής ηλικίας, συνεχώς μεγεθύνεται, φανερώνει την αδυναμία ή απροθυμία των κρατών, ακόμη και των δυτικών, να παράσχουν σε όλους τους πολίτες τους τα μέσα εκείνα που θα τους εξασφαλίσουν την επιτυχία των στόχων που τα ίδια τους έχουν θέσει.

Η τακτική του «πολέμου», με την κυριολεκτική και μεταφορική σημασία, δεν έχει αποδώσει τα υποσχόμενα αποτελέσματα, αντίθετα, η τρομοκρατία φαίνεται να βρίσκεται σε άνοδο σε όλον τον κόσμο. Λειτουργεί καλύτερα, μάλλον, ως κίνητρο αντιποίνων και εργαλείο στρατολόγησης. Μήπως, επομένως, θα πρέπει οι ιθύνοντες να ανακατευθύνουν τις πολιτικές αντιμετώπισης της τρομοκρατίας; Πέραν των καταστροφικών δυνατοτήτων της, η τρομοκρατία θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μέσον αφύπνισης για την προώθηση κοινωνικών, πολιτικών και άλλων μεταρρυθμίσεων. Κατά τη «Βασιλεία του Τρόμου» στη Γαλλία της Επανάστασης, η Εθνοσυνέλευση προχώρησε σε μια σειρά εσωτερικών μεταρρυθμίσεων (κατάργηση

της δουλείας, θέσπιση ανώτατων ορίων στα αγαθά πρώτης ανάγκης, κ.ά.). Άρα, επανεκτιμώντας τα κίνητρα που ωθούν τα άτομα στην ανάληψη πολιτικής βίας, θα μπορούσε η αντεγκληματική πολιτική να οδηγηθεί σε άλλους δρόμους, πέραν της καταστολής και της, κακώς εννοούμενης, πρόληψης που στοχοποιεί και στιγματίζει. Η κοινωνική πρόληψη είναι αυτή που μας αφορά, αυτή που στοχεύει στην άμβλυνση των πάσης φύσεως ανισοτήτων και των συνεπειών που συνεπάγονται οι ταχύτατες αλλαγές που συμβαίνουν στον σύγχρονο κόσμο.

Η μελέτη της τρομοκρατίας είναι αναμφισβήτητα ένα ενδιαφέρον εγχείρημα. Εξαιτίας, όμως, της πολυπλοκότητας και των πολλαπλών παραγόντων που τη γεννούν και την αναπαράγουν, η δημιουργία ενός αυτόνομου τομέα σπουδών περί τρομοκρατίας (“terrorism studies”) καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη. Η τρομοκρατία είναι από τη φύση της απρόσιτο πεδίο έρευνας, λόγω του βίαιου και μυστικού της χαρακτήρα. Επιπλέον, οι στόχοι στρέφονται κυρίως στην καταπολέμησή της παρά στην κατανόησή της. Ως αποτέλεσμα, παράγεται μόνο ένα μικρό ποσοστό νέων δεδομένων που καθυστερούν τη μελέτη της τρομοκρατίας από το να φτάσει στην προσδοκώμενη ακαδημαϊκή της ωριμότητα.

Στην παρούσα εργασία, προσπαθήσαμε να δώσουμε μια συνολική εικόνα του φαινομένου, διακρίνοντάς τη σε δύο μέρη που παρουσιάζουν, αντίστοιχα, τα κυριότερα χαρακτηριστικά της σύγχρονης τρομοκρατίας και των μέσων καταπολέμησής της, αναγνωρίζοντας, βεβαίως, την αδυναμία εμβάθυνσης σε κάθε πεδίο χωριστά. Παρά το πλήθος των πληροφοριών που έχουμε ήδη παραθέσει, ο χώρος και ο χρόνος εξακολουθούν να είναι περιοριστικοί παράγοντες για την επαρκή κάλυψη όλων των πτυχών που απορρέουν από το φαινόμενο της τρομοκρατίας, με αποτέλεσμα να υφίστανται ανοιχτά ζητήματα για μελλοντική εξέταση. Το πρόβλημα του ορισμού της τρομοκρατίας, όπως φαίνεται, θα παραμείνει στα ζητήματα προς

επίλυση για αρκετό καιρό ακόμη. Θα μας ενδιέφερε μια πιο εστιασμένη ανάλυση στα ευρωπαϊκά και, κυρίως, τα ελληνικά δεδομένα, αλλά ακολουθώντας τον τίτλο του θέματός μας κινηθήκαμε σε ένα ευρύτερο πλαίσιο μελέτης, αναδεικνύοντας συνοπτικά τις ουσιαστικότερες μεταλλαγές που χαρακτηρίζουν την τρομοκρατία και τα αντίμετρά της στις αρχές του αιώνα μας, σε παγκόσμιο επίπεδο.

Όσον αφορά την τρομοκρατία, η Ευρώπη και η Ελλάδα, ειδικότερα, είχαν να παρουσιάσουν περιστατικά εθνικής τρομοκρατίας. Στον 21^ο αιώνα, όμως, η Δύση συνολικά δείχνει για πρώτη φορά να κλονίζεται από επιθέσεις διεθνούς εμβέλειας. Στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής, απ' την άλλη, η Ευρώπη και κατ' επέκταση η Ελλάδα, ακολουθούν τις κατευθυντήριες γραμμές που προέρχονται από την άλλη μεριά του Ατλαντικού. Εν αναμονή των εξελίξεων μετά τις επιθέσεις στο Παρίσι στις 13 Νοεμβρίου 2015, θα υπάρξει περισσότερη τροφή για σκέψη πάνω στα ευρωπαϊκά ζητήματα, τα οποία θα επηρεάσουν, άμεσα πλέον, την Ελλάδα. Το γεγονός, μάλιστα, πως η 13^η Νοεμβρίου, έχει ονομαστεί η ευρωπαϊκή 11^η Σεπτεμβρίου, μας προϋδεάζει για το τί μέλλει γενέσθαι. Ό,τι κι αν γίνει, όμως, ένα είναι σίγουρο. Εάν η Ευρώπη αλλάξει από φόβο, αν εγκαταλείψει όσα πρεσβεύει, τότε οι τρομοκράτες έχουν σαφώς νικήσει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΕΙΜΕΝΑ ΝΟΜΩΝ- ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ

Charter of the United Nations and Statute of The International Court of Justice (1945). <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>

Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη

<http://www.ambafrance-gr.org/%CE%97-%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%BE%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%94%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%89%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%91%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%BF%CF%85>

Joint Resolution (Εξουσιοδότηση περιορισμένης χρήσης αμερικανικών δυνάμεων εναντίον του ISIS).

https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/aumf_02112015.pdf

Public Law 107-296, 107th Congress- November 25. 2002

https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/hr_5005_enr.pdf

Public Law 107-40, 107th Congress- September 18. 2001

<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-107publ40/pdf/PLAW-107publ40.pdf>

The U.S Constitution & Amendments: The Bill of Rights

https://www.constitutionfacts.com/content/constitution/files/Constitution_BillOfRights.pdf

The USA PATRIOT ACT

<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-107hr3162enr/pdf/BILLS-107hr3162enr.pdf>

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2002). *Απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου της 13ης Ιουνίου 2002, για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας.*

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:32002F0475>

Συμβούλιο της Ευρώπης (2005). *Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Παρεμπόδιση της Τρομοκρατίας.* Βαρσοβία

[http://www.olec.gov.cy/olec/olec.nsf/all/781787956CC6BC60C225747B00203056/\\$file/Simvasi%20gia%20Parempodisi%20tis%20Tromokratias.pdf?openelement](http://www.olec.gov.cy/olec/olec.nsf/all/781787956CC6BC60C225747B00203056/$file/Simvasi%20gia%20Parempodisi%20tis%20Tromokratias.pdf?openelement)

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ - ΚΡΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΜΗ ΚΡΑΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ

American Civil Liberties Union. (2001, 23 Οκτωβρίου). «How the anti-terrorism bill allows for detention of people engaging in innocent associational activity», χ.ο. (<https://www.aclu.org/how-anti-terrorism-bill-allows-detention-people-engaging-innocent-associational-activity> Ανακτήθηκε στις 23/10/2015).

Anti-Defamation League. (2012, 4 Σεπτεμβρίου). «Anti-abortion violence: America's forgotten terrorism», χ.ο.

(<http://www.adl.org/combating-hate/domestic-extremism-terrorism/c/anti-abortion->

[violence-americas-forgotten-terrorism-1.html?referrer=https://www.google.gr/#.VcO5IPntmko](http://www.google.gr/#.VcO5IPntmko) Ανακτήθηκε στις 8/8/2015).

Council on Foreign Relations. (2013, 12 Ιουνίου). «The dilemma of humanitarian intervention», Bajoria J. & McMahon R. (<http://www.cfr.org/humanitarian-intervention/dilemma-humanitarian-intervention/p16524> Ανακτήθηκε στις 7/11/2015).

Department of Justice. (χ.χ.). *The USA PATRIOT ACT: Preserving life and liberty* (http://www.justice.gov/archive/ll/what_is_the_patriot_act.pdf Ανακτήθηκε στις 21/10/2015).

E.K.O.ME. (χ.χ.). «Διεθνής ισλαμική τρομοκρατία», Παπασωτηρίου Χ. (http://www.ekome.gr/upload/120-Islam_terrorism.doc Ανακτήθηκε στις 10/7/2015). Σημ. ο ιστότοπος έχει διακόψει τη λειτουργία του.

Ελληνική Αστυνομία. (χ.χ.). «Το οργανωμένο έγκλημα. Έννοια, χαρακτηριστικά, αντιμετώπιση», Λυδάκης Ε. (http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=2481&Itemid=400&lang Ανακτήθηκε στις 15/12/2015).

European Police Office. (2015). *European Union Terrorism Situation and Trend Report 2015 (Te-Stat)*. (<https://www.europol.europa.eu/content/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2015> Ανακτήθηκε στις 15/12/2015).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ.). «Ο χώρος «Σένγκεν»». (http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/schengen_brochure/schengen_brochure_dr3111126_el.pdf Ανακτήθηκε στις 26/10/2015).

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (χ.χ.). «Ρύθμιση της χρήσης δεδομένων από τις καταστάσεις με τα ονόματα των επιβατών». (<http://www.consilium.europa.eu/el/policies/fight-against-terrorism/passenger-name-record/> Ανακτήθηκε στις 26/10/2015).

Federal Bureau of Investigation. (χ.χ.). *Definitions of terrorism in the U.S. Code*. (<http://www.fbi.gov/about-us/investigate/terrorism/terrorism-definition> Ανακτήθηκε στις 15/12/2015).

General Assembly of United Nations. (2006). *Uniting against terrorism: Recommendations for a global counter-terrorism strategy. Report of the Secretary-General*. (http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/60/825 Ανακτήθηκε στις 5/6/2015).

Giorgetti, C. (2006). «Listing and De-listing of Terrorist Organizations: the Cases of the United Nations and the United States of America», στο: *HD Centre*, σελ. 1-30. (http://www.hdcentre.org/uploads/tx_news/147ListingandDe-listingofTerroristOrganizations.pdf Ανακτήθηκε στις 16/11/2015).

Human Rights Watch. (2015, 14 Απριλίου). «Iraq: escapees describe systematic rape», χ.ο.

(<http://www.hrw.org/news/2015/04/14/iraq-isis-escapees-describe-systematic-rape> Ανακτήθηκε στις 3/8/2015).

Human Rights Watch. (2013, 14 Φεβρουαρίου). «Divided we fall: Intolerance in Europe puts Rights at risk», Ward B.
(<https://www.hrw.org/news/2013/02/14/divided-we-fall-intolerance-europe-puts-rights-risk> Ανακτήθηκε στις 24/2/2016).

Human Rights Watch. (2012). *In the Name of Security. Counterterrorism Laws Worldwide since September 11.*
(<https://www.hrw.org/report/2012/06/29/name-security/counterterrorism-laws-worldwide-september-11> Ανακτήθηκε στις 21/10/2015).

Institute for Economics and Peace. (2014). *Global Terrorism Index 2014. Measuring and Understanding the Impact of Terrorism.*
(<http://static.visionofhumanity.org/sites/default/files/Global%20Terrorism%20Index%20Report%202014.pdf> Ανακτήθηκε στις 27/8/2015).

Joint Committee on Human Rights. (2006-2007). *The Council of Europe Convention on the prevention of terrorism. First Report of Session 2006-2007.*
(https://books.google.gr/books?id=qfOLc2nZn0AC&pg=PA11&lpg=PA11&dq=terrorism+act+2000+definition&source=bl&ots=TUbcTyV0ii&sig=nV7zUeEUT_J0P9p1SHKgCncgOil&hl=el&sa=X&ei=-dBxVbuPIcyrUcLwgZAJ&ved=0CC8Q6AEwAjgK#v=onepage&q=terrorism%20act%202000%20definition&f=false Ανακτήθηκε στις 5/6/2015).

Mises Institute. Austrian Economics, Freedom and Peace. (2011, 4 Απριλίου). «Is humanitarian war the exception?», Marjanovic M.
(<https://mises.org/library/humanitarian-war-exception> Ανακτήθηκε στις 7/11/2015).

Radical Islam Monitor in Southeast Europe. (2014, 12 Απριλίου). «Ιδιωτικοί Στρατοί. Η μεταμοντέρνα διάσταση του πολέμου και η νέα φεουδαρχία στις πολεμικές επιχειρήσεις», Μιχαλέτος Ι.
(http://www.rimse.gr/2014/04/blog-post_12.html Ανακτήθηκε στις 15/11/2015).

The World Bank. GDP per capita (current US\$).
(http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?order=wbapi_data_value_2013+wbapi_data_value&sort=asc Ανακτήθηκε στις 20/8/2015).

Thorne, K. (2006). «“Terrorist” lists- A brief overview of lists and their sanctions in the US, UN and Europe», στο: *HD Centre*, σελ. 1-12.
(http://www.hdcentre.org/uploads/tx_news/140_Terroristlists-AbriefoverviewoflistsandtheirsanctionsintheUSUNandEurope.pdf Ανακτήθηκε στις 16/11/2015).

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2005). «Η αντιτρομοκρατική στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Βρυξέλλες.
(<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?f=ST+14469+2005+REV+4&l=el> Ανακτήθηκε στις 26/10/2015).

BIBΛΙΑ

Αλέγκ, Α. (2002). «Για τις επιθέσεις στις ΗΠΑ και τον πόλεμο στο Αφγανιστάν», στο *Η Αυτοκρατορία σε πόλεμο. Ο κόσμος μετά την 11^η Σεπτεμβρίου...*, (μτφρ. Γ. Θεοδωρόπουλος), Αθήνα, Λιβάνης, σελ. 196-207.

Αλεξιάδης, Σ. (2011). *Εγκληματολογία*, ε' έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Annan, K. A. (2000). *We the Peoples. The role of the United Nations in the 21st century*. New York: UN Department of Public Information.
(http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf Ανακτήθηκε στις 7/11/2015).

Bakker, E. (2006). *Jihadi terrorists in Europe: their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.
(http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20061200_cscp_csp_bakker.pdf Ανακτήθηκε στις 20/8/2015).

Baudrillard, J. (2002). *Το πνεύμα της τρομοκρατίας*, (μτφρ. Π. Μπουρλάκης), Αθήνα: Κριτική.

Beck, U. (1992). *Risk society. Towards a new Modernity*. London: Sage Publications.

Burns, E.M. (2006). *Ευρωπαϊκή ιστορία. Ο Δυτικός πολιτισμός: νεότεροι χρόνοι*, (μτφρ. Τ. Δαρβέρης), δ' εκδ. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Buruma, I. & Margalit, A. (2007). *Δυτικισμός. Η Δύση στα μάτια των άλλων*, (μτφρ. Ξ. Γιαταγάνας), Αθήνα: Κριτική.

Clausewitz, C. (1976). *On War*, (μτφρ./εκδ. M.E Howard & P. Paret), Princeton: Princeton University Press.
(<http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps143a/readings/Clausewitz%20-%20On%20War,%20Books%201%20and%208.pdf> Ανακτήθηκε στις 14/11/2015).

Cooley, J.K. (2001). *Τρομοκρατία. Ανίεροι πόλεμοι*, (μτφ. Κ. Κολιόπουλος), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Doan, A.E. (2007). *Opposition and intimidation: The abortion wars and strategies of political harassment*. Ann Arbor: University of Michigan.

Giddens, A. (2014). *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, (μτφρ. Γ. Μερτίκας), 2^η εκδ., Αθήνα: Κριτική.

Gray, C. S. (2007). *The implications of preemptive and preventive War Doctrines: a reconsideration*. US: Strategic Studies Institute.
(<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub789.pdf> Ανακτήθηκε στις 6/11/2015).

Hobsbawm, E. (2008). *Παγκοσμιοποίηση, Δημοκρατία και τρομοκρατία*, (μτφ. Ν. Κούρκουλος), 2^η εκδ., Αθήνα: Θεμέλιο.

- Χομπς, Τ.** (2006). *Λεβιάθαν ή Ύλη, Μορφή και Εξουσία μιας Εκκλησιαστικής και Λαϊκής Πολιτικής Ενότητας*, (μτφρ. Γ. Πασχαλίδης & Α. Μεταξόπουλος), Αθήνα: Γνώση.
- Hoffmann, S.** (2011). *Χάος και Βία. Η Παγκοσμιοποίηση, τα καταρρέοντα κράτη, η τρομοκρατία και η αμερικανική εξωτερική πολιτική*, (μτφρ. Ε. Μπαρτζινόπουλος), Αθήνα: Παπαζήσης.
- Καστέλς, Μ.** (2005). *Ο γαλαξίας του διαδικτύου. Στοχασμοί για το διαδίκτυο, τις επιχειρήσεις και την κοινωνία*, (μτφ. Ε. Αστερίου), Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη.
- Klein, N.** (2010). *Το δόγμα του σοκ: η άνοδος του καπιταλισμού της καταστροφής*, (μτφρ. Α. Φιλιππάτος), Αθήνα: Λιβάνης.
- Κορόβεσης, Π.** (2004). *Τρομοκρατία και άλλα δαιμόνια*. Αθήνα: Ηλέκτρα.
- Κουτσούκης, Α.** (2008). *Το δόγμα του προληπτικού πολέμου και ο πόλεμος στο Αφγανιστάν*. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής. (http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/12/dogma-proliptikou-poleμου-kai-o-polemos-sto-afghanistan_t3.pdf Ανακτήθηκε στις 3/11/2015).
- Krueger, A. & Maleckova, J.** (2002). *Education, poverty, political violence and terrorism: is there a causal connection?*. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Λοβέρδος, Α.** (2001). *Η Νέα τρομοκρατία με αφορμή την 11^η Σεπτεμβρίου*. Αθήνα: Ίνδικτος.
- Μαρκαντωνάτου, Μ.Β.** (2009). *Το Κράτος και το Μονοπώλιο της Βίας*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μπαμπινιώτης Γ.** (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπόση, Μ.** (2000). *Περί του Ορισμού της Τρομοκρατίας*. Αθήνα: Τραυλός.
- Neuburger, L. & Valentini, T.** (1996). *Women and terrorism*, (translated in English by J. Campling), United States of America: McMillan Press.
- Παπαδάτος, Π.** (1987). *Η Τρομοκρατία*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Παπαθεοδώρου, Θ.** (2002). *Δημόσια ασφάλεια και αντεγκληματική πολιτική – συγκριτική προσέγγιση*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Πάσχος, Γ.** (2005). *Η Επιστροφή των λύκων. Πολιτικές του τρόμου στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Rabasa, A., Prettyjohn, S.L., Ghez, J.J. & Boucek, C.** (2010). *Deradicalizing Islamist Extremists*. CA: RAND Corporation. (http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2010/RAND_MG1053.pdf Ανακτήθηκε στις 15/10/2015).

Ρόμπινς, Κ. & Ουέμπστερ, Φ. (2002). *Η Εποχή του τεχνοπολιτισμού. Από την κοινωνία της πληροφορίας στην εικονική ζωή*, (μτφ. Κ. Μεταξά), Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη.

Schmid, A.P. (2013). *Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: a conceptual discussion and literature review*, The Netherlands: *International Centre for Counter-Terrorism-The Hague*.

(http://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013_2.pdf Ανακτήθηκε στις 11/10/2015).

Vidal, G. (2004). *Όνειρα Πολέμου*, (μτφρ. Μ. Ζαχαριάδου), Αθήνα: Scripta.

Welsh, J.M. (2004). *Humanitarian intervention and international relations*. New York: Oxford University Press.

(https://docs.google.com/file/d/0B0_FjdluRK7uMzhjY2RjMzUtYmM1OC00MTJhLWIxOTMtOTk4MzM3OTI4MmZh/edit?pli=1 Ανακτήθηκε στις 10/11/2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΒΙΒΛΙΩΝ & ΔΟΚΙΜΙΑ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ

Ανθόπουλος, Χ. (2005). «Κράτος πρόληψης και δικαίωμα στην ασφάλεια», στο: Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ., Παπαθεοδώρου, Θ. (επιμ.), *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*. Αθήνα: Σάκκουλας, σελ. 109-135.

Bjorgo, T., Donselaar, J.V. & Grunenberg, S. (2009). «Exit from right-wing extremist groups: lessons from disengagement programmes in Norway, Sweden and Germany», στο: Bjorgo, T. & Horgan, J. (εκδ.), *Leaving terrorism behind. Individual and collective disengagement*. Oxon: Routledge, σελ. 135-151.

Γκαλεάνο, Ε. (2002). «Το θέατρο του Καλού και του Κακού», στο: *Η Αυτοκρατορία σε πόλεμο. Ο κόσμος μετά την 11^η Σεπτεμβρίου...*, (μτφρ. Γ. Θεοδωρόπουλος), Αθήνα, Λιβάνης, σελ. 317-321.

Φόστερ, Τ.Μ., Μάγκντοφ, Χ. & ΜακΤσένεϊ, Π.Γ. (2002). «Μετά την επίθεση...Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας», στο: *Η Αυτοκρατορία σε πόλεμο. Ο κόσμος μετά την 11^η Σεπτεμβρίου...*, (μτφρ. Γ. Θεοδωρόπουλος), Αθήνα, Λιβάνης, σελ. 224-240.

Holzgrefe, J.L. (2003). «The humanitarian intervention debate», στο: Holzgrefe, J.L. & Keohane, Robert O. (εκδ.), *Humanitarian Intervention. Ethical, legal and political dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press, σελ. 15-52.

(<http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam034/2003269355.pdf> Ανακτήθηκε στις 7/11/2015).

Kanter, A. (2000). «Memorandum to the President», στο: Frye, A., *Humanitarian Intervention. Crafting a workable doctrine*. New York: Council on Foreign Relations.

Kramer, R. C. (2010). «From Guernica to Hiroshima to Bagdad: the normalization of terror bombing of civilians», στο: Chambliss, W.J., Michalowski, R.J & Kramer, R.C. (εκδ.), *State crime in the global age*. Cullompton: Willan Publishing, σελ. 118-133.

- Locatelli, A.** (2014). «What is terrorism? concepts, definitions and classifications», στο: Caruso R., Locatelli A., (εκδ.), *Understanding Terrorism (Contributions to Conflict Management, Peace Economics and Development)* 22, σελ. 1-23.
- Lyon, D.** (2010). «Προβάλλοντας αντίσταση στην παρακολούθηση (μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001)», στο: Σαματάς Μ. (επιμ./μτφρ.), *Όψεις της Νέας Παρακολούθησης. Διεθνείς και Ελληνικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σελ. 109-128.
- Marx, G.T.** (2010). «Τί είναι νέο στη νέα παρακολούθηση; ταξινομήσεις για αλλαγή και συνέχεια», στο: Σαματάς Μ. (επιμ./μτφρ.), *Όψεις της Νέας Παρακολούθησης. Διεθνείς και Ελληνικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σελ. 59-80.
- McCauley, C. & Moskalenko, S.** (2010). «Individual and group mechanisms of radicalization», στο: Fenstermacher, L., Kuznar, L., Rieger, T., & Speckhard, A., (εκδ.), *Protecting the homeland from international and domestic security threats: Current multidisciplinary perspectives on root causes, the role of ideology, and programs for counter-radicalization and disengagement*. Washington, D.C.: Topical multi-layer assessment (SMA) multi-agency and Air Force research laboratory multi-disciplinary white papers in support of counter-terrorism and counter-WMD, σελ. 82-91.
- Νοκτιούμ, Τ. & Παζ, Ζ.Π.** (2002). «Η Σταυροφορία του Τζορτζ Μπους του Νέοτερου», στο: *Η Αυτοκρατορία σε πόλεμο. Ο κόσμος μετά την 11^η Σεπτεμβρίου...*, (μτφρ. Γ. Θεοδωρόπουλος), Αθήνα, Λιβάνης, σελ. 279-316.
- Rapoport, D.** (2004). «The fourth waves of terrorism», στο: Cronin A.K. & Ludes J.M., (εκδ.), *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, Washington D.C.: Georgetown University Press, σελ. 46-73.
(<http://www.international.ucla.edu/media/files/Rapoport-Four-Waves-of-Modern-Terrorism.pdf> Ανακτήθηκε στις 20/6/2015).
- Rothe, D.** (2006). «Iraq and Halliburton», στο: Michalowski R.J, Kramer R.C. (εκδ.), *State-corporate crime. wrongdoing at the intersection of business and government*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, σελ. 215-238.
- Ροντρίγκες, Μ.Ο.** (2002). «Σταυροφορία του Μπους ή πράξη βαρβαρότητας;», στο: *Η Αυτοκρατορία σε πόλεμο. Ο κόσμος μετά την 11^η Σεπτεμβρίου...*, (μτφρ. Γ. Θεοδωρόπουλος), Αθήνα, Λιβάνης, σελ. 119-131.
- Ruggiero, V.** (2010). «War as corporate crime», στο: Chambliss, W.J., Michalowski, R., Kramer, R.C. (εκδ.), *State crime in the global age*. Cullompton: Willan Publishing, σελ. 103-117.
- Σενέ, Φ.** (2002). «Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με δύο εχθρούς-πρέπει να δημιουργήσουμε ξανά μια διεθνιστική προοπτική», στο: *Η Αυτοκρατορία σε πόλεμο. Ο κόσμος μετά την 11^η Σεπτεμβρίου...*, (μτφρ. Γ. Θεοδωρόπουλος), Αθήνα, Λιβάνης, σελ. 257-278.
- Stanki, K.** (2005). «Terrorism, gender and ideology: A case study of women who join the Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC)», στο: Forest J.F., (εκδ.), *The making of a terrorist: Recruitment, training and root causes* 1, Westport, CT: Praeger

Security International.

([https://www.academia.edu/148962/Terrorism Gender and Ideology A Case Study of Women who Join the Revolutionary Armed Forces of Colombia FARC](https://www.academia.edu/148962/Terrorism_Gender_and_Ideology_A_Case_Study_of_Women_who_Join_the_Revolutionary_Armed_Forces_of_Colombia_FARC) Ανακτήθηκε στις 9/8/2015).

Σωτηρόπουλος, Δ.Α., Χουλιάρας, Α., Σκλιάς, Π. & Ρούσσο, Σ. (2005).

«Προβλήματα, προκλήσεις και προοπτικές του Τρίτου Κόσμου στον 21^ο αιώνα», στο: Ντάλης Σ. (επιμ.), *Ο Τρίτος Κόσμος. Πολιτική, Κοινωνία, Οικονομία, Διεθνείς Σχέσεις*, 287-346. Αθήνα: Παπαζήσης.

ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ackerman, A.R., Sacks, M. & Furman, R. (2014). «The New Penology revised: the criminalization of immigration as a pacification strategy», στο: *Justice Policy Journal* 11 (1), σελ. 1-20.

(http://www.cjcj.org/uploads/cjcj/documents/ackerman_new_penology_final_formatted.pdf Ανακτήθηκε στις 20/9/2015).

Βαρβιτσιώτη-Μανωλοπούλου, Κ. (1981). «Η Τρομοκρατία και τα διεθνή μέτρα για την πρόληψη και καταστολή της», Ανάτυπο από τα *Ποινικά Χρονικά*, ΛΑ τόμ., τεύχ. 8-9, Αθήνα: Σάκκουλας, σελ. 514-539.

Berrebi, C. & Klor, E.F. (2008). «Are voters sensitive to terrorism? direct evidence from the Israeli electorate», στο: *The American Political Science Review* 102 (3), σελ. 279-301.

Bruce, G. (2013). «Definition of terrorism. Social and political effects», στο: *Journal of Military and Veterans' Health* 21 (2), σελ. 26-30.

Della Porta, D. (2011). «Guest editorial: processes of radicalization and de-radicalization», στο: *International Journal of Conflict and Violence* 6 (1), σελ. 4-10. (https://www.start.umd.edu/sites/default/files/publications/local_attachments/LafreeEditorial.pdf Ανακτήθηκε στις 11/10/2015).

Draghici, C. (2009). «Terror and beyond: moral and normative dilemmas», στο: *International Studies Review* 11 (4), σελ. 755-759.

Drakos, K., Kutan, A.M. (2003) «Regional Effects of Terrorism on Tourism in Three Mediterranean Countries», στο: *The Journal of Conflict Resolution* 47 (5), σελ. 621-641.

Eikmeier, D.C. (2007). «Qutbism: an ideology of Islamic-Fascism», στο: *Parameters*, σελ. 85-97.

(<http://www.ikhwanweb.com/uploads/lib/N68YF4S6MM9K6TM.pdf> Ανακτήθηκε στις 26/8/2015).

Epifanio, M. (2011). «Legislative response to international terrorism», στο: *Journal of Peace Research* 48 (3). Special Issue: New Frontiers of Terrorism Research, σελ. 399-411.

Φραγκάκης, Ν. (2009). «Σε αναζήτηση μέτρου μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας», *Νομικά Χρονικά* 57.

(<http://www.nomikaxronika.gr/article.aspx?issue=57> Ανακτήθηκε στις 19/9/2015).

Georgetown Journal of International Affairs (2013, 1 Φεβρουαρίου). «The deradicalization of islamists by Angel M. Rabasa», χ.ο.

(<http://journal.georgetown.edu/the-deradicalization-of-islamists-by-angel-m-rabasa/>

Ανακτήθηκε στις 18/10/2015).

Gibbs, J.P. (1989). «Conceptualization of terrorism», στο: *American Sociological Review* 54 (3), σελ. 329-340.

Huntington, S. P. (1993). «The clash of civilizations?», στο: *Foreign Affairs* 72 (3).

(<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations>

Ανακτήθηκε στις 24/8/2015).

Jarvis, L. & Macdonald, S. (2014). «What is cyberterrorism? Findings from a survey of researchers», στο: *Terrorism and Political Violence*, σελ. 1-22.

Jordan, J. (2009). «When heads roll: assessing the effectiveness of leadership decapitation», στο: *Security Studies* 18 (4), σελ. 719-755.

(<http://informationcollective.org/wp-content/uploads/2014/01/Jordan.pdf> Ανακτήθηκε στις 18/10/2015).

Joseph, S. & Nye, Jr. (2003). «US power and strategy after Iraq», στο: *Foreign Affairs* 82 (4).

(<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2003-07-01/us-power-and-strategy-after-iraq> Ανακτήθηκε στις 6/11/2015).

Kibris, A. (2011). «Funerals and elections: The effects of terrorism on voting behavior in Turkey», στο: *Journal of Conflict Resolution* 55 (2), σελ. 220-247.

Korbin, S.J. (1998). «Reviewed work: The retreat of the state: the diffusion of power in the world economy by Susan Strange», στο: *The American Political Science Review* 92 (1), σελ. 270-272.

Λιαρόπουλος, Α. (2014). «Η Ιδιωτικοποίηση του Πολέμου: Ο ρόλος των ιδιωτικών στρατιωτικών εταιριών στη διεθνή ασφάλεια», *Αεροπορική Επιθεώρηση* 101, σελ. 10-29.

Miller, G.D. (2009). «Teaching about terrorism: lessons learned at SWOTT», στο: *Political Science and Politics* 42 (4), σελ. 773-779.

Peers, S. (2003). «EU responses to terrorism», στο: *The International and Comparative Law Quarterly* 52 (1), σελ. 227-243.

Piazza, J.A. (2007). «Global poverty, inequality, and transnational terrorism: a research note», στο: *Perspectives on Terrorism* 1 (4).

(<http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/16/html> Ανακτήθηκε στις 20/8/2015).

Price, B.C. (2012). «Targeting top terrorists. How leadership decapitation contributes to counterterrorism», στο: *International Security* 34 (4), σελ. 9-46.
(<http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/Price.pdf> Ανακτήθηκε στις 18/10/2015).

Qazi, S.H. (2013). «A War without bombs: civil society initiatives against radicalization in Pakistan», στο: *Institute for Social Policy and Understanding*, σελ. 1-18.
(http://www.ispu.org/pdfs/ISPU_Brief_CounterDeradicalization_2_14.pdf Ανακτήθηκε στις 15/10/2015).

Reinares, F. (2005). «Conceptualizing international terrorism», στο: *Real Instituto Elcano de Estudios Internacionales y Estrategicos* 82, σελ. 1-6.
(<http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/802/Reinares802.pdf> Ανακτήθηκε στις 10/6/2015).

Schmid, P. A. (2012). «The revised academic consensus definition of terrorism», στο: *Perspectives on Terrorism* 6 (2).
(<http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/schmid-terrorism-definition/html> Ανακτήθηκε στις 9/6/2015).

Schmid, P. A. (2004). «Terrorism-the definitional problem», στο: *Case Western Reserve Journal of International Law* 36 (2), σελ. 375-419.

Tharoor, S. & Daws, S. (2001). «Humanitarian intervention: getting past the reefs», στο: *World Policy Journal* 18 (2), σελ. 21-30.
(<http://www.worldpolicy.org/sites/default/files/uploaded/image/Tharoor%20and%20Daws%20Summer%202001%20.pdf> Ανακτήθηκε στις 7/11/2015).

Valentino, B.A. (2011). «The true costs of humanitarian intervention. The hard truth about a noble notion», στο: *Foreign Affairs* 90 (6). Διαθέσιμο στα Ελληνικά στην ιστοσελίδα: <http://foreignaffairs.gr/articles/68753/benjamin-a-valentino/to-pragmatiko-kostos-tis-anthropistikis-parembasis?page=show> Ανακτήθηκε στις 10/11/2015).

Wulf, H. (2007). «Challenging the Weberian concept of the state: The future of the monopoly of violence», στο: *The Australian Centre for Peace and Conflict Studies. Occasional Paper Series* 9, σελ. 1-33.
(<http://www.wulf-herbert.de/ACPACS-occ-paper9.pdf> Ανακτήθηκε στις 15/11/2015).

Zammit, A. (2015). «Australian foreign fighters: risks and responses», στο: *Lowy Institute for International Policy*.
(http://www.lowyinstitute.org/publications/australian-foreign-fighters-risks-and-responses#_edn1 Ανακτήθηκε στις 15/7/2015).

ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Αδέσμευτος της Κυριακής. (2003, 22 Νοεμβρίου). «Προτεσταντισμός και εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ», Δημόπουλος Σ.

(http://sotiriosdemopoulos.blogspot.gr/2008/01/blog-post_11.html Ανακτήθηκε στις 21/9/2015).

Athens Voice. (2015, 1 Δεκεμβρίου). «Η μπούρκα δεν ταιριάζει στην κουλτούρα μας. Υπουργός της Βαυαρίας ζητά να απαγορευθεί στις μουσουλμάνες που επισκέπτονται την Γερμανία», χ.ο.

(<http://www.athensvoice.gr/article/%CE%B5%CE%B9%CE%B4%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%C2%AB%CE%B7-%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%8D%CF%81%CE%BA%CE%B1-%CE%B4%CE%B5%CE%BD-%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%AC%CE%B6%CE%B5%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%BF%CF%85%CE%BB%CF%84%CE%BF%CF%8D%CF%81%CE%B1-%CE%BC%CE%B1%CF%82%CF%82%BB> Ανακτήθηκε στις 1/12/2015).

Αυγή. (2014, 2 Φεβρουαρίου). «Πώς η εμμονή με την ασφάλεια φιμώνει τη δημοκρατία», Agamben G.

(<http://www.avgi.gr/article/1771001/pos-i-emmoni-me-tin-asfaleia-fimonei-ti-dimokratia> Ανακτήθηκε στις 16/9/2015).

Έθνος. (2014, 15 Μαρτίου). «Στα 20 έτη η ποινή για την τρομοκρατία», Αυλωνίτης Α. (<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63978038> Ανακτήθηκε στις 26/11/2015).

Έθνος. (2011, 25 Φεβρουαρίου). «Άγριες σφαγές στη Λιβύη από μισθοφόρους», Παπαδάτος Γ.

(<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22769&subid=2&pubid=55557031&mmid=25258648> Ανακτήθηκε στις 21/7/2015).

Ελευθεροτυπία. (2013, 8 Σεπτεμβρίου). «Βιολογικά όπλα η αόρατη απειλή», Ευθυμίου Γ.

(<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=384220> Ανακτήθηκε στις 16/8/2015).

Ελευθεροτυπία. (2010, 29 Ιανουαρίου). «Βρετανία-Ανώτατο Δικαστήριο: παραβιάζουν τα Ανθρώπινα Δικαιώματα οι «τρομο-λίστες», Ρούσσης Ν.

(<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=126429> Ανακτήθηκε στις 16/11/2015).

Ελευθεροτυπία. (2009, 29 Νοεμβρίου). «Η καλή και η κακή Αμερική», Γρηγόρης Β.

(<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=106442> Ανακτήθηκε στις 21/9/2015).

Εφημερίδα των Συντακτών. (2015, 21 Απριλίου). «Είναι τρομοκράτες», Ψαρά Α.

(<http://www.efsyn.gr/arthro/einai-tromokrates> Ανακτήθηκε στις 2/6/2015).

Εφημερίδα των Συντακτών. (2015, 18 Αυγούστου). «Η δημ(ι)οκρατία του Αλ Σίσι», Πάντζου Χ.

(<http://www.efsyn.gr/arthro/i-dimiokratia-toy-al-sisi> Ανακτήθηκε στις 24/11/2015).

Huffpost Impact. (2015, 9 Μαρτίου). «40% of children in Mideast conflict zones aren't in school: UN», Laub K.

(http://www.huffingtonpost.com/entry/40-of-children-in-mideast-conflict-zones-arent-in-school-un_55e85c7de4b0b7a9633bf2e5 Ανακτήθηκε στις 5/9/2015).

Huffpost Religion. (2015, 21 Ιουλίου). «Alaa Murabit is making sure people know what Islam really says about women», Kuruvilla C.

(http://www.huffingtonpost.com/entry/what-islam-really-says-about-women_55aeaac8e4b08f57d5d2c966 Ανακτήθηκε στις 10/8/2015).

Huffpost Religion. (2015, 20 Ιουλίου). «Muslim prisoners say they are forced to compromise beliefs in Miami-Dade prisons», Greenhouse J.

(http://www.huffingtonpost.com/entry/muslim-prisoners-forced-to-compromise-beliefs-in-miami-dade-prison_55ad05eae4b0d2ded39f617b Ανακτήθηκε στις 1/12/2015).

Καθημερινή. (2015, 30 Ιανουαρίου). «Καναδάς: Αντιτρομοκρατικός νόμος με αυξημένες αρμοδιότητες στην υπηρεσία πληροφοριών», χ.ο.

(<http://www.kathimerini.gr/801668/article/epikairothta/kosmos/kanadas-antitromokratikos-nomos-me-ay3hmenes-armodiothtes-sthn-yphresia-plhroforiwn> Ανακτήθηκε στις 25/10/2015).

Καθημερινή. (2015, 18 Ιανουαρίου). «Τρομοκρατία και θρησκευτική ταξινόμηση», Αντωνίου Δ.

(<http://www.kathimerini.gr/799562/article/epikairothta/kosmos/tromokratia-kai-8rhskeytikh-ta3inomhsh> Ανακτήθηκε στις 1/12/2015).

Καθημερινή. (2013, 14 Ιουλίου). «Πρόστιμο 40 εκατ. ευρώ για το σύστημα C4I», Σουλιώτης Γ.

(<http://www.kathimerini.gr/493241/article/epikairothta/ellada/prostimo-40-ekat-gia-to-systhma-c4i> Ανακτήθηκε στις 20/2/2016)

Καθημερινή. (2007, 15 Ιουλίου). «Ρόναλντ Ντούρκιν: Ανθρώπινα δικαιώματα και σύγχρονη τρομοκρατία», χ.ο.

(<https://scholarios.wordpress.com/category/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%BB%CE%AD%CE%BE%CE%B5%CF%89%CE%BD/> Ανακτήθηκε στις 28/11/2015).

Καθημερινή. (2005, 9 Ιουλίου). «Άφοβοι ορθώνουν το ανάστημά τους», χ.ο.

(<http://www.kathimerini.gr/222666/article/epikairothta/kosmos/afovoi-or8wnoyn-to-anasthma-toys> Ανακτήθηκε στις 5/9/2015).

Καθημερινή. (2005, 31 Ιουλίου). «Η πλανητική τρομοκρατία και τα αίτιά της», Γιαλλουρίδης Χρ.

(<http://www.kathimerini.gr/699107/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/h-planhtikh-tromokratia-kai-ta-aitia-ths> Ανακτήθηκε στις 17/6/2015).

Καθημερινή. (2001, 30 Σεπτεμβρίου). «Η βιο-τρομοκρατία προκαλεί υστερία», Ελαφρός Γ.

(<http://www.kathimerini.gr/101607/article/epikairothta/kosmos/h-vio-tromokratia-prokalei-ysteria> Ανακτήθηκε στις 16/8/2015).

Le Monde. (2012, 14 Φεβρουαρίου). «Assassinat Hariri: les suspects seront jugés par défaut», χ.ο.

(http://www.lemonde.fr/proche-orient/article/2012/02/01/assassinat-hariri-les-suspects-seront-juges-par-defaut_1637556_3218.html Ανακτήθηκε στις 24/11/2015).

Lifo. (2015, 25 Ιουλίου). «Συνελήφθη διακινητής μεταναστών στη Θεσσαλονίκη-είχε έσοδα 200.000 ευρώ από μία μόνο προώθηση 110 Σύρων», χ.ο.
(<http://www.lifo.gr/now/greece/72069> Ανακτήθηκε στις 5/8/2015).

Lifo. (2015, 4 Σεπτεμβρίου). «Τα 5 πλουσιότερα κράτη του Κόλπου δεν δέχονται ούτε έναν πρόσφυγα», χ.ο.
(<http://www.lifo.gr/now/world/74750> Ανακτήθηκε στις 14/9/2015).

Lifo. (2012, 12 Απριλίου). «Πολιτικός Μεσσιανισμός. Διαβάζοντας το “Οι εσωτερικοί εχθροί της δημοκρατίας” του Τζ. Τοντόροφ», Τριανταφύλλου Σ.
(<http://www.lifo.gr/team/readersdigest/30012> Ανακτήθηκε στις 21/9/2015).

National Post. (2013, 23 Απριλίου). «Controversial anti-terror bill passes, allowing preventative arrests, secret hearings», Cohen T.
(<http://news.nationalpost.com/news/canada/canadian-politics/controversial-anti-terror-bill-passes-allowing-preventative-arrests-secret-hearings> Ανακτήθηκε στις 25/10/2015).

Ναυτεμπορική. (2013, 22 Μαΐου). «Γερμανία: θετική στο χαρακτηρισμό της Χεζμπολάχ ως τρομοκρατικής. Αλλαγή στη στάση του Βερολίνου».
(<http://www.naftemporiki.gr/story/654988/germania-thetiki-sto-xaraktirismo-tis-xezmpolax-os-tromokratikis> Ανακτήθηκε στις 2/6/2015).

Ναυτεμπορική. (2013, 22 Ιουλίου). «Ε.Ε: «Τρομοκρατική» η στρατιωτική πτέρυγα της Χεζμπολάχ. Ομόφωνη απόφαση των 28».
(<http://www.naftemporiki.gr/story/677960/ee-sti-lista-ton-tromokratikon-organoseon-i-stratitiki-pteruga-tis-xezmpolax> Ανακτήθηκε στις 2/6/2015).

New York Post. (2015, 14 Ιουλίου). «Sex slaves filmed fleeing ISIS», Steinbuch Y.
(<http://nypost.com/2015/07/14/dozens-seen-on-tape-escaping-isis/> Ανακτήθηκε στις 5/8/2015).

Παπαδόπουλος, Η. (2007). «Τι είναι η «νέα τρομοκρατία», στο: *εΜΜΕίς* 5.
(<http://pacific.jour.auth.gr/emmeis/?p=3184> Ανακτήθηκε στις 21/7/2015).

Παραπολιτικά. (2013, 12 Δεκεμβρίου). «Πού τραβήχτηκε αυτή η φωτογραφία το 1970...;», χ.ο.
(<http://www.parapolitika.gr/article/44648/poy-travihtike-ayti-i-fotografia-1970> Ανακτήθηκε στις 25/8/2015).

Πατέλης, Α. (2003). «Ενοπλες δυνάμεις και τεχνική του πολέμου στην ιστορία. Στρατιωτικοποίηση της επιστήμης και της τεχνολογίας», στο: *Αντικείμενα* 2, σελ. 19-28.
(http://www.ilhs.tuc.gr/gr/enoples_dinameis_texniki_polemou.htm Ανακτήθηκε στις 13/11/2015).

Πατρίς. (2004, 14 Ιουνίου). «Τρομοκρατία και ανθρώπινα δικαιώματα», Ζωζωνάκη Μ. (<http://www.patris.gr/articles/36262?PHPSESSID=> Ανακτήθηκε στις 24/11/2015).

Πρώτο Θέμα. (2015, 16 Οκτωβρίου). «Το αεροσκάφος που κατέρριψε η Τουρκία τελικά ήταν... drone», χ.ο.
(<http://www.protothema.gr/world/article/518674/alert-i-tourkia-katerripse-aeroskafos-koda-sta-sunora-me-suria/> Ανακτήθηκε στις 15/11/2015).

Πρώτο Θέμα. (2014, 8 Σεπτεμβρίου). «Έβαλαν την Ελλάδα στον χάρτη του Ισλάμ ως... OROBPA των Βαλκανίων», Πώποτας, Δ., Καλύβα, Α., Διονυσόπουλος, Γ. & Αγγελίνη Μ.
(<http://www.protothema.gr/world/article/408156/100-upoptoi-tis-tzihad-stin-athina/> Ανακτήθηκε στις 21/7/2015).

Πρώτο Θέμα. (2013, 26 Ιουνίου). «ΣΥΡΙΖΑ: Παράνομη και εξοντωτική η κράτηση του Κώστα Σακκά», χ.ο.
(<http://www.protothema.gr/politics/article/289668/suriza-paranomi-kai-exodotiki-i-kratysi-tou-kosta-sakka/> Ανακτήθηκε στις 23/2/2016).

The Atlantic. (2015, 8 Μαρτίου). «ISIS and the foreign fighter phenomenon», Stern, J. & Berge, J.M.
(<http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/03/isis-and-the-foreign-fighter-problem/387166/> Ανακτήθηκε στις 15/7/2015).

The Guardian. (2015, 17 Ιουλίου). «Anders Breivik enrolled on Oslo University political science course», Crouch D.
(<http://www.theguardian.com/world/2015/jul/17/anders-breivik-serial-killer-study-oslo-university-norway> Ανακτήθηκε στις 27/11/2015).

The Guardian. (2015, 24 Οκτωβρίου). «Don't suppress radical Islamic ideas, challenge them», Furendi F.
(<http://www.theguardian.com/education/2006/oct/24/highereducation.uk> Ανακτήθηκε στις 2/12/2015).

The Guardian. (2015, 6 Αυγούστου). «Five ways that nuclear weapons could still be used», Wellerstein A.
(<http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/aug/06/nuclear-weapons-70-years-bombing-hiroshima-war> Ανακτήθηκε στις 14/8/2015).

The Guardian. (2015, 27 Ιουλίου). «How the “pompey lads” fell into the hands of the Isis», Saner E.
(<http://www.theguardian.com/world/2015/jul/27/pompey-lads-isis-deluded-british-recruits-died-syria> Ανακτήθηκε στις 30/7/2015).

The Guardian. (2015, 9 Ιουνίου). «Isis slave markets sell girls for ‘as little as a pack of cigarettes’ UN envoy says», χ.ο.
(http://www.theguardian.com/world/2015/jun/09/isis-slave-markets-sell-girls-for-as-little-as-a-pack-of-cigarettes-un-envoy-says?CMP=soc_567 Ανακτήθηκε στις 5/8/2015).

The Guardian. (2015, 18 Ιουνίου). «Narcissism and terrorism: how the personality disorder leads to deadly violence», Manne A.
(<http://www.theguardian.com/world/2015/jun/08/narcissism-terrorism-violence-monis-breivik-lubitz-jihadi-john> Ανακτήθηκε στις 21/8/2015).

The Guardian. (2015, 9 Ιουνίου). «Tim Wilson questions power to revoke citizenship on ‘suspicion of terrorism’», Hurst D.

(<http://www.theguardian.com/australia-news/2015/jun/09/tim-wilson-questions-power-to-revoke-citizenship-on-suspicion-of-terrorism> Ανακτήθηκε στις 18/11/2015).

The Huffington Post. (2015, 28 Ιουλίου). «Ένα χρόνο μετά τον πόλεμο των 50 ημερών στη Γάζα οι Γιατροί χωρίς Σύνορα «καταγράφουν» το ανθρώπινο κόστος», Πρίφτη Κ.

(http://www.huffingtonpost.gr/2015/07/28/diethnes-gaza-polemo-giatroi-xwris-synora_n_7886366.html Ανακτήθηκε στις 4/9/2015).

The Huffington Post. (2015, 28 Απριλίου). «Έντεκα χρόνια από τη φρίκη του Αμπού Γκράιμπ (NSFW)», Νικήτας Σ.

(http://www.huffingtonpost.gr/2015/04/28/story_n_7158604.html Ανακτήθηκε στις 19/11/2015).

The Independent. (2015, 30 Μαΐου). «Girl’s in the West must be taught there’s nothing romantic about life in Islamic State’s ‘caliphate’», Smith, J.

(<http://www.independent.co.uk/voices/the-phenomenon-of-teenage-girls-lured-by-the-prospect-of-meals-by-candlelight-and-bathing-in-the-euphrates-10286773.html> Ανακτήθηκε στις 9/8/2015).

The Independent. (2015, 24 Απριλίου). «Isis burns woman alive for refusing to engage in ‘extreme’ sex act, UN says», Tharoor I.

(<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-burns-woman-alive-for-refusing-to-engage-in-extreme-sex-act-un-says-10272832.html> Ανακτήθηκε στις 6/8/2015).

The Independent. (2015, 23 Μαΐου). «Isis claims it could buy its first nuclear weapon from Pakistan within a year», Saul H.

(<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-claims-it-could-buy-its-first-nuclear-weapon-from-pakistan-within-12-months-10270525.html> Ανακτήθηκε στις 14/8/2015).

The Independent. (2015, 4 Αυγούστου). «Isis ‘price list’ for child slaves confirmed as genuine by UN official Zainab Bangura», Bolton D.

(<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-price-list-for-child-slaves-confirmed-as-genuine-by-un-official-zainab-bangura-10437348.html> Ανακτήθηκε στις 5/8/2015).

The Independent. (2015, 30 Οκτωβρίου). «Shaker Aamer released from Guantanamo Bay: Briton returning to UK after 13 years in US detention camp», Buchanan R.T.

(<http://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/shaker-aamer-leaves-guantanamo-bay-briton-returning-to-uk-after-13-years-in-us-detention-camp-a6714516.html> Ανακτήθηκε στις 24/11/2015).

The New York Times. (2015, 4 Σεπτεμβρίου). «Exodus of Syrians Highlights Political Failure of the West», Barnard A.

(http://www.nytimes.com/2015/09/05/world/middleeast/exodus-of-syrians-highlights-political-failure-of-the-west.html?_r=0 Ανακτήθηκε στις 13/9/2015).

The New York Times. (2015, 21 Ιανουαρίου). «When women become terrorists», Huckerby J.

(http://www.nytimes.com/2015/01/22/opinion/when-women-become-terrorists.html?_r=0 Ανακτήθηκε στις 9/8/2015).

The San Diego Union-Tribune. (2015, 13 Μαρτίου). «Cause unites Jewish, Muslim students», Warth G.

(<http://www.sandiegouniontribune.com/news/2015/mar/13/ucsd-jewish-muslim-students-collaborate-on-dining/> Ανακτήθηκε στις 5/9/2015).

The Telegraph. (2015, 26 Ιουλίου). «Children and mentally ill lead new wave of suspected Boko Haram suicide bombers», Foster P.

(<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/nigeria/11763803/Mentally-unstable-suicide-bomber-kills-at-least-14-people-in-Nigeria.html>

Ανακτήθηκε στις 21/8/2015).

The Washington Post. (2015, 18 Φεβρουαρίου). «Deradicalization revisited», Ashour O.

(<https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/02/18/deradicalization-revisited/> Ανακτήθηκε στις 15/10/2015).

The Washington Post. (2015, 4 Σεπτεμβρίου). «Europe's refugee crisis is America's problem, too», Taylor A.

(<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/09/04/europes-refugee-crisis-is-americas-problem-too/> Ανακτήθηκε στις 13/9/2015).

The Washington Post. (2015, 11 Αυγούστου). «Jeb Bush wants to bring back the Bush Doctrine», Waldman P.

(<https://www.washingtonpost.com/blogs/plum-line/wp/2015/08/11/jeb-bush-wants-to-bring-back-the-bush-doctrine/> Ανακτήθηκε στις 22/9/2015).

The Washington Post. (2015, 14 Ιουλίου). «Mr. Obama's complex and costly deal with Iran», χ.ο.

(https://www.washingtonpost.com/opinions/mr-obamas-complex-and-costly-bargain-on-iran/2015/07/14/b90fe2fe-2a3a-11e5-a5ea-cf74396e59ec_story.html Ανακτήθηκε στις 14/8/2015).

The Washington Post. (2015, 4 Σεπτεμβρίου). «The Arab World's wealthiest nations are doing next to nothing for Syria's refugees», Tharoor I.

(<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/09/04/the-arab-worlds-wealthiest-nations-are-doing-next-to-nothing-for-syrias-refugees/> Ανακτήθηκε στις 13/9/2015).

The Washington Post. (2015, 20 Αυγούστου). «The Islamic State's horrifying practice of sex slavery, explained», Tharoor I.

(<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/08/20/the-islamic-states-horrifying-practice-of-sex-slavery-explained/> Ανακτήθηκε στις 4/9/2015).

The Washington Post. (2003, 9 Μαρτίου). «For Bush, a sense of history- and fate», Milbank D.

(<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/03/09/for-bush-a-sense-of-history-and-fate/158a05c9-cbbc-4a79-b524-de4a5bedc1e0/> Ανακτήθηκε στις 3/11/2015).

Time. (2015, 3 Ιουνίου). «Anti-Spying law wins cautious praise from Edward Snowden», Greenberg A.

(<http://time.com/3906703/usa-freedom-act-nsa-edward-snowden-surveillance-amnesty-international/> Ανακτήθηκε στις 30/11/2015).

Το Βήμα. (2012, 15 Δεκεμβρίου). «Μετανάστευση και αμερικανική ισχύς», Nye J.S. (<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=488838> Ανακτήθηκε στις 13/9/2015).

Το Βήμα. (2011, 30 Ιανουαρίου). «Ιδιωτικοί στρατοί. Φύλαξε την τελευταία σφαίρα για τον εαυτό σου», Τσιάρας Γ. & Ψυχάρη Ε.

(<http://www.tovima.gr/world/article/?aid=381294> Ανακτήθηκε στις 20/2/2016).

Το Βήμα. (2010, 21 Ιουνίου). «Η «Σύμβαση του Παλέρμο». Στη Βουλή το νομοσχέδιο κατά του οργανωμένου εγκλήματος», χ.ο.

(<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=338934> Ανακτήθηκε στις 31/10/2010).

Το Βήμα. (2008, 28 Δεκεμβρίου). «1919: Συνθήκη Βερσαλλιών, το τέλος του Μεγάλου Πολέμου», Ευσταθιάδης Στ.

(<http://www.tovima.gr/society/article/?aid=248320> Ανακτήθηκε στις 20/6/2015).

Το Βήμα. (2004, 28 Μαρτίου). «Οι οικονομικές επιπτώσεις της τρομοκρατίας», Μαρίνος Γ.

(<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=157924> Ανακτήθηκε στις 13/9/2015).

Το Βήμα. (2003, 1 Ιουνίου). «Κίνδυνος-θάνατος η Αμερική για τους δημοσιογράφους. Δολοφονίες, φυλακίσεις και διώξεις με πρόσχημα την τρομοκρατία», Χαλβατζάκης Κ.

(<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=151576> Ανακτήθηκε στις 2/12/2015).

Το Ποντίκι. (2016, 5 Φεβρουαρίου). «Το Twitter έκλεισε 125.000 λογαριασμούς που έκαναν «τρομοκρατική προπαγάνδα», χ.ο.

(<http://www.topontiki.gr/article/158659/twitter-ekleise-125000-logariasmoys-poy-ekanan-tromokratiki-propaganda> Ανακτήθηκε στις 26/2/2016).

Το Ποντίκι. (2015, 29 Ιουλίου). «Για εγκλήματα πολέμου κατά των Παλαιστινίων κατηγορεί το Ισραήλ η Διεθνής Αμνηστία», χ.ο.

(<http://www.topontiki.gr/article/138113/gia-egklimata-polemoy-kata-ton-palaistinion-katigorei-israil-i-diethnis-amnistia> Ανακτήθηκε στις 3/9/2015).

Το Ποντίκι. (2015, 22 Μαΐου). «Έρχεται η απαγόρευση της «μπούρκας» και στην Ολλανδία», χ.ο.

(<http://www.topontiki.gr/article/129985/erhetai-i-apagoreysi-tis-mpoyrkas-kai-stin-ollandia> Ανακτήθηκε στις 1/12/2015).

Τσουκαλά, Α. (2015)., «Σκοτώνω στο όνομα του Μωάμεθ, δοξολογώ την ελευθερία, και άλλοι συναφείς μύθοι», *Unfollow* 38, σελ. 36-41.

ΑΡΘΡΑ ΕΙΔΗΣΕΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΙΣΤΟΤΟΠΩΝ

Bazian H. (χ.χ.α). «Islamophobia network: the fringe dominating the center», στο: *academia.edu*.
(https://www.academia.edu/11164029/Islamophobia_Network_The_Fringe_Dominating_the_Center Ανακτήθηκε στις 27/8/2015).

Berry G. (χ.χ.β). «The Sanity of Terrorism», στο: *academia.edu*.
(https://www.academia.edu/11050576/The_Sanity_of_Terrorism Ανακτήθηκε στις 21/8/2015).

AlfaVita. (2015, 5 Ιανουαρίου). «Η κοινωνία του Ρίσκου», Ζώτος Μ.
(<http://www.alfavita.gr/arhron/%CE%B7-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%BA%CE%BF%CF%85> Ανακτήθηκε στις 12/8/2015).

Aljazeera. (2015, 20 Αυγούστου). «Children bearing brunt of war in Yemen, UNICEF says», χ.ο.
(<http://www.aljazeera.com/news/2015/08/children-bearing-brunt-war-yemen-unicef-150819101743630.html> Ανακτήθηκε στις 4/9/2015).

Aljazeera. (2015, 15 Αυγούστου). «Right-wing nationalism and scapegoating migrants», Mammone A.
(<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/08/wing-nationalism-scapegoating-migrants-150815105304570.html> Ανακτήθηκε στις 13/9/2015).

Aljazeera. (2015, 5 Αυγούστου). «UN report highlights Afghan conflict's toll on women», Qazi S.
(<http://www.aljazeera.com/news/2015/08/report-highlights-afghan-conflict-toll-women-150805153732522.html> Ανακτήθηκε στις 4/9/2015).

AntiMedia. (2015, 11 Αυγούστου). «Ireland refuses to extradite man to US because prison system is too inhumane», Methyl C.
(<http://theantimedia.org/cassius-methyl-ireland-refuses-extradite-man-inhumane-us-prison-system/> Ανακτήθηκε στις 19/11/2015).

BBC Greek. (2002a, 21 Σεπτεμβρίου). «Δόγμα Μπους: θα επιτεθούμε πρώτοι», χ.ο.
(http://www.bbc.co.uk/greek/news/020921_ussecurity.shtml Ανακτήθηκε στις 3/11/2015).

BBC Greek. (2002b, 11 Νοεμβρίου). «Οι ορισμοί της τρομοκρατίας», Ραμπόγλου Ε.
(http://www.bbc.co.uk/greek/news/021107_terror1.shtml Ανακτήθηκε στις 2/6/2015).

BBC Greek. (2002c, 11 Νοεμβρίου). «Όπλα μαζικής καταστροφής τον 21^ο αιώνα», χ.ο.
(http://www.bbc.co.uk/greek/news/021107_terror3.shtml Ανακτήθηκε στις 12/8/2015).

BBC news. (2015, 2 Ιουλίου). «Bosnia: The cradle of modern jihadism?», Urban, M.
(<http://www.bbc.com/news/world-europe-33345618> Ανακτήθηκε στις 15/7/2015).

CBC news. (2015, 21 Ιουνίου). «Conservatives' niqab ban shaped by Quebec's secular charter battle», Fitz-Morris J.

(<http://www.cbc.ca/news/politics/conservatives-niqab-ban-shaped-by-quebec-s-secular-charter-battle-1.3120072> Ανακτήθηκε στις 25/10/2015).

CNN politics. (2015, 5 Ιουνίου). «Air Force intel uses ISIS 'moron' post to track fighters», Castillo W.

(<http://edition.cnn.com/2015/06/05/politics/air-force-isis-moron-twitter/index.html> Ανακτήθηκε στις 15/11/2015).

Γλωσσολογείν. (2013, 15 Μαΐου) «Ανθρώπινα Δικαιώματα»

(http://glossologe.in.blogspot.gr/2013/05/blog-post_1381.html Ανακτήθηκε στις 19/9/2015).

Δυτικός Λόγος. (χ.χ.). «Κρατική τρομοκρατία vs. Ιδιωτική τρομοκρατία», Μπλέτα Π.

(<http://www.dytikoslogos.gr/ellada/6958-kratiki-tromokratia-vs-idiotiki-tromokratia> Ανακτήθηκε στις 22/9/2015).

EnetPress. (25 Ιανουαρίου). «Νέα αντιτρομοκρατική υπηρεσία ιδρύει η ΕΕ», Μιχαλοπούλου Μ.

(<http://www.enetpress.gr/enet/index.php/politiki/item/3675-nea-antitromokratiki-ypiresia-idryei-i-ee.html> Ανακτήθηκε στις 21/2/2016).

Ελεύθερη Ζώνη. (χ.χ.). «Διεθνής τρομοκρατία: Ο φαύλος κύκλος εξουσιομανίας», Καραφωτιάς Π.

(<http://www.elzoni.gr/html/ent/004/ent.10004.asp> Ανακτήθηκε στις 17/6/2015).

Gale. Opposing Viewpoints In Context. (χ.χ.). «The Patriot Act unfairly targets immigrants to enhance national security», Cole D.

(<http://ic.galegroup.com/ic/ovic/ViewpointsDetailsPage/DocumentToolsPortletWindow?displayGroupName=Viewpoints&jsid=2c6f88beb260e5b150605473703267a7&action=2&catId=&documentId=GALE%7CEJ3010312211&u=sain62671&zid=514dce8db1c45513fc1564c5ef046aa7> Ανακτήθηκε στις 23/10/2015).

Ιστορία. (χ.χ.). «Τζιχάντ: πόλεμος στο όνομα του Αλλάχ».

(<http://www.istoria.gr/nov01/4.htm> Ανακτήθηκε στις 13/7/2015).

Μηχανή του Χρόνου. (2015, 10 Σεπτεμβρίου). «Εμείς είμαστε δειλοί που ρίχνουμε πυραύλους από τα 2.000 μίλια και όχι οι τρομοκράτες που έπεσαν στους δίδυμους πύργους». Ο παρουσιαστής που σόκαρε την Αμερική μετά την 11/9 και κόπηκε η εκπομπή του», χ.ο.

(<http://www.mixanitouxronou.gr/emis-imaste-dili-pou-richnoume-piravlous-apo-ta-2000-milia-ke-ochi-i-tromokrates-pou-epesan-stous-didimous-pirgous-o-parousiastis-pou-sokare-tin-ameriki-meta-tin-119-ke-kopike-i-ekpompi-tou/> Ανακτήθηκε στις 2/12/2015).

Mirror. (2015, 17 Μαΐου). «White widow Samantha Lewthwait 'has killed 400 people in reign of terror against the West'», Whittingham S.

(http://www.mirror.co.uk/news/world-news/white-widow-samantha-lewthwaite-has-5714810?ICID=FB_mirror_main Ανακτήθηκε στις 9/8/2015).

MPRNews. (2015, 28 Ιουλίου). «Brothers hope books will help Muslims kids hang onto their identity», Yuen L. (<http://www.mprnews.org/story/2015/07/28/books-noor-kids> Ανακτήθηκε στις 5/9/2015).

News 247. (2011, 11 Σεπτεμβρίου). «Τι στοίχισε στην παγκόσμια οικονομία η 11^η Σεπτεμβρίου», Κουτσούμπα Μ. (http://news247.gr/eidiseis/afieromata/ti_stoixise_sthn_pagkosmia_oikonomia_h_11h_septemvrioy.1361679.html?service=print Ανακτήθηκε στις 14/9/2015).

NewsBomb. (2015, 22 Απριλίου). «Foreign Office: Οι τρομοκράτες να εκτίουν την ποινή όπως όρισαν τα ελληνικά δικαστήρια», χ.ο. (<http://www.newsbomb.gr/politikh/news/story/579844/foreign-office-oi-tromokrates-na-ektioyn-tin-poini-opos-orisan-ta-ellinika-dikastiri> Ανακτήθηκε στις 27/11/2015).

NewsBomb. (2015, 8 Απριλίου). «Παρασκευόπουλος: Η διάταξη για την κατ' οίκον κράτηση δεν είναι φωτογραφική», χ.ο. (<http://www.newsbomb.gr/politikh/political-parties/story/575222/paraskeyopoylos-sekat-oikon-kratysi-o-savvas-xiros> Ανακτήθηκε στις 27/11/2015).

Newsbomb. (2015, 17 Μαΐου). «Χάκερ πήρε υπό τον έλεγχό του γεμάτο αεροσκάφος με ένα καλώδιο και ένα λάπτοπ», χ.ο. (<http://www.newsbomb.gr/kosmos/news/story/587583/xaker-pire-ypo-ton-elegxo-toy-gemato-aeroskafos-me-ena-kalodio-kai-ena-laptop> Ανακτήθηκε στις 18/8/2015).

Npr. (2015, 31 Μαΐου). «Parts Of Patriot Act Expire, Even As Senate Moves On Bill Limiting Surveillance», χ.ο. (<http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2015/05/31/411044789/live-blog-facing-midnight-deadline-the-senate-debates-parts-of-the-patriot-act> Ανακτήθηκε στις 21/10/2015).

Νόστιμον ήμαρ. (2016, 23 Φεβρουαρίου). «Κλείνει οριστικά το Γκουαντάναμο», χ.ο. (<http://www.nostimonimar.gr/klini-oristika-to-gkouantanamo/> Ανακτήθηκε στις 23/2/2016)

On Alert. (2013, 28 Φεβρουαρίου). «Ιδιωτικοί Στρατοί: ποιοί είναι, πόσα κερδίζουν, πώς λειτουργούν», χ.ο. (<http://www.onalert.gr/stories/poioi-einai-oi-idiotikoi-stratoi-pos-leitourgoun/22887> Ανακτήθηκε στις 15/10/2015).

Politico. (2015, 17 Αυγούστου). «Price for TSA's failed body scanners: \$160 million», Scholtes J. (<http://www.politico.com/story/2015/08/airport-security-price-for-tsa-failed-body-scanners-160-million-121385> Ανακτήθηκε στις 13/9/2015).

PressTv. (2015, 6 Ιουλίου). «Syria militants confess to receiving training in Turkey», χ.ο. (<http://presstv.com/Detail/2015/07/06/419087/Syria-US-Turkey-Qatar-Saudi-Arabia> Ανακτήθηκε στις 21/7/2015).

Reuters. (2015, 19 Αυγούστου). «Owner of Ashley Madison website confirms some authentic data leaked», Wattie C.

(<http://www.reuters.com/article/2015/08/19/us-ashleymadison-cybersecurity-idUSKCN0QN2BN20150819> Ανακτήθηκε στις 19/8/2015).

Reuters. (2015, 31 Μαρτίου). «Syria, Iraq a “finishing school” for foreign fighters: U.N. report», Nichols M.

(<http://www.reuters.com/article/2015/03/31/us-mideast-crisis-islamic-state-un-idUSKBN0MR2NP20150331> Ανακτήθηκε στις 15/7/2015).

Σκάϊ. (2015, 14 Απριλίου). «Η.Π.Α: Ο Ομπάμα θα αφαιρέσει την Κούβα από τις χώρες που υποστηρίζουν την τρομοκρατία».

(<http://www.skai.gr/news/world/article/279461/ipa-o-obama-tha-afairesei-tin-kouva-apo-tis-hores-pou-upostirizoun-tin-tromokratia/> Ανακτήθηκε στις 2/6/2015).

Τα Εκπαιδευτικά. (χ.χ). «Το κοινωνικό συμβόλαιο του Tomas Hobbes και η επικαιρότητά του», Βάσση Π.

(http://www.taekpaideutika.gr/ekp_89-90/pdf/05.pdf Ανακτήθηκε στις 19/9/2015).

The Daily Beast. (2015, 10 Οκτωβρίου). «She kills people from 7.850 miles away», Range D.

(<http://www.thedailybeast.com/articles/2015/10/18/she-kills-people-from-7-850-miles-away.html> Ανακτήθηκε στις 15/11/2015).

The Daily Beast. (2015, 17 Νοεμβρίου). «The making of a ‘terrorist’: Sikh from Toronto was framed for the Paris attacks by gamergate trolls», Chu A.

(<http://www.thedailybeast.com/articles/2015/11/17/the-making-of-a-terrorist-how-i-was-framed-for-the-paris-attacks-by-gamergate-trolls.html> Ανακτήθηκε στις 1/12/2015).

The Toc. (2015, 29 Μαΐου). «Οι Η.Π.Α έβγαλαν την Κούβα από τη «λίστα της τρομοκρατίας».

(<http://www.thetoc.gr/diethni/article/oi-ipa-ebgalan-tin-kouba-apo-ti-lista-tis-tromokratias> Ανακτήθηκε στις 2/6/2015).

The Toc. (2015, 4 Σεπτεμβρίου). «Οι ΗΠΑ «έβγαλαν» τη 17N από τη λίστα των τρομοκρατών», χ.ο.

(<http://www.thetoc.gr/koinwnia/article/oi-ipa-ebgalan-ti-17n-apo-ti-lista-twn-tromokratwn> Ανακτήθηκε στις 16/11/2015).

The Toc. (2014, 14 Οκτωβρίου). «Απερρίφθη το αίτημα Ξηρού για κατ’ οίκον έκτιση του υπολοίπου της ποινής», χ.ο.

(<http://www.thetoc.gr/koinwnia/article/aperrifthi-to-aitima-ksirou-gia-katoikon-ektisi-tou-upoloipou-tis-poinis> Ανακτήθηκε στις 27/11/2015).

The Toc. (2014, 22 Οκτωβρίου). «ΟΗΕ: Απόπειρα γενοκτονίας των Γεζίντι από την ISIS», χ.ο.

(<http://www.thetoc.gr/diethni/article/oie-apopeira-genoktonias-twn-gezinti-apo-tin-isis> Ανακτήθηκε στις 4/9/2015).

The Toc. (2014, 21 Μαρτίου). «Οργή κατά του Ερντογάν για το κλείσιμο του Twitter: Αγνοούν την απαγόρευση οι Τούρκοι», Παπαγεωργίου Δ.

USA Today. (2015, 2 Ιουνίου). «Senate approves USA Freedom Act», Kelly E.
(<http://www.usatoday.com/story/news/politics/2015/06/02/patriot-act-usa-freedom-act-senate-vote/28345747/> Ανακτήθηκε στις 21/10/2015).

Vice News. (2015, 14 Σεπτεμβρίου). «Canada wants Muslim women to take off their face coverings for citizen oath», Browne R.
(<https://news.vice.com/article/canada-wants-muslim-women-to-take-off-their-face-coverings-for-citizenship-oath> Ανακτήθηκε στις 25/10/2015).

Vice News. (2015, 17 Ιουνίου). «Anonymous claims responsibility for cyber attack on Canadian government websites», Makuch, B. & Ling, J.
(<https://news.vice.com/article/anonymous-claims-responsibility-for-cyberattack-on-canadian-government-websites> Ανακτήθηκε στις 19/8/2015).

Vice News. (2015, 7 Αυγούστου). «A rape survivor in India must balance a heavy rock on her head to prove her purity», Iftikhar A.
(<https://news.vice.com/article/a-rape-survivor-in-india-must-balance-a-heavy-rock-on-her-head-to-prove-her-purity> Ανακτήθηκε στις 4/9/2015).

Vice News. (2015, 3 Σεπτεμβρίου). «Canada's Prime Minister refuses to take additional refugees after backlash over drowned Syrian boy», Ling J.
(<https://news.vice.com/article/canadas-prime-minister-refuses-to-take-additional-refugees-after-backlash-over-drowned-syrian-boy> Ανακτήθηκε στις 25/10/2015).

Vice News. (2015, 16 Ιουνίου). «Confirmed: Al Qaeda number two killed by US airstrike in Yemen», χ.ο.
(<https://news.vice.com/article/confirmed-al-qaeda-number-two-killed-by-us-airstrike-in-yemen> Ανακτήθηκε στις 18/10/2015).

Vice News. (2015, 12 Μαΐου). «New mass surveillance laws come to Canada, France, and the United Kingdom, as the NSA may have its wings clipped», Ling J.
(<https://news.vice.com/article/new-mass-surveillance-laws-come-to-canada-france-and-the-united-kingdom-as-the-nsa-may-have-its-wings-clipped> Ανακτήθηκε στις 25/10/2015).

Vice News. (2015, 3 Μαΐου). «Source: Islamic State attacks Iraq's biggest oil refinery with suicide bombers and car bombs», Gilbert B.
(<https://news.vice.com/article/source-islamic-state-attacks-iraqs-biggest-oil-refinery-with-suicide-bombers-and-car-bombs> Ανακτήθηκε στις 6/8/2015).

Vice News. (2015, 1 Σεπτεμβρίου). «Το Vice News καταδικάζει την απόφαση της Τουρκίας για την κράτηση των δημοσιογράφων του με τις κατηγορίες της τρομοκρατίας», χ.ο.
(<https://www.vice.com/gr/read/free-vice-news-journalists> Ανακτήθηκε στις 2/12/2015).

Vice News. (2014, 5 Σεπτεμβρίου). «Deradicalization programs are the wrong response to the Islamic State», Lennard N.
(<https://news.vice.com/article/deradicalization-programs-are-the-wrong-response-to-the-islamic-state> Ανακτήθηκε στις 15/10/2015).

ΑΛΛΟΙ ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

Attica. (2003, 19 Απριλίου). «Οι πολιτικές επιπτώσεις της τρομοκρατίας», χ.ο. Σημ. Ο ιστότοπος έχει διακόψει τη λειτουργία του.

Avant Garde. (2015, 15 Σεπτεμβρίου). «Τύμπανα «ανθρωπιστικής» επέμβασης στη Συρία», χ.ο.
(https://avantgarde2009.wordpress.com/2015/09/15/war_drum_syria/ Ανακτήθηκε στις 10/11/2015).

Barikat.gr. (2013, 3 Νοεμβρίου). «Μια συνέντευξη με τον Τζόρτζιο Αγκάμπεν: Βιοπολιτική και Κατάσταση Εξάιρεσης».
(<https://barikat.gr/content/mia-synenteyxi-me-ton-tzortzio-agkampen-viopolitiki-kai-katastasi-exairesis> Ανακτήθηκε στις 16/9/2015).

Eagainst.com. (2001, 19 Αυγούστου). «Η «αντιτρομοκρατική» νομοθεσία στο ελληνικό ποινικό δίκαιο», Delta I.
(<http://wp.me/pyR3u-82e> Ανακτήθηκε στις 30/10/2015).

Euro2day. (2015, 15 Νοεμβρίου). «Διεθνές Δικαστήριο προωθούν Ρουμανία-Ισπανία», χ.ο.
(<http://www.euro2day.gr/news/world/article/1376227/diethnes-dikasthrio-kata-ths-tromokratias-proothoyn.html> Ανακτήθηκε στις 25/11/2015).

IDEC. (χ.χ.) «Διεθνής τρομοκρατία, ξέπλυμα χρήματος και OFCs», Πρινιωτάκη Μ.
(<http://idec.gr/iier/new/3rd%20Panhellenic%20Conference/PRINIOTAKI-GLOBAL%20ECONOMIC%20CRIME-TERRORISM%20MONEY%20LAUNDERING.pdf> Ανακτήθηκε στις 3/8/2015).

Λαμπρόπουλος, Ι. (χ.χ.). «Ο Νέος Αντιτρομοκρατικός Νόμος (3251/2004) και τα Συνταγματικά Δικαιώματα».
([http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%9F%20%CE%9D%CE%B5%CF%8C%CF%82%20%CE%91%CE%BD%CF%84%CE%B9%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82%20%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82%20\(3259-2004\)%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CF%84%CE%B1%20%CE%A3%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%20%CE%94%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1%20\(832\)%20-%20%CE%9B%CE%B1%CE%BC%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82%20%CE%99%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82.pdf](http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%9F%20%CE%9D%CE%B5%CF%8C%CF%82%20%CE%91%CE%BD%CF%84%CE%B9%CF%84%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82%20%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82%20(3259-2004)%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CF%84%CE%B1%20%CE%A3%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%20%CE%94%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1%20(832)%20-%20%CE%9B%CE%B1%CE%BC%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82%20%CE%99%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82.pdf) Ανακτήθηκε στις 31/10/2015).

Medicine Net. (2012, Ιούνιος). «Definition of chemical terrorism», χ.ο.
(<http://www.medicinenet.com/script/main/art.asp?articlekey=18694> Ανακτήθηκε στις 16/8/2015).

Mignatiou.com. (2015, 31 Αυγούστου). «Αυστραλία: η ισλαμική τρομοκρατία ευθύνεται για τη μετανάστευση».
(<https://mignatiou.com/2015/08/afstralia-i-islamiki-tromokratia-efthinete-gia-ti-metanastefsi/> Ανακτήθηκε στις 1/9/2015).

Provo.gr. (2015, 7 Ιουνίου). «Αναδρομή στους τρομονόμους: ο 1916/1990», Ζορμπαλά Α.
(<http://www.provo.gr/anadromh-stous-tromonomous/> Ανακτήθηκε στις 30/10/2015).

Voria.gr. (2014, 3 Φεβρουαρίου). «Στο στόχαστρο των ΗΠΑ η Αλβανία για εκπαίδευση τρομοκρατών», χ.ο.
(<http://www.voria.gr/article/sto-stoxastro-ton-ipa-i-albania-gia-ekpaideusi-tromokraton> Ανακτήθηκε στις 21/7/2015).

Εναλλακτική Παρέμβαση Δικηγόρων Αθήνας. (2012, 26 Νοεμβρίου). «Η επίδραση της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας στην εν γένει αντεγκληματική πολιτική και την κυρίαρχη πολιτική ρητορική», Λεγάκη Α.
(<http://www.epda.gr/index.php?number=16&type=archive> Ανακτήθηκε στις 31/10/2015).

Πανούσης, Γ. (χ.χ.). «Ασφάλεια- Ελευθερίες-Δικαιοσύνη: το τρίπτυχο της Δημοκρατίας»
(http://www.exposecdefenseworld.gr/sites/exposecdefenseworld.gr/files/alt._minister_of_public_order_citizen_protection.pdf Ανακτήθηκε στις 19/9/2015).

Πετροπούλου, Α. (χ.χ.). «Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας από την άποψη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου».
(<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:1gLAOEKnqpcJ:www.mfh.r.gr/archive/papers/PETROPOULOU.doc+&cd=1&hl=el&ct=clnk&gl=gr> Ανακτήθηκε στις 28/11/2015).

«**Special interest and Single interest extremism**». (2012, 3 Δεκεμβρίου), χ.ο.
(<http://www.drtomoconnor.com/3410/3410lect05.htm> Ανακτήθηκε στις 6/8/2015).

ΚΕΙΜΕΝΑ ΟΜΙΛΙΩΝ

Βενιζέλος, Ε. (2006). «Σύγχρονες μορφές κρίσης του δημοκρατικού κράτους δικαίου: Το δίπολο «ελευθερία-ασφάλεια» ως εγγύηση και ως υπονόμηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων», Εισήγηση σε συνέδριο του Διεθνούς Κέντρου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου «Libertas», 1 Ιουνίου 2006.
(<http://www.evenizelos.gr/22-programm-proposals/state/state-lawrightsfreedoms/541-l-r> Ανακτήθηκε στις 16/9/2015).

Bush, G. (2001). *Address to a Joint Session of Congress and the American People*, 21 Σεπτεμβρίου 2001. The White House.
(<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> Ανακτήθηκε στις 15/12/2015).

De Vries, G. (2006). «The fight against terrorism-Five years after 9/11», ομιλία στο: *EU Counter-Terrorism Coordinator, Annual European Foreign Policy Conference*. London School of Economics & Kings College London, 30 June 2006.
(<https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/060630LondonSchoolEconomics.pdf> Ανακτήθηκε στις 26/10/2015).

Minear, L. (2002). «Humanitarian Action in an Age of Terrorism», ομιλία στο: *September 2001: Impacts on Human Rights Work*. International Council on Human Rights Policy, International Expert Conference. Arden House, 24-25 May 2002. (http://www.ichrp.org/files/papers/70/118_-_Humanitarian_Action_in_an_Age_of_Terrorism_Larry_Minear_May_2002_background_paper.pdf Ανακτήθηκε στις 10/11/2015).

BINTEO ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ

Bakker, E. (2015a). «Assumption: decapitation of terrorist organizations works», στο: *Terrorism and Counterterrorism: Comparing Theory and Practice*, Leiden University. (<https://www.coursera.org/learn/terrorism/lecture/iUCYz/4-3-assumption-decapitation-of-terrorist-organisations-works> Ανακτήθηκε στις 18/10/2015).

Bakker, E. (2015b). «Assumption: deradicalization is possible», στο: *Terrorism and Counterterrorism: Comparing Theory and Practice*, Leiden University. (<https://www.coursera.org/learn/terrorism/lecture/6Ezlw/4-2-assumption-deradicalisation-is-possible> Ανακτήθηκε στις 15/10/2015).

Bakker, E. (2015c). «Assumption: terrorism is caused by poverty», στο: *Terrorism and Counterterrorism: Comparing Theory and Practice*, Leiden University. (<https://www.coursera.org/learn/terrorism/lecture/SyKdq/3-1-assumption-terrorism-is-caused-by-poverty> Ανακτήθηκε στις 20/8/2015).

Bakker, E. (2015d). «Assumption: terrorists are crazy», στο: *Terrorism and Counterterrorism: Comparing Theory and Practice*, Leiden University,. (<https://www.coursera.org/learn/terrorism/lecture/jwgWW/3-2-assumption-terrorists-are-crazy> Ανακτήθηκε στις 21/8/2015).

Bakker, E. (2015e). «Foreign fighters in Syria: who are they and why do they go?», *Terrorism and Counterterrorism: Comparing Theory and Practice*, Leiden University. (<https://www.coursera.org/learn/terrorism/lecture/yLSAd/6-2-foreign-fighters-in-syria-who-are-they-and-why-do-they-go> Ανακτήθηκε στις 15/7/2015).

Bakker, E. (2015f). «History of terrorism», στο: *Terrorism and Counterterrorism: Comparing Theory and Practice*, Leiden University. (<https://www.coursera.org/learn/terrorism/lecture/zc6is/history-of-terrorism> Ανακτήθηκε στις 20/6/2015).

Bakker, E. (2015g). «Need for a definition: some attempts», στο: *Terrorism and Counterterrorism: Comparing Theory and Practice*, Leiden University. (<https://www.coursera.org/learn/terrorism/lecture/QOvXP/need-for-a-definition-some-attempts> Ανακτήθηκε στις 3/6/2015).

Bakker, E. (2015h). «Use of the Word Terrorism», στο: *Terrorism and Counterterrorism: Comparing Theory and Practice*, Leiden University. (<https://www.coursera.org/learn/terrorism/lecture/v7mJo/1-3-use-of-the-word-terrorism> Ανακτήθηκε στις 20/2/2016)

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΑ

Αγγελή, Σ. (2014). *Κρατικο-εταιρικό έγκλημα και ιδιωτικοί στρατοί: μια προσέγγιση υπό το πρίσμα της υπερεθνικής Εγκληματολογίας*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας, ΠΜΣ «Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπισή της».

Ασημακοπούλου, Θ. (χ.χ.). *Νομικά προβλήματα σε δίκες κατηγορουμένων για τρομοκρατικές ενέργειες*, Αθήνα: Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ν.Ο.Π.Ε., Τμήμα Νομικής.

([http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%9D%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AC%20%CE%A0%CF%81%CE%BF%CE%B2%CE%BB%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1%20%CF%83%CE%B5%20%CE%94%CE%AF%CE%BA%CE%B5%CF%82%20%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CE%A4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%95%CE%BD%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82%20\(770\)%20-%20%CE%91%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85%20%CE%98%CE%B5%CE%B4%CF%8E%CF%81%CE%B1.pdf](http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%9D%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AC%20%CE%A0%CF%81%CE%BF%CE%B2%CE%BB%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1%20%CF%83%CE%B5%20%CE%94%CE%AF%CE%BA%CE%B5%CF%82%20%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CE%A4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%95%CE%BD%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82%20(770)%20-%20%CE%91%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85%20%CE%98%CE%B5%CE%B4%CF%8E%CF%81%CE%B1.pdf) Ανακτήθηκε στις 24/11/2015).

Βουζα, Σ. (2008). *Η Νατοϊκή επέμβαση στο Κόσσοβο, Κριτική προσέγγιση του δόγματος των Ανθρωπιστικών Επεμβάσεων*. Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, ΠΜΣ στις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές.
(<http://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/4001/Vouza.pdf?sequence=2&isAllowed=y> Ανακτήθηκε στις 7/11/2015).

Γρίβας, Κ. (2003). *Η Πολεμική Τεχνολογία και η Γεωπολιτική Σκέψη στη Χαραυγή της Νέας Χιλιετίας*. Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ξένων Γλωσσών Μετάφρασης και Διερμηνείας, Εργαστήριο Γεωπολιτισμικών Αναλύσεων.
(<http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/14296#page/2/mode/2up> Ανακτήθηκε στις 13/12/2015).

Μάρα, Ε. (2009). *Οι νέες τάσεις της διεθνούς τρομοκρατίας. Η εξέλιξη της νέας τρομοκρατίας και ποιές οι επιπτώσεις στη διεθνή πολιτική σκηνή: Νέο φαινόμενο ή όχι;*. Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, ΠΜΣ στις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σχέσεις.

Μαυρίδης, Σ. (2014). *Το Δίλημμα Ελευθερία ή Ασφάλεια στην Ανάπτυξη της Κοινωνικής Ζωής και η Περιστολή Δικαιωμάτων και Ελευθεριών*, Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης και Κοινωνικής Επιστήμης.

Μιχαλακοπούλου, Ε.Ε. (2005). *Η έννοια της ασφάλειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το ζήτημα των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Η περίπτωση του «χώρου Σένγκεν»*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας, ΠΜΣ «Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπισή της».

Τσεκούρα, Ο. (2011). *Η επέμβαση στο Ιράκ το Μάρτιο του 2003: αίτια και συμπεριφορές*. Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σχέσεις, ΠΜΣ Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών.
(<http://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/4770/Tsekoura.pdf?sequence=2&isAllowed=y> Ανακτήθηκε στις 6/11/2015).

ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ - WIKIPEDIA

Βικιπαίδεια. *Academi*.
(<https://el.wikipedia.org/wiki/Academi> Ανακτήθηκε στις 15/11/2015).

Βικιπαίδεια. *Αμπντουλάχ Οτζαλάν*.
(http://el.wikipedia.org/wiki/Αμπντουλάχ_Οτζαλάν Ανακτήθηκε στις 1/6/2015).

Βικιπαίδεια. *Επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001*.
(https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%80%CE%B9%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_11%CE%B7%CF%82_%CE%A3%CE%B5%CF%80%CF%84%CE%B5%CE%BC%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85_2001 Ανακτήθηκε στις 3/9/2015).

Βικιπαίδεια. *Ισλαμισμός*.
(<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%83%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82> Ανακτήθηκε στις 27/8/2015).

Βικιπαίδεια. *Μεσσιανισμός*.
(<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82> Ανακτήθηκε στις 21/9/2015).

Βικιπαίδεια. *Σαρία*.
(<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1> Ανακτήθηκε στις 15/7/2015).

Wikipedia. *Anonymous (group)*.
([https://en.wikipedia.org/wiki/Anonymous_\(group\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Anonymous_(group)) Ανακτήθηκε στις 19/8/2015).

Wikipedia. *Aum Shinrikyo*.
(https://en.wikipedia.org/wiki/Aum_Shinrikyo#Tokyo_subway_sarin_attack_and_related_incidents Ανακτήθηκε στις 16/8/2015).

Wikipedia. *Canadian Anti-Terrorism Act*.
(https://en.wikipedia.org/wiki/Canadian_Anti-Terrorism_Act#cite_note-2 Ανακτήθηκε στις 25/10/2015).

Wikipedia. *Global Terrorism Index*.
(https://en.wikipedia.org/wiki/Global_Terrorism_Index Ανακτήθηκε στις 20/8/2015).

Wikipedia. *Preemptive War*.
(https://en.wikipedia.org/wiki/Preemptive_war Ανακτήθηκε στις 6/11/2015).

Wikipedia. *Radicalization.*

(<https://en.wikipedia.org/wiki/Radicalization> Ανακτήθηκε στις 11/10/2015).

Wikipedia. *Responsibility to protect.*

(https://en.wikipedia.org/wiki/Responsibility_to_protect Ανακτήθηκε στις 7/11/2015).

Wikipedia. *Special-interest terrorism.*

(https://en.wikipedia.org/wiki/Special-interest_terrorism Ανακτήθηκε στις 6/8/2015).